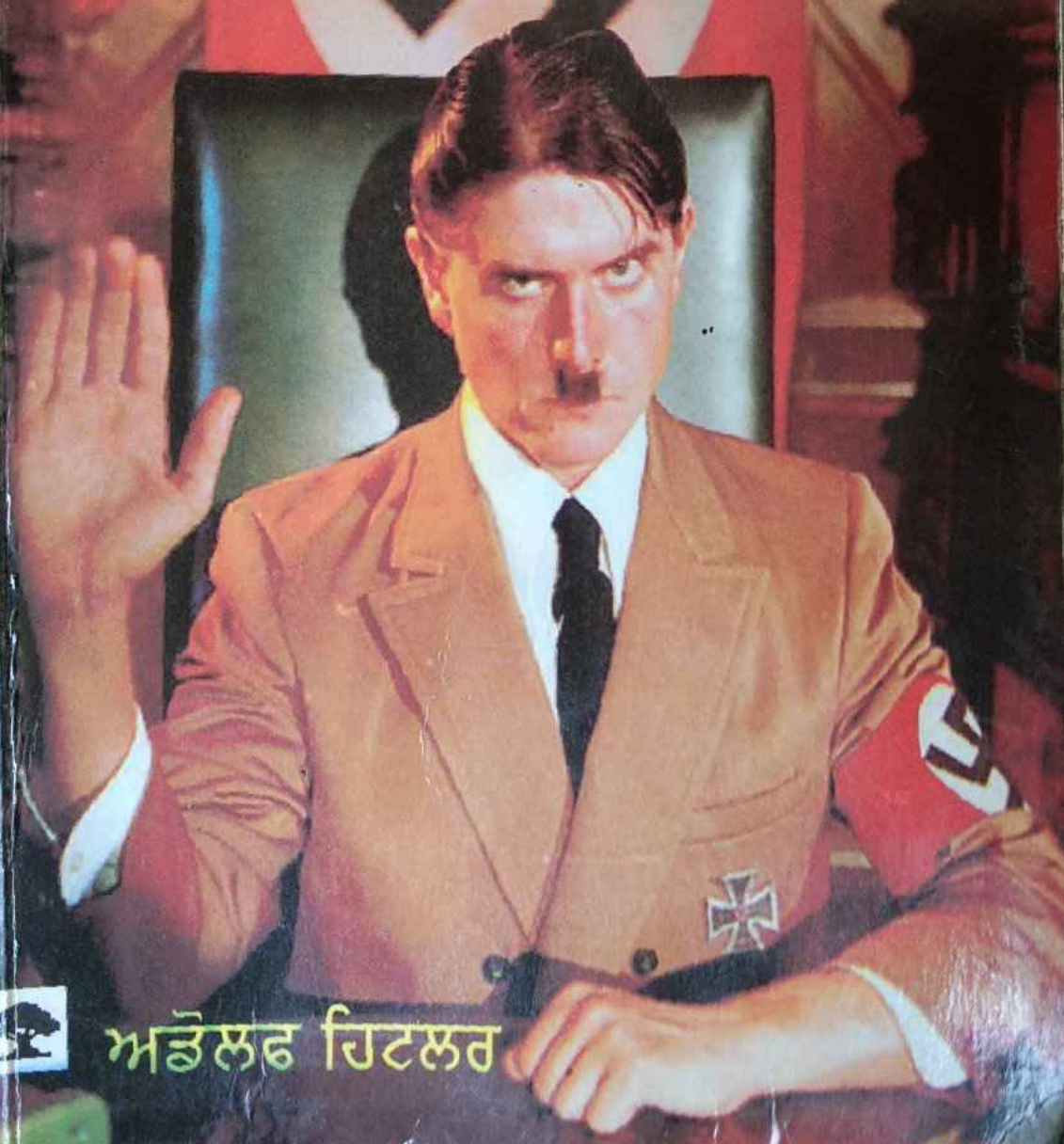

MEIN KAMPF

ਹਿਟਲਰ

ਦੀ ਸਵੈ ਜੀਵਨੀ

ਅਡੋਲਫ ਹਿਟਲਰ

ਹਿਟਲਰ ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ

Hitler Di Sawai-Jeewani

by
Adolf Hitler

2017

Published by Lokgeet Parkashan
Printed & bound at Unistar Books Pvt. Ltd.
301, Industrial Area, Phase-9,
S.A.S. Nagar, Mohali-Chandigarh (India)
email : unistarbooks@gmail.com
website : www.unistarbooks.com
Ph: +91-172-5027427, 5027429, 4027552

©2017

Produced and bound in India

All rights reserved.
This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, sold, hired out, or otherwise circulated without the publisher's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved hereon, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of both the copyright owner and the above-mentioned publisher of this book.

ਭੂਮਿਕਾ

"ਮੈਨ ਕੈਮਫ" ਅਡੋਲਫ ਹਿਟਲਰ ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਲੰਗਡਰਾ ਸੈਂਤ ਦਹਾਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਜੁਲਾਈ 18, 1925 ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਿਟਲਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉਦੋਂ ਤੀਕ ਦੀ ਹਯਾਤੀ ਦੇ ਸਫਰ ਦਾ ਤਫਸੀਲੀ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਤ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਭਾਸ਼ਣੀ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਹਿਟਲਰ ਨੇ ਰਿਡਾਲਫ ਹੇਸ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਲਿਖਵਾਈ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਨਾਜੀ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਜੁਗਮ ਵਿੱਚ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਕੱਟ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਪੰਨੇ ਪਰਚਦਿਆਂ ਬੰਦਾ ਅਚੇਤ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਵਗਿਆ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਇੱਕ ਅਬੋਧ ਬਾਲਕ, ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਹੋਣ ਦੀ ਜਿਦ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਅਡੋਲਫ ਹਿਟਲਰ ਬਣ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਨੇਸ ਨਾਲ ਸੋਬਲਿਸਟ ਮੂਵਮੈਂਟ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਤਫਸੀਲੀ ਵਿੱਚਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਹਿਟਲਰ ਆਪਣੇ ਵਿਕਰਾਲ ਰੂਫਾਨੀ ਤੇ ਪ੍ਰਚੰਡ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਕ ਨੰਗ ਅੱਗ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਵਾਂਗ ਹੈ, ਜੋ ਕੁੱਲ ਕਾਇਨਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਤੇ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦਿਆਂ, ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਲਕਾਉਣ-ਛਾਪਾਉਣ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਰਦਾਪੋਸ਼ੀ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਖੁਦ ਹਿਟਲਰ ਨੇ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਅਜਨਬੀਆਂ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਲਈ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਧੜਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੋ ਨਾਜੀ ਮੂਵਮੈਂਟ ਬਾਰੇ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਹਰ ਵੀ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿੱਚ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕਸੁਰਤਾ ਤੇ ਏਕਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨੀਹ ਪੱਥਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਹਿਟਲਰ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮੰਸ਼ਾ ਚਾਹੇ ਕੁਝ ਵੀ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਸੱਚਾਈ ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਵਸੀਹ ਹੈ। ਅੱਜ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਲੇ-ਹਨੇਰੇ ਤੇ ਡਰਾਉਂਦੇ ਦੌਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਝਾਤ ਮਾਰਨ, ਉਸ ਦੀ ਬਣਤਰ ਤੇ ਬੁਣਤਰ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਦ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ- ਬੁਨਿਆਦਾਂ ਵਿੱਚ ਉਤਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਜਰਿਆ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਂ ਵਿਕਲੋਤਰੇ ਯੁੱਗ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਗਾਥਾ ਤੱਕ ਹੀ ਮਹਿਦੂਦ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਵਿੱਚਾਰ, ਇੱਕ ਉਰਜਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚੰਡ ਵੇਗ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ, ਜੋ ਯੁੱਗਾਂ ਯੁੱਗਾਂ ਤੋਂ ਭੇਸ ਬਦਲ ਕੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹਲੂਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ 'ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ-ਸਾਹਿਤ' ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਅਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਬੂਤਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਲੈਣ ਨਾਲ ਹੀ ਬਿੱਲੀ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਸੁਫਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ।

[illegible]

ਕਹੀ ਵਾਰ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿਟਲਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣ ਦੇ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਬੁਝਾਤੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਿਟਲਰ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੀ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਤੋਂ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਉਸ ਦੇ

ਜਿਲਦਖਤ ਹੋ।

1933 ਵਿੱਚ ਹਿਟਲਰ ਦੇ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਅਧਿਆਇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮਾਰਚ 1937 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਕੋਈ ਪੰਜ-ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਯਹੂਦੀ ਵਿਰੋਧ ਦੀਆਂ ਕਈ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਜੰਗੀ ਖਬਰ ਅਤੇ ਫੌਜਵਾਨੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਕਈ ਨੰਗੇ ਚਿੱਟੇ ਜੁਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਿਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਅਮਰੀਕਨ ਪੱਤਰਕਾਰ ਐਲਨ ਕਰੈਸਟੇਨ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਛਪਵਾਇਆ ਸੀ, ਜੋ ਹਿਟਲਰ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਸਹੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕਾਪੀਰਾਈਟ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਹਿਟਲਰ ਨੇ ਉਸ ਸਮਝ ਉੱਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਵੀ ਠੱਕਿਆ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹਿਟਲਰ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਕਰੈਸਟੇਨ ਵੱਲੋਂ ਛਾਪੇ ਉਸ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਮੁਕੱਦਮੇ ਪਿੱਛੇ ਅਸਲ ਮੰਸ਼ਾ ਵਿੱਤੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਸੀ। ਪਰ ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਇੱਕ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਪਾਬੰਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਤਰੀਆਂ ਵਿਕ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਯਾਨੀ ਕੇ ਬਤਥ ਬੋਤਲ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਜਿਉਂਦੇ ਜੀ ਹੁਣ ਇਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਸੀ, ਜਿਸਲਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਅੱਜ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਉਤਾਰ- ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜਾਰੀ ਹੈ।

7

[illegible]

इभिका

ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ-ਪਰਤਵੀ ਨਜ਼ਰ

5

I	ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ	13
II	ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਸਾਲ ਅਤੇ ਵਿਦੇਨਾ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਟ	19
III	ਵਿਦੇਨਾ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਕਿਆਸ ਦੌਰਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸਿਆਸੀ ਵਿਚਾਰ	34
IV	ਸਿੱਚਿਨਿਕ	53
V	ਮਹਾਂਯੁੱਧ	66
VI	ਜੰਗੀ ਪ੍ਰਚਾਰ	74
VII	ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਬਿਗੁਲ	80
VIII	ਮੇਰੇ ਸਿਆਸੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ	90
IX	ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ	95
X	ਦੂਜੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਪਤਨ	99
XI	ਨਸਲ ਅਤੇ ਲੋਕ	120
XII	ਜਰਮਨ ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੁਖਲਾ ਦੌਰ	140

ਭਾਗ ਦੂਜਾ-ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਲਹਿਰ

I	ਸੰਸਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਪਾਰਟੀ	157
II	ਰਾਜ	162
III	ਨਾਰਾਇਕ ਅਤੇ ਪਰਸਾ	184
IV	ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਅਤੇ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੇ ਆਦਰਸ਼	186
V	ਸੰਸਾਰ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਜੱਥੇਬੰਦੀ	190
VI	ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਦੌਰ	195
VII	ਲਾਲ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਝੜਪਾਂ	201
VIII	'ਤਰਗਤ', ਇੱਕੱਲਾ ਵੀ ਤਰਗਤਾਂ ਹੈ	211
IX	ਭੂਭਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦਾ ਸਰੂਪ	215
X	ਸੰਘੀ ਵਾਂਚੇ ਦੀ ਨਕਾਬ	229
XI	ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਅਤੇ ਜੱਥੇਬੰਦੀ	238
XII	ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੀ ਜਲੰਧਰ	244
XIII	ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੀ ਜਰਮਨ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ	249
XIV	ਜਰਮਨ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਸਬੰਧੀ ਨੀਤੀ	262
XV	ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ	272
		280

ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ

ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਹੁਨੇ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਕਸਬੇ 'ਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ, ਇੱਕ ਖਾਸ ਮਾਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਕਸਬਾ ਜਰਮਨ-ਆਸਟੇਰੀਆ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੜ ਏਕੀਕਰਣ ਸਾਡੀ ਪੀੜੀ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਅਕੀਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਲਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਾਂ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਵਸੀਲਾ ਵਰਤਣਾ ਜਾਇਜ਼ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਲਾਹੇਵੰਦਾ ਨਾ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਇੱਕੋ ਖੂਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ 'ਚ ਦੌੜਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਹੀਲੇ ਇੱਕੋ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕੱਠੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਖਾਵਾਂ ਇੱਕੋ ਰਾਜ 'ਚ ਇੱਕੱਠੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਨੀਤੀ ਚੱਲਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਨੈਤਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ।

ਜੇ ਇਹ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਸਰਹੱਦੀ ਕਸਬਾ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਦੀ ਯਾਦ ਵਾਂਗ ਉਭਰਦਾ। ਇਸ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਜ੍ਹਾ ਵੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸੌ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਜੇਹਨਸ ਪਾਮ ਨਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਫਿਰੋਸ਼ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਫਾਰੇ ਟੰਗਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਿਤੁਭੂਮੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦੌੜਣ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਸਾਡੀ ਪਿਤੁਭੂਮੀ ਲਈ ਫੁੱਧੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਜਰਮਨ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾਈ ਤੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ।

ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਲਹੂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਵਾਲਾ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਹਕੂਮਤ ਹੇਠ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਬੀਤੀ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਥੇ ਆਏ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸਨ, ਜੋ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਤੇ ਮਾਂ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੋਹ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਘਰੇਲੂ ਔਰਤ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਖਾਸ ਯਾਦਾਂ ਮੇਰੇ ਜ਼ਹਿਨ 'ਚ ਨਹੀਂ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਦ ਹੀ ਉਸ ਛੋਟੇ ਕਸਬੇ ਤੋਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਬਦਲੀ ਹੋ ਗਈ। ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਸਿਵਲ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਇਹ ਆਮ ਗੱਲ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਬਹੁਤ ਸੰਘਰਸ਼ਪੂਰਨ ਸੀ। ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਘਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ 'ਚ ਹੀ ਵਪਾਰ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਨਾਲ ਵਿਆਨਾ ਜਾ ਪੁੱਜਿਆ। ਇਹ ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਜੋਬ ਦੇ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਸੌਨੇ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਲੈ ਕੇ ਅਗਿਆਤ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਕੇ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਣਾ, ਇਹ ਕੋਈ ਸੁਖਾਲਾ ਤਜਰਬਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਸਤਾਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ 'ਚ

ਕ੍ਰਾਫਟਸਮੈਨ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਵੀ ਬਾਪੂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਉਸ ਨੇ ਵਪਾਰ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਉਚੇਰੇ ਕਾਰਜ 'ਚ ਜੁਟਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾਇਆ। ਯੁੱਗ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਮੰਦੀਆਂ ਤੇ ਨਿੱਤ ਦਿਹਾੜੇ ਦੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਫੌਲਦੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਉਸ ਲਈ ਪਿੰਡ ਦਾ ਲਾਟ ਪਾਦਰੀ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਮਹਾਂਨਗਰ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਤੇਜ਼ੀ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸੁਫਨਾ ਸਾਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸੀ।

ਬਾਪੂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਕਿਹਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਉਨੀਂ ਦੇਰ ਤੱਕ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਪਰਤਿਆ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ 'ਕੁਝ ਬਣੇ' ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਪਰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਸਭ ਬਦਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਿੰਡ 'ਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਚੇਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਖੁਦ ਉਸ ਲਈ ਵੀ ਸਭ ਅਜਨਬੀ ਸੀ।

ਫ਼ਾਪਸਾ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਬਾਪੂ ਨੇ ਇੱਕ ਫਾਰਮ ਖਰੀਦਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਖੁਦ ਵਾਹੀ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਮਿੱਥਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਘਰ ਤੋਂ ਸਕੂਲ ਤੱਕ ਦੇ ਲੰਬੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਕਈ ਅਵਾਰਾ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਯਾਤਰਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਮਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਾ ਰਹਿੰਦੀ। ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਚੋਣ ਬਾਰੇ ਚੰਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਮੈਂ ਕਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਿਆ। ਪਰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਚਿੜ੍ਹ ਸੀ। ਮੈਂ ਦਲੀਲ ਦਾ ਧਨੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਅੱਗੇ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਕਾਬੂ 'ਚ ਰੱਖਣਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਔਖਾ ਸੀ। ਖਾਲੀ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਲਾਮ ਬਾਖ ਚਰਚ ਦੀ ਮੋਨਸਟਰੀ ਵਿੱਚ ਗਾਉਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਬਾਪੂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਮੇਰੇ ਜ਼ਹਿਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਾਦਰੀ ਬਣਨ ਦਾ ਫੁਰਨਾ ਫੁਰਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਬਾਪੂ ਨਾਲ ਝੜਪ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਦਲੀਲਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਕਲਾ ਤੇ ਮਹਾਰਤ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਸਗੋਂ ਇਸ ਬਚਗਾਨੇ ਖਿਆਲ ਨੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਮਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਾਦ ਹੀ ਮੈਂ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਉਸ ਰਾਹੇ ਆ ਪਿਆ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵੇਧੇਰੇ ਨੇੜੇ ਸੀ। ਬਾਪੂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਫੌਲਦਿਆਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ 1870-71 ਫਰੈਂਕੋ-ਜਰਮਨ ਜੰਗ ਤੇ ਤੇ ਸੋਚੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪੁਸਤਕ ਮਿਲੀ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਉਸ ਮਹਾਨ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਨੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਪਹਿਲੀ ਥਾਂ ਮੱਲ ਲਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਹਰ ਉਸ ਬੁੱਲ੍ਹ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹੋ ਉੱਠਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਜੰਗ ਜਾਂ ਫੌਜੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋਵੇ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਹ ਸਵਾਲ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਉੱਠਣ ਲੱਗੇ, ਭਾਵੇਂ ਹਾਲੇ ਵੀ ਉਹ ਬਹੁਤ ਘੁੰਦਲੇ ਸੀ। ਜੰਗ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਜਰਮਨਾਂ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਵਿੱਚਾਲੇ ਕੀ ਅੰਤਰ ਸੀ? ਆਸਟੇਰੀਆ ਨੇ ਇਸ 'ਚ ਹਿੱਸਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲਿਆ? ਕਿਉਂ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਮੁਖ ਮੰਗੀ ਰੱਖਿਆ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਸਭ ਜਰਮਨ ਨਹੀਂ ਸੀ? ਕੀ ਸਾਡੀ ਹੋਣੀ ਸਾਂਝੀ ਨਹੀਂ ਸੀ? ਮੇਰੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਤੂਫਾਨ ਉੱਠ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦੀਆਂ, ਪਰ ਇੱਕ ਗੁੱਝੀ ਖੁੰਦਕ ਸੀ, ਜੋ ਅੰਦਰ ਉਤਰ ਗਈ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਸੁਭਾਅ ਤੇ ਸ਼ਖ਼ੀਅਤ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਬਾਪੂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਸੀ। ਡਰਾਇੰਗ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਕੁਦਰਤੀ ਮਹਾਰਤ ਨੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ

ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਰਿਵਾਇਤੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖੇ। ਪਰ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰ ਬਣਾਂ। ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਖੁਦ ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ 'ਚ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜੋ ਇੱਕ ਛੋਪਲੇ ਜਿਹੇ ਗੰਭੀਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਸੋਚਣ 'ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਹੀ ਪੇਡਾਂ ਤੋਂ ਤੁਰਦਿਆਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਅਗਾਂਹ ਤੱਕ ਜਾਵੇ। ਇਹੀ ਉਸ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਸੀ। ਉਹ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਹੱਦ ਲਈ ਕੀਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੇ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਖਤ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਵਾਰ ਜੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਉਸ ਵਿੱਚ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਦੀ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਤੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਨਾਤਜਰਬੇਕਾਰ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਹੋਣੀ ਦੀ ਚੋਣ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਛੱਡਣ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਗਿਆਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰਧ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਬਾਪੂ ਵਾਂਗ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਘੱਟ ਦਿੜ੍ਹ ਇਰਾਦੇ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਮੈਂ ਪ੍ਰਾਸ਼ਸਨਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਂਗਾ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੂਰਤ 'ਚ.....! ਬਾਪੂ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਉਸ ਦਾ ਉਲਟਾ ਹੀ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ। ਖੁਦ ਨੂੰ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠਿਆ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਉਲਟੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਮੈਂ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਫਾਰਮ ਭਰਦਿਆਂ ਹੀ ਬਿਤਾ ਦਿਆਂਗਾ।

ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਇਹ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਪੇਂਟਰ ਬਣਾਂਗਾ-ਇੱਕ ਆਰਟਿਸਟ। ਮੇਰੀ ਉਹ ਦੋਖਦਿਆਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਬਾਪੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛ ਹੀ ਲਿਆ ਕਿ ਆਖਿਰ ਮੇਰੇ ਦਿਲ 'ਚ ਕੀ ਹੈ? ਮੈਂ ਕੀ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ? ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸੀ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਜਿਵੇਂ ਗੂੰਗਾ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਪੇਂਟਰ.....? ਤੇਰਾ ਮਤਲਬ ਆਰਟਿਸਟ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲੇ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਉਹ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਣਨ 'ਚ ਗਲਤੀ ਲੱਗੀ ਹੈ। ਉਹ ਹੇਰਾਨ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਦਿਮਾਗ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਮੈਂ ਪੂਰੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਪਰ ਮੈਂ ਵੀ ਇਰਾਦੇ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸੀ। ਬਾਪੂ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਪੇਂਟਿੰਗ ਨੂੰ ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਚੁਣਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਦਿਲ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਵੀ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪੜ੍ਹਾਂਗਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸਥਿਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਪਿਛਵਾਂ ਵਾਲੀ ਪੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ 'ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਆਈ ਖੜੋਤ ਨੂੰ ਦੋਖਦਿਆਂ ਆਖਰ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਦਾ ਕੈਰੀਅਰ ਚੁਣ ਸਕਾਂ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਵਰਗਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਆਈ ਖੜੋਤ ਬਹੁਤ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਉਂਦਾ, ਜੋ ਮੇਰੀ ਜਾਂਚੇ ਮੈਨੂੰ ਪੇਂਟਰ ਬਣਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਵਿਸ਼ੇ ਭੂਗੋਲ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ

ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਦਿਆਂ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਭਰ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ:

ਪਹਿਲਾ, ਮੈਂ ਕੌਮਪ੍ਰਸਤ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਦੂਜਾ, ਇਹ ਕਿ ਮੈਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਜਲ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਸਿੱਖ ਲਿਆ ਸੀ।

ਪੁਰਾਣਾ ਆਸਟੇਰੀਆ ਇੱਕ ਬਹੁਕੌਮੀ ਰਾਜ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਜਰਮਨ ਉਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਸਨ, ਜੋ ਪੂਰਬੀ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਤ-ਦਿਹਾੜੇ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਕੌਮੀ ਕਤਮੇ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਖਾਤਰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜਨਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਖੇਲਣੀ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੱਕ ਲਈ ਵੀ ਲੜਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਕਿਤੇ ਬਹੁਤੇ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਲਈ ਜੂਝ ਮਰਨ ਦੇ ਕੀ ਅਰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪੁਰਾਣੇ ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿੱਚ ਲੜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਜੰਗ ਦੀਆਂ ਵੀ ਤਿੰਨ ਧਿਰਾਂ ਸਨ। ਯੋਧੇ, ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਖਲੋ ਕੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਗਦਾਰ। ਇਸ ਜੰਗ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਤੀਖਣਾ ਸਰੂਪ ਮੁਢਲੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੁਆਲੇ ਹੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸੀ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਹ ਤਾਂ ਨਰਸਰੀ ਸੀ, ਜਿੱਥੋਂ ਭਾਵੀ ਪੀੜੀਆਂ ਨੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਨਿਕਲਣਾ ਸੀ। ਜੰਗ ਦਾ ਦਾਅਪੈਚਕ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਧਾਦ ਕਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ।

“ਜਰਮਨ ਨੌਜਵਾਨਾਂ, ਕਦੇ ਨਾ ਭੁੱਲੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਰਮਨ ਹੋ!” ਅਤੇ “ਛੋਟੀ ਲੜਕੀ ਯਾਦ ਰੱਖ, ਇੱਕ ਦਿਨ ਤੂੰ ਜਰਮਨ ਮਾਂ ਬਣੇਗੀ!”

ਜੋ ਲੋਕ ਦਲੇਰਾਨਾ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਲੁਭਾਉਣੇ ਨਾਹਰੇ ਜਵਾਨ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪਿੱਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਹੀ ਵੰਗ ਤੇ ਆਪਣੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਲੜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਗੈਰ-ਜਰਮਨ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਗਾਉਂਦੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਖਾਤਰ ਜੁਰਮਾਨੇ ਵੀ ਭਰਨੇ ਪੈਂਦੇ—ਜਿਸ 'ਤੇ ਉਹ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਦੇ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਜਿਸਮਾਨੀ ਤਸੀਹੇ ਵੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ। ਉਹ ਬੱਚੇ ਵਢਾਦਾਰੀ ਦੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਮਿਸਾਲ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡਿਆਂ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਛੋਟੀ ਉਮਰ 'ਚ ਹੀ ਮੈਂ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੁੱਦ ਪਿਆ ਸੀ। ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਤੇ ਜੁਗਮਾਨਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਅਸੀਂ ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਕੌਮੀ ਗੀਤ ਗਾਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਿਨਾਰੇ ਖਲੋ ਕੇ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ 'ਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰਾਂ 'ਚ ਹੀ ਮੈਂ ਪੱਕਾ ਜਰਮਨ ਕੌਮਪ੍ਰਸਤ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਂ ਖਾਨਾਦਾਨ ਅਧਾਰਿਤ ਦੇਸ਼ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਕੌਮਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ। ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਮੇਰਾ ਭੁਕਾਅ ਕੌਮਪ੍ਰਸਤੀ ਵੱਲ ਸੀ।

ਇਤਿਹਾਸ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਆਮ ਵਿਸ਼ਾ ਸੀ। ਪਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਅਧਿਆਪਕ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਫ਼ ਤਰੀਕਾਂ ਅਤੇ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਘੋਟਾ ਲਾਉਣ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਹੜੀ ਜੰਗ ਕਿਹੜੀ ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਈ ਸੀ ਜਾਂ

ਕਿਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਸ ਖਾਸ ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜਾਨਕੀਨ ਮੁਕਰਰ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਕੋਈ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਤਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਪਿੱਛੇ ਕੌਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣਾ ਸੀ।

ਸ਼ਾਇਦ ਮੇਰੇ ਸਮੁੱਚੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਤਹਿ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਡਾ. ਲਿਓਪੋਲਡ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬੁਝਦੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਮਾਲ ਦਾ ਬੁਲਾਰਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਕਿਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਪੂਰ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਤੋਂ ਚੁੱਕ ਅਤੀਤ ਦੀ ਗੱਦ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਾਦੂ ਹੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਵਰਤਮਾਨ ਨੂੰ ਲੱਗਭਗ ਭੁੱਲ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਮੁਹਦਾ ਅਤੀਤ ਇੱਕ ਜਿਉਂਦੀ ਜਾਗਦੀ ਹਕੀਕਤ ਵਾਂਗ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਰੋਕਿਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੁਕਦਾ।

ਉਹ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਾਉਣ ਦੇ ਹੀ ਸਮਰਥ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਗੋਂ ਬੀਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਲਈ ਦਰਸਤ ਨਤੀਜੇ ਕੱਢਣ ਦੇ ਵੀ ਸਮਰੱਥ ਸੀ। ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਦੇਣਾ ਉਸ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਸੀ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਸਾਡੇ ਕੌਮੀ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੁੰਦਾ। ਉਸੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਤਿਹਾਸ ਮੇਰਾ ਮਨਪਸੰਦ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਚੇਤਨ ਤੌਰ ਤੇ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹਿਆ, ਪਰ ਇਹ ਉਸ ਦੀਆਂ ਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸਿੱਟਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਬਾਗੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੋਈ ਉਸ ਰਾਜ ਦਾ ਵਢਾਦਾਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੌਤੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਦਾਅ 'ਤੇ ਲਾਇਆ। ਕੀ ਅਸੀਂ ਇੰਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਕਿ ਹਬਸਬਰਗ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਜਰਮਨ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਰੋਜ਼ਮਾਰਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਸ ਨਿਰਣੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਵਿਆਨਾ ਵਰਗਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਜਰਮਨਾਂ ਲਈ ਓਪਰਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ‘ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ’ ਹਰ ਮੌਕੇ ਤੇ ਚੈਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦਾ। ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਲਾਵ ਰਾਜ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰਾਂ 'ਤੇ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਕਮ ਵੀ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਤੋਂ ਅਣਭਿੰਨ ਸਨ।

ਇੱਥੇ ਇੰਨਾ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਂ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਨਤੀਜੇ ਕੱਢ ਲਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਸਗੋਂ ਸਮਾਂ ਪੈਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਜਰਮਨੀ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਲਈ ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਇੱਕ ਮੁਢਲੀ ਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸ਼ਰਤ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕਤਾ ਜੋ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈ ਸੀ, ਨੇ ਫੇਰ ਕਈ ਮੇਰਾ ਪਿੱਛਾ ਨਾ ਛੱਡਿਆ। ਸੋਸ਼ਲ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਮਕਾਲੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਇੱਕ ਅਪੁੱਟ ਸੋਮਾ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇਸ ਸਭ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹੋ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਬਾਪੂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਲਈ ਚੁਣੇ ਕਿੱਤੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰ ਬਣ ਕੇ ਮੈਂ ਕਦੇ ਵੀ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਪੇਂਟਰ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਮੈਨੂੰ ਸਿਵਲ-ਸਰਵੈਂਟ ਬਣਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ

ਸਕਦੀ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮੈਂ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ ਮੇਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਭਵਨ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਵਧਣ ਲੱਗੀ। ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਇਹ ਪੇਂਟਿੰਗ ਲਈ ਮੇਰੇ ਸ਼ੌਕ ਦਾ ਹੀ ਫੈਲਾਓ ਹੈ। ਉਦੋਂ ਮੇਰੇ ਪਿਆਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਤੇਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਦੌਰਾਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਐਪਲੋਕਸੀ ਦੇ ਦੌਰੇ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਜੀਵਨ ਲੀਲਾ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਤ ਤੱਕ ਉਸ ਦੀ ਇਹੋ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪਏ, ਜੋ ਕਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੱਲਣੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਫਿਜ਼ੂਲ ਹਨ। ਅਚੇਤ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਉਹ ਬੀਜ ਬੋ ਦਿੱਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਡੇ 'ਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸੁਚੇਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਂ ਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਉਵੇਂ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਇਹ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਦੀ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਬਾਪੂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੜ੍ਹਾਏ-ਭਾਵ ਉਹੀ, ਸਿਵਲ ਸਰਵਿਸ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਮੇਰਾ ਸਵਾਲ ਸੀ, ਮੇਰਾ ਇਰਾਦਾ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਐਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੇਰੀ ਬੀਮਾਰੀ ਮੇਰੀ ਮਦਦਗਾਰ ਬਣ ਕੇ ਆਈ, ਜਿਸ ਨੇ ਵਰਿਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਕਲਹ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬੀਮਾਰੀ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਫੇਰੜੇ ਇੰਨੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਖਤ ਹਿਦਾਇਤ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰੀ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਵਰਜੇ। ਉਸ ਨੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਸਾਲ ਲਈ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਲੈਣ ਦੀ ਵੀ ਹਿਦਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਅੰਦਰੱਖਾਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਤਮਨਾ ਮੈਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਇੱਕੋ ਝਟਕੇ 'ਚ ਸੰਭਵ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੇਰੀ ਬੀਮਾਰੀ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਮਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਕੂਲ ਛੱਡ ਕੇ ਅਕੈਡਮੀ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਭਰੇ ਦਿਨ ਸੀ, ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਇੱਕ ਸੁਫ਼ਨਾ ਹੀ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਦੇ ਸਾਲ ਬਾਦ ਮਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਨੇ ਸਭ ਚੋਪਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਲੰਬੀ ਤੇ ਅੰਤਿਮ ਕਸ਼ਟਦਾਇਕ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਠੀਕ ਹੋਣ ਦੀ ਕੋਈ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਮਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੈ।

ਘਰ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁਝ ਸੀ ਮਾਂ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ 'ਤੇ ਲੱਗ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਯਤੀਮ ਵਜੋਂ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਰਕਮ ਮੁਢਲੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਲਈ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਫੋਟੀ ਕਮਾਉਣੀ ਹੀ ਪੈਣੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿੜ ਅਕੀਦਾ ਲੈ ਮੈਂ ਵਿਆਨਾ ਆ ਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਪੂ ਆਇਆ ਸੀ। 'ਕੁਝ ਬਣਨ' ਦਾ ਮੇਰਾ ਇਰਾਦਾ ਪੱਕਾ ਸੀ, ਪਰ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਸਿਵਲ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ।

ਅਧਿਆਇ ਦੂਜਾ

ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਸਾਲ ਅਤੇ ਵਿਏਨਾ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਟ

ਮਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਨੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਹੋਣੀ ਤਹਿ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਮੈਂ ਲਲਿਤ ਕਲਾਵਾਂ ਦੀ ਅਕਾਦਮੀ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲੇ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੇਣ ਲਈ ਵਿਆਨਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਫ਼ਲਤਾ ਦਾ ਲੱਗਭੱਗ ਪੱਕਾ ਹੀ ਯਕੀਨ ਸੀ। ਪਰ ਅੰਦਰ ਖਾਤੇ ਕਿਤੇ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦੀ ਬਜਾਏ ਡਰਾਇੰਗ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਕਾਬਲ ਹਾਂ। ਇਮਾਰਤਸ਼ਾਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੇਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਹੋਡ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਵਿੱਚ ਚਿੱਤਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਦੇਖਣ ਗਿਆ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਖੁਦ ਇਮਾਰਤਾਂ ਨੇ ਹੀ ਮੱਲ ਲਿਆ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਰਾਤ ਪੈਣ ਤੱਕ ਮੈਂ ਸਰਕਾਰੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਤੱਕਦਿਆਂ ਮੈਂ ਜਾਦੂ ਨਾਲ ਕੀਲਿਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਇੱਕ ਰਾਤਾਂ ਦੀ ਜਾਦੂਈ ਕਿਤਾਬ 'ਚੋਂ ਉਭਰਦਾ ਕੋਈ ਤਿਲਸ਼ਮੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੋਣ।

ਮੇਰਾ ਪਹਿਲਾ ਦੌਰਾ ਸੱਲਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਆਇਆ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਾਖਲੇ ਦੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਇਨਾ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਫੇਲ ਹੋਣ ਦੀ ਖਬਰ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇੰਜ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਹੋਵਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਤਰਸੀਲ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਕੋਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਗਵਾਹ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰਾ ਅਸਲ ਵਿਸ਼ਾ ਪੇਂਟਿੰਗ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਮਾਰਤਸ਼ਾਸ਼ੀ ਹੈ।

ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਹੀ ਸੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਇਨਾ ਖਿੰਝਿਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਹੀ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਮੈਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਇਮਾਰਤਸ਼ਾਸ਼ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਕੋਈ ਸੋਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਮਾਰਤਸ਼ਾਸ਼ੀ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਲਈ ਟੈਕਨੀਕਲ ਬਿਲਡਿੰਗ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਸਿੱਖਲਾਈ ਲੈਣੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ। ਪਰ ਉੱਥੋਂ ਦਾਖਲੇ ਲਈ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਦਾ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਹੁਣ ਮਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੈਂ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਵਿਆਨਾ 'ਚ ਸਾਂ। ਇਸ ਵਾਰ ਇਹ ਦੌਰਾ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਲੰਮਾ ਚੱਲਣਾ ਸੀ। ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ 'ਤੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਹਰ ਗੱਲੇ ਇਮਾਰਤਸ਼ਾਸ਼ ਬਣਨਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਰਲੀ ਪੁਰਾਣੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਵਾਪਸ ਆ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਔਕੜਾਂ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟਣ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਹਰ ਗੱਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਸਨ ਤੇ ਮੇਰਾ ਇਰਾਦਾ ਇੱਕਦਮ ਪੱਕਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੀ ਸਿੱਖਲਾਈ ਸੀ, ਮੇਰੀਆਂ

ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਉਸੇ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਹੀ ਤਾਂ ਲੜ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਪਿਆਰ ਵੀ ਸਿਰਫ ਉਸ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇੰਜ਼ਰ ਹੈ। ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਇੰਜ਼ਰ ਕਰਨ ਲਈ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਸ ਥਾਵੇਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ।

[illegible]

ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਮੈਂ ਪੇਂਟਿੰਗ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਪਰਾਈ ਵਿੱਚ ਜੁਟਿਆ ਰਹਿੰਦਾ।
ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੱਸਿਆ ਉੱਤੇ ਜਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਮੈਂ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਦਾ
ਸੀ, ਮੈਂ ਸਭ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿੱਠ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਸਭ
ਮੈਨੂੰ ਪਸੰਦ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਸਨਕੀ ਹੀ ਸਮਝਦੇ
ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ਼ ਈਮਾਰਤਸਾਜ਼ੀ ਦਾ

ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਈਮਾਰਤਸਾਜ਼ੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਕਰਦਾ। ਪਤਨਾ ਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸ਼ੁਗਲ ਹੀ ਸੀ। ਸਵੇਰੇ ਹੋਣ ਤੱਕ ਮੈਂ ਬਿਨਾਂ ਬੈਂਕਦੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਜੁਟਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇੱਕ ਨਾ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਈਮਾਰਤਸਾਜ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੁਫਨਾ ਜਰੂਰ ਹੀ ਪੂਰਾ ਕਰਾਂਗਾ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹਰ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਸਿਆਸਤ ਨਾਲ ਸੀ। ਮੈਂਨੂੰ ਇਹ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਹਰ ਸੋਚਣਾ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਵੀ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਕਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨ ਜਾਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ। ਪਰੰਤੂ ਲਿਖਣ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਖੌਤੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਭਾਂਤ ਦੀ ਸੀ। ਅਧਿਐਨ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅੰਤਮ ਟੀਚਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਧਨ ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ, ਜੋ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਸੂਝਨਾਵਾ ਦਾ ਅੰਬਾਰ ਸਾਫ਼ਨ ਮਾਤਰ ਹੀ ਹੋ ਸਕੇ। ਸਾਡੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ, ਜੋ ਹਰ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਦਿੱਤਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ ਤੇ ਬੜੀ ਹੀ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਖੁਦ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਅੰਬਾਰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਫਿਜ਼ੂਲ ਹੈ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਦੂਰ ਵੀ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਿਹੇ ਲੋਕ ਮੌਕਾ ਪੈਣ 'ਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਉਸ ਗਿਆਨ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਮੁਕੱਦਰ ਵਸ ਪੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜ ਪੈ ਗੇ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਤੇ ਪੇਜ ਨੰਬਰ ਦੱਸਣ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਜੇ ਇਹ ਸਹੀ ਤਸਵੀਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਹੋਰ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਸੰਸਦੀ ਮਹਾਂਨਾਇਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਜੋ ਮੁਲਕ ਦੇ ਉੱਚਤਮ ਸਰਕਾਰੀ ਅਹੁਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜੱਫੇ ਪਾਈ ਬੈਠੇ ਹਨ।

ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਕਿਰਾਣੀ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਦੇ ਯੋਗ ਸੀ। ਪ੍ਰਾਕਿਸ਼ਮਤੀ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਯਾਦਾਸ਼ਤ ਤੇ ਸੂਝ ਵੀ ਮੇਰੀ ਸਹਾਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਸਾਧਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਸਿੰਧਾਰ ਅਤੇ ਆਲਸੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਦਾ। ਇੱਕ ਹੱਥ ਮੈਂ ਕੋਰੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇ ਮਹਿਕੂਸ਼ਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਹਕੀਕਤ ਦੇ ਸਤਹੀ ਪਹਿਲਾਨਾਂ ਨਾਂ ਕਦੇ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ।

ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੋਸਲ ਡੈਮੋਕਰਸੀ ਜਾਂ ਜਾਣੂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲੂ ਮੈਨੂੰ ਖਿੱਚ ਪਾਉਂਦੇ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹਿੱਸਾ ਭਰਮ ਹੀ ਸਥਿਤ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਇਹ ਵਿੱਕੇ ਤੱਥ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰਵਤ੍ਰਿਕ ਵੋਟ ਦੇ ਹੱਕ ਦੇ ਗੁਪਤ ਮਤਦਾਨ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਅਿਆਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੋਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਹਥਸਥਰਗ ਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਅੰਤਾਂ ਦੀ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਹਰ ਉਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਹਾਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਉਹ ਤੱਕ ਮੋਹੇ ਜਨ ਵਿੱਚ ਸੋਸਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਾਗਿਆ ਤੋਂ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਕਿਰਤਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਉਪਰ ਚੁੱਕਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਅਗਿਆਨਤਾ ਵੱਸ ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਮੁਹੱਬਤਾ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੋਲਦਾ, ਪਰ ਆਸਟੋਰੀਆ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਕੌਮਵਾਦ ਪ੍ਰਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਵੱਈਏ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਸਤਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ 'ਮਾਰਕਸਵਾਦ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੋਈ ਖਾਸ ਅਰਥ ਨਹੀਂ। ਸੋਸਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਵੀ ਮੇਰਾ ਬਸ ਇੰਨਾ ਕੁ ਦਾਹਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਜਨਤਕ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਕ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਪਛਾਣ ਉਦੋਂ ਹੋਈ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਮਾਰਤਸਾਜੀ ਦੇ ਧੰਦੇ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਹਾਲਾਤ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੋਈ ਖਾਸ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਮੇਰੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਆਪਣੀ ਹੀ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਕੁਝਿੱਖ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਲਹੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ, ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈਂਦਾ। ਤੀਜੇ ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਹੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਖਤ ਪ੍ਰਜੀਸ਼ਨ ਲੈਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਤੱਕ ਮੈਨੂੰ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਖਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ। ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਸਾਫ਼ ਨਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਮੇਰੀ ਜਿੱਥ ਪਹੁੰਚ ਦਲੀਲੇ ਦੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ, ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਪੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਕਦੇ ਵੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਹੀ ਮੈਂ ਮਨ ਬਦਲ ਲਵਾਂਗਾ। ਪਰ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਖਿਆਲੀ ਸੀ। ਦੇ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਤਾਕਤ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਸੰਸਥਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੀ।

ਪਹਿਲੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵਿਰੋਧ ਉਠਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਵੇਲੇ ਉਹ ਲੋਕ ਇੱਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਹਾਜ਼ਨੀਤੀ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ। ਦੁੱਧ ਦੀ ਬੋਤਲ ਪੀਣ ਤੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਏਧਰ ਉਧਰ ਟਹਿਲਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ 'ਚ

ਜਾਂਦੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਬਦ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਲਈ ਪਾਸ ਅਰਥ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਮੈਂ
ਸੁਣਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਬਵਿੰਡਰ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕੌਮ, ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ,
ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸੱਤਾ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਿੰਤਕ ਵਿੱਚ ਧੂਹ ਲਿਆ ਸੀ। ਕੌਮ
ਦਾ ਸ਼ੇਰਲਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰੰਜੀਵਾਰੀਆਂ ਦੀ ਗਵਾ ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੀ। ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਇੱਕ
ਅਜਿਹਾ ਸਾਧਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬੁਰਜ਼ਾਅਸੀ, ਪਰਲੋਗਾਰੀਆਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਲਈ ਵਰਤਦੀ। ਪਤਾ
ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਇਹ ਸਬਦ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ 'ਚ ਪਏ ਹੋਣਗੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਹੀ ਰਿਹਾ।
ਪਰ ਫੇਰ ਮੈਂ ਬਹਿਸ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਛੋਟੀ ਤੋਂ
ਮੈਨੂੰ ਅਹਿੰਸਾ ਦੇ ਗਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰੰਤਾਂ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਵਿੱਚ ਜਾਏ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ, ਜਿੱਥੇ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਅਪੌਤੀ ਲਿਆਣਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਬਹਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਟਾਇਦਾ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ
ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ। ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕੁਝ
ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਹੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅੱਗੇ ਨਿਕਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਫੇਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਆਇਆ ਜਦੋਂ
ਮੇਰੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਤਰਕ ਦੀ ਤੱਕੜ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਅਸਲੀ ਤਾਂਕੜ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣ ਦਾ
ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਾਂ ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਵਿਰੋਧ ਬੰਦ ਕਰ
ਦਿਆਂ ਜਾਂ ਬਿਲਡਿੰਗ ਛੱਡ ਕੇ ਚੱਲਾ ਜਾਵਾਂ। ਇੱਕੱਲਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਜਿਸਮਾਨੀ ਵਿਰੋਧ
ਤਾਂ ਕਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ, ਮੈਂ ਮੈਂ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

ਐਰਹਾਂ ਵਾਂਗ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੀ ਸਿਰਫ ਤੱਕਤਵਰਾਂ ਲਈ ਹੀ ਖੁੱਲ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਐਰਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਮਰਦ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਤੱਕਤਵਰ ਦੇ ਆਧਿਨ ਹੋਣਾ ਵਧੇਰੇ ਪਸੰਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਠੀਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਆਮ ਲੋਕ ਵੀ ਤੱਕਤਵਰ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਬੇਕਿਰਕ ਜ਼ਿੰਮਿਆ-ਪੱਧਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਫੇਰਾ ਖੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਇੱਕ ਮਨੁੱਖ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਰੋਂਦ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰੇ ਜਿੱਥਾਂਤ ਦੇ ਅਦੁਰਵੀਂ ਬੱਧਲਾਣ ਨੂੰ ਹੀ ਦੇਖ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਕੋ ਨਜ਼ਰ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਵਿਤ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦੀ ਸੱਤਾ ਤੇ ਬੇਕਿਰਕ ਹਿੰਸਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਿਰ

ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਸ਼ਸਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਦਾਅ ਪੇਚਕ ਤੌਨਨੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਹੀ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਾਕਤ ਦੇ ਅਸਲ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਫਿੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਬੂ ਆਉਂਦੀ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਫਿੱਕਲੇ ਉਹ ਹੀ ਅਮਨ ਦੇ ਰਾਖੇ ਹਨ। ਇਹ ਦਾਅ ਪੇਚ ਮਨੁੱਖੀ ਰਾਜਸੀਆਂ ਦੇ ਠੀਕ ਠੀਕ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਉੱਤੇ ਟਿਕੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸਮਾਨੀ ਖਤਰਾ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸਮੂਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਉਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਲੋਕ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ, ਸਿੱਧੜੀ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ।

ਕੈਮ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ, ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਔਰਤਾਂ, ਖਾਸ-ਕਰ ਗਰਭਵਤੀ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਤੋਂ ਮੁਕਰਰ ਹੋਣਾ, ਅਜਿਹੇ ਕਦਮ ਸਨ ਜੋ ਆਖਰਕਾਰ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟਾਂ ਦੀ ਹੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਹਾਂ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਨੂੰ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅਲੱਗ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਕਾਰਲੀ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਗਲਤ ਸੀ। ਖਾਦ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਰਤੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਬਣੀਆਂ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਜਮਾਤੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਰਾਜਸੀ ਹਥਿਆਰ ਆਪਣਾ ਸਨ। ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਉੱਕਾ ਹੀ ਗਲਤ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਲਹਿਰ ਆਪਣੇ ਖਾਸੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੰਮ ਵਿਰੋਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੱਚਾਈ ਸਹੀਂ ਹੋਵੇ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਇਹ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਗਲਾਤ ਉਸਾਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਕੌਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ।

ਰਾਜ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਆਪਣਾ ਆਰਥਿਕ ਅਧਾਰ ਤਾਂ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗਵਾ ਚੁੱਕਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਚਾਲੱਕ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲੀਡਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜੀ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹੋਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਇਹ ਲੋਕ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਮੰਤਰਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਬੇਜਿਦ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਣਗੇ।

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮੈਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਖੰਡੀ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਨੇੜਿਓਂ ਜਾਣਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਮੋਰੀ ਇੱਛਾ ਹੋਰ ਵੀ ਤੀਬਰ ਹੁੰਦੀ ਗਈ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਵਿੱਚ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਵਧੇਰੇ ਮਦਦਗਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਦਲੇ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਨਾ ਪੈਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲਾਈਨਾਂ, ਜੋ ਇਹ ਭਰਮ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਗੰਭੀਰ ਸੋਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿੱਛੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਉਲ ਜਲੂਲ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਪੱਲੇ ਨਾ ਪੈਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਸਲ 'ਚ ਬੁੱਧੀਮਾਣੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਨੇਰਾ ਜਿਹਾ ਛਾ ਜਾਂਦਾ, ਤੇ ਕੁਝ ਮੰਤਰ ਵਾਪਰਨ ਦਾ ਭਰ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਭਾਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਇੱਕ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਹੁੱਧੇ ਅਤੇ ਨਫਰਤ ਵਿੱਚ ਗੜ੍ਹ ਜਾਣ ਸਨ। ਇਸ ਦੀ ਜਿੱਤ ਯਕੀਨੀ ਜਾਪਦੀ, ਪਰ ਇਹ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਾਤਕ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੋਰਾਨ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਪਈ, ਜੋ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਮੇਰੇ ਲਈ ਨਾ ਹੋਇਆਂ ਦੇ ਹੀ ਬਰਾਬਰ ਸਨ।

ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਹੀ ਇੱਕ ਇੱਕ ਕੁੱਜੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰਸੀ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖਾਸ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਸਲ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਔਖਾ ਹੈ ਕਿ ਕਦੇ ਯਹੂਦੀ ਸ਼ਬਦ ਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਖਾਸ ਅਰਥ ਧਾਰਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਪਿਤਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ 'ਚ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਸੁਣਿਆ ਹੋਵੇ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਾਪਰਿਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਖਾਸ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋਈ। ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੋ ਯਹੂਦੀ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਖਾਸ ਆਦਤਾਂ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਤੋਂ ਕਦੇ ਹੋਰ ਰਹਿੰਦੇ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਮੇਰੇ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਉਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਖਾਸ ਰਾਇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਚੋਟਾਂ-ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਅਕਸਰ ਮੇਰਾ ਵਾਰ ਪੈਣ ਲੱਗਾ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਮਜ਼ਹਬੀ ਝਗੜਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੁਣਦਾ ਤਾਂ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਬੋਲੀ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਛਾ ਜਾਂਦੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੈਂ ਬਚ ਨਾ ਪਾਉਂਦਾ। ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕ 'ਯਹੂਦੀ-ਸਵਾਲ' ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਭਾਵਨਾ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਲਿਕਜ਼ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਯਹੂਦੀ ਸਨ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਉੱਥੇ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਦਿੱਖ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਰਗੀ ਹੀ ਸੀ। ਬਾਹਰੋਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਉਹ ਠੀਕ ਦੂਜੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਰਗੇ ਹੀ ਲੱਗਦੇ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਹੀ ਸਮਝਦਾ। ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੋ ਚੀਜ਼ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਵਖਰਾਉਂਦੀ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਜੀਬ-ਗੰਭੀਰ ਧਰਮ ਹੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉੱਥੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਸਥਾਗਤ ਸੋਮਾਇਕ ਵਿਰੋਧ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਫੇਰ ਮੈਂ ਵਿਆਨਾ ਆ ਗਿਆ। ਆਪਣੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਵਿੱਚ ਘਿਰਿਆ ਤੇ ਦਿਓਕਾਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਮੇਰਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਗਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਮਹਾਂਨਗਰ ਵਿੱਚ ਕੋਣ ਕੋਣ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਵੀਹ ਲੱਖ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਾਲੇ ਵਿਆਨਾ ਵਿੱਚ ਦੋ ਲੱਖ ਯਹੂਦੀ ਸਨ, ਪਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੋਟਿਸ ਨਹੀਂ ਲਿਆ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉੱਥੇ ਪੈਰ ਜਮਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮੋਹਰਿਓਂ ਹੁੰਦ ਹਟਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਵੀ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇੱਕ ਵੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਦੇਖਦਾ। ਮੈਂ ਇਸ ਖਿਆਲ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਵੱਖਰੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਹੋ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸੋਮਾਇਕ ਵਿਰੋਧੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ ਟੋਨ ਮਹਾਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਿਰਫ਼ ਦਵੇਸ਼ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਖਿਆਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਚੂਕਵਾਂ ਜਵਾਬ ਇਸ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੀ।

ਪਰ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਲੀਅਮ ਦੂਜੇ ਵਿਰੁਧ ਚੱਲਾਈ ਗਈ ਮੁਹਿੰਮ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਜਰਮਨ ਸਮੁੱਚੀ ਫੌਜ ਦਾ ਪਿਤਾਮਾ ਵੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਜਰਮਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਭਰਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਮਨ ਉਬਾਲਾ ਖਾ ਜਾਂਦਾ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਅਤਿਅੰਤ ਭੱਦੇ ਚੰਗੇ ਨਾਲ ਫਰਾਸ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਆਪਣੇ ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਡਾ. ਕਾਰਲ ਲੂਗਰ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਮੂਵਮੈਂਟ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ 'ਚ ਉਹ ਪਿੱਛੇ-ਖਿੱਚੂ ਅੰਦੋਲਨ ਸੀ।

ਪਰ ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਸ਼ਖ਼ਸ ਨੂੰ ਨੇੜਿਓਂ ਜਾਨਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਪਿਆ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਉਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਏ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭੁਲੇਖੇ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲਹਿਰ ਬਾਰੇ ਵੀ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਵੀ ਡਾ. ਕਾਰਲ ਲੂਗਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਭਾਂਤ ਦੇ ਜਰਮਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੈ।

ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਸ ਵਹਿਣ ਵਿੱਚ ਸੋਮਾਇਕ ਵਿਰੋਧ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵੀ ਬਦਲ ਗਏ। ਪਰ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਔਖੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਝੂਧੇ ਤੇ ਲੰਮੇ ਅੰਤਰ-ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪਿਆ। ਜਜ਼ਬਾਤ ਤੇ ਤਰਕ ਦੇ ਇਸ ਲੰਬੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਖਰੀ ਜਿੱਤ ਤਰਕ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋਈ। ਮੇਰੀ ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਆਨਾ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਸ ਨਗਰ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਕਲਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਸਨ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਜਦ ਮੈਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇੱਕ ਵਰਤਾਰਾ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਲੱਥਿਆ। ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਪਹਿਲਾਂ ਸਵਾਲ ਉੱਠਿਆ, ਕੀ ਇਹ ਯਹੂਦੀ ਹੈ? ਉਸ ਨੇ ਲੰਮਾ ਚੰਗਾ ਪਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਇਡ 'ਤੇ ਕਾਲੇ ਬਟਨ

ਦੇਖਿਆ, ਉਹ ਮੋਟੀ ਚਮੜੀ ਵਾਲਾ ਬੋਝਾ ਯਹੂਦੀ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਖੂਨ ਠੰਢਾ ਪੈ ਚੁੱਕਾ ਸੀ..... ਉਹ ਨਹੀਂ ਲੋਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਤਿਜਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਮਹਾਰਤ ਦਿਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਦੂਜੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਰਗਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਦੌਰਾ ਹੀ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸ਼ੇਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਦੇ ਲੀਡਰ ਵੀ ਯਹੂਦੀ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਰਲਾ 'ਲੰਮਾ ਸਿਖਰ' ਕਤਮ ਹੋ ਗਿਆ।

ਆਪਣੇ ਸਹਿਕਰਮੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਹੈਰਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਕਿੰਨੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚਰ ਬਦਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਘੱਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਆਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ 'ਚ ਸਫਲ ਵੀ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਅਗਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਉਹ ਫੇਰ ਉੱਚੇ ਹੀ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ। ਸਭ ਕੁਝ ਫਿਜ਼ੂਲ ਗਿਆ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਉਦਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੀ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੋਣੀ 'ਤੇ ਨਰਾਜ਼ ਸਨ ਤੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਕਸਰ ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਲਈ ਰਤਾ ਵੀ ਹਮਦਰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਤਾਂ ਸੰਭਵ ਸੀ, ਪਰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਸਮਝਣੀ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਕਿ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਹੀ ਕੌਮ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦਾ ਮਜ਼ਕ ਉਡਾ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਤੇ ਕਿਉਂ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਹੀ ਕੌਮ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ 'ਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਉਡਾ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਇਹ ਸਭ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਸਪੂਤਾਂ 'ਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਉਡਾ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਇਹ ਸਭ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਤਰਕ ਵਿਗੂਣਾ ਤੇ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਕੁਦਰਤੀ ਵੀ ਸੀ।

ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਇਲਾਜ ਬਹੁਤ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰਾ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ, ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਜਾਂ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਲਈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਕਿ ਉਹ ਬਦਲ ਚੁੱਕੇ ਨੇ, ਮੁੜ ਮਿਲਣ ਤੇ ਉਹ ਫੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ।

ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਸਾਰੀ ਸ਼ੇਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟ ਪ੍ਰੈਸ ਉੱਤੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਵੀ ਅਖਬਾਰ ਜਿਸ ਨਾਲ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੋਵੇ, ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਕੌਮੀ ਬੁਲਾਰੇ ਵਾਂਗ ਬੋਲਦੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਦਾ ਇਹੋ ਮਤਲਬ ਸੀ ਕਿ 'ਯਹੂਦੀ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ 'ਅਰਥ' ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕੇ ਹੋ ਗਏ।

ਆਪਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਝਿਜਕ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਲਈ ਮੈਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਪ੍ਰੈਸ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਛਾਪੇ ਕੁਝ ਪੈਂਡਲੈਟ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਨਫਰਤ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਈ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਯਹੂਦੀ ਸਨ। ਅਸਟਰਲਿਟਜ਼, ਡੇਵਿਡ, ਐਲਨਬੋਰਨ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੰਮੀ ਕਤਾਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲ ਸਕਿਆ। ਆਖਿਰਕਾਰ ਮੈਂ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਯਹੂਦੀ ਜਰਮਨ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਵਿਆਨਾ ਵਿੱਚ ਲਾਏ ਸਮੇਂ ਨੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮਹਾਮਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੰਗਡਰ ਹਰ ਵਾਰ ਮੈਂ ਕਾਮਯਾਬ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਕੰਮ ਲਈ ਸਬਰ ਅਤੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਯਹੂਦੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਜਮ੍ਹਦ ਮਾਰੇ ਸ਼ਕਲਪਾਂ ਤੋਂ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਦਾਇਰੇ 'ਚ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਖਤਰਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਉਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਦਾ। ਬੋਲਦੇ ਬੋਲਦੇ ਮੇਰਾ ਗਲਾ ਵੀ ਦੁਖਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ, ਪਰ ਨਤੀਜਾ ਐਨ ਉਲਟਾ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਲੀਲਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਪੌਰਤਿਆਂ ਤੋਂ ਵਾਕਫ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀ ਦੀ ਬੇਵਕੂਫ਼ੀ ਨੂੰ ਹੀ ਤਾਕਤ

ਸਮਝ ਕੇ ਤੁਰਦੇ ਪਰ ਜਦੋਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਫਸਿਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਇੱਕਦਮ ਹੀ ਮਸ਼ਮ ਹੋਣ ਦਾ ਦੇਭ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ। ਤੁਸੀਂ ਕਦੀ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸਾਡਾ ਸਾਡਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਹਾ ਸਕਦੇ।

ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਪਹਿਲੂ ਵੀ ਸੀ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੇੜਿਓਂ ਜਾਣਦਾ ਗਿਆ, ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਹਮਦਰਦੀ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਈ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਰਕ ਨਾਲ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਫਿਜ਼ੂਲ ਸੀ। ਸਾਡਾ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ 'ਤੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਸੱਚ ਪਲੀਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣਾ ਮਤਲਬ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਕਦੀ ਵੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਕਹੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਤੋਂ ਮੁੱਕ ਸਕਦੇ ਸਨ ਤੇ ਬੋਝੀ ਦੇਰ ਬਾਦ ਹੀ ਮੁੜ ਉਸ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਹੁਣ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਪੂਰਵ-ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਉਣਾ ਕੋਈ ਐਥਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕੋ ਸਵਾਲ ਬਚਿਆ ਸੀ, ਕੀ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਬਾਨੀ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜਾਂ ਫੇਰ ਉਹ ਖੁਦ ਹੀ ਗਲਤੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸੀ?

ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਸਨ। ਜੇ ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰ ਸੱਚ ਵਿੱਚਾਰ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਦਾ ਵਰਜ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਤਬਾਹਕੁਨ ਲਹਿਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰੇ। ਪਰ ਜੇ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਹੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਖ਼ਸ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਸੀ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਸਭਿਅਤਾ ਹੀ ਢੇਰੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਸੋ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਛੁਟ ਬਦਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਮਹਾਂਨਗਰ ਦੇ ਇੱਕ ਨਰਮਦਿਲ ਬਾਇੰਡੇ ਤੋਂ ਕੱਟੜ ਯਹੂਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਕੀ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਇਹ ਯਹੂਦੀ ਆਪਣੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸੋਚਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਸੋਸ਼ਲ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲੈਣਗੇ? ਜੇ ਇੰਜ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਇਹ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਜਨਾਨੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਹੋਏਗੀ। ਇਹ ਧਰਤ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਪੁੰਦ ਗੁਬਾਰ 'ਚ ਗੁਆਚ ਜਾਏਗੀ, ਇੱਥੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਨਾਮੋ ਨਿਸ਼ਾਨ ਤੱਕ ਮਿਟ ਜਾਏਗਾ।

ਇਸੇ ਲਈ ਅੱਜ ਇਹ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਟੀਚਾ ਖੁਦ ਸਰਬਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਹੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਢਾਲ ਬਣ ਕੇ ਮੈਂ ਖੁਦ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਹੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਕਿਆਸ ਦੌਰਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸਿਆਸੀ ਵਿਚਾਰ

ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਤੀਹ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਸਰਗਰਮ ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੰਦੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਸਿਰਫ਼ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਆਦਮੀ ਹੀ ਜਨਤੱਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਤੇ ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਥਾਈਤਵ ਵੀ ਹੈ।

ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੂਰਵ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਸਿਆਸੀ ਅਖ਼ਬਾਰ ਵਿੱਚ ਕੁੱਦਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਤਰੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਦ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਇੱਕਦਮ ਗਲਤ ਹੈ। ਹੁਣ ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਿਰਕਿਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਜੇਕਰ ਉਹ ਪੁਰਾਣੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ 'ਤੇ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਜਨਤੱਕ ਬਿਆਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤਾਕਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਮਕਸਦ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲੈ ਜਾਣ ਦੇ ਉਸ ਦੇ ਸਭ ਯਤਨ ਖੋਖਲੇ ਤੇ ਸਤਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਖਿਰਕਾਰ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਜਾਨ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਖੁਦ ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਯਕੀਨ ਨਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਇੱਕੋ ਮਕਸਦ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖ ਸਕੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸ ਦਾ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਟੱਬਰ ਦਾ ਤੇਰੀ ਫ਼ਲਕਾ ਚੱਲਦਾ ਰਹੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਕਾਬਿਲ ਆਦਮੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਤਨ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਤੀਹ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲਾ ਬੱਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਿੱਖਲਾਈ ਉਸ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਅਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤੇ ਤੇਜ਼ਗੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਪੁਰਾਣੇ ਨੂੰ ਹੱਦ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਡੂੰਘਾ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨੱਗੇ ਜਾਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਲੀਡਰ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸਿਆਣਾ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯਕੀਨ ਹੋਰ ਵੀ ਧੱਕਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਹੜਾ ਆਗੂ ਆਪਣੇ ਮੁਢਲੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਛੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮਾਣ ਸਨਮਾਣ ਤਾਂ ਹੀ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਅਪਣੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਨਤੱਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਤੋਂ ਅਲਵਿਦਾ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਉਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਤੇ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਭਟਕ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਗਰੰਟੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ।

ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੈਂ ਸਿਆਸੀ ਮਸਲਿਆਂ 'ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਲਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਮੈਂ ਜਾਣਬੂਝ ਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈਂਦਾ। ਸਿਰਫ਼ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਸਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਬੋਲਦਾ, ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਉਬਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਅੱਜ ਦੇ ਜਰਮਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪੁਰਾਣੀ ਦਰੁਬੀਅਨ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਆਸੀ ਚਿੰਤਨ ਵਧੇਰੇ ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾ ਸੀ। ਪਰਸ਼ੀਆ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਆਨਾ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਪੂਰੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸੀ। ਉਪਰੀ ਨਜ਼ਰੇ ਉਹ ਇੱਕ ਐਸੀ ਮਹਾਰਾਣੀ ਵਾਂਗ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਸੱਤਾ ਨੇ ਕਈ ਵਿਰੋਧੀ ਕੌਮੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਛੱਤ ਹੇਠਾਂ ਇੱਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਰਾਜਪਾਲੀ ਦੀ ਉੱਧਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਿਗਾਰ ਦੀਆਂ ਸਭ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਸਾਮਰਾਜ ਅੰਦਰੋਂ ਗਲ-ਸੁਝ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੌਮੀਅਤਾਂ ਵਿੱਚਾਲੇ ਇੱਕ ਭਿਆਨਕ ਟਕਰਾਅ ਲੱਗਾਤਾਰ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਬਾਹਰੀ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਰਮਨ, ਤਸਵੀਰ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਸੋਹਣਾ ਪਹਿਲੂ ਹੀ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ।

ਜਰਮਨ-ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਸਮੁੱਚੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਜੋੜੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸੀਮਿੰਟ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਾਬਸਬਰਗ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਅਫ਼ਸਰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਜਰਮਨ ਸਨ। ਸਿਵਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਉੱਚ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਜਰਮਨ ਹੀ ਭਾਰੂ ਸਨ। ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਕਲਾ ਵੀ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਵੀ ਜਰਮਨ ਹੀ ਤਹਿ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਰਾਜ ਦੀ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਸਭ ਯਤਨਾਂ ਦਾ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋਣਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਹਿ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਇਹ ਮੁਢਲੀ ਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸ਼ਰਤ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਣਹੋਂਦ ਸੀ।

ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕੇਂਦਰੀ ਸੱਤਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਫੈਡਰਲ ਨੀਤੀ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਬੁਡਾਪੇਸਟ ਦੇ ਉਭਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਆਨਾ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਕੰਮ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੁਡਾਪੇਸਟ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋਣਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਲੈਮਬਰਗ, ਪਰਾਗ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ। ਉਹ ਸਮਾਂ ਅੰਤ ਆਉਣਾ ਹੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਮਿਲ ਜਾਏ। ਸੋ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦਾ ਅੰਤ ਅਟਲ ਸੀ।

ਆਸਟੇਰੀਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੇਂਦਰੀਕਰਣ ਦੀ ਪਾਲਸੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਦਫ਼ਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ

ਲੌਣ ਸੀ। ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਸਿੱਖਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝੀ ਨਾਗਰਿਕ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਜਿਹੇ ਉਦੇਸ਼ ਦਸਾਂ-ਵੀਹ ਸਾਲਾਂ 'ਚ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਲੱਗਾਤਾਰ ਘਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲਾਭਵੰਦਾ ਸੀ। ਹੁਸ਼ਬਰਗ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਨਸਲੀ ਸਮੂਹਪਤਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਸੀ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮੀ ਰਾਜ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸਰਕਾਰ ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਨਕਾਰਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਇਹ ਅਧਾਰ ਹੀ ਰਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਜਾ ਇੱਕ ਨਸਲ ਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਜੁੜਾਵ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਰਾਜ ਨੂੰ ਇੱਕੱਠਾ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਮਾੜਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਲਾਤ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵੱਖਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੋਂ ਦੀ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਖੁਨ ਦੀ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਅਲੱਗਾਵਾਦੀ ਰਚੀਆਂ ਨੂੰ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਾਂਝੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੇ ਸਾਂਝੇ ਚਿੰਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਜਿੰਨੀ ਘੱਟ ਹੋਵੇ, ਓਨੀ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਸਿਰਫ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਕਈ ਵਾਰ ਸਦੀਆਂ ਬਾਦ ਵੀ ਇਹ ਅਲੱਗਾਵਾਦੀ ਰੁਝਾਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਤਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈਦਿਆਂ ਹੀ ਮੁੜ ਤੋਂ ਸਿਰ ਚੁੱਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਹੁਸ਼ਬਰਗ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦਾ ਗੁਨਾਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਦੇਖ ਨਾ ਸਕੇ। ਸਿਰਫ ਜੇਸਫ ਦੂਸੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਇੱਕ ਮਸ਼ਾਲ ਜਗੀ ਤੇ ਅੰਤਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੁਝ ਗਈ। ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਕਬਰ ਵਿੱਚ ਦਫਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਕੌਮ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾਕਨ ਦੀ ਨਾ ਤੇ ਯੋਗਤਾ ਸੀ ਨਾ ਹੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ।

ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ 1948 ਦੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਲੱਗਭਗ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜਮਾਤੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ। ਪਰ ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਰੂਪ ਨਸਲੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਸੀ। ਜਰਮਨ-ਆਸਟੇਰੀਆ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਨਾ ਸਕੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈ ਕੇ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਹੀ ਮੌਤ ਦੇ ਐਲਾਨਾਮੇ 'ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੱਛਮੀ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਹਲਾਕਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਦੇਖਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਹੀ ਹਿਲਾ ਛੱਡੀਆਂ।

ਸਰਕਾਰੀ ਕੌਮਕਾਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਸਦ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ, ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਵੱਡੀ ਸੱਟ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਅੰਸ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸੇ ਘੜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਅੰਤ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਟੁੱਟਣ ਦੀ ਇਹ ਪੁਕਾਰੀ ਦੁਖਾਤੱਕ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸ਼ਬਕ ਵੀ ਛੁਪੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਹੀ ਤਤਸਲੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਕੌਮਾਂ ਤੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਅਜਿਹੀ ਵੀ ਸੀ, ਜਿਸ

ਵਿੱਚ ਪਤਨ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮੇਰੀ ਮੁਰਾਦ ਸੰਸਦ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿੱਚ ਗੋਪਸਟਾਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤੋਂ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਲਾਸਕੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਧਰਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਸੰਭਵ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿੱਚ ਲੈਂਦਾ ਗਿਆ ਸੀ।

‘ਕੌਮੀਅਤਾਂ’ ਸੰਸਦ ਦੀ ਸਜਾਵਟ ਵਿੱਚ ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਗੌਰਵ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਦੇ ਸਖਤ ਖਿਲਾਫ ਸਨ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੌਂਸ਼ਿਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨੱਸ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਭੜਕਾਹਟ ਦਾ ਸਬੰਧ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਲੱਗਭਗ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਗੱਲ ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਾਪਰੀ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਗਰਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਰਮਨ ਗੋਪਸਟਾਗ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਸੰਸਦ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ। ਰਾਜਸੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਪਰਣਾਏ ਵਿਅਕਤੀ ਵਾਂਗ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰੂਪ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਿਨਾਹ ਕਰਨ ਦੇ ਤੁੱਲ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਪਿੱਛੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸੰਸਦ ਲਈ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਦੀ ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਅਚੇਤ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦੀ ਸੰਸਦ ਜਿਸ ਚੰਗੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਉਸ ਆਦਰਸ਼ ਨਮੂਨੇ ਨਾਲ ਉੱਕਾ ਹੀ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾਂਦੀ।

ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨਾਂ ਦਾ ਮੁਕੱਦਰ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਸੀ। ਬਾਲੰਗ ਵੋਟ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਗੁਪਤ ਮਤਦਾਨ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਇਹ ਬਹੁਮਤ ਨਿੱਗਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕੌਮੀ ਮੁੱਦੇ ਉੱਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਰਮਨਾਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜਰਮਨ ਵਿਰੋਧੀ ਪ੍ਰਜ਼ੀਸ਼ਨ ਲੈਂਦੇ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਖੁਸ਼ ਜਾਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹੁੰਦਾ। ਬਾਲੰਗ ਵੋਟ ਅਧਿਕਾਰ ਨੇ ਤਾਂ ਜਰਮਨ ਬਹੁਮਤ ਦਾ ਵੀ ਭੋਗ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦੇ ਗੈਰ-ਜਰਮਨੀਕਰਨ ਦਾ ਰਾਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਸੀ।

ਕੌਮੀ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਦੀ ਗੱਦਾਰੀ ਕਾਰਨ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ। ਪਰ ਇਹ ਸਾਰੇ ਨੁਕਸ ਸੰਸਦ ਦੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਿਰਫ ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਰਾਜ ਦੇ ਹੀ ਸਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੰਸਦ ਭਵਨ ਵਿੱਚ ਪੈਰ ਪਾਇਆ। ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਨਜ਼ਾਰਾ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮੂਹਰੇ ਸੀ। ਕਈ ਸੌ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਆਰਥਿਕ ਮਸਲੇ ਉੱਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੱਲ

ਕਹਿਣ ਦਾ ਹੱਕ ਸੀ। ਮੈਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਪਾਗਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਬਰਿਸ ਦਾ ਬੌਧਿਕ ਪੱਧਰ ਅਤਿਅੰਤ ਹੀ ਨੀਵਾਂ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਪੱਲੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਤਾਂ ਜਰਮਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਥਾਨਕ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੋਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੇ ਕੁਝ ਅਖਬਾਰਾਂ 'ਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ, ਪਾਗਲਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹਜ਼ੂਮਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਟੁੱਟ-ਟੁੱਟ ਕੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਤਰਸਯੋਗ ਬਜ਼ੁਰਗ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਘੋੜੀ ਖੜਕਾਂਦਾ, ਦੰਸਤਾਨਾ ਅਪੀਲਾਂ ਕਰਦਾ ਤੇ ਯਮਕੀਆਂ ਦਿੰਦਾ, ਸਦਨ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਦਾ ਹੋਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੈਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਤਾਂ ਰੋਕ ਨਾ ਸਕਿਆ।

ਕਈ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਬਾਦ ਮੈਂ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਉੱਥੇ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਾਰ ਤਸਵੀਰ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਤੱਕਰੀਬਨ ਖਾਲੀ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਲੋਕ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਉਹ ਵੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਉਵਾਸੀਆਂ ਮਾਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਤੋਂ ਹੀ ਦਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਬੋਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਵਿਚਲ ਮਿਲਦੀ, ਮੈਂ ਸੰਸਦ ਭਵਨ ਵਿੱਚ ਚੱਲਾ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਚੁਪਚਾਪ, ਪਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਦੇਖਦਾ। ਇੱਕ ਵਰ੍ਹੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸੰਸਦ ਭਾਰੇ ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਸ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਨਾ ਹੀ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਬਹੁਮਤ ਰਾਹੀਂ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੇ ਜ਼ਮੀਨੀ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਵੀ ਹੋਰ ਨੇੜਿਓਂ ਘੋਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਵੇਲੇ ਸੰਸਥਾ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਅਸਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤਕ ਭੰਬਲਭੁੰਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਤਿਅੰਤ ਦਿਲਕਸ਼ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਵੀ ਪੱਛਮੀ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਸਿਰਫ਼ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੀ ਅਗ਼-ਦੂਤ ਹੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਕੀਟਾਨੂ ਸਿਰਫ਼ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਹੀ ਪਨਥ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਮੈਨੂੰ ਵਿਆਨਾ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਜੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਦੂਜੀ ਅੱਤ ਵੱਲ ਮੇਰਾ ਝੁਕਾਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੰਦਖਲਾਸੀ ਦੇ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਾਹੀ ਸੱਤਾ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਲੋਕ ਸਮਾਂ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਛਾਣਦੇ ਤੇ ਨਾ ਲੋਕ-ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਆਸਟਰੀਆ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਲਤੀ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਸੰਸਦ ਵਿਚਲ ਸੀ ਤਾਂ ਹਸਬਰਗ ਵੀ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਹੁਮਤ ਬਦਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰਨਾ ਹੋਰ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ।

ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੋਚਣ 'ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਗੰਭੀਰ ਦੋਸ਼ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਸੀ। ਸੰਸਦ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰ ਮੰਤਾ ਪਾਸ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਭਿਆਂਕਰ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਲਈ ਜਵਾਬਦੇਹ

ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਕੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਮਤਲਬ, ਨਿਜੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕੁਝ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਜੇਕਰ ਸੰਸਦ ਕਿਸੇ ਸਿਆਸੀ ਆਗੂ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕੀ ਕਰੇ? ਕੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਢਬਾਜ਼ੀ ਕਰੇ? ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦਖਲਾਸੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਏ ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦਮਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਏ, ਜੋ ਸਮੁੱਚੀ ਕੌਮ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਚੁੱਕਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ? ਜਨਤੱਕ ਫਰਜ਼ ਤੇ ਨਿਜੀ ਸਨਮਾਨ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਲਕੀਰ ਖਿੱਚ ਸਕਦੇ ਹਾਂ? ਕੀ ਇਸ ਸਮੁੱਚੇ ਦਾ ਲੀਡਰ ਸਿਆਸੀ ਨੌਕਰ ਹੋ ਕੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਏਗਾ? ਕੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੇਠੀ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ? ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਿਆਸੀ ਨੌਕਰ ਕੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚੇਗਾ ਕਿ ਅੰਤਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇਗਾ? ਉਸ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤਾਂ ਅਮੂਰਤ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਹੋਏਗੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਕਟਿਹਰੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਖਿੱਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਕੀ ਸੰਪੂਰਨ ਕੋਈ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਬਹੁਮਤ ਦੀ ਸੰਯੁਕਤ ਖੁੱਧੀ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੁੱਧੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ?

ਬਹੁਮਤ ਦੇ ਨਿਰਣੇ ਦਾ ਸੰਸਦੀ ਨੇਮ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨੇਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ। ਯਹੂਦੀ ਪ੍ਰੰਸ ਦੇ ਪਾਠਕ ਸੰਸਦੀ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਰੂ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ, ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਉਹ ਖੁਦ ਆਜ਼ਾਦ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੋਚਣਾ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖਦੇ। ਸੰਸਦ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਹੀ ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ 'ਚ ਅਸਲ ਯੋਗ ਲੀਡਰ ਸਿਆਸਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਇਸ ਨਵੀਂ ਖੋਜ ਦਾ ਸਾਡੇ ਅਖੌਤੀ ਰਾਜਸੀ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀ ਬੁਜਦਿਲੀ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਇੱਕ ਮਹਾਮਾਰੀ ਵਾਂਗ ਫੈਲਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਅਹਿਮ ਮਸਲੇ 'ਤੇ ਨਿਰਣਾ ਲੈਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੀ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਲੁਕ ਕੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਲੀਡਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੈਠੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਦੁਸ਼ਪਰਿਠਾਮ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਉਂਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇੱਕ ਸੱਚਾਈ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਫ਼ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਕਦੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਅਹਿਮਾਨਤਾ ਸਗੋਂ ਬੁਜਦਿਲੀ ਦੀ ਵੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਲੀਡਰ ਉੱਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਜਿੰਨੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਿਆਸੀ ਮਹੱਤਵਕਾਖ਼ੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਓਨੀ ਹੀ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਦੀ ਉਤੀਕ ਵੀ ਔਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੰਮੀ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਉਹ ਉਦਾਸ ਮਨਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਮੋਹਰਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਆਖਿਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਕਦੋਂ ਆਏਗੀ? ਉਹ ਹਰ ਉਸ ਸਕੈਂਡਲ ਲਈ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਮੋਹਰਲੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਧੱਕ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਅਹੁਦੇ 'ਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਪਵਿੱਤਰ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਅਹੁਦੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਪੁਜੀਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਗਾਰਾ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਮ ਨਤੀਜਾ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾੜਾ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਕਰਿਸ਼ਮੇ ਨਾਲ ਸਹੀ ਆਦਮੀ ਅੱਗੇ ਆ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਾਬਾ ਮੋਰਚਾ ਖੋਲ੍ਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤੀ ਸਿੱਟਾ ਆ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਾਬਾ ਮੋਰਚਾ ਖੋਲ੍ਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤੀ ਸਿੱਟਾ ਇਹੋ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁੱਕਮ ਜਮਾਤ ਬੋਧਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਦੀਵਾਲੀਆ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕੌਮ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਖੁਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਨਾ ਹੁੰਦੇ।

ਭਾਵੇਂ ਅਸਟੇਰੀਅਨ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਰਾਜੇ ਵੱਲੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੰਸਦ ਦੀ ਇੱਛਾ 'ਤੇ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਹਰ ਅਹੁਦੇ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਖਰੀਦੋ-ਵਰੇਖਤ ਤੇ ਪਿੱਛਾਤਣੀ ਪੱਛਮੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਇੱਕ ਖਾਸ ਲੱਛਣ ਹੈ। ਹਰ ਨਵੀਂ ਨਿਯੁਕਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੀ ਕਵਾਲਟੀ ਦਾ ਗ੍ਰਾਫ਼ ਹੋਰ ਹੇਠਾਂ ਡਿਗਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣੀ ਜਾਂਚ ਪੜਤਾਲ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਚੋਣਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਨਤਾ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲੋੜਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਨਾਮ ਮਾਤਰ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਸਮਝ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਇਹ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਨਤਾ ਰਾਸ਼ੀ ਫੈਸਲੇ ਲੈ ਸਕਣ ਦੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਰੱਥ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਨਤੱਕ ਰਾਇ ਤੋਂ ਸਾਡੀ ਮੁਰਾਦ ਜੋ ਮਰਦੀ ਹੁੰਦੇ ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਤਜਰਬੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪੇਰੀਡੇ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਖਬਾਰ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿਆਸੀ 'ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਤੀ' ਫੈਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਾਲਗਾਂ ਦਾ ਸਕੂਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਰਾਜ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਘਟੀਆ ਪੱਧਰ ਦੇ ਹਲਕਿਆਂ ਕੋਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ ਕਿ ਇਸ ਖਤਰਨਾਕ ਸੱਤਾ ਜਨਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਘੜਨ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨਾ ਘੱਟ ਸਮਾਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਰਾਜ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਅੰਦਰ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ। ਕੁਝ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਿਗੂਣੇ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਮਸਲੇ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਅਹਿਮ ਗੱਲਾਂ ਵੱਲ ਜਨਤਾ ਦਾ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਕੁਝ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪ੍ਰੈਸ ਬਿਲਕੁਲ ਅਨਜਾਣ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਹੀਰੋਆਂ ਵਾਂਗ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇੰਜ ਲੱਗਣ ਲਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੀ ਜਨਤਾ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਟਿਕੀਆਂ ਹੋਣ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਜਮਾਏ ਹੋਏ ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਇੰਜ ਅੱਖੋਂ ਪਰੇਖ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਮਰ ਹੀ ਗਏ ਹੋਣ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਬਦਨਾਮੀ ਦਾ ਇੰਨਾ ਚਿੱਕੜ ਉਛਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਦੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮੰਦੇ ਟੀਏ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਅਤਿਅੰਤ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨੱਕ ਘੁਸੋਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਜੇ ਉੱਥੋਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਕੁਝ ਨਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਉਂਜਾਂ ਨੂੰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਕੇਸਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਿਕਾਰ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਆਸਰਾ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ

ਆਪਣਾ ਬਚਾਵ ਕਰਨ ਦੇ ਵੀ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਅਜਿਹੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਅਪੋਤੀ ਜਨਤੱਕ ਰਾਇ ਦਾ ਦੋ ਭਿਰਾਈ ਹਿੱਸਾ ਘੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਸਦੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਤ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਸਦਨ ਲਈ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਮੰਤਰੀ ਮੰਡਲ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਸਲ ਸੱਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਹਕੀਕਤ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਅਸੰਬਲੀ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਨਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਸਲਾਮਤ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖਰਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੰਜ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਭੋਗ ਹੀ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਉਮੀਦ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਅੰਸਤ ਬੁੱਧੀ ਲੋਕ ਮਤਦਾਨ ਰਾਹੀਂ ਸੈਂਕੜੇ ਸਿਆਣੇ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਿਆ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਬਾਲਗ ਵੇਟ ਅਧਿਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿੱਚਾਰ ਹੀ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਹੈ। ਇਥੇ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੂਈ ਦੇ ਛੇਦ ਵਿੱਚ ਉਹ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਚੋਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਆਗੂ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦੇ ਵੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ।

ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਸਲਿਆਂ ਦੀ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨਤਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਯੋਗਤਾ ਇੱਕਦਮ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਤਿਅੰਤ ਅਹਿਮ ਆਰਥਿਕ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦਾ ਹੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦਸ ਫੀਸਦੀ ਲੋਕ ਵੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਉ-ਅ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਦੂਜੇ ਮਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ। ਮੁੜ ਤੇ ਨਿਕੰਮੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਬਹੁਮਤ ਹੀ ਹਰ ਥਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਣਾਇਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਟਰਾਂਸਪੇਰੰਟ ਬਾਰੇ ਵੀ ਉਹੀ ਲੋਕ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਬਾਰੇ ਵੀ। ਸਮੁੱਚੀ ਕੌਮ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ੁਟੇਖਾਨੇ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਰੀਫ਼ ਲੋਕ, ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਤਹਿ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ, ਇਸ ਧੰਦੇ ਦੇ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਸੰਸਦ ਦੇ ਹਰ ਮੈਂਬਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਇੰਨੀ ਘੱਟ ਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਾਇਨਸਾਵੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਸਮੁੱਚਾ ਸਿਸਟਮ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਆਦਮੀ ਦਾ ਨੌਜਵਾਨ ਨਿਘਾਰ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਉਹ ਸਮਰੱਥ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਅਸੀਂ ਚਰਚਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਜਾਣਾ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਾਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧ ਕਰਾਉਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਜੇ ਕੋਈ ਇੰਨੀ ਹਿੰਮਤ ਕਰਦਾ ਵੀ ਹੋ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਜੇਕਰ ਸਹੀ ਆਦਮੀ ਕਦੇ ਚੁਣਿਆ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਾਲਾਤ ਧੱਕ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਸਤੇ 'ਤੇ ਲੈ ਆਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਘਟੀਆ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤ ਵੀ ਹੈ।

ਵੱਡੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਣਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਗੱਲ ਸੀ।
ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੋਹਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ
ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸਨ ਜਾਰਜ ਵਾਨ ਬੋਨਰ ਤੇ ਡਾ. ਕਾਰਲ ਲੂਗਰ। ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ
ਅਖੌਤੀ ਸਾਂਸਦਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਉਲਟ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਬੋਨਰ ਵਧੇਰੇ ਗੰਭੀਰ
ਚਿੰਤਕ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਹਬਸਬਰਗ ਦੇ ਪਤਨ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਉਸ
ਦੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਤਬਾਹਕੁਨ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਕਦੇ ਹੋਈ ਹੀ
ਨਾ ਹੁੰਦੀ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤੀਬਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਆਦਮੀਆਂ
ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਗਲਤੀ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਠੀਕ ਇਸੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਡਾ. ਲੂਗਰ ਦੀ ਮਹਾਰਤ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਮਨੁੱਖੀ
ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਖਾਸ ਹੁਨਰ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲੀ
ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਹੀ ਉਸਾਰਦਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬੋਨਰ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ
ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੇ ਅਸਮਰਥ ਸੀ। ਬਦੀਕਸਮਤੀ ਨੂੰ ਉਹ ਬੁਰਜ਼ਿਆਈ ਦੀ
ਕਮਜ਼ੋਰ ਫਿਤਰਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਛਾਣ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਹੇਠਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ
ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਾ ਵੀ ਠੀਕ ਠੀਕ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲਾ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ
ਡਾ. ਲੂਗਰ ਠੀਕ ਉਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਯੁੱਗ
ਵਿੱਚ ਉਹ ਵਰਗਾਂ ਅੰਦਰ ਰਾਜਸੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ। ਇਸ
ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਵਧੇਰੇ ਤਾਕਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ 'ਤੇ ਲਾਈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੀ
ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਸੀ।

ਇਹ ਆਦਮੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੰਭਵ ਟੀਚੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ
ਇਰਾਦਾ ਵਿਆਨਾ ਫਤਿਹ ਕਰਨ ਦਾ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਮੋਢੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ
ਸੰਚਮੁੱਖ ਹੀ ਅਨਾਥਵਾਨ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹੁਣ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੇ
ਅਸਮਰੱਥ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਬੋਨਰ ਇਸ ਨੂੰ
ਵਧੇਰੇ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਤਾਂ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕਰ
ਸਕਿਆ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਖਦਬੇ ਅਤਿਅੰਤ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੱਚ ਸਾਬਤ ਹੋਏ।

ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਬੋਨਰ ਦੇ ਨਾਕਾਮ ਹੋਣ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਸਨ।
ਪਹਿਲਾ ਇਹ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ-ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਿਆ।
ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਬੁਰਜ਼ਿਆਈ ਉੱਤੇ ਹੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਰੱਖਿਆ। ਉਸ ਲਹਿਰ
ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਮ
ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਉਸ ਅੰਦਰ ਉਹ ਤਾਕਤ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਇਹ ਜਿਹੇ
ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਲਈ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੁਰਜ਼ੁਆਂ ਅੰਸਰਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਹੇਠ ਨਾਲ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ
ਮਿਲਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੋਰ ਵੀ ਘੱਟ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੀ
ਇਸ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚੋਂ ਅਲੱਖ ਹੋ ਗਈ।

ਦੂਜਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਇਸੇ ਨਾਕਾਮੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿੱਚ
ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਸੀ। ਸੰਸਦ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਖਾਤਮੇ ਲਈ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਚਾਓ ਦੀ ਆਖਰੀ ਉਮੀਦ ਇਸੇ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ
ਸੰਸਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਉਥਾਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਹੁਣ ਇਸ ਲਹਿਰ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹੋ ਸਵਾਲ ਸੀ ਕਿ
ਅੰਦਰ ਰਹਿ ਕੇ ਇਹ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਜਾਂ ਫੇਰ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਉਪਰ ਬਾਹਰੋਂ ਹਮਲਾ

ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਗਏ ਅਤੇ ਹਾਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ। ਪਰ ਉਹ ਖੁਦ ਨੂੰ
ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਅਹਿਸਾਸਮੰਦ ਮੰਨ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦਾ ਮੌਕਾ
ਮਿਲਿਆ।

ਇਨ੍ਹੀ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾ ਟੁੱਟਣ ਵਾਲੀ ਹਿਮਤ ਅਤੇ
ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂਚ ਨੂੰ ਜਿੰਗਾਂ ਤੋਂ
ਫੜਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਤਾਂ ਮਹਾਨ ਜਨਤਾ ਦੇ ਸਪੁਰ ਹੀ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।
ਪਰ ਇਸ ਲਹਿਰ ਕੋਲ ਇਹ ਸਰਮਾਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਤੋਂ
ਇਲਾਵਾ ਚਾਰਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਬਦਲ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਤੱਕ
ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਮੀਦ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨਤੱਕ
ਸਮੂਹਾਂ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਣਗੇ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹ 'ਸਮੁੱਚੀ ਕੰਮ ਦੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮ' ਤੋਂ ਬਲ ਸਕਣਗੇ।
ਇਹ ਤਰਕਸੰਗਤ ਵੀ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬਾਹਰੋਂ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਅੰਦਰੋਂ ਉਸ ਦੀਆਂ
ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੁੱਟਣਾ ਵਧੇਰੇ ਕਾਰਗਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਇਸ ਤੋਂ ਠੀਕ
ਉਲਟ। ਕੋਈ ਵੀ ਨੁਮਾਇੰਦਾ ਸੱਚ ਸੁਣਨ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਰਪਿਤ
ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਉਦੋਂ ਹੀ ਉਹ ਦੂਜੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦੇ, ਜਦੋਂ
ਇਹ ਪੱਕਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਪੁਰਾਣੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਹਾਰ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਲਈ
ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਵਧ ਸੀ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਅੱਗੇ ਬੋਲਣਾ ਡੰਗਰਾਂ
ਨੂੰ ਮੱਤੀ ਪਾਉਣ ਬਰਾਬਰ ਸੀ। ਇਹੋ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ।

ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲੈ ਲਿਆ, ਉਦੋਂ ਹੀ
ਉਹ ਜਨਤੱਕ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂ ਨਹੀਂ ਰਹੇ, ਸਗੋਂ ਸਿਰਫ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟੀਅਰਨ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ
ਗਏ। ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਹ ਬਹਿਸਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ
ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਇਹ ਕੰਮ ਵਧੇਰੇ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਤੇ
ਘੱਟ ਰਿਸਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਖਤਰੇ 'ਚ ਝੋਕਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਜਦੋਂ
ਉਹ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਗਏ ਸਨ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀ ਚਮਤੱਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਮੀਦ
ਅਤੇ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਨਾ ਤੇ ਕੋਈ ਚਮਤੱਕਾਰ ਹੋਇਆ,
ਨਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀਆਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਵੀ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ
ਸੀ।

ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਸੰਸਦੀ ਤੌਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਆਦੀ ਹੁੰਦੇ ਗਏ, ਲਹਿਰ
ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨ-ਸਮੂਹਾਂ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਣ ਦੇ ਅੱਖੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕਤਰਾਉਣ
ਲੱਗੇ। ਜਨਤੱਕ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਘਟਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਜਦ ਕਿ ਇਹੋ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਸੀ,
ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਪਰਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਹਾਸਲ ਹੋ
ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜਨਤੱਕ ਅਧਾਰ ਗਵਾ ਲਿਆ ਤੇ ਬਹਿਸਾਂ
ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਲੋਬ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਅੰਤਮ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਵਿਸ਼ਾਲ
ਜਰਮਨ ਲਹਿਰ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਚੁਭਣ ਲੱਗਾ।

ਕਲਮ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸੋਕਲਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪੱਖ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ
ਨਾਲ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਹੋਵੇ। ਮਹਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ
ਪਿੱਛੇ ਅਸਲੀ ਤਾਕਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬੋਲੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ

ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਰਮਨ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਕੈਥੋਲਿਕ ਚਰਚ ਵਿਰੁਧ ਆਪਣੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਹਰ ਹੀਲੇ ਚਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹਬਸਬਰਗ ਰਾਜ ਨੇ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦੇ ਗੈਰ-ਜਰਮਨੀਕਰਨ ਲਈ ਚੈੱਕ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ ਸੀ। ਰਾਜ ਤੋਰ ਤੇ ਜਰਮਨ ਅਬਾਦੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚੈੱਕ ਪਾਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨੂੰ ਜਰਮਨ-ਆਸਟੇਰੀਆਨ ਪਾਦਰੀ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਮ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੈਥੋਲਿਕ ਚਰਚ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਜਰਮਨਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਅਣਮਨੁੱਖੀਸ਼ਿਬ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੂਨੀ ਚਰਚ ਮਤਾਬਕ ਸਾਰੀ ਬੁਰਾਈ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਇਸ ਤੱਥ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਕੈਥੋਲਿਕ ਚਰਚ ਦੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਜਰਮਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਵੱਲ ਵਿਰੋਧੀ ਗੁੱਝ ਲੈਣ ਲਈ ਇਹ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸੂਨਰ ਨੇ ਚਰਚ ਵਿਰੁਧ ਜੰਗ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਯਕ ਅਜਿਹਾ ਆਦਮੀ ਸੀ ਜੋ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਅਧੂਰਾ ਨਹੀਂ ਚੱਡ੍ਹਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਚਕੀਲ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਜਿੱਤ ਹਾਰੀ ਜਰਮਨ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ਕੌਮ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤਾਕਤ ਵਿੱਚ ਥੱਕ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ

ਸੀ।

ਪਰ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਉਸ ਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਕਈ ਕਤਮੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਰਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਪਾਦਰੀਆਂ 'ਚ ਕੌਮੀ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਭਾਵਨਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਮਜ਼ੋਰ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਲੜਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਦੇ ਆਇਆ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਕੇ ਰਵਾ ਦਾ ਕਈ ਵੀ ਆਦਮੀ ਇਹ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਘਾਟ ਤਾਂ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਰਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਹ ਕੈਥੋਲਿਕਾਂ ਦੀ ਕਈ ਪਾਸ ਵਿਰਾਸਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰ ਹੋਣ ਜਾਂ ਵੱਜੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਹਰ ਥਾਂ ਇਹੋ ਸੂਰਤੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਰਾਜਸੰਤਾ, ਲੋਕਤੰਤਰ, ਸ਼ਾਂਤੀਵਾਦ, ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਇੱਕਜੁੱਟਤਾ ਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਬੇਜਾਨ ਦੇ ਕੱਟੜ ਸੰਕਲਪ ਹਰ ਥਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਚਿੱਭਦੇ ਪਏ ਹਨ। ਕੌਮੀ ਲੋੜ ਜਿੰਨੀ ਅਹਿਮ ਹੋਵੇਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵੱਧ ਉਸ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਸ਼ਟੀਆਂ 'ਤੇ ਪਰਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਕੌਮੀ ਚਿੰਤਾ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਾਰਿਆਂ ਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਝਰੋਖੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦੇਖਣਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਆਵਤ ਸਾਨੂੰ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੇ ਅਸਮਰੱਥ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਦਰਪੁਰੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਰਾਜਸੋਢਾ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਸ਼ਰ ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਪੱਧਰ ਦੀ ਨਿਰੰਦਰਤਾ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਦੂਜਾ 'ਲੋਕਤੰਤਰ' ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਮੋਢਾ ਨਾ ਆਉਣ ਕਾਰਨ ਅਤਿਅੰਤ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਹਾਲ ਜਮਨ ਸ਼ਾਤੀਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਸੀ। ਜਮਨ ਨੇਕਾਂਤਰੀ ਨਵੀਂ ਸਮਾਜਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ 'ਇਕਜੁਟਤਾ' ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਭਾਵੇਂ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੀ ਉੱਠਿ ਕੇ ਨਾ ਬਣਾਉਣ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਚਾਏ ਦੇਖ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਦੇ। ਸੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਘੋਖਣਾ ਆਪਣੇ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਦੁਖਦਾਈ ਹੋਣਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਇਲਾਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਹੋਣੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਜਰਮਨ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਧੜੇ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਵਤੀਰਾ ਮੌਤੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸੇ ਵਤੀਰੇ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਇਹ ਨਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਮੰਦਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਉਪਰੰਤ ਥੋਪੇ ਗਏ ਹੁਕਮਾਂ ਦਾ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਇਸ ਘਾਟ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਥੇਪ ਦੀਆਂ ਕਤਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਥੇਪ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਮੂਰਤ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦਾ ਅਨ੍ਹਾ ਸਰਧਾਲੂ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਕੌਮੀ ਮੁੱਦੇ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦਾ ਰੁਖ ਨਿਰਾ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਸੀ।

ਇਸ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣ ਪਰੈਸਟੋਨ ਧਰਮ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਸ ਦਾ ਆਰੰਭ ਤੇ ਪਰੋਪਾਗਾਂਦਾਂ ਜਰਮਨ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਬਚਾਇ ਵੀ ਬੇਹਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੁਖ ਘੱਟ ਜਾਂ ਵੱਧ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਕਰੀਣ ਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਤੋਂ ਕੋਮ ਨੂੰ ਬਚਾਇ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਸ਼ਿੰਦਤ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਕਿ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰੋਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੀ ਸੁਰਜੀਤੀ ਦੀਆਂ ਸਭ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਨਾਂਕਾਮ ਹੋਣਾ ਤਹਿ ਹੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਸਿਰਫ ਜਰਮਨ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਰਬਾਂ ਵਿੱਚ

ਸ਼ਹਿਰ ਮੈਨੂੰ ਵਰਣ ਸੰਕਰਤਾ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ।
ਆਸਟੋਰੀਆ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੀ ਟੁੱਟੀ ਭੱਜੀ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀ ਵਾਂਗ ਲੱਗਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਜੌਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀਮਿਟ ਬਾ-ਬਾਂ ਤੋਂ ਉਖੜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਇਹ ਅਣਛੋਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਲਾਮਤ ਹੈ। ਪਰ ਮਾੜਾ ਜਿਹਾ ਝਟਕਾ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖਿਲਾਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ। ਸਵਾਲ ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਝਟਕਾ ਕਦੋਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰਾ ਮਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਹੀ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਆਸਟੋਰੀਆਨ ਰਾਜ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਮੈਨੂੰ ਜਰਮਨ ਕੰਮ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਹੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ।

ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦੀ ਤਾੱਖ਼ ਜ਼ੋਰ ਫੜਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਲਈ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਲੁਕ ਲੁਕ ਕੇ ਧੜਕਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਇੱਕ ਭਵਨ ਨਿਰਮਾਤਾ ਬਣ ਜਾਵਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਇੱਕ ਭਵਨ ਨਿਰਮਾਤਾ ਬਣ ਜਾਵਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਇੱਕ ਭਵਨ ਨਿਰਮਾਤਾ ਬਣ ਜਾਵਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਇੱਕ ਭਵਨ ਨਿਰਮਾਤਾ ਬਣ ਜਾਵਾਂ।

ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਲੋਕ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਮੇਰੀ ਤਾੱਖ਼ ਦੀ ਬਿੰਦਤ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝ ਸਕਣ। ਪਰ ਮੈਂ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਪਹਿਲੇ ਤਾਂ ਉਹ ਜੋ ਹਾਲੇ ਵੀ ਉਸ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਨੇ ਜਿਸ ਦੀ ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਦੂਜੇ ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਦੇ ਇਸ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮਾਣਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਕਰੂਰ ਹੱਥਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਖੋਹ ਲਈ ਹੈ। ਉਹ ਜੋ ਆਪਣੀ ਅਤਿਅੰਤ ਪਵਿੱਤਰ ਪੈਤ੍ਰਿਕ ਧਰੋਹ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਤੇ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਨਾਲ ਮੋਹ ਕਾਰਨ ਤਸੀਹੇ ਕੱਟ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਸ ਘੜੀ ਲਈ ਤਾੱਖ਼ ਰਹੇ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਪੁਸ਼ਤਨੀ ਘਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ। ਮੇਰੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹੀ ਹਨ, ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਮਝ ਜਾਣਗੇ। ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਹੀ ਇਸ ਖਿੱਚ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਜਰਮਨ ਹੋਣ ਦੇ ਅਰਥ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਹੱਕ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਉਠਣ ਵਾਲੀ ਸਦੀਵੀ ਟੀਸ ਵਾਂਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਕੋਈ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਮੁੜ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਂਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝਾ ਤੇਜਸਵੀ ਧੂਨ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਵਿਆਨਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇੱਕ ਸਖਤ ਸ਼ਕੂਲ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਮੈਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਸ਼ਬਕ ਲਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਇੱਥੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਬਲੁੱਗਤਾ ਜਿਹਾ ਹੀ ਸੀ ਤੇ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਸਖ਼ਬ ਬਣ ਕੇ ਉੱਥੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਜੋ ਵੀ ਰਾਜਸੀ ਵਿੱਚਾਰ ਉੱਥੇ ਬਣੇ, ਮੈਂ ਕਦੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ, ਹਾਂ ਕੁਝ ਵਿਸਥਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਆਨਾ ਦੇ ਹੀ ਸ਼ਬਕ ਹਨ, ਜੋ ਉਸ ਪਾਠਵੀ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਬਣੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਪੰਜਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਲਹਿਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲਿਆ ਹੈ।

ਮਿਉਨਿਕ

ਆਖਿਰਕਾਰ 1912 ਦੀ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤੇ ਮੈਂ ਮਿਉਨਿਖ ਆ ਗਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਮੈਨੂੰ ਇੰਨਾ ਜਾਣਿਆ ਪਛਾਣਿਆ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਜ਼ਾਲਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੋਵਾਂ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਮੇਰਾ ਇਮਾਰਤਸ਼ਾਸੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਹੀ ਸੀ। ਜੇ ਕੋਈ ਜਰਮਨ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਉਨਿਖ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਮਿਉਨਿਖ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤਾਂ ਜਰਮਨ ਕਲਾ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੀ ਹੈ।

ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਮੇਰੀ ਇਹ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਫੇਰੀ ਖੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਖੁਸ਼ੀ ਭਰਿਆ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੀ ਕਮਾਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਪੇਂਟਿੰਗ ਖਾਤਰ ਹੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਜੀ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੇਂਟਿੰਗ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੌਰਾਨ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ਰਿਆ ਹੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਂਗਾ। ਇਸੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ।

ਪਹਿਲੇ ਛਿਣ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਇਸ ਥਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਿਆਰੀ ਗੱਲ ਸੀ, ਇੱਥੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜਰਮਨ ਬੋਲਣ ਦਾ ਢੰਗ, ਜੋ ਵਿਆਨਾ ਦੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਨਾਲੋਂ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਨੇੜੇ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੇੜੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਹੀ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਖਿੱਚਦੀ ਸੀ, ਪੇਂਟੂ ਲੋਕ ਉਰਜਾ ਤੇ ਕਲਾ ਦੀ ਬਾਹੀਕ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸੁਮੇਲ।

ਕੋਮ ਪੰਦੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੇਰੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਰੁਚੀ ਰਾਜਸੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਜਰਮਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸੰਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਆਸਟੋਰੀਆ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਲਤ ਸਮਝਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀਂ ਮੈਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਕਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਬਰਲਿਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਭਰੋਸੇ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਹੱਸਮਈ ਵਜ੍ਹਾ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਚੁੱਪ ਵੱਟ ਰੱਖੀ ਹੋਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿੱਚਾਰ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਬਿਸਮਾਰਕ ਵੱਲੋਂ ਚੱਲਾਈ ਨੀਤੀ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਅਣਲੋੜੀਂਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਹੋਰਾਨੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਹਸਬਸ਼ਬਰ ਰਾਜ ਦੇ ਅਸਲ ਖਾਸੇ ਬਾਰੇ ਭਿਣਕ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਆਸਟੋਰੀਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਹਾਇਕ ਤਾਕਤ ਮੰਨਣ ਦਾ ਭਰਮ ਕਾਫ਼ੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੀ। ਉਹ ਹਾਲੀ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ

ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਵਸੋਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਮਿਟੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਹਾਲਤ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਗਾਤਾਰ ਤਬਾਹੀ ਵੱਲ ਚੱਕ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਆਸਟੋਰੀਆ ਦੇ ਸੂਰਤ ਹਾਲ ਨੂੰ ਮਾਰਕ ਬੁਟਨੀਕੀਵਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਹੀ ਪਰਗਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਪਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਸੋਧਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਵਿਆਨਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਜਦ ਮੈਂ ਸਰਕਾਰੀ ਬਿਆਨਬਾਜ਼ੀ ਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਖਿੜ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਵਿਆਨਾ ਤਾਂ ਫੇਰ ਵੀ ਇੱਕ ਜਰਮਨ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਤਾਂ ਸਥਿਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਵਿਆਨਾ ਦੀ ਸੀ। ਤਿੱਕੋਣੀ ਸੋਧੀ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਪਰਾਗ ਦੇ ਹੀ ਵੱਖਰੀ ਸੀ। ਤਿੱਕੋਣੀ ਸੋਧੀ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਪਰਾਗ ਦੇ ਅਖਬਾਰਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਨੀ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ। ਪਰਾਗ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਮੁੱਖ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਦ ਦੋਹਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਪਣੀ ਦੇਸ਼ਤੀ ਦੇ ਇਜ਼ਹਾਰ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਮੱਥਾ ਵੀ ਚੁੰਮ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ, ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਆਪਣਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਲੁਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ ਕਿ ਲੋੜ ਪੈਂਦਿਆਂ ਹੀ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਨੂੰ ਛਿੱਕੇ ਟੋਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ।

ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਬਾਦ ਹੀ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਜਦ ਪਹਿਲਾਂ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਹੀ ਇਟਲੀ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਹੀ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਜਾ ਮਿਲਿਆ। ਕਿਸੇ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਇਤਥਾਹ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਸੀ ਕਿ ਇਟਲੀ ਉਸ ਪਿਰ ਵੱਲੋਂ ਲੜੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਸਟੋਰੀਆ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਆਸਟੋਰੀਆ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਿਰਫ਼ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਚਿੰਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਮਿਣਤੀ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਕਰਨ ਹੀ ਇੰਜ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਸਿਰਫ਼ ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਨ ਇੰਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਕੇ ਕੌਮ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਮਝੌਤਾ ਹਬਸਬਰਗ ਨੂੰ ਇਹ ਆਪਾਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਰਮਨ ਅੰਸਰਾਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਨੀਤੀ 'ਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ।

ਜਰਮਨ-ਆਸਟੋਰੀਅਨ ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਕਰ ਵੀ ਕੀ ਸਕਦੇ ਸਨ? ਜਦ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹਬਸਬਰਗ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਜਾਹਿਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੇ ਉਹ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਕੌਮੀ ਚਿੰਤਾਂ ਨਾਲ ਗਦਾਗੀ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਕੀ ਇਸ ਸੋਧੀ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਆਸਟੋਰੀਆ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਅੰਸਰਾਂ ਦੇ ਗਰੂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ? ਕੀ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਕੋਈ ਇਹ ਯਕੀਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਲਾਵਾਂ ਦੇ ਦਬਦਬੇ ਵਾਲੇ ਹਬਸਬਰਗ ਨਾਲ ਵੀ ਜਰਮਨ ਆਪਣਾ ਸਮਝੌਤਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇਗਾ? ਆਸਟੋਰੀਆ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਰਮਨ ਡਿਪਲੋਮੈਟਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰੁਖ ਵੀ ਬੇਵਕੂਫੀ ਭਰਿਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੌਮ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਠੋਸ ਅਧਾਰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਭਾਗੀਦਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੇ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਖੋਰਾ ਲਾਉਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਛੱਤੀ ਦੇ ਧੱਕੀ ਸੀ।

ਜੇ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਵੀ ਪਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਘੜੀ ਭਰ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੀ ਕਿ ਇਟਲੀ ਦੇ ਵਿਆਨਾ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਸੋਢੇ ਨਾਲ ਮੋਚਾ ਜੋੜ ਕੇ ਲੜ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਇਟਲੀ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਹਬਸਬਰਗ ਰਾਜ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਲੜਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵੀ ਸਿਪਾਹੀ ਭੇਜਣ ਦੀ ਗਿੱਮਤ ਕਰਦੀ ਤਾਂ ਪੂਰੇ ਇਟਲੀ ਨੇ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਵਾਂਗ ਫੱਟ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇਟਲੀ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਇਸ ਰਾਜ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਗੁਨਾਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੁੱਲਣ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਆਸਟੋਰੀਆ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਝੌਤਾ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜੰਗ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਸਮਾਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੋ ਸਵਾਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਨੇੜਲੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਿਹੜਾ ਰੁਖ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰੇ ਅਤੇ ਯੂਰਪੀਅਨ ਕੌਮਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਤਾਕਤ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਵੰਡ ਦੇ ਮੰਦੋਨਜ਼ਰ ਇਸ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਹਰ ਸਾਲ ਜਰਮਨ ਆਬਾਦੀ ਵਿੱਚ ਨੌਂ ਲੱਖ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਵੇਂ ਸਾਧਨ ਲੱਭਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਵਧਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਭੁੱਖਮਰੀ ਤੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਹੋਟੀ ਵਿਰੁਧ ਲੜਨ ਦੇ ਚਾਰ ਰਸਤੇ ਸਨ :

ਇਹ ਵੀ ਸੰਭਵ ਸੀ ਕਿ ਫਰਾਂਸ ਵਾਂਗ ਜਨਮ ਦਰ 'ਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰ ਕੇ ਵਸੋਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾਵੇ। ਕੁਝ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੇ ਕਰੂਰ, ਪਰ ਸਿਆਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਸੋਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਅਗਿਆਨ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਬਰਣ ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਬਚਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿਉਣ ਯੋਗਤਾ ਸਿੱਧ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤ ਨਸਲਾਂ ਅਤੇ ਜਾਤੀਆਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਉਚੇਰੇ ਦਰਜਿਆਂ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਨਮ ਦਰ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ, ਜੋ ਨਸਲ ਦੀ ਬਜਾਇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖੁਦ ਨੂੰ ਹੀ ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਰਸਤਾ ਦੂਜੇ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਹੈ। ਪਰ ਮਾੜੀ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵੀ ਉਲਟੇ ਹੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ ਸਖਤ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭੀੜ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਚੁਣਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਨਸਲ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਦੋਵੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਇੱਕ ਵਾਰ ਪੈਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਧਿਆ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਰੋਕ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਚੰਗੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੇ ਨਿਜੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਘਾਣ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਰਾਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਜੇ ਇਸ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਆਖਰੀ ਅੰਜਾਮ ਤੱਕ ਲਿਆਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਿੱਟਾ ਇਹੋ ਨਿਕਲੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਕੌਮ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਹੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਮਿਟਾ ਦੇਵੇਗੀ। ਅਜਿਹੀ ਨੀਤੀ ਜੋ ਜਨਮ ਦਰ ਉੱਤੇ ਰੋਕ ਲਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਟੀਚਾ ਮਿਥਦੀ ਹੈ, ਪੂਰੀ ਕੌਮ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦਾ ਦੂਜਾ ਹੱਲ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬਸਤੀਵਾਦ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਸਾਡੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਮੀਦ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧ ਗਤਬਤੀ ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਗਲਤ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਮੀਦ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧ ਗਤਬਤੀ ਦਾ ਸੋਮਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਹ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਹੱਦਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਧਰਤੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਵਸੋਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਦੇ ਅਸਰ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਧਿਆਨ ਵਸੋਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਦੇ ਅਸਰ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਧਿਆਨ 'ਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਜਨਮ ਦਰ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਉੱਚਾ ਉੱਠ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਇਹ ਸਚਤਾ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਗਲਤ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਪੈਦਾਵਾਰ 'ਚ ਹੋਇਆ ਵਾਧਾ, ਵਧੀ ਹੋਈ ਵਸੋਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦਾ ਸੋਮਾ ਬਣੇਗਾ।

ਪਰ ਜੇਕਰ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਮੰਗ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੋਂਦ ਤੱਕ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਅਸੀਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਸ ਬਿੰਦੂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੇਤੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਨਾਮੁਨਕਿਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਸ ਬੁਰਾਈ ਨੂੰ ਟਾਲ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਅੰਤ ਇਹ ਆ ਘਮਕੇਗੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਝੇ ਕੋਝੇ ਅਸੀਂ ਬਾਦ ਅਕਾਲ ਪੈਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣਗੇ, ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਕਫ਼ਾ ਹੋਰ ਵੀ ਘਟਦਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਆਬਾਦੀ ਹੋਰ ਵਧਦੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਛੇਤੀ ਉਹ ਘੱਟੀ ਆ ਜਾਵੇਗੀ ਜਦੋਂ ਕੌਮ ਭੁੱਖਮਰੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇਗੀ। ਇੱਥੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਨੇ, ਆਪਣਾ ਦੁਖਲ ਦੇਵੇਗੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੇਤ ਰਹੇਗੀ ਜੋ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਨੇ, ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਹਲੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਖੁਦ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ।

ਇੱਥੇ ਦਲੀਲ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਹੋਣੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਇੱਕ ਕੌਮ ਜਾਂ ਨਸਲ ਇਸ ਸਾਂਝੀ ਹੋਣੀ ਤੋਂ ਰੱਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰ ਇਹ ਕਿੰਨਾ ਤਰਕਪੂਰਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਧਿਆਨ 'ਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਸਮਾਂ ਆਏਗਾ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਮੁੱਕ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਹੁਣੇ ਸਥਿਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਧਰਤੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਅੱਜ ਵੀ ਅਣਵਾਹੇ ਪਏ ਹਨ। ਇਹ ਹਿੱਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਉਡੀਕ 'ਚ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤ ਰਾਜਸੀ ਸਰਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਉਹ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਖੇਡ ਨੂੰ ਚੁੱਪਚਾਪ ਦੇਖਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਹਿੱਸਤ ਅਤੇ ਸੂਝ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕਰਦੇ ਨੇ ਉਹੀ ਉਸ ਦੇ ਦੁਲਾਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਤਮ ਅਭਿਕਾਰ ਹਾਸਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨੂੰ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਅਕਸਰ ਉਤਮ ਕੌਮਾਂ ਹੀ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਉੱਨਤੀ ਦੀਆਂ ਝੰਡਾ-ਬਰਦਾਰ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਸ਼ਾਂਤੀਵਾਦ ਕਾਰਨ ਦੂਜੇ ਖਿੱਤਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਘਟੀਆ ਕੌਮ ਧਰਤੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ 'ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਉੱਤੇ

ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਾਲੀਆਂ ਘੱਟ ਕਰੂਰ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵਾਧਾ ਰੋਕਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਜੇ ਇਹੋ ਸੂਰਤ ਹਾਲ ਸਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਸੰਸਾਰ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਜੋ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪੱਖੋਂ ਘਟੀਆ ਹੋਂਦ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਹਿੱਸਤੀ ਤੇ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦਿਨ ਆਏਗਾ ਜਦੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਦੋ ਹੀ ਬਦਲ ਹੋਣਗੇ। ਸੰਸਾਰ ਉੱਤੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਨੇਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਜਾਂ ਤਾਕਤ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਵੰਡ ਦੇ ਨੇਮ ਮੁਤਾਬਕ। ਪਹਿਲੀ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਫ਼ੈਸਲਾ ਵਧ ਗਿਣਤੀ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਹੋਵੇਗਾ, ਦੂਜੀ ਵਿੱਚ ਵਧ ਹਿੱਸਕ ਕੌਮਾਂ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਹੋਂਦ ਲਈ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅਖ਼ਤਾ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਖੁਦ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਜੇਤੂ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਵਰ੍ਹੇ ਅੱਗ ਸਾਹਮਣੇ ਅਖੌਤੀ ਮਾਨਵਵਾਦ ਭਾਵ ਬਣ ਕੇ ਉੱਡ ਜਾਵੇਗਾ। ਲੱਗਾਤਾਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਹਾਨ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਸਥਾਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿੱਚ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਗੌਰਵ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਜਰਮਨਾਂ ਲਈ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬਸਤੀਕਰਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤਿਅੰਤ ਘਾਤਕ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਸੋਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਲੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਦਰਜਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸਭ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਜਿਸ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਾਂ। ਜੇ ਕੌਮ ਇਹ ਕੁਝ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸੱਚਮੁੱਚ ਦੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣੀ ਤੇ ਮਾਰੂ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇਗੀ। ਇਹ ਕੋਈ ਮੋਕਾਮਲ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਫੈਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਯਕੂਹੀ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮੂਹਰੇ ਹਨ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਅਲਖ ਮੁਕਾ ਕੇ ਉਹ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਬਣ ਜਾਣਗੇ।

ਇਹ ਨੀਤੀ ਨਵੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਨਹੀਂ ਸੰਵਾਰ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਦਾ ਕੌਮ ਦੀ ਫੌਜੀ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਉੱਤੇ ਵੀ ਮਾਰੂ ਅਸਰ ਪਵੇਗਾ। ਜਿਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਜਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਇਲਾਕਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਹ ਕੌਮ ਉਨ੍ਹੀ ਹੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਛੋਟੇ ਇਲਾਕੇ ਵਾਲੀਆਂ ਕੌਮੀਅਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਫੌਜੀ ਅਕਸ਼ਨ ਲੈਣਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੁਖਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੌਮੀ ਖਿੱਤੇ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਹੈ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਛੇਤੀ ਕੀਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬੇਵਕੂਫੀ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ।

ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਰਮਨ ਗੈਬ (ਸੰਸਦ) ਵਿੱਚ ਅਖੌਤੀ ਕੌਮੀ ਸਰਕਲ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰਸਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੋਰੇ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵੱਖਰੇ ਸਨ। ਜਨਮ ਦਰ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਸੀ। ਅੰਦਰੂਨੀ ਬਸਤੀਕਰਣ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਲਈ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਵੱਡੇ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਕਿ ਨਿਜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ।

ਵਧਦੀ ਵਸੋਂ ਲਈ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਲਈ ਹੋਰ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਹੀ ਰਾਹ ਬਚੇ ਸਨ। ਇਹ ਸੋਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਇਲਾਕਾ ਜਿੱਤ ਕੇ ਹਰ ਸਾਲ ਅਥਾਹੀ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਵਸਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਦੂਜਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਨਅਤ ਤੇ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਇੰਜ ਚਾਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਦਰਮਾਦ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋ ਸਕੇ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੰਡੀਆਂ

ਵਿੱਚੋਂ ਕਮਾਏ ਮੁਨਾਫੇ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਭਰਪੂਰ ਚਰਚਾ ਤੇ ਬਾਅਦ ਆਖਿਰ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਰਾਹ ਨੂੰ ਚੁਣ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਜਦ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਹ ਵਧੇਰੇ ਢੁਕਵਾਂ ਸੀ।

ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਵਧੇਰੇ ਢੁਕਵਾਂ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਪਾਲਸੀ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੌਮੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਘਟਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਅਜੋਕੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸ਼ਹਿਰੀ ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਵਸੋਂ ਵਿੱਚਲਾ ਅਸਾਵਾਪਣ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਤੇ ਵੱਡੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸ਼ਹਿਰੀ ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਵਸੋਂ ਵਿੱਚਲਾ ਅਸਾਵਾਪਣ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਮਿਆਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਬਹੁਤਰ ਢਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨਅਤ ਤੇ ਵਪਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕੌਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਗਾਹੂ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਇਹ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤਣਾ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਾਮਰੂਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਸਾਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਹਿਰਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਕੌਮ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਪੰਜਾਹ ਗੁਣਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਇਲਾਕੇ ਸੌਂਪਣਾ ਦੇਵੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਰਾਜਸੀ ਸਰਹੱਦਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਉਸ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਵਧੇਰੇ ਨਿਆਪੂਰਣ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸ਼ਰਨਾਂ ਲਈ ਥਾਂ ਹੋ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਮਿਲਣਾ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਡੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਅੰਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਲਈ ਰਾਜਸੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਮਾਮਲਾ ਨਿਆਪੂਰਣ ਦੋਹਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਨਿਬੜੇਗਾ ਤਾਂ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪਵੇਗੀ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਪੁਰਵਜਾਂ ਨੇ ਵੀ ਅਜੋਕੀ ਪੀੜੀ ਵਾਲੀ ਬੇਵਕੂਫੀ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਤਰੂਮੀ ਦਾ ਤੀਜਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਹੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਚਿੰਤਾ।

ਪਹਿਲੀ ਪਾਲਸੀ ਦੇ ਸਹੀ ਹੋਣ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਯੂਰਪੀ ਰਾਜ ਅੱਜ ਸਿਰਭਰ ਖੜੇ ਪਿਰਾਮਿਡਾਂ ਵਾਂਗ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠਲੀ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਯੂਰਪੀ ਹਿੱਸਾ ਹਸਾਉਣੀ ਹੋਂਦ ਤੱਕ ਨਿਗੂਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਿਰਾਮਿਡਾਂ ਦੀ ਨੋਕ ਤਾਂ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਹੈ ਤੇ ਬਲਤਾ ਅਧਾਰ ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਉਲਟਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਅੱਜ ਅਮਰੀਕਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੰਨਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੈ। ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਮੰਦਹਾਲੀ ਲਈ ਉਲਟੀ ਸਥਿਤੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਇਸ ਦਾਅਵੇ ਨੂੰ ਗਲਤ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਉਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਯੂਰਪ ਦੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੁਲਕ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪੱਖੋਂ ਉਸ ਦੀ ਅਮਰੀਕਾ ਨਾਲ ਰੂਪੀ ਸਾਂਝ ਹੈ।

ਜਰਮਨੀ ਲਈ ਇੱਕ ਇਲਾਕਾਈ ਪਾਲਸੀ ਠੀਕ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਉਹ ਯੂਰਪ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਹਾਸਲ ਕਰੇ। ਬਸਤੀਆਂ ਇਸ ਮਕਸਦ ਦਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਚਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਦੋਹਾਂ ਨਾਲ ਬਸਤੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਸਤੀਵਾਦ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਫੌਜੀ ਜੋਇਜਹਿਦ। ਇਸ ਲਈ ਇਹੋ ਜਿਹਾਦਾ ਠੀਕ ਸੀ ਕਿ ਦੂਰ ਦੂਰਵਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ

ਨਾਲੋਂ ਇਹ ਜੰਗ ਖੁਦ ਯੂਰਪੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਲਈ ਛੇਤੀ ਜਾਵੇ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਨਿਰਣੇ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਪੂਰੀ ਕੌਮ ਦੀ ਅਖੰਡ ਤਾਕਤ ਇਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹੋਵੇ।

ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਪਾਲਸੀ ਨੂੰ ਅੱਧ ਪਰੋਖੇ ਤਰੀਕਿਆਂ 'ਤੇ ਝਿਜਕਦੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਨਾਲ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਾਜਸੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਨੂੰ ਇਸ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਸੋਧਿਤ ਹੋਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਸਭ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਜੰਗ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਾਲ ਘੋਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਲੜੀ ਨੂੰ ਇਸੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੇ ਘੋਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਜੇ ਯੂਰਪ ਅੰਦਰ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤਣੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੂਸ ਦੇ ਤਟਵਰਤੀ ਇਲਾਕੇ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਇਸ ਨੀਤੀ ਲਈ ਪੂਰੇ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਸਾਥੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਸੀ ਇੰਗਲੈਂਡ। ਸਿਰਫ਼ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨਾਲ ਸਮਝੋਤਾ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਇਹ ਹਾਸਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਮਿੱਤਰਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਵੱਡੀ ਤੇ ਵੱਡੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਵੀ ਬਿਜਕਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੀਦਾ। ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸਮੁੱਦਰੀ ਸੱਤਾ ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਕਾਘਸਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਛੱਡਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਨਅਤ ਨਾਲ ਵੀ ਮੁਕਾਬਲੇ ਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਸਪਸ਼ਟ ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਤ ਨੀਤੀ ਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਇੱਕ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਧਾਰਾਂ 'ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੀ ਵਧਦੀ ਵਸੋਂ ਕਾਰਨ ਜਰਮਨ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੀ। ਇਹ ਜਾਂ ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਚਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਲੰਦਨ ਨੇ ਜਰਮਨ ਦੇ ਕਰੀਬ ਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਚੱਲੇ ਮਨ ਕੇ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਜਰਮਨ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ 1904 ਵਿੱਚ ਇੰਨਾ ਕੁ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਪਾਨ ਵਾਲੀ ਰੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਜਰਮਨੀ ਲਈ ਜੇ ਮਹਾਨ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਕਿਆਸ ਕਰਨਾ ਅੱਖਾਂ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਕੋਈ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣੀ...। ...ਤੇ ਅੱਜ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਦੀ ਕੀ ਪ੍ਰਵੀਸ਼ਨ ਹੁੰਦੀ।

ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ ਅਸਟੇਰੀਆ ਨਾਲ ਸਮਝੋਤਾ ਤਾਂ ਸਰਾਸਰ ਬੇਵਕੂਫੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮੁਰਦਾ ਹਕੂਮਤ ਜੰਗ ਰਾਹੀਂ ਕੋਈ ਮਕਸਦ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜਰਮਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੁੜੀ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਅਮਨ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਰਾਜਸਾਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਜਰਮਨ ਅੰਸਰਾਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਰਾਜ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਲੜ ਕਿਵੇਂ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਹੱਦਾਂ ਅੰਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ।

ਅਮਨ ਦਾ ਸੁਫ਼ਨਾ ਤੀਜੇ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਰੋੜਾ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਚਾਹ ਕਾਰਨ ਜਰਮਨ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਇਸ ਰਾਹ ਨੂੰ

ਲੱਗੇ ਸਨ। ਜਰਮਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਰੋੜਾ ਬਣ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਸੋਚ ਬਣਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਬਰਲਿਨ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਵਿਆਨਾ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੀਤੀ ਲਾਗੂ ਹੀ ਜਰਮਨ ਕਈ ਬਹੁਤਰ ਸਮਝੌਤੇ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਗਵਾ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਕਾਲੀ ਬਹੁਤਰ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚੋਂ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ ਹੁਣ ਰੂਸ 'ਤੇ ਇਟਲੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀ ਤਰਾਫ਼ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਸਨਅਤੀ ਤੋਂ ਵਪਾਰਕ ਮਾਰਗ ਚੁਣ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਰੂਸ ਨਾਲ ਜੰਗ ਛਿੜਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁਕਿ ਜਾਵਾ। ਦਿਹਾਂ ਦੇ ਦੁਖਮਣ ਹੀ ਇਸ ਜੰਗ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਜਰਮਨ ਦੇ ਮਿਲਾਫ਼ ਜੰਗ ਲਈ ਅਨੇਕ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਹੁਣ ਇੱਕੱਠਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਸਮੁੱਚੇ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਦਾ ਅਸਤੀਗਿਆ ਵਿਰੁਧ ਉਹ ਗੱਲਤ ਸੰਭਵਿਤ ਸੀ। ਗੁਟ ਦਾ ਹਰ ਸੋਧ ਅਸਤੀਗਿਆ ਦੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਲਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਜਰਮਨ ਉਪਰ ਹਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ। ਕੋਮਾਂਡਰੀ ਯਹੂਦੀ ਸਰਮਾਏ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹੋ ਲਾਲਚ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉਹ ਜਰਮਨ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਸਿਰੋਂ ਚਾੜ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਜਰਮਨ ਨੇ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਗੱਡੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਟੇਕੇ।

ਅਪਣੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਮੰਦਭਾਗੀ ਸੰਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾ ਭੇਜੇਗੀ। ਇੱਥੇ ਤੱਕ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦੇ ਤੂਫਾਨੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੇਰਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਆ। ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਪੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਆਸਟੇਰੀਆ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਨਾਲ ਜਰਮਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਨੁਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਸ ਉਸ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਜਾਣੀ ਸੀ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਇਸ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਰਮਨਾਂ ਦਾ ਘੱਟ ਘੱਟ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਜਰਮਨ ਕੰਜ਼ਰਵੇਟਿਵ ਵੀ ਇਸ ਸੰਧੀ ਬਾਰੇ ਅਤਿ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹੋਣ ਵਿਰੁਧ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਹੋਰਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਾਂਗ ਇਸ ਉੱਤੇ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਤੱਕਨੀਕ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਉੱਨਤੀ ਤੇ ਜਰਮਨ ਸਨਅਤ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਵਿਕਾਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਭੁਲਾ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਲੜਾਈ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ। ਕਈ ਹੁਲਕੇ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਤੱਕ ਕਹਿਣ ਤੱਕ ਜਾਂਦੇ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਆਰਥਿਕ ਬੁਨਿਆਦਾਂ 'ਤੇ ਟਿਕੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਸਭ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਆਰਥਿਕ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਸੱਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਇੱਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਧਾਮਨੀ ਤੇ ਰੁਹਾਨੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਤਾਂ ਇੱਕ ਭਾਈਚਾਰਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਉਦੇਸ਼ਾਂ' ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਈ ਹੈ ਜੋ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਉਸ ਕੌਮ ਜਾਂ ਨਸਲ ਲਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਾਜ ਦਾ ਮੁਸ਼ਰਫ਼ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਤਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨਾਂ ਵਾਂਗ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।

ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਦੇ ਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਸਰੋਤ ਜਾਂ ਉਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਸਰੋਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੀ ਗਲਤ ਆਧਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਹੋਈ ਹੋਵੇ। ਇਹੋ ਵਿਆਖਿਆ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ

ਆਖਿਰ ਕਿਉਂ ਇੱਕ ਰਾਜ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ? ਯਹੂਦੀ ਰਾਜ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ, ਜੋ ਬਿਨਾਂ ਸਰਹਦਾਂ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਯਹੂਦੀ ਗਮੇਸ਼ਾ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਮੂਸਾ ਦੇ ਨੇਮ ਯਹੂਦੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਮਹਿਬੂਜ ਰੱਖਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਨ।

ਇਸ ਲਈ ਰਾਜ ਇੱਕ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਸਥਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਨਸਲੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਅੰਤਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਗੇ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਇਹੋ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਰਾਜ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਆਰਥਿਕ ਇੱਕਾਈ ਵਜੋਂ ਹੀ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਸੱਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਹੁਮੈਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ।

ਕੌਮ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਹੋਂਦ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਨਸਲੀ ਵਿਰੋਧਾਰ ਦੀ ਸ਼ਾਖਾ ਇੱਕੋ ਪਛਾਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਕਸਤਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਥਾਨਾ ਦਾ ਹੋਣਾ, ਕਿੱਥੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪੁਰਜ਼ਵਰਤਨ ਹੈ। ਘੱਟ ਘੱਟ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲਾ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ-ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਲੋਕ ਹੋਂਦ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਨੌਕਾਮ ਹੋ ਗਏ, ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੇਰ ਸਵੇਰ ਇਥੋਂ ਅਲੰਪ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਉਹੀ ਹੋਣਾ ਹੋਂਦ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮਾਰਸ਼ਲ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਮਜ਼ਹਰਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਰਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਨਿਗੂਣਾ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਜਿੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੱਤਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਵਾਰ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਸਾਰਾਂ ਨੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕਈ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਈਆਂ ਹਨ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਰਾਲੀ ਦਾ ਦੌਰ ਨੇੜਲੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਦੇ ਪਤਨ ਵੱਲ ਹੀ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਸ਼ੀਆ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਗੁਣਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪਦਾਰਥਕ ਹਿੱਤ ਵੀ ਸਿਰਫ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਧ ਫੁਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਉਹ ਚਿੰਦਰੀ ਦਾ ਮੁਖਲਾ ਉਦੇਸ਼ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਅਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਰਿਸ ਨਹਿਸ ਕਰ ਬੈਠਦੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਵੀ ਜਰਮਨ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਵਧੀ ਹੈ, ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੁਧਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਆਰਥਿਕ ਹਿੱਤਾਂ ਨੇ ਸਭ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਸੁੱਟ ਕੇ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰੂ ਸਥਾਨ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਰਾਜ ਦਾ ਪਤਨ ਹੋਇਆ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਰਥਿਕ ਤਬਾਹੀ ਵੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਲਾਮਤੀ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੈ, ਸਾਂਝੇ ਭਲੇ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਲੋਂ ਦਿਆਇਆ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਸਜ਼ਸ਼ਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨਾਲ ਕੁਝ ਲੈਣਾ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ। ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਤਾਂ ਮਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਿਜ਼ਨਸ ਲਈ ਨਹੀਂ।..... ਆਖਿਰਕਾਰ ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਤਾਕਤ ਹੈ ਜੋ ਆਦਮੀ ਅੰਦਰ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਮੌਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾਣ ਤੇ ਡਟ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਭਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ?

1914 ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਲੜ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡੁਟੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਲੜ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡੁਟੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਲੜ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡੁਟੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਲੜ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡੁਟੇ ਰਹੇ।

ਰਾਜ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਸਲ ਦੀ ਸਲਾਮਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਬਹਾਦਰਾਨਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕਾਇਰਾ ਵਾਲਾ ਚੱਲਾਕੀ ਭਰਿਆ। ਆਰੀਅਨ ਰਾਜ ਪਹਿਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਯਹੂਦੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲੋਨੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿੱਚਾਰ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਨ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਅਮਨ ਪੂਰਵਕ ਵਪਾਰ ਨਾਲ ਜਿੱਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਦੀ ਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਰਾਜ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਆਖਿਰਕਾਰ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਖੁਦ ਉਸ ਰਾਜ ਦੀ ਹੀ ਉਦਾਹਰਣ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਉੱਤੇ ਹੋਈ ਸੀ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਜਸੀ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਿਘਾਰ ਕਿਵੇਂ ਸੋਭਵ ਹੋਇਆ? ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਰਧਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲੋਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਬਹਾਦਰ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਅਦਿੱਖ ਹੱਥ ਨੇ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਟੀਕਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ।

1912 ਤੋਂ 1914 ਦੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਨਿੱਠ ਕੇ ਵਿੱਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੁੜ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਨਿਰੰਤਰਾਂ 'ਤੇ ਪੁੱਜਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਵਿਆਨਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਾਣੂ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਜਿਸ ਤਾਕਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਉਹ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਰੂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਜੁੱਟ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਨੇਮਾਂ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅਮਲੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਜੇ ਰਾਜਸੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀਵਾਦ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਘੋਖ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ।

ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਦੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਜਰਮਨ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨੀਤੀ ਤੇ ਜਿਸ ਸਤਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਿੰਨੀ ਛੇਤੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਲੋ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੈਂ ਅੱਜ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨਤਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। 1913-14 ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕਈ ਹਲਕਿਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚਾਰ ਰੱਖੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਅੱਜ ਕੋਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਹਨ। ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ? ਸਭ ਤੋਂ ਖਤਰਨਾਕ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਅਦਿੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਰਾਜਸੀ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ

ਸੀ। ਜੇ ਲੋਕ ਇਸ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਮੂਲ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਉਹ ਕੁਝ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਕਾਰਨ ਸਮਝ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ ਤੇ ਅਸਲ ਜੜ ਨੂੰ ਫੜ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਫੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਨਾਲ ਸਿਝਣ ਦਾ ਉਹ ਢੰਗ ਉੱਕਾ ਹੀ ਅਸਰਦਾਰੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ।

ਮਹਾਂਯੁੱਧ

ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸਾਂ ਜਦੋਂ ਸੰਸਾਰ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਤੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਉਸਾਰਨ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਮੰਦਿਰ ਉਸਾਰਨ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸੋਚ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਮੇਰਾ ਉਛਾਲੇ ਮਾਰਦਾ ਜੋਸ਼ ਇੱਕਦਮ ਠੰਡਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਤੂਫ਼ਾਨ ਠੰਡਾ ਪੈ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਭਵਿੱਖ ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਅਬੱਤੀ ਅਮਨਪੂਰਵਕ ਮੁਕਾਬਲੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਜਾਪਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸਾਦਾ ਮਤਲਬ ਫਲ ਵਰਗੇ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਸਵੈ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਖਾਰਿਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਇੱਕ ਮੁਰਦਾ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟਲ ਸਟੋਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਏਗਾ।

ਮੈਂ ਜੋ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ? ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਖੁਦ ਨੂੰ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਯੁੱਗ ਦੇ ਕਰੀਬ ਜਦੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀਆਂ ਜੰਗਾਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਬੰਦੇ ਦੀ ਫੇਰ ਵੀ ਕੋਈ ਕੀਮਤ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਕੋਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਫੇਰ ਮੈਂ ਇਹ ਸੋਚਦਾ ਕਿ ਇਹ ਮੇਰੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇੰਨਾ ਲੋਟ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦੀ ਲਹਿਰ ਜਿੰਗੀ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲੰਘ ਜਾਏਗੀ। ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸਾਂ, ਪਰ ਸ਼ਾਂਤੀਵਾਦੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਸਭ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਸਨ।

ਫੇਰ ਬਾਅਦ ਦੀ ਜੰਗ ਆਈ, ਜਿਵੇਂ ਦੂਰ ਦਿਸਦਿਆਂ ਤੋਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਕਿਰਨ ਚਮਕਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਨੀਂਹ ਲਾ ਕੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਮੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਸੀਮਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿੰਦੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਇੰਨੇ ਵੱਡੇ ਫਾਸਲੇ 'ਤੇ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ। ਜਪਾਨ ਤੇ ਰੂਸ ਦੀ ਜੰਗ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਮੈਂ ਇੰਨਾ ਵੱਡਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਝ ਸਕਦਾ। ਕੌਮੀ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਬਹਿਸਾਂ ਵਿੱਚ ਜਪਾਨੀਆਂ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਦਾ। ਰੂਸੀਆਂ ਦੀ ਹਾਰ ਮੈਨੂੰ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦੇ ਸਲਾਵਵਾਦ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਸੱਟ ਵਾਂਗ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੇਰੇ ਮਿਊਨਖ ਆਉਣ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਲੰਘ ਗਏ ਸਨ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮੁਰਦਾ ਜਿਹਾ ਸਨਾਟਾ ਸਿਰਫ਼ ਤੂਫ਼ਾਨ ਤੋਂ

ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੀ ਸੀ। ਵਿਆਨਾ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬਾਲਕਾਨ ਵਿੱਚ ਤੂਫ਼ਾਨ ਦੇ ਅਸਾਰ ਬਣਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਏਪਰ-ਉਪਰ ਅਕਸਰ ਹੀ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਗਰਜ ਸੁਣਾਈ ਪੈਂਦੀ, ਜੋ ਛੇਤੀ ਹੀ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਅਲਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਫੇਰ ਬਾਲਕਾਨ ਦੀ ਜੰਗ ਛਿੜ ਗਈ। ਸਾਰੇ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚੋਂ ਲਾ ਮਾਰੇਲ ਭਾਰੂ ਦੇ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਲੋਕ ਸੋਚਦੇ ਕਿ ਜੇ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਰੁਕਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਰੋਥ ਕਰੇ ਇਹ ਇੱਕ ਵਾਰ ਹੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਖੋਲ੍ਹ ਲਏ। ਡਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਬੇਚੈਨ ਉਮੀਦਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਫੇਰ ਪਹਿਲਾ ਵੱਡਾ ਧਮਾਕਾ ਹੋਇਆ, ਪਰਤੀ ਗੂੰਜ ਗਈ। ਤੂਫ਼ਾਨ ਉਠ ਖਲੋਇਆ ਸੀ, ਆਸਮਾਨੀ ਬਿਜਲੀਆਂ ਦੀ ਗੜਗੜਾਹਟ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਗਰਜ ਵਿੱਚ ਘੁਲ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਕਿ ਡਿਉਕ ਫਰੈਂਚ ਰੋਡੀਨੈਂਡ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮਿਊਨਖ ਪਹੁੰਚੀ, ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਘਰ ਹੀ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਜਰਮਨ-ਆਸਟਰੀਅਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗ਼ਲਤੀ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਕਾਫ਼ੀ ਸਹਿਜ ਸੀ। ਨਸਲਕਸ਼ੀ ਦੇ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਦੌਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਸਰਬ ਸਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇੱਕਦਮ ਸੁੰਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਲਾਵ ਜਾਤੀ ਦਾ ਮਹਾਨ ਮਿੱਤਰ ਇੱਕ ਸਲਾਵ ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਖ਼ੇਡ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਦਮਾ ਬੁੱਢੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਵੀ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੋਚ ਪਿੱਛੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਜਿਬ ਕਾਰਨ ਵੀ ਸਨ। ਜੋ ਇਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਸੰਭਵ ਸੀ ਕਿ ਆਸਟੇਰੀਆ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਕਾਬਿਲੇ ਹੀ ਨਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜਿਹਨ ਵਿੱਚ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਅਕਸ, ਫਰਾਂਸ ਜੋਸਫ਼ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਇੰਨਾ ਡੂੰਘਾ ਜੁੜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰੇ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਤ ਦਾ ਹੀ ਬਿੰਬ ਬਣ ਜਾਣੀ ਸੀ।

ਵਿਆਨਾ ਸਰਕਾਰ ਉੱਤੇ ਜੰਗ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਬੋਧਣਾ ਬੇਘਵੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਜੰਗ ਅਣਲ ਸੀ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵਰ੍ਹੇ ਅੱਗੇ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਜੋ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਤੀਜਿਆਂ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਜਰਮਨਾਂ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਆਸਟੇਰੀਆ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜੰਗ ਨੇ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਲੈਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦਾ ਸਾਥ ਦਈਏ ਜਾਂ ਕੰਡਾਂ 'ਚ ਰੋਥ ਦੇ ਕੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਾਂਗ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹੀਏ ਅਤੇ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਈਏ।

ਜਰਮਨ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਗ਼ਲਤੀ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਅਮਨ ਦੀ ਗਾਥੀ ਖਾਤਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਮੌਕਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁੰਝਾਈ ਰਹੀ, ਜਿਹੜੇ ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਢੁਕਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਕੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਆਨਾ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਧਮਕੀ ਕੁਝ ਨਰਮ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸੁਧਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ। ਸਗੋਂ ਇਸ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਹੀ ਭੜਕਣਾ ਸੀ। ਜੋ ਅੱਜ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਤੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਭੌਂਦੂ ਨੇ ਜਾਂ ਫੇਰ ਜਾਣਬੂਝ ਕੇ ਝੂਠਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

1914 ਦੀ ਜੰਗ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਥੋਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦਿਲੀ ਇੱਛਾ ਹੀ ਸੀ। ਲੋਕ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਨਿਸ਼ਚਤਾ ਦੇ ਇਸ ਮਾਰੋਲ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਵਾਰ

ਰਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਸ਼ਰਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਜਿਹੜਾ ਇਸੇ ਰਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ
ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਖਿਰ ਕਿਵੇਂ ਵੀਰ ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਰਮਨ ਨੌਜਵਾਨ
ਆਖਣੀ ਮਰਦੀ ਨਾਲ ਵੇਸ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਦਾ ਆਖਰੀ ਕਭਰਾ
ਤੱਕ ਫ਼ਾਹੁਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ।

ਮੇਰੇ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਾਂ ਉਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਿਸ ਹੇਠ ਮੈਂ
ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਦਬਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਮੰਨਣ 'ਚ ਕੋਈ ਖ਼ਰਬ
ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿੱਚ ਪਾਗਲ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ
ਗੁੱਝਿਆਂ ਭਾਰ ਹੋ ਕੇ ਸੱਚੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਅਦਾ ਕਰੀਤਾ ਕਿ ਉਸ
ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਮੋਹਰ ਕੀਤੀ।

ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੰਗ ਫ਼ਿਰ ਦੁਕੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਉਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਸੰਸਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮਿਸਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਇਹ ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਜਾਂ ਸਰਬਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜਰਮਨ ਕੀ ਹੈ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸੀ। ਆਖਿਰਕਾਰ ਕਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਲੋਕ ਕੁਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਸਾਡੇ ਝੱਕਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਏ ਸਨ।

ਜੰਗ ਪੁਰੀ ਮੇਰਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਬਹੁਤ ਸਿੱਧਾ ਤੇ ਸਾਫ਼ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਆਸਟੇਰੀਆ ਤੇ ਸਰਬਾਤ ਦੇ ਝਗੜੇ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਜਰਮਨੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਹੋਣ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸੀ। ਹੁਣ ਬਿਸਮਾਰਕ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਦਾ ਵਕਤ ਸੀ। ਜੇ ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਸਾਡੇ ਲਈ ਜਿੱਤ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਬਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਵਕਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਅਮਨ ਦਾ ਰੱਖਵਾਲਾ ਬਹਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਬਚਪਨ ਤੇ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਉਸ ਸੌਂਕੇ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਸਾਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰ ਸਕਾਂ ਕਿ ਕੌਮ ਦੇ ਲਈ ਮੇਰਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਿਰਾਪੁਰਾ ਹਵਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। 13 ਅਗਸਤ 1914 ਨੂੰ ਮੈਂ ਲੁਡਵਿਗ-III ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਅਰਜ਼ੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਤੇ ਬਵੇਰੀਅਨ ਰੈਜ਼ੀਮੈਂਟ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਹੋਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਬਾਦ ਜਦ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਮਰੀ ਬੇਨਤੀ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਈ ਗਈ ਹੈ, ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਕੰਬਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਖੋਲ੍ਹੇ, ਅੱਜ ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਮੇਰੇ ਉਸ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਹਰ ਜਰਮਨ ਵਾਂਗ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਵੀ ਅਸਲੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੁਣੇ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਅੱਜ ਵੀ ਜੰਗ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਢਲੇ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਗਰਮਿਦਲ ਤੱਕਦੀਆਂ ਨੇ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਰਹਾਨ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਮਿਲਣੀ ਮੇਰੀ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਮੇਰੇ ਚਿਹਨ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇ। ਮੈਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਘਿਰਿਆ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪ੍ਰੋਡ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਤੇ ਫੇਰ ਉਹ ਦਿਨ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵੱਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋਣਾ ਸੀ।

ਦੁਜਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਉਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਚਿੰਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਧਰੇ ਅਸੀਂ ਪਿਛੜ ਗੇ
ਨਾ ਜਾਈਏ। ਵਾਰ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹੋ ਚਿੰਤਾ ਵੱਢ ਵੱਢ ਖਾਂਦੀ ਤੇ ਜਿੱਤ ਦੀ ਹਰ ਨਵੀਂ ਖ਼ਬਰ

ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਕੁਸਫਲਾ ਸਵਾਦ ਛੱਡ ਜਾਂਦੀ। ਆਖਰ ਉਹ ਦਿਨ ਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਜੰਗ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੈਂ ਰਾਇਨ ਦਰਿਆ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਪੂਰੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਫੌਜੀ ਟੁਕੜੀ ਨਾਅਰਿਆਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਾਗਲ ਹੋਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਛਾਤੀ ਹੀ ਫੱਟ ਜਾਵੇਗੀ।

ਚਾਰ ਦਿਨ ਖੰਦਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਅਸੀਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਏ। ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਚਾਲ ਤੱਕ ਬਦਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਤਾਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਛੋਕਰੇ, ਗੱਭਰੂ ਜਵਾਨ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਟਰੱਡ ਨਹੀਂ ਸਾਂ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਯੌਗ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਸਿਖਾਹੀਆਂ ਵਾਂਗ ਬਹਾਈਆਂ ਦੀ ਝੌਂਪ ਨਹਾ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਠੰਡਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਬੋਸਾਉ ਮੈਂਟ ਦੇ ਡਰ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਮੱਲ ਲਈ। ਉਹ ਸਮਾਂ ਵੀ ਆਉਂਦਾ, ਜਦੋਂ ਆਪਾ ਬਚਾਉ ਤੇ ਫਰਜ਼ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਟਕਰਾਵ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਹੋਰਨਾਂ ਵਾਂਗ ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਟਕਰਾਉ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਮੌਤ ਦਾ ਨੰਗਾ ਨਾਚ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦਾ, ਤਾਂ ਕਮਰੋਸ਼ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬੇਮਨ ਜਿਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਦੀ, ਜੋ ਸਾਹਮਣੇ ਤਾਂ ਹੌਸਮੰਦੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਹੀ ਆਉਂਦੀ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਡਰ ਹੀ ਸੀ। 1915-16 ਦੀਆਂ ਸਰਦਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਿਆ ਸੀ। ਆਖਰਕਾਰ ਜਿੱਤ ਦ੍ਰਿੜ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਹੀ ਹੋਈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਚਾਈਂ ਚਾਈਂ ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਆਦਤਨ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਠੰਡਾ ਤੇ ਕਠੋਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਤਬਦੀਲੀ ਪੂਰੀ ਵੇਜ਼ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਾਪਰੀ ਸੀ।

ਸਿਰਫ਼ ਹੁਣ ਹੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਲੰਗਰਭਾਰ ਜੰਗ, ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੂਜਾ ਮੋਰਚਾ। ਉਸ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਾਲ ਲੜਾ ਲੈਣਾ, ਜੋ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਬੇਹਤਰ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਲੈਂਸ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿੰਨੀ ਜਗਨ ਵੇਂਦਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਕੋਈ ਬ੍ਰਹਮਚਰੀ ਵੀ ਗੱਲ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਵੀ ਜ਼ੁਰਅਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਇੱਕ ਸਿਪਾਹੀ ਸੀ ਤੇ ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਲਝਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਅਸਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਮਾਂ ਇਸ ਲਈ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਪੱਕਾ ਵਿਵਸ਼ਾਸ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡੇ ਸੰਸਦੀ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਡੋਕਰਿਮਾਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਾਰਗਰ ਸਾਡੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਜਿੰਨੀ ਨਫ਼ਰਤ ਉਦੋਂ ਸੀ, ਉੰਨੀ ਸ਼ਾਇਦ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤੀ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਦਾ। ਪਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਸਕਦਾ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਦੇ ਨਾਲ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫੌਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੱਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਮੇਰੀ ਘਾਬਰ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਾਤਕ ਸਨ।

ਜਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜੀ ਤੋਂ ਫੌਰੀ ਬਾਦ ਹੀ ਪ੍ਰੈਸ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਠੰਡਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਭਿਣਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਈ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਨੇ ਕੋਰ ਇਵਾਦਿਆਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਜਿੱਤ ਦੇ ਜ਼ਰਨ ਮਨਾਉਣਾ ਇੱਕ ਬੇਬਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸ਼ੋਭਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਜਰਮਨ

ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਸਰਵਤਮ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਜਿਊ ਜਿਊ ਸਖਤੀ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਲੰਮੀਆਂ ਚੌੜੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮੁਕੰਮਲ ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਇਹ ਟੀਚਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਵੀ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਕੀਮਤ ਦੇਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਫ਼ਾਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੌਮੀ ਸੱਭਾ ਦੇ ਨਿਘਾਰ ਦਾ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿੱਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਂ ਪੈਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿੱਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਅਕਸਰ ਹੀ ਉਲਟਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿੱਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੂਚਨੇ ਵੰਗ ਨਾਲ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫਿੱਲ-ਫਿੱਲ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਜਾਂ ਨਰਮੀ ਨਾਲ ਉਹ ਵਿੱਚਾਰਧਾਰਾ ਮੁੜ ਤੋਂ ਤਾਕਤਵਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਕਤਲੇਆਮ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵਾਂ ਵਾਧਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਫ਼ਲਤਾ ਦੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਗਾਰੰਟੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਆਦਰਸ਼ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਦੇ ਵੀ ਸਥਾਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਖ਼ਸੀ ਊਰਜਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਇੱਥੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ ਕਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਵਿੱਚਾਰਧਾਰਾ ਭਾਵੇਂ ਸਿਆਸੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ, ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੱਦਬੰਦੀ ਤਹਿ ਕਰਨੀ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਾ-ਪੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਚਾਓਵਾਦੀ ਨੀਤੀ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਹਮਲਾਵਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਉਹ ਬਿੰਦੂ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਵਿਰੁਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੰਘਰਸ਼ ਮਾਤ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਬਿਸਮਾਰਕ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਾਰੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨਾਕਾਮ ਹੋ ਗਏ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕਿਸੇ ਨਵੀਂ ਸੋਚ ਦਾ ਅਧਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਕੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ, ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਹਾਲਾਤ ਕੁਝ ਵੱਖਰੇ ਸਨ? ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੋਚਦਿਆਂ ਮੈਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਬਦਲ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਮੰਨ ਲਵ ਜੇਕਰ ਸਮਾਜੀ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦਾ ਤਖ਼ਤਾ ਪਲਟ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਹੈ ਕੀ? ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਕਿ ਕੌਮਾਂਤਰੀਵਾਦੀ ਕੰਟਰਪੰਥੀ ਜੋ ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਇੱਕ ਜਮਾਤੀ ਸੰਸਥਾ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਿਆ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਜਮਾਤੀ ਘਿਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇਗਾ, ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਫਿਜ਼ੂਲ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਧਾਰਣ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੁਰੱਖ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਜਿੰਨੇ ਉਹ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਜਮਾਤੀ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਇੱਕ ਸੱਚਾਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਸਮਾਨੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਮਾੜੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ ਵੀ ਨਿੱਗਰ ਸਮਾਜੀ ਤੱਥ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸੁਫਨਾਸਾਜ਼ ਦੀ ਖ਼ਾਮ ਖਿਆਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਅਖੰਡੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹਾਲੇ ਵੀ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਅਸਮਰੱਥ ਹਨ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਪਲੇਗ ਨੂੰ ਫੈਲਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੀ ਭਰਪਾਈ ਕਰਨਾ ਹੋਰ ਵੀ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਹੈ। ਬੁਰਜੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਹ ਨਾਮ ਚੁਣਿਆ ਹੈ, ਮੁੜ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਹੇ ਸੰਸਾਰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਖੜੇ ਹਨ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਕੋਪਾਂ ਦੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਹੈ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਜਵਾਨ ਹੀ ਜੇਤੂ ਹੋ ਕੇ ਨਿਕਲੇਗਾ; ਤੇ ਉਹ ਹੈ ਮਾਰਕਸਵਾਦ।

1914 ਵਿੱਚ ਸਮਾਜੀ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਵਿਰੁਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਲਈ ਸੁਖਾਵੇਂ ਹਾਲਾਤ ਸਨ। ਪਰ ਬਦਲ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਨੇ ਉਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਉਮਰ ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਖਲੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਮੇਰੇ ਇਹੋ ਵਿੱਚਾਰ ਸਨ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਜੰਗ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚਾਰ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਸੋਸ਼ਲ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਵਿਰੁਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਲਈ ਇੱਕ ਲਹਿਰ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ, ਜੋ ਸੋਸੀਲੀ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵਧ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਮੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਨੇੜਲੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਵਿੱਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਦਾ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਸਿਆਸੀ ਕੰਮ ਦਾ ਵਿੱਚਾਰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਜਹਿਨ ਵਿੱਚ ਆਇਆ। ਇਹੋ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੈਨੂੰ ਰਾਜਸੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਦ ਪੈਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਯਕੀਨ ਵੀ ਦਿਵਾਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਕੰਮ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਚੱਲਣਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸੋਚ ਵਿੱਚਾਰ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਮੈਂ ਇਸ ਨਿਰਣੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹਾਂ।

ਜੰਗੀ ਪ੍ਰਚਾਰ

ਸਿਆਸੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਹਿਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੱਲੋਂ ਨਿਭਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸਰਗਰਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਰੋਹਨਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਉਹ ਸ਼ੇਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਬੜੀ ਹੀ ਮਾਰਤ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਮਾਹਿਅਮ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਲਾ ਸੀ ਤੇ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਅੰਦਰ ਇਸ ਕਲਾ ਦੀ ਉਂਕਾ ਹੀ ਅਣਹੋਂਦ ਸੀ। ਇੱਕੱਲੀ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਹੀ ਲਿਊਗਰ ਵੇਲੇ ਇਸ ਦੀ ਕਾਰਗਰ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਾਮਯਾਬੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਸੇ ਦੇ ਸਿਰ ਹੀ ਬੈਠਾ ਸੀ।

ਜੰਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਦੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੇਦਣ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਮੌਕਾ ਸੀ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਵੀ ਸਭ ਕੁਝ ਦੁਨੀ ਪਿਛ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕੰਮ ਇਸ ਨਾਲ ਵੀ ਮਾੜਾ ਸੀ। ਇਹ ਜਰਮਨ ਸ਼ਿਕਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਨਾਕਾਮੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਹਰ ਸਿਪਾਹੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਇਸੇ ਗੱਲ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਲੈਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਅਨੇਕਾਂ ਮੌਕੇ ਅਜਿਹੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਵਿਗਰਹ ਸ਼ਬਕ ਸਿੱਖ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਬਕ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਏ ਸਨ। ਸਾਡੀ ਪਿਰ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਭਰਪੂਰ ਫਾਇਦਾ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਮੈਂਦੇ ਭਾਗੀ ਸਾਡੀ ਪਿਰ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸ਼ਬਕ ਸਿੱਖਣ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਬੀਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਇੱਛੁਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ।

ਕੀ ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪਾਲਸੀ ਹੈ ਵੀ ਸੀ? ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਨਕਾਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਜੇ ਕੁਝ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉਹ ਅਢੁਕਵਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੁਮਕ ਵੀ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਫਾਇਦੇ ਨਾਲੋਂ ਵਰਗੇ ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰਤੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਲਤ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੇ 'ਵੀ' ਜਲਮਨ ਪ੍ਰਾਂਤਗੋਲ਼ੇ ਦੀ ਬਾਰੀਕੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਇਸ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤਗੋਲ਼ਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ ਜਾਂ ਸਾਧਨ, ਸਾਥੇ ਲੋਕ ਤਾਂ ਇਸ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਵਾਲ ਉੱਤੇ ਹੀ ਭੈਲਭਲੇ ਵਿੱਚ ਪਏ ਜਾਪਦੇ ਸਨ।

ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਕਾਰਗਰਤਾ ਨੂੰ ਉਸ ਟੀਚੇ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਪਰਤੀ ਦੀ ਇਸ ਤੋਂ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ

ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚੱਲਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿੱਤਤ ਟੀਚੇ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਣ। ਜਿਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਅਸੀਂ ਲੜ ਰਹੇ ਸੀ, ਉਹ ਮਹਾਨਤਮ ਤੇ ਉਚਿਤਮ ਆਦਰਸ਼ ਸੀ, ਜਿਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਤਾਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਲੜਾਈ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਕੌਮ ਦੇ ਸਵੈਮਤਾ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਲਈ ਸੀ। ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਕੌਮ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਉਚੇਰੇ ਨਿਆਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਸੀ।

ਜਰਮਨ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਲੜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਜੇਗੀ ਪ੍ਰਾਪਰੰਗੇ ਦਾ ਮਕਸਦ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਲੜਾਈ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕੌਮਾਂ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਬਚਾਉਣ ਖਾਤਰ ਲੜ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ, 'ਜਦੋਂ ਹੋਣ ਤੇ ਨਾ ਹੋਣ' ਦਾ ਸਵਾਲ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹਾ ਜਵਾਬ ਮੰਗਦਾ ਹੋਵੇ, ਅਜਿਹੇ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਸ਼ਾਹੀਦਾਂ ਮੁੱਠੀ ਤੇ ਸੁਹਜਸ਼ਯੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲਾਂਭੇ ਹੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਆਦਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਖਲਾ ਵਿੱਚੋਂ ਵਜੂਦ ਨਹੀਂ ਪਾਰਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਮੁੱਠੀ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਹੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਵੀ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਸ਼ੌਂਚੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਦਰਸ਼ ਸਿਰਫ ਕੁਝ ਹੀ ਕੌਮਾਂ ਜਾਂ ਨਸਲਾਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਸਲਾਂ/ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵੀ ਖਾਤਮਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਕੌਮ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਖਾਤਰ ਜੂਝ ਰਹੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਾਰੇ ਆਦਰਸ਼ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਚੱਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਜੂਝ ਰਹੀ ਕੌਮ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਨੇ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਹਰ ਗੱਲੇ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੱਲਤੱਕ ਕਰਿਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਇਹੋ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਰੰਤ ਫ਼ਰੋਤ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਜੰਗ ਅੰਦਰ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਬਹਿਰਕਰ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਹੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਨੁੱਖੀ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦੇ ਜੂਲੇ ਹੇਠ ਪਸ਼ਟਾ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੇਠੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਯੂਰਪੀਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਕੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹੀ ਤਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਇਤਰ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਸੰਖੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਪੂਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਵਿੱਚ ਰੱਬੀ ਖ਼ੁਸ਼ਸੂਰਤ ਤੋਂ ਮਨਕਰ ਹੋਣ 'ਤੇ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਖ਼ੁਬਸੂਰਤੀ ਵਰਗੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਜੋਗੀ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੋਗੀ ਪ੍ਰਾਪੇਂਗੰਡੇ ਦਾ ਮਾਧਏਂਡ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪ੍ਰਾਪੇਂਗੰਡੇ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਬਣਾਉਣਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵੀ ਇਸੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਭ ਤੋਂ ਬੇਕਿਰਕ ਹਲਾਕਾਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸਹੂਲਤ, ਬਖ਼ਸ਼ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਤੁਰੰਤ ਫ਼ੋਸਲਿਆਂ ਲਈ ਹਾਥ ਪੱਧਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਣ। ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਢੰਗ ਭਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਢੰਗ ਤੇ ਸ਼ੁਕਰਮੂਰਤ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਕੋਸੀ ਸਵੈਮਾਣ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਰਾਖੀ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੇ।

ਸਿਰਫ਼ ਇਹੋ ਇੱਕ ਸੰਭਾਵੀ ਪਹੁੰਚ ਸੀ, ਜੋ ਜੰਗੀ ਪ੍ਰਾਪੇਰੰਡੇ ਬਾਰੇ ਅਪਣਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪਾਲਸੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਡਾਟਾਂਡੋਲਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣੀ। ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਸਮਝ ਗਏ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਿ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਹਥਿਆਰ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਹਥਿਆਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਜੋ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ।

ਦੂਜਾ ਅਤਿਅੰਤ ਅਹਿਮ ਸੰਬੰਧ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਾਪਰੀਤੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਫੇਰ ਅਪਖੜ ਲੋਕਾਂ ਸੰਬੰਧਨ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਮੁਰਦਾਹਾਲ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਪਰੀਤੀਵੀਆਂ ਦੀ ਅਪੀਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਾਪਰੀਤੀਵੀ ਕਾਰਗਰ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਚਾਰਥੀਆਂ ਹੀ ਰਾਜ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਪ੍ਰਾਪਰੀਤੀਵੀ ਦਾ ਸਮਝਣ ਨਾਲ ਓਨਾ ਕੁ ਹੀ ਵਾਤਸਾ ਹੈ, ਜਿੰਨਾ ਇਸਤਿਤਾਹਾਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਕਲਾ ਨਾਲ। ਇਸਤਿਤਾਹਾਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਸਾਫ਼ਾ ਹੁਨਰ ਇਸੇ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਡਿਜ਼ਾਈਨਰ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਸ਼ਕਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭੀਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚੇ। ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਉਹ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਵੇ, ਓਨੀ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਕਲਾ ਬੇਹਤਰ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਪਰੀਤੀਵੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਇਹੋ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠੀਕ ਬੈਠਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਪਰੀਤੀਵੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਸਮਝ ਨੂੰ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕੁਝ ਖਾਸ ਗੱਲਾਂ ਵੱਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਪੇਂਗੰਡੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹੁਨਰ ਇਸੇ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਫ਼ਾਈ ਤੇ ਸਿੱਤਰ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਬਾਰੇ ਯਕੀਨ ਕਰਨ ਲੱਗਣ। ਪਰ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਉਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੋਈ ਚਾਹ ਬਣਾ ਚੁੱਕੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਰੱਖਦੇ ਹੋਣ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਪੇਂਗੰਡੇ ਦਾ ਮਕਸਦ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਟੁੰਡਣ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਾਪੇਂਗੰਡਾ ਪ੍ਰਾਪੁਲਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਉਪਰਲੇ ਰੂਪ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ। ਪ੍ਰਾਪੇਂਗੰਡਾ ਜਿੰਨਾ ਵਧੇਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਉਨੀ ਹੀ ਨਿਰਣਾਇਕ ਹੋਵੇਗੀ। ਪ੍ਰਾਪੇਂਗੰਡੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹੁਨਰ ਇਸੇ ਗੱਲ 'ਚ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਫੂਹ ਕੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਟੁੰਡ ਸਕੇ। ਉਸ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਇਸੇ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਖੁਦ ਨੂੰ ਉਸ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਚਾਲੇ, ਜੋ ਮਨੋਨਿਵਰਿਆਨਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਦੁਕਵੀਂ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੰਮ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਫੂਹ ਸਕੇ।

ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਾਪੇਗੇਂਡੇ ਦੀ ਕੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਰਕ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ:

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਪਾਪੇਰੀਡੇ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਭਲਤੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਮਝਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਬਹੁਤ ਸੀਮਾਤ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਹੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਸਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾਪੇਰੀਡਾ ਉੱਤੇ ਹੋਣੀ ਹੈ, ਜੋ ਘੱਟ ਛੋਟੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਬਿੰਦੂਆਂ ਤੱਕ ਸਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੈ ਹੋਰ ਵੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੁਸ਼ਲਿਤ ਫਾਕਟਰੀਆਂ ਸਹੀ

ਪ੍ਰਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਅਰਿਆਂ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਛੁਪਿਆ ਵਿਚਾਰ ਸਭ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਾ ਆ ਜਾਵੇ। ਅਮੂਰਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕੀ ਗਿਆ ਹੈ। ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੁਨੇਹੇ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਜਿੰਨਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਲਈ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਟੀਕ ਹੋਣਾ ਚਿੰਨਾ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਜੇਕਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਗਲਤੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਉੱਚਾ ਹੀ ਉਲਟੀ ਤਸਵੀਰ ਸੀ। ਇਸ ਗਲਤੀ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲੇ ਸਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੇ ਸਾਡੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਹਿਮਤ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਲਟਾ ਢਾਹੂ ਅਸਰ ਹੀ ਪਾਇਆ ਸੀ।

ਜੇਹੇ 'ਤੇ ਕਾਰਗਰ ਸੀ। ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗਲੀਆਂ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖੋਂ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਸਨ। ਇਤਾਲਵੀਆਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਦੀ ਭਿਆਨਕਤਾ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੰਗ ਦੀ ਭਿਆਨਕਤਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਪੁਖਤਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਸੁਰਨਾ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਲਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਉਲਟੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਉਂਕਾ ਹੀ ਸੂਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਾਪੋਗੈਂਡਾ ਲਈ ਅਤਿਅੰਤ ਟਰੇਡ ਦੀ ਮਾਹਿਰ ਦਿਮਾਗਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਸਾਰਾ ਭਾਣਾ-ਬਾਣਾ ਵਿੱਚ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਅਸਲੋਂ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਲੋਕ ਜੋ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਰੱਖਣ ਦੇ ਆਦੀ ਹਨ, ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਫੌਜਮੁਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੱਗਾਤਾਰ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਹਫ਼ਤੇ ਡੋਲਿਆ, ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਸਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਪ੍ਰਾਪਗੇਂਡੇ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਖਤ ਦੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਰਹੇ। ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਾਸੜ ਪਹੁੰਚ ਦਿਖਾਤਾਅਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਭੰਡੀਰ ਗਲਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸਚਾਈ ਦੇ ਉਗ੍ਰ ਪੱਖ ਪੇਸ਼ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਹੋਣ। ਤੁਸੀਂ ਸਾਬਣ ਦੇ ਉਸ ਪੇਸ਼ਟਰ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਹੋਗੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਸਾਬਣ ਦੇ ਗੁਣਵਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹੋਣ? ਬਿਲਕੁਲ ਇਹੋ ਗੱਲ ਸਿਆਸੀ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੰਗ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਕਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਹੈ? ਇਸ ਸਵਾਲ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੀ ਮੂਰੱਖਤਾ ਸੀ। ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਸੁੱਟੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਵਿਚ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਵਰਾਨਦਾ ਦਾ ਲਕੜਾ ਮਿੱਥਾ ਸੰਕੇਤ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਮਝ ਲਵੋ ਆਪਣੀ ਹੀ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਦਾ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਬੂਤ ਹੋਰ ਕੀ ਹੈ ਸਰਦਾਰ? ਕਿ ਅਪਰਧਕਾਰ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਲੋਕ

ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਸੋਚ ਮੰਨਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ।

ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ ਲੋਕ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਸਨ ਕਿ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਲੋਕ ਇਸ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਕਾ ਹੀ ਨਾਂਕਾਮ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੌਮ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਅਸੀਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ 'ਤੇ ਤਰਕ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਹੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਖਾਸੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸਿੱਧ-ਪੱਧਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਾਂ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮਾਕਾ, ਜਾਂ ਪਿਆਰ ਜਾਂ ਨਫਰਤ, ਸਹੀ ਜਾਂ ਗਲਤ, ਸੋਚ ਜਾਂ ਬੁਨ, ਵਿੱਚ ਵਿੱਚਾਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਉਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀਆਂ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚਾਲੇ ਵਾਲਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਚੁਣਿਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੋਕ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਉਲਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੜੀ ਹੀ ਮਹਾਰਤ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਹਾਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਉਦੋਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਨੈਤਿਕ ਮਨੋਬਲ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹੋਰਨੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪ੍ਰਚਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਸਕਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਨਕਾਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੀਟਾਣੂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਸਾਰ ਤੱਤ ਕਾਰਨ ਹੀ ਇਸ ਤੋਂ ਢੁਕਵੇਂ ਅਸਰ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਸਿਰਫ ਅਕਲੋ-ਵਿਹੂਣੇ 'ਸਿਆਸਤਦਾਨ' ਹੀ ਇਹ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਰੂਹ 'ਵੁਕੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਇਸ ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾ ਸਿਰਫ ਪ੍ਰਭਾਵਹੀਨ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਨੁਕਸਾਨਦਾਇਕ ਵੀ ਸੀ।

ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਉੱਤੇ ਕੀ ਕੁਝ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਪਰਖੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਪ੍ਰਭਾਵਹੀਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਪ੍ਰਚਾਰ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਤੇ ਸਰਲ ਬਿੰਦੂਆਂ ਦੁਆਲੇ ਹੀ ਕੇਂਦਰਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੋਮਲ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮੂਰਹੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਉਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਖਾਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਇੰਨੇ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦੇਣਗੇ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰਫ ਚਾਹ ਪਾਰਟੀਆਂ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ। ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਉਸ ਅੰਦਰਲੇ ਸੁਨੇਹੇ ਨੂੰ ਭੰਡਣ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮੂਰਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਦੀ ਝਾੱਕ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੁਝ ਵੱਖਰੇ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ। ਇੰਨੇ ਉਹ ਹਰ ਉਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੋ ਨਿਬੜਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਜਨਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹਿੱਸਿਆਂ 'ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਛੱਡ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਜਦੋਂ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੁਹਜ ਸੁਆਦ ਅਨੁਸਾਰ ਢਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਅੰਦਰ ਡਾਵਾਂਡੋਲਤਾ ਤੇ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਮਕਸਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਦਰਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੁਆਦਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਮਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਸਮਾਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੂਚਨਾ ਵਿੱਚਲੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਾ ਸਕਣ, ਲੰਗਾਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਦੁਹਰਾਵੇ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਛਾਪ ਛੱਡਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਨਾਅਰੇ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਬਿੰਦੂਆਂ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਖਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵਾਰ ਮੁਢਲੇ ਬਿੰਦੂ 'ਤੇ ਪਰਤ ਆਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਹੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ ਚਾਹੇ ਸਿਆਸੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਵਪਾਰਕ, ਉਸ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਚੱਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਾਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚੱਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਮੁਹਿੰਮ ਲਾਜਵਾਬ ਸੀ। ਇਹ ਕੁਝ ਹੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਜਨਤਕ ਖਪਤ ਲਈ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸਾਬਤ ਕਦਮੀ ਨਾਲ ਮੁੜ ਮੁੜ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਰਗਰਤਾ ਸਾਬਤ ਹੋ ਗਈ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭਿਜਕ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਜੰਗ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਹਸਾਉਣੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਫੇਰ ਉਹ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਤੇ ਅਖੀਰ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ ਇਹ ਸਿਰਫ ਵਿਹਲਤ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਦੇ ਦਾਲ ਫੁਲਕੇ ਲਈ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਅਖੀਰੀ ਰਾਹ ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੀ। ਅੰਤਮ ਸਿੱਟਾ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੰਦਭਾਗੀ ਸਨ।

ਸਿਸ ਸਮੇਂ ਦੋਰਾਨ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ? ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧ ਮਾੜਾ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਤਾਜ਼ਾ ਅਖਬਾਰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਖੂਨ ਖੌਲਣ ਲੱਗਦਾ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਜਾ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਪਾਏ ਜਾਂ ਰਹੇ ਪ੍ਰਭਾਵ 'ਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਹ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪਿੱਠ ਵਿੱਚ ਫੁਰਾ ਮਾਰਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖਿਆਲ ਉਠਦਾ ਕਿ ਜੇ

1916 ਤੱਕ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ੱਕ 'ਤੇ ਆਪਣਾ

1916 ਤੱਕ ਵੱਸਾਂ ਅੰਦਰਲੀ ਬੰਦਨੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਇਹ ਲੋਕੀ ਸੀ। ਚਾਰੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਇਹ ਬੰਦਨੀ ਠੀਕ ਵੀ ਸੀ। ਜਦ ਸਾਡੇ ਸਿਪਾਹੀ ਖੁੱਬ ਤੇ ਬੀਮਾਰ ਸਨ ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੇ ਸਰੋ-ਸਬੰਧੀ ਬੇਗ਼ਾਵਤ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦਾਅਵਤਾਂ ਉਭਾਰੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇੰਝ ਤੱਕ ਕਿ ਮੋਰਚੇ ਉੱਤੇ ਵੀ ਸਭ ਕੁਝ ਉਥੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

ਘਰ ਛੱਡਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਦੋ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਮਾਂ ਸਦੀਆਂ ਵਾਂਗ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਅੱਖਾ ਸੀ ਕਿ ਵਰਦੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਰਮਨੀ ਕਿਉਂ ਜਿਹੇ ਲੰਗਦੇ ਹੋ ਗਏ। ਹਰਮਸ਼ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਅਚਾਨਕ ਇੱਕ ਬਾਦ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਆਈ ਸੀ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਟ੍ਰੇਨ ਜਰਮਨ ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜ ਰਹੀ ਸੀ, ਸਾਡੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਬੈਚਲੀ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਰਹੇ ਸਾਂ, ਜਿੱਥੇ ਦੋ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਲੰਘੇ ਸੀ, ਉਥੇ ਅਸੀਂ ਨੌਜਵਾਨ ਸਵੈ-ਸੇਵਕ ਸਾਂ। ਤੇ ਅੰਤ ਅਸੀਂ ਪੁੱਜ ਗਏ, ਉਹੀ ਜਾਣੇ ਪਛਾਣੇ ਥਾਂ, ਖਿੱਤਰੀਆਂ। ਇਹ ਮਾਤਰੂ ਸੀ। ਅਕਤੂਬਰ 1914 ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਸਰਹੱਦ ਪਾਰ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਸਾਡੇ ਇਲਾ ਵਿੱਚ ਜੋਸ਼ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ, ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਚੁੱਪੀ ਸੀ। ਹਰ ਕੋਈ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸਮਤ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਹ ਵੇਰ ਉਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਇਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਦਾਅ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਹਰ ਕੋਈ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਬੁਰਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਹਰ ਕਾਰਨਾ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਇਹ ਨਵਾ ਸਮਾਰ ਵਖਰਾ ਸੀ। ਮਰਚ ਵਾਲੀ ਭਵਨਾਂ ਦੀ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸਰਾ ਸਵਾਨਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਉਸ ਵਰਗੇ ਗੋਦਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਸੋਸਾਥਾ ਵਿੱਚ ਜਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਸ਼ੈਲ ਹੈ? ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਮੈਂ ਤੁਰਨ ਜੋਗਾ ਹੋਇਆ, ਮੇਨੂੰ ਬਰਲਨ ਜਾਣ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਮਿਲ ਗਈ।

ਵਾਪਰ ਵਿੱਚ ਹਾਲਤ ਹੋਰ ਵੀ ਮਾੜੇ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ। ਜੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਉਹ ਕੌਮ ਦਾ ਖੂਨ ਚੁਸ ਰਹੇ ਸਨ। ਨਵੀਆਂ ਉਤਰੀਆਂ ਜੰਗੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਇੱਕ ਹਥਿਆਰ ਵਾਂਗ ਵਰਤ ਰਹੇ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਬੰਬਕ ਕਾਂਢੀਕਰਨ ਸਾਰੇ ਖਾਸ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਅਸਲ ਹਾਲਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ 1916-17 ਤੱਕ ਮਹੀਨੇ ਪੈਂਦਾਵਾਰ ਯਹੂਦੀ ਸਰਮਾਏ ਅਧੀਨ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਗੱਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਮੈਂ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬਚਾਏ ਦੇ ਕਦਮ ਨਾ

ਕੁੱਝ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹ ਮੰਦਰਾਗਾ ਦਿਨ ਆਉਣ ਦੀ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਖੀਰੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇਗਾ।

ਜਦੋਂ ਯਹੂਦੀ ਪੂਰੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤਾਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਪਰਸ਼ੀਅਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਣ ਦਾ ਕੌਮ ਦੀ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੋਰਚੇ ਵਾਂਗ ਘਰੇਲੂ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੀ ਇਸ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਨਕਾਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਪਰਸ਼ੀਅਨਾਂ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਬਾਵੇਰੀਆ ਦੀ ਉਨਤੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਦਾ ਪਤਨ, ਦੂਜੇ ਦੀ ਵੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇਗਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਮੈਨੂੰ ਡੂੰਘੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਛੁਪੀ ਯਹੂਦੀ ਚਾਲਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਤੇ ਪਰਸ਼ੀਅਨ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਖਹਿਬੜ ਰਹੇ ਸਨ, ਯਹੂਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਏਨੇ ਸਾਹਮਣੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਜ਼ਮੀਨ ਪਿੱਛੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਵੇਰੀਆ ਵਿੱਚ ਇਨਕਲਾਬ ਕਰ ਕੇ ਇੱਕੋ ਝਟਕੇ ਨਾਲ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਢੇ ਮੂੰਹ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਕੌਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਲੜਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਜਾਣਾ ਹੀ ਬੇਹਤਰ ਸਮਝਿਆ। ਮਾਰਚ 1917 ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਬਟਾਲੀਅਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ।

1917 ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਤਾਂ ਇਸ ਹੀ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਇਹ ਸਮਾਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਭਰਿਆ ਹੈ। ਰੂਸੀਆਂ ਦੇ ਪਤਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਾਡੇ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਉਮੀਦ ਜਾਗ ਪਈ। ਸਭ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਅੰਤ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਸਾਡੀ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਗਾ ਸਕਦੇ ਸੀ। 1917 ਦੀ ਪਤਝੜ ਵਿੱਚ ਇਟਲੀ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਅਸਰ ਤਾਂ ਚਮਤਕਾਰੀ ਹੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਆਮ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਾਂਤੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਤੂਫਾਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੀ ਸੀ।

ਠੀਕ ਉਦੋਂ ਜਦ ਅਖੀਰੀ ਹੱਲੇ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਘੜੀ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਐਨ ਯਕੀਨੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਭਿਆਨਕ ਸ਼ਖ਼ਸ਼ਤਰ ਰਚਿਆ ਗਿਆ, ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੜਤਾਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਜੇ ਇਹ ਸ਼ਖ਼ਸ਼ਤਰ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਜਰਮਨ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਪਤਨ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਗੱਦਾਰ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਇਹ ਹੜਤਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ। ਇਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਬੜਾ ਸਮਾਂ ਚੱਲਣ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜੀ। ਪਰ ਇਸ ਵੱਲੋਂ ਨੈਤਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਨੁਕਸਾਨ ਬਹੁਤ ਭਿਆਨਕ ਸੀ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਇਹ ਫੌਜ ਲੜ ਕਿਸ ਲਈ ਰਹੀ ਸੀ? ਜੇਕਰ ਉਸ ਦੇ ਲੋਕ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇੰਨੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਆਖਿਰ ਹੋ ਕਿਸ ਲਈ ਸਨ? ਕੀ ਕੋਈ ਸਿਪਾਹੀ ਉਸ ਜਿੱਤ ਲਈ ਲੜੇਗਾ? ਜਦ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਲੋਕ ਉਸ ਜਿੱਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੜਤਾਲ 'ਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਦੂਜੀ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਉੱਤੇ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਏਗਾ? ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਲੰਬੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਐਂਟਰੀ ਦਿਓਕੱਦ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਡੇਗਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਏ। ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਮੋਰਚਿਆਂ 'ਤੇ ਲੜਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਖੀਰ ਹੁਣ ਇਸ

ਨੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਖੂਨ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਹੁਣ ਜਰਮਨ ਹਮਲੇ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਅੱਗੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਪਸੀਨੇ ਛੁੱਟ ਰਹੇ ਸਨ।

ਪੈਰਿਸ ਤੇ ਲੰਦਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇੱਕ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਸੱਚਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਕੋਈ ਚਾਂਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਐਂਟਰੀ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਚੁੱਪ ਛਾ ਸਿਪਾਹੀ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚਾਰ ਬਦਲ ਗਏ ਸਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬੁੱਧੂ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਤ ਸਿਰਫ਼ ਤਬਾਹੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਫੌਜੀ ਸੀ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਸੀ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁੜ ਚਟਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਜਰਮਨ ਲੱਗਾਤਾਰ ਰੂਸੀ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਜੂਝਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਬਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਹੀ ਉਡਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਭ ਵਿਚੋਂ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅੰਤ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਜੋਰ 'ਤੇ ਰੂਸੀ ਜਿੱਤ ਜਾਣਗੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੂਨ ਵਾਰੇ ਜਰਮਨ ਅਖੀਰ ਹੱਥ ਜਾਏਗਾ। ਤੱਥ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਜਰਮਨ ਉੱਤੇ ਰੂਸੀਆਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨੂੰ ਟਾਲਿਆ ਤਾਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਹੋਰ ਕਿਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਰੂਸ ਤੋਂ ਲਾਈਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਹੁਣ ਕਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਐਂਟਰੀ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਉੱਤੇ ਡਰ ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਭਾਰ ਪਾਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਡਰੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਹਰਾ ਸਕੇ, ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਪੱਛਮ ਦੇ ਫਰੇਂਟ 'ਤੇ ਲਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਇਸ ਅਦਭੁਤ ਧਰਤੀ ਦੇ ਨਾਇਕਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਇੱਕੱਠਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰੇਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਜਿੱਤ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੀ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ?

ਠੀਕ ਉਦੋਂ ਜਦੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਜਰਮਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਠੰਡੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਡਰਦੇ ਇਸ ਵੇਸਲੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਡਰੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਅਚਾਨਕ ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੱਕ ਆਸ ਦੀ ਕਿਰਣ ਉਠਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਹੌਲਲੇ ਬੁਲੰਦ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਠੀਕ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਜਰਮਨ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਮ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਅਚਾਨਕ ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਆਮ ਹੜਤਾਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਫੇਰ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮੌਕੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਪੇਰੀਟੇ ਲਈ ਵਰਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਅੰਦਰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ। ਜਿੱਤ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼, ਫ੍ਰੈਂਚ ਤੇ ਅਮਰੀਕਨ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 'ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਇਨਕਲਾਬ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਜਿੱਤ ਯਕੀਨੀ ਹੈ।' ਇਸ ਪ੍ਰਾਪੇਰੀਟੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਆਮ ਹੜਤਾਲ ਦਾ ਇਹੋ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਹੜਤਾਲ ਕਾਰਨ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਜਰਮਨ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਗਵਾਣੀ ਪਈ। ਮਿੱਤਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਸਦਾਂ ਨੇ ਚੰਗੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਾਪੇਰੀਟੇ ਲਈ ਵੱਡੀਆਂ ਰਕਮਾਂ ਕਬੂਲ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕੋ ਉਦੇਸ਼ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਫੁੱਟ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਸੀ।

ਇਹ ਮੇਰੀ ਕਿਸਮਤ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਹਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤੇ ਫੇਰ ਅੱਤਮ ਹਮਲੇ ਵਿੱਚ ਰਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਮਲਿਆਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਤੇ ਬੜਾ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਛੱਡਿਆ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਖੀਰੀ ਵਾਰ ਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੇ ਹਮਲਾਵਰ ਰੂਪ ਲਿਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਜੇਤੂ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਸੈਕਾਰੇ ਸੁਣੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੇ ਗੀਤ ਮਾਰਚ ਕਰਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜ ਉਠੇ ਸਨ। ਇਹ ਅਖੀਰੀ ਵਾਰ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਤਮਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਸ਼ਕਰੇ ਬੰਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕੀਤੀ ਸੀ।

1918 ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਅੱਧ ਤੱਕ ਫੌਜਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਭਿਆਨਕ ਬੇਚੈਨੀ ਫੈਲ ਗਈ ਸੀ। ਅਨੇਕਾਂ ਫੌਜੀ ਟੁਕੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਵਾਲ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਕਿ 'ਆਖਰ ਘਰ ਅੰਦਰ ਉਹ ਕਿਸ ਲਈ ਲੜ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੰਗ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾਜਨਕ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਮੁਰੰਮਤ ਹੀ ਹੁਣ ਜਿੱਤ ਦਾ ਸੁਫਨਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਘਰੇਲੀ ਫਰੰਟ ਤੋਂ ਇਹ ਵਿੱਚਾਰ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਲੋਕ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ ਪੁੰਜੀਪਤੀ ਅਤੇ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਹੀ ਜੰਗ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਮੌਰਚ ਉੱਤੇ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਬਹਿਸਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਆਖਿਰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਹ ਬਾਲੰਗ ਵੱਟ ਅਧਿਕਾਰ ਕੀ ਮਾਇਨੇ ਰੱਖਦਾ ਸੀ? ਸਾਡੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੇ ਕੀ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਬਾਲੰਗ ਵੱਟ ਅਧਿਕਾਰ ਕੀ ਮਾਇਨੇ ਰੱਖਦਾ ਸੀ? ਕੀ ਇਸੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਲੜ ਰਹੇ ਆਦਰਸ਼ ਲਈ ਜਾਨਾਂ ਚਿੰਤੀਆਂ ਸਨ? ਕੀ ਇਸੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਲੜ ਰਹੇ ਸੀ? ਪੁਰਾਣੇ ਸਿਪਾਹੀ ਜੰਗ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਨਾਅਰਿਆਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਹੀ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਸੀ।

ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਿੱਚਾਰ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਇਹ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਲਈ ਕੌਮ ਦਾ ਹਿੱਤ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਇਨੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਜੇਬਾਂ ਭਰਨ ਤੱਕ ਹੀ ਮਤਲਬ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਫਾਰੇ ਟੰਗੇ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਫਾਰੇ ਟੰਗੇ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਹਰਾ ਵੀ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਮੰਨਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ, ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣਾ।

ਹਾਲੇ ਵੀ ਫੌਜ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਇਹੋ ਵਿੱਚਾਰ ਸਨ। ਪਰ ਘਰੇਲੀ ਫਰੰਟ ਤੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਮਾੜੀਆਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਵੇਂ ਭਰਤੀ ਹੋਏ ਫੌਜੀਆਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਕਾਰ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰਨਾ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਹੀ ਔਲਾਦ ਹਨ। ਅਗਸਤ-ਸਤੰਬਰ ਤੱਕ ਇਸ ਬਿਖਰਾਵ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਫੈਲਣ ਲੱਗੀਆਂ।

ਸਤੰਬਰ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਟੁਕੜੀ ਨੇ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਉਸ ਪੁੰਜੀਸ਼ਨ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ 1914 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਇੱਕੋ ਝਟਕੇ ਨਾਲ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਜੁਲਾਈ 1917 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਦੁਬਾਰਾ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ। ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਕਈ ਪੁਰਾਣੇ ਸਿਪਾਹੀ ਸਨ, ਜੋ ਉਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਖਲੋ ਕੇ ਬਹੁਤ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿੱਥੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਮਰਦੇ ਦਮ ਤੱਕ ਫਰਜ਼ ਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ' ਦੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਖਾਦੀਆਂ ਸਨ। ਤਿੰਨ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਤੱਕ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਭਾਰੀ ਬੰਬਬਾਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, 31 ਜੁਲਾਈ 1917 ਨੂੰ ਜਮੀਨੀ ਹਮਲਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ।

1918 ਦੀ ਪਰਭਤ ਰੁੱਤੇ ਅਸੀਂ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਫੇਰ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੇ ਸਾਂ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ

ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਿਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੀ ਬਦਲਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵੱਖਰੇ ਸਨ। ਹੋਰਨਾ ਥਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਉਹ ਵੀ ਸਿਆਸਤ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ। ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਆਏ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਇੱਥੇ ਵੀ ਅਸਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਨੌਜਵਾਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਸਨ। ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਜਾ ਆ ਰਹੇ ਸਨ।

ਤੋਰਾਂ-ਚੌੜ੍ਹਾਂ ਅਕਤੂਬਰ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਪੀਲੀ ਗੈਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਨਿਜੀ ਤਜਰਬਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸੇ ਰਾਤ ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਕੀਤਾ। ਰੁਕ ਰੁਕ ਕੇ ਉਹ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਹੀ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਗੈਸੀ ਗੱਲੀ ਵਰਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਅੱਖੀਂ ਰਾਤ ਤੱਕ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਠੰਡੇ ਪੈ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਤੜਕਸਾਰ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਦਰਦ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਸੱਤ ਵੱਜਦਿਆਂ ਤੱਕ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮਘਦੇ ਕੋਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਭਥ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਮੇਰੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਘੁੱਪ ਹਨੇਰਾ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਪੋਮਰੇਨੀਆ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਅਨਿਸ਼ਚਤਤਾ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਲੋਕ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਕੁਝ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਕੁਝ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਕਿਆਸ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਸੀ। ਇਨਕਲਾਬ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸਮੁੰਦਰੀ ਫੌਜ ਬਾਰੇ ਮਾੜੀਆਂ ਅਫਵਾਹਾਂ ਲੰਗਾਤਾਰ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਭ ਜੰਗ ਦੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਫੈਸਲਾ ਇਨ੍ਹੀ ਛੋਟੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਅਖਬਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ।

ਨਵੰਬਰ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤਣਾਅ ਸਿੱਧਰ 'ਤੇ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਚਿਤਾਵਨੀ ਤੋਂ ਮੁਸੀਬਤ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਈ। ਉਹ ਲਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਰ ਕੇ ਆਏ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਸਵੈਮਾਣ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਮੌਰਚ 'ਤੇ ਲੜਿਆ ਹੋਵੇ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਕੁਝ ਠੀਕ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਣਾ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਮੀਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਇਨ੍ਹੀ ਕੁ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਮੈਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਾਂ।

ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਸੋਚ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਗੱਦਾਰੀ ਸਿਰਫ ਸਥਾਨਕ ਘਟਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਮੈਂ ਇਹੋ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬੋਧਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਹ ਪਾਗਲਪਨ ਮਿਊਨਿਖ ਵਿੱਚ ਵੀ ਫੈਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਸਿਰਫ ਸਮੁੰਦਰੀ ਫੌਜ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੈ। ਅਫਵਾਹਾਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਜ਼ੋਰ ਵਝ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸਥਾਨਕ ਮਾਮਲਾ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੁਕੰਮਲ ਇਨਕਲਾਬ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਰਚੇ ਤੋਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਰਤ ਆਤਮ-ਸਮਰਪਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਕੀ? ਕੀ ਇਹ ਸੰਭਵ ਸੀ?

ਨਵੰਬਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਲੋਕਲ ਪਾਦਰੀ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਣ ਲਈ ਆਇਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣਦਿਆਂ ਮੈਂ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਪਾਗਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਜ਼ੁਰਗ ਇਹ ਦੱਸਦਿਆਂ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੀ ਪਿੜ੍ਹਤਮੀ ਹੁਣ 'ਗਣਰਾਜ' ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਭਾਸ਼ਣ

ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਘਰਾਨੇ ਦੇ ਸ਼ਰਲੇ ਗਾਏ ਤੇ ਪਿਤੂਰੂਮੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚਕਾਰ ਦਿੱਤਿਆ ਉਹ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਸੇ ਬੈਠਾ ਕੋਲੀ ਵੀ ਸ਼ਖ਼ਸ ਆਪਣੇ ਹੁੰਡ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੱਕ ਉਹ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਲੰਬੇ ਜੰਗ ਦੇ ਖਾਤਮੇ 'ਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਜੰਗ ਹਾਰ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਜੇਤੂਆਂ ਦੇ ਰਹਿਮ ਕਰਮ 'ਤੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਫੁੱਟ ਫੁੱਟ ਕੇ ਹੋ ਪਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਹੋਰ ਸੁਣ ਸਕਣਾ, ਮੇਰੇ ਵਸ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹਾਰਡ ਵਿੱਚ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ ਹੁਨੇਰਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਫੁੱਟ ਰਹੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਕੰਥਲ ਅਤੇ ਸਿਰਾਹਣੇ ਵਿੱਚ ਏਥੇ ਕੇ ਲੈਣ ਗਿਆ। ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਅੱਜ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਰੋਇਆ ਸੀ।

ਜਦਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸਤਾਂ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮੋਰੇ ਇਕਾਦੇ ਹਰ ਵੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿੰਨਾ ਸਾਥਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਸਦੀਵੀ ਵਿਛੋੜੇ 'ਤੇ ਵੀ ਮੈਂ ਸ਼ਿਕਵੇ ਦਾ ਇੱਕ ਬੋਲ ਵੀ ਮੂੰਹ ਨਾ ਕੱਢਿਆ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਪਾਪ ਸੀ। ਅਖੀਰ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਜਹਿਰੀਲੀ ਗੈਸ ਨੂੰ ਮੋਰਿਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਹੇਸ਼ਾ ਲਈ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਸ਼ਰੇ ਕੇ ਮੈਂ ਘਬਰਾ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਫੇਰ ਤੁਰੰਤ ਮੇਰੀ ਜ਼ਮੀਰ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੰਦੀ: "ਮੁਰਖ ਤੂੰ ਕੀ ਰੋ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਜੋ ਗੁਣਾ ਭਿਆਨਕ ਨੇ।" ਮੈਂ ਚੁਪਚਾਪ ਆਪਣੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨੂੰ ਕਲੂਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਦੁੱਖ ਕੋਈ ਆਇਨੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ।

ਪਰ ਰੁਹੇਤ ਸਭ ਬੋਕਾਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਹ ਤਸੀਹੇ, ਉਹ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ, ਮਹੀਨਿਆਂ ਬੰਧੀ ਜਰੀ ਭੁੱਖ-ਪਿਆਸ, ਧੁਹ ਤੱਕ ਉਤਰੇ ਮੌਤ ਦੇ ਡਰ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮੋਰਚਿਆਂ 'ਤੇ ਡਟੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਵੀਹ ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ, ਸਭ ਬੋਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੀ ਇਸੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਾਨਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ? ਕੀ ਇਹੋ ਉਹ ਮੰਜ਼ਿਲ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸਤਾਰ੍ਹਾਂ-ਸਤਾਰ੍ਹਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਗੱਭਰੂ ਧਰਤੀ ਦੀ ਗੱਦ 'ਚ ਸਮਾ ਗਏ? ਕੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਿਰਫ਼ ਇਸੇ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੁਜਰਮਾਂ ਦੇ ਇਹ ਟੋਲੇ ਸਾਡੇ ਪਿਤ੍ਰਭੂਆਂ ਦੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਸਕਣ। ਪਰ ਕੀ ਇਹੋ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਕੁਰਬਾਨੀ ਸੀ? ਕੀ ਜਰਮਨ ਦੀ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਪ੍ਰਤੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ? ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਜਵਾਬ ਦੇ ਸਕਦੇ ਸੀ?

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਹੋਣੀ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਮਜ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਨਿੱਜੀ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਛੱਡ ਦਿਅਾਂ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਹੋ ਮੰਗੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਹਾਂ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੀਂਹਾਂ 'ਤੇ ਕੁਝ ਉਸਾਰਨ ਦੀ ਸੋਚਨਾ ਵੀ ਕਰਮ ਖਿਆਲੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਾਪਰਨਾ ਕੁਦਰਤੀ ਤੇ ਅਨਿਵਾਰਯ ਸੀ। ਵਿਲੀਅਮ ਦੁਆਰਾ ਜਰਮਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਗਵਾਨਾ ਜੀ ਜਿਸ ਨੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਵੱਲ ਦੋਸਤੀ

ਅਧਿਆਇ ਅੱਠਵਾਂ

ਮੇਰੇ ਸਿਆਸੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ

ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਮਿਉਨਿਖ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਦੇ ਭੀਪੂ ਗਿਆ, ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਕੈਂਸਲ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਮਾਹੌਲ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਨਾ ਉਕਸਾਉ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਇੱਥੇ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਜੇਕਰ ਵੇਲੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਾਥੀ ਅਰਨਸਟ ਨਾਲ ਮੈਂ ਟ੍ਰਾਂਸਟੀਅਨ ਆ ਗਿਆ। ਮਾਰਚ 1919 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਫੌਰ ਮਿਉਨਿਖ ਵਿੱਚ ਸੀ।

ਆਈਨਰ ਦੀ ਮੌਤ ਨੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਹਿਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਿੱਟਾ ਕੈਂਸਲ ਦੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲਿਆ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਟੋਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਇਲਕਲਾਬ ਦੇ ਝੰਡਾ ਬਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਅਸਲੀ ਮੰਤਵ ਸੀ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਬਣਦੀਆਂ। ਸਾਰਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮੈਂ ਇਹੋ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿ ਆਖਿਰ ਕੀਤਾ ਕੀ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਪਰ ਹਰ ਵਾਰ ਇਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਅਤਿੱਕਾ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਸਰਦਾਰ ਕੰਮ ਲਈ ਇਹ ਮੁੱਢਲੀ ਸ਼ਰਤ ਸੀ।

ਆਪਣੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਾਰਨ ਮੇਰਾ ਨਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਮਾਫ਼ੀ ਲਿਸਟ ਵਿੱਚ ਆ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। 27 ਅਪ੍ਰੈਲ 1919 ਨੂੰ ਤਤਕਾਲ ਮੈਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਤਿੰਨ ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਆਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਹਾਇਡਲ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਮੈਨੂੰ ਜਾਂਚ ਕਮੇਟੀ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਪਹਿਲਾ ਸਿਆਸੀ ਟਕਰਾਵ ਸੀ।

ਕੁਝ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਬਾਦ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਲੈਕਚਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿਆਸੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਭਵਨ ਉਸਾਰ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਵਾਇਦਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਨਾਲ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹਮਥਿਆਲ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨਾਲ ਅਸਲੀ ਹਾਲਾਤ ਉੱਤੇ ਚਰਚਾ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸਭ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਸਹਿਮਤ ਸਾਂ ਕਿ ਨਵੰਬਰ ਦੀ ਗ਼ਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਹਿੰਸਾ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਤਬਾਹੀ ਦੇ

ਬਚਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਲਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਨਵੀਂ ਪਾਰਟੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ। ਉਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਵੀ ਉਹੀ ਸਨ ਜੋ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ। ਅਸੀਂ ਨਵੀਂ ਪਾਰਟੀ ਲਈ 'ਸਮਾਜੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਪਾਰਟੀ' ਦਾ ਨਾਮ ਚੁਣਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਖਾਸ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੀ ਨਵੀਂ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਸਮਾਜੀ ਸਿਧਾਂਤ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਨ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਜਰਮਨ ਦੀ 'ਤੀਹਰੀ ਸੋਧ' ਦੀ ਪਾਲਸੀ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਦਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵਿਸਥਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਅਧਾਰ ਹੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੇ ਗਲਤ ਜਾਇਜ਼ੇ ਉੱਤੇ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਨੀਂਹ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਸਰਮਾਏ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕਿਰਤ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਜਾਂ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤੱਤਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਕੌਮੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਸਰਮਾਏ ਦਾ ਰਾਜ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ। ਸਰਮਾਏ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਚਾਲਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ: ਪਹਿਲਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ ਤਾਕਤਵਰ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਕੌਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਉਸਾਰੀ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜੀ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ।

ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉਪਜਾਏ ਸਰਮਾਏ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਸ਼ੱਟ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਸਰਮਾਏ ਵਿੱਚੋਂ ਫਰਕ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸੋਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਇਸ ਸੋਧ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦੀ ਪੁਰਤਾ ਮੈਨੂੰ ਫੀਡਰ ਦਾ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੈਂ ਸਟੌਕ-ਅੰਕਸਚੇਂਜ ਬਾਰੇ ਬਹਿਸ ਸੁਣੀ ਸੀ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਪਹਿਲਾ ਸਵਾਲ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਆਇਆ ਸੀ ਕਿ ਨਵੀਂ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਲੱਭਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ, ਇਹ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰਬਲੀ ਸ਼ਰਤ ਹੀ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਲਈ ਫੀਡਰ ਦੀ ਖੂਬੀ ਉਸ ਦਾ ਬੇਬੱਕ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਵਿੱਤੀ ਸਰਮਾਏ ਦੇ ਦੂਹਰੇ ਪਾਸੇ ਬਾਰੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਸਰਮਾਇਆ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਿਆਜ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਕਥਨ ਆਮ ਸੱਚਾਈਆਂ ਨਾਲ ਸਰੋਬਾਰ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਆਲੋਚਕ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ੱਕ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹੋ ਉਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਨਿੱਗਰ ਨੁਕਤਾ ਸੀ।

ਅਮਲੀ ਢੰਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਤਫ਼ਸੀਲ ਨਾਲ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉਸਾਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਬਜਾਇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਅਸਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵਿਚਾਰ ਠੀਕ ਹੋ ਕੇ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਕੋਈ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਅਮਲੀ ਸਵਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਲਝਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਚਾਨਣਮੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਮੰਜਿਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਠੀਕ ਮਾਰਗ ਲੱਭਣਾ ਸਿਆਸੀ ਆਗੂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਠੋਸ ਅਮਲੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸੋਧ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਲੰਮੇ ਦੌਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਕਦੇ ਇੰਜ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅਤੇ ਫਿਲਾਸਫਰ ਦੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ ਇੱਕੋ ਸ਼ਖ਼ਸ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣ। ਇਹ ਸੰਗਮ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਧੇਰੇ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਵੀ ਓਨੀਆਂ ਹੀ ਵੱਧ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸ਼ਖ਼ਸ ਖੂਹ ਦੇ ਡੱਢੂਆਂ ਨੂੰ ਰਿਝਾਉਣ ਲਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਵੱਲ ਵੱਧਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਲੋਕ ਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਜਿੰਨਾ ਵਧੇਰੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵੀ ਘੱਟ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਹ ਮਹਾਂਨਾਇਕ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਿਰਫ ਮਹਾਨ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਸਾਧਾਰਕ ਵੀ ਇਸੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ

ਅਉਂਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਨ ਫੈਡਰੇਟਿਕ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਾਰਟਿਨ ਲੂਥਰ ਤੇ ਰਿਚਰਡ ਵਾਗਨਰ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਹਨ।

ਜਦ ਮੈਂ 'ਵਿਆਸ ਦੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਖਾਤਮੇ' ਬਾਰੇ ਫੀਡਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਰਾਸ਼ਣ ਸੁਣਿਆ, ਮੈਂ ਉਸ ਅੰਦਰਲੇ ਸਦੀਵੀ ਸੱਚ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਸੀ। ਸੋਣਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ 'ਚ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਜਰਮਨ ਵਪਾਰ ਦੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀਕਰਨ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਸਮੁੱਚੇ ਸਰਮਾਏ ਉੱਤੇ ਸੱਟ ਮਾਰੇ ਬਗੈਰ ਹੀ। ਫੀਡਰ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਭਾਵੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਗੁਪਤਬਾਹੀ ਨੂੰ ਚਾਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਸੀ। ਬਾਦ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਇੱਥੇ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਸਹੀ ਸਾਹਜ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਜੋ ਜਰਮਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਲੜਨਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਵਿੱਤੀ ਸਰਮਾਏ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਅਹਿਮ ਮੱਦਾ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ।

ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦਿਆਗ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿੱਚਾਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਦੇਸ਼ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਸੱਚੇ ਨੈਸ਼ਨਲਿਸਟ-ਸੋਸ਼ਲਿਸਟਾਂ ਵਾਂਗ ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੀ ਇੱਕੋ ਸਿਧਾਂਤ ਅਟੱਲ ਸੀ: ਲੋਕ ਅਤੇ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ। ਸਾਰੇ ਵਿੱਚਾਰ ਸਭ ਆਦਰਸ਼, ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਤੇ ਗਿਆਨ ਇਸੇ ਲਈ ਹਨ। ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਇਸੇ ਹੀ ਨੁਕਤੇਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਪਰਖਿਆ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਕਰਦੇ ਵੀ ਜੰਮਜੂਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣ ਸਕਦਾ; ਕਿਉਂਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਰੱਜਮਰਾ ਦੀ ਅਮਲੀ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ।

ਮੈਂ ਫੇਰ ਤੋਂ ਅਧਿਐਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸ ਯੂਰਪੀ, ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਸਾਰਤੱਤ ਮੇਰੇ ਪੱਲੇ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਸ ਦੇ 'ਸਮਾਏ' ਦੇ ਅਰਥ ਮੈਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਏ ਸਨ। ਦੂਜੀ ਇਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਦੀ ਇਸ ਲੜੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਹਿਮ ਨਤੀਜੇ ਕੱਢੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਵੀ ਬਹਿਸ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਜੇ ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੋਲ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਫ਼ਾਈਆਂ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਮੇਰੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਮਿਊਨਿਖ ਦੀ ਇੱਕ ਰੈਜ਼ੀਮੈਂਟ ਵਿੱਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੌਜ ਅੰਦਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ। ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੋਚਣਾ ਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ ਜਿੱਥਾ ਉਣ੍ਹਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੇਧਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਅਧਾਰਤ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨ ਸਮੂਹਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਬੋਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਬੋਲਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਵੀ ਇੰਨੀ ਸੁਧਰ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਹਾਲ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਆਰਾ ਕੰਮ ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੋਰ ਕੀ ਵੈਨੀ ਇੱਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਆਰਾ ਕੰਮ ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਪੁਨੀਸ਼ਟ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਿ ਉਸ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਸਕਾਂ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਅਜੀਜ਼ ਸੀ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਫੌਜ ਹੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਭਾਸ਼ਣ ਕਾਮਯਾਬ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਣਾਂ

ਗਾਹੀ ਮੈਂ ਸੋਚਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਅਤੇ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਕੋਲ ਮਿਲ
ਲਿਆਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਟੁਕੜੀਆਂ ਦਾ ਕੋਮੀਕਰਣ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਇੰਜ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ
ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਮੈਂ ਕਈ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਜਾਣ ਪਛਾਣ
ਵਧਾਈ ਜੋ ਮੇਰੇ ਹੀ ਵਾਂਗ ਸੁਚੱਦੇ ਸਨ। ਇਹੋ ਲੋਕ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਵਿਕਸਤ ਲਹਿਰ ਦੇ
ਪਹਿਲੇ ਗਰੁਪ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣੇ।

ਅਧਿਆਇ ਨੰਬਰ ੧

ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ

ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਅਡਰਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਸਿਆਸੀ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਪੜਤਾਲ
ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਭੇਜੇ। ਇਹ ਸੰਗਠਨ ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ।
ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਮੀਟਿੰਗ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਗੇਟਵਾਇਡ ਫੀਡਰ ਨੇ ਭਾਸ਼ਣ
ਦੇਣਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਜਾਵਾਂ ਤੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਾਂ।

ਇਨਕਲਾਬ ਨੇ ਫੌਜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਆਸੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦਾ
ਹੱਕ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਫੌਜੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨਾਲ ਪਿਛਲੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ
ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟਿਕ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਪੈ
ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਫੌਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਕੌਮੀ ਤਾਕਤਾਂ
ਵੱਲ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਫੌਜੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਵੋਟ ਦਾ ਹੱਕ
ਵਾਪਸ ਲੈਣ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਉੱਤੇ ਰੋਕ ਲੱਗਣ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ
ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਇੱਕ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਫੌਜੀਆਂ ਦੇ 'ਨਾਗਰਿਕ
ਅਧਿਕਾਰ' ਦੀ ਕਟੌਤੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਨਵੰਬਰ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਤਖਤਾ
ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਲਟਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇੰਜ ਕੌਮੀ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਨੂੰ
ਲੰਮਾ ਖਿੱਚਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਫੌਜ ਕੌਮ ਦੇ ਗਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਝਣ
ਦੇ ਮੁਢ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਪਰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਅਧਿਤੀ ਕੌਮੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ
ਕੀਤੀ ਤੇ ਫੌਜ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਪੁਨਰ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਨਕਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ।

ਮੱਧਵਰਗੀ ਬੁਰਜੂਆ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਇਨੇ ਜ਼ਰੂਰੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਪੂਰੀ
ਦਿਆਨਤਦਾਰੀ ਨਾਲ ਇਹ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਫੌਜ ਮੁੜ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।
ਜਦ ਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਫੌਜ ਅੰਦਰੋਂ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਖਾਤਮਾ
ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਫੌਜ, ਪੁਲਸ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ
ਕਦੇ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਫੌਜ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਆਉਣ
ਵਾਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ
ਹੁਣ ਤੱਕ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਪੁੱਜਾ, ਕੋਈ 20 ਜਾਂ 25
ਲੋਕ ਉੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਹੇਠਲੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ। ਫੀਡਰ ਦੇ
ਲੈਕਚਰ ਦੇ ਸਾਰ ਤੋਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਾਣੂ ਸਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਖੁਦ
ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਉੱਤੇ ਕੇਂਦਰਤ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਦਾ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਸੰਗਠਨ ਹੈ, ਜੋ ਆਏ ਦਿਨ ਬਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀਂ ਇਹ ਆਮ ਚੱਲਣ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਪੁਰਾਣੀ ਪਾਰਟੀ ਤੋਂ ਨਰਾਜ਼ ਹੁੰਦਾ, ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਪਾਰਟੀ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ। ਇਹ ਪਾਰਟੀਆਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਛੱਡੇ, ਛੇਤੀ ਹੀ ਅਲਪ ਵੀ ਹੋ ਜਾਣੀਆਂ ਸਨ। ਖੁਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਰਨਾ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਭਾਪਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਦੋ ਘੰਟੇ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਮੈਂ ਉਸੇ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ। ਹੁਕਮ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਫੀਡਰ ਵੱਲ ਉਠਾਏ ਮੁੱਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ ਕਿੰਤੂ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਬਾਵੇਰੀਆ ਨੂੰ ਪਰਸ਼ੀਆ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਸੁਝਾਅ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਅਮਨ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਵੀ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮੰਗੀ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਮੈਂ ਬੋਲਦਾ ਰਿਹਾ, ਸਭ ਫੀਰਨੀ ਰੇ ਰਿਹਾਇਆ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਥੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇੱਕ ਸ਼ਖ਼ਸ ਕਾਰਲੀ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਪੈਂਫਲਟ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਇੱਕਰਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਆਦਮੀ ਨੇ, ਜੋ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ, ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਰੰਗ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਿਆ ਸੀ।

ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਤੜਕੇ ਪੰਜ ਵਜੇ ਜਦ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਜਾਗਦਾ ਪਿਆ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਬਸ ਪੈਂਫਲਟ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਇਆ, ਇਸ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪੈਂਫਲਟ ਦਾ ਲੇਖਕ ਵੀ ਉਹ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਬਿਓਰਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉਸ ਨੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੇ ਜਾਲ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਇਆ ਸੀ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਆਦਰਸ਼ ਵੱਲ ਮੁੜਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਪੂਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਅਖੀਰ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੱਸ ਜਾਣ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਸੀ।

ਕਰੀਬ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਦ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਚਿੱਠੀ ਮਿਲੀ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਅਜੀਬ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ 'ਤੇ ਹੱਸਾਂ ਕਿ ਨਰਾਜ਼ ਹੋਵਾਂ। ਮੈਂ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਹੀ ਪਾਰਟੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤਾਈਂ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚਾਰ ਨਿਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਣ ਲਈ ਮੈਂ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ।

ਬੁੱਧਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਮੀਟਿੰਗ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਗੈਸ ਲੈਂਪ ਦੀ ਘੱਪ ਜਿਹੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਨੌਜਵਾਨ ਇੱਕ ਮੇਜ਼ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਉਸ ਪੈਂਫਲਟ ਦਾ ਲੇਖਕ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਕੌਮੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਆਉਣ ਹੀ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਢੁੱਪ ਰਹਿਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਆਖਿਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਉਹੀ ਸ਼ਖ਼ਸ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸਟੁਨੇਕਰ ਬਰਿਓਵੇਰੀ ਵਿੱਚ ਮੀਟਿੰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਫੀਡਰ ਨੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਬੁੱਧਵਾਰ ਬੈਠਾ ਇਤਜ਼ਾਹ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅੱਗੇ ਕੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾਂ ਪਿਛਲੀ ਮੀਟਿੰਗ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤੇ ਸੈਕਟਰੀ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਏ ਖਤਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਭ ਖਤਾਂ ਦੀ ਵਧ ਰਹੀ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਸਨ। ਇਹ ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਵਧ ਰਹੇ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸੀ। ਫੇਰ ਖਤਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਵਿੱਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਨਵੇਂ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਹੋਈ। ਇਹ ਸਭ ਇੱਕ ਕਲੱਬ ਦੀ ਛੋਟੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਵਾਂਗ ਸੀ। ਕੀ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਕਲੱਬ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਵੀ ਸਕਦਾ ਸੀ?

ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣੇ ਲੱਗੇ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ? ਪਰ ਉਥੇ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪ੍ਰਗਰਮ ਸੀ, ਨਾ ਮੁੱਖੀਗਤ ਕਾਰਡ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਮੋਹਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੁੱਖਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਭਰੋਸੇ ਤੇ ਨੌਕ ਇੱਛਾਵਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਜਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਲਿਸਟ ਪੜ੍ਹੀ, ਜੋ ਉਸ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਤਲਾਸ਼ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਈ। ਪਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਟਕਰਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਉਭਾਰ ਲਈ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਖਿੱਚ ਹੀ ਸੀ, ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ, ਜੋ ਵਰਤਮਾਨ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋਵੇਗੀ।

ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਜਦ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਬੈਰਿਕ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਖੀ ਸਮੱਸਿਆ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ। ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ? ਦਿਆਗ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਜਜ਼ਬਾਤ ਮੈਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਮੈਂ ਇਸੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ।

ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਉੱਤੇ ਗੌਰ ਕੀਤਾ। ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਹੋਣ ਦਾ ਮਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਦੇ ਉਭਾਰ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਕੁਝ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਜੋ ਅੱਜ ਕੁਝ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਭਲਕੇ ਕੁਝ ਹੋਰ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਾਪਸੀ ਦਾ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਚਿੜ੍ਹ ਸੀ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਤਾਂ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾੜ੍ਹਦੇ।

ਇਸ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹਾਲੇ ਤਾਈਂ ਇਹ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਵਾਂਗ ਜੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਦਮੀ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਲਹਿਰ ਹਾਲੀ ਆਪਣੇ ਮੁਢਲੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਣਾ ਵਧੇਰੇ ਆਸਾਨ ਸੀ। ਦੂਜੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮੁਮਕਿਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਸੋਚਦਾ ਗਿਆ ਮੇਰਾ ਇਹ ਵਿੱਚਾਰ ਪੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਕਿ ਛੋਟੀ ਲਹਿਰ ਹੀ ਕੌਮੀ ਉਥਾਨ ਦਾ ਕਾਰਗਰ ਸੰਦ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਇੱਕ ਅਸਲੋਂ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਜੋ ਚੋਣਾਂ ਦੀ ਜੋੜ ਤੋੜ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਵੇ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸੰਸਦੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਤੋਂ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਉਣ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਲੈਣਾ ਅੱਤਾਂ ਦਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾ ਰਹਿਆ ਕੰਮ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਸੱਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਗਰੀਬ ਸੀ। ਦੂਜੀ ਇਹ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ

ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਜੂਦ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਮੌਕਾ-ਮੇਲ ਹੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਰਿਵਾਇਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਖ਼ੀਰ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਆਦਮੀ ਦੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਡਿਗਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਹੀ ਪੁੱਛਦੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ 'ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ' ਸੰਸਾਰ, ਮੇਰਾ ਸਵਾਗਤ ਕਿਸ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਰੇਗਾ।

ਦੋ ਦਿਨ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚਾਰ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੈਂ ਇਹ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਫੈਸਲਾ ਸੀ। ਵਾਪਸੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੰਜ ਮੈਂ ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਈ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਨੌਬਰ ਸੌਤ ਸੀ।

ਅਧਿਆਇ ਦਸਵਾਂ

ਦੂਜੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਪਤਨ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਉਸ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਉਚਾਈ ਤੋਂ ਹੀ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਚਲੀ ਹੀ ਸੱਚ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਵੀ ਉਹੀ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਬੁਲੰਦੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ। ਦੁਖ ਤੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਉਸ ਬੁਲੰਦੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਦੁਸ਼ਵਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਹਾਲਤਾਂ 'ਚ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਪੂਰੀ ਕੌਮ ਹੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿੱਚ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਿੱਤਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਇਸ ਨੇ ਤੇਰੇ ਵਜੋਂ ਆਪਣੇ ਵਾਰਿਸਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੌਂਪੀ ਸੀ।

ਜਰਮਨ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਸਾਮਰਾਜ ਨੇ ਸਿਆਸੀ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੰਗੀਤ ਸੰਸਦੀ ਬਹਿਸਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਜੰਗ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਤੇ ਗਰਜਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਬਿਸਮਾਰਕ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੱਥੇਧਰੀ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ, ਰੋਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਿੱਤ ਉੱਤੇ ਟਿਕੀ ਸੀ। ਅਨੋਖੇ ਜਨਮ ਤੇ ਅੱਗ ਦੀ ਗੁੜਤੀ ਨੇ ਇਸ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਜਿਸ ਬੁਲੰਦੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹਾਸਲ ਸੀ।

ਪਰ ਦੂਜੇ ਸਾਮਰਾਜ ਤੇ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪਤਨ ਇੰਨਾ ਡੂੰਘਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸੁੱਨ ਹੋ ਗਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਹਾਲੇ ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਹਿਰਾਇਸ ਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵਧ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਸਿਰਫ਼ ਉਹੀ ਲੋਕ ਵਰਤਮਾਨ ਹਾਲਤ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਇਸ ਪਤਨ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਤਾਂ ਮੁਢਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅਮਲੀ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਪਰ ਅੱਜ ਇਸ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧ ਲੱਭ ਹੈ। ਜਿਸਮਾਨੀ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਰਾਜਸੀ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਉਪਰੰਤ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਬਾਹਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਸੋਧੀਆਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਲੋਕੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅਸਲੀ ਕਾਰਨ ਸਮਝ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਹੀ ਇਨਕਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਜਰਮਨ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਿਰਫ਼ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੱਭਦੇ ਹਨ। ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਇਸ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ,

ਰਾਜਸੀ ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਚੱਲੇ ਠੀਕ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਸਿਆਣੇ ਹਲਕੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਲਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੱਲ ਵੀ ਲੱਭਦੇ ਹਨ, ਉਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਾਰਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਹਾਲਾਤ ਸੁਧਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇ।

ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਰੋਲ ਦੂਜੇ ਜਾਂ ਤੀਜੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਅਸਲ ਭੂਮਿਕਾ ਸਿਆਸੀ, ਨੈਤਿਕ ਤੇ ਨਸਲੀ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿਆਸੀ ਲਹਿਰ ਲਈ ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਗਮਨ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਅਸਲ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੰਮ ਹੈ।

ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ਾਹਰ ਕਾਰਨ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਹਾਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਰਾਇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਬਦਹਾਲੀ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਕਰਦੇ ਹੋਣ ਪਰ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਤਾਂ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਹੀ ਇਸ ਬੂਝ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਪੈਰੀਬਰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਦੀ ਇਸ ਕੀਮਤ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਇਹੋ ਲੋਕ ਸਨ ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੰਗ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਸਿਰਫ ਵੱਡੇ ਵਿੱਤੀ ਸਰਮਾਏ ਨੂੰ ਹੀ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੋੜਾ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਇਹ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੌਜਵਾਦ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਥਿਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟੀ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦਾ ਨਵਾਂ ਉਭਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਭੂਠੇ ਬਦਮਾਸ਼, ਕੀ ਇਹ ਸੱਚਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੋਗਲਾਪਨ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਖਾਸ ਲੱਛਣ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੱਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਗਲਾਪਨ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਖਾਸ ਲੱਛਣ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੱਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਘੜੀ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਮੁੱਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹੈ ਜੋ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੁਰਭਾਵਾਂ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜੇ ਵਾਂਗ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਜੰਗ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਸਮਝਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਢੁਕਵਾਂ ਜਵਾਬ ਇਹ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹਾਰਨਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਦੁਖਾਂਤ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਦੂਜੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਲੋਕ ਹੀ ਪਤਨ ਦਾ ਅਸਲ ਕਾਰਨ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰਗਰਮ ਭਾਈਵਾਲੀ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹਾਰ ਹੋਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਸਾਰਾ ਭਾਡਾ ਇਸ ਹਾਰ ਦੇ ਸਿਰ ਭੇਨ ਕੇ ਸੁਰੱਖਿਅ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਹਾਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਉਹ ਲੋਕ ਖੁਦ ਸਨ। ਉਹ ਇਸ ਸ਼ਿਕਸਤ ਨੂੰ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੇ ਸਿਰ ਮਜ਼ਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਕਿ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚਾਰ ਸਾਲ ਲੰਮੀ ਇਸ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਜਿੱਤਾਂ ਦਾ ਸਿਰਫਾ ਫੌਜੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੇ ਹੀ ਸਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੌਜ ਦਾ ਪਤਨ ਵੀ ਸਾਡੀ ਅਜੋਕੀ ਮਾੜੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਖੁਦ ਦੂਜੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਪਤਨ ਨੇ ਸਾਡੀ ਦੁਰਗਤੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਫੌਜੀ ਹਾਰਾਂ ਤਾਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਨਿਘਾਰ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੌਮਾਂ ਅੰਦਰ

ਆਈ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ, ਚਰਿਤਰ ਵਿੱਚੋਲੀ ਗਿਰਾਵਟ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਬੰਨ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਫੌਜੀ ਹਾਰ ਕੌਮ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਕੌਮੀ ਸੁਰਜੀਤੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਹਾਰ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦੀ ਕਬਰ ਨਹੀਂ ਪੁੱਟ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਕਬਰ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਅਣਗਿਣਤ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਹਾਰ ਦੇ ਹੀ ਹੱਕਦਾਰ ਸਾਂ। ਇਸ ਹਾਰ ਨੇ ਕਈ ਛਿਪੇ ਹੋਏ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਥਾਏ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ ਸੀ। ਕੀ ਇਹ ਸੱਚਾਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਈ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਿਤੂਰਮੀ ਦੇ ਇਸ ਦੁਖਾਂਤ ਦਾ ਜੋਸ਼-ਰੌਸ਼ੋ ਨਾਲ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ? ਕੀ ਉੱਥੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਲੋਕ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜੋ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਅਗਾਂ ਜਾ ਕੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਡੀਗਾਂ ਮਾਰਦੇ ਸਨ? ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੇ ਅਪਮਾਨ ਤੇ ਨਮੋਸ਼ੀ ਲਈ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਲੋਕ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਨ। ਜੇਕਰ ਹੁਣ ਉਹ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਝਲ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ? ਕੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਕੋਈ ਉਦਾਹਰਣ ਮਿਲਦੀ ਹੈ? ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਜੰਗ ਦਾ ਜ਼ਿਮਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇ?

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਨੇ ਹਾਰ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤੀ ਉਸ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਜ਼ਾਹਿਰ ਸੀ ਕਿ ਬਰਬਾਦੀ ਦੀ ਅਸਲ ਵਜ੍ਹਾ ਹਾਰ ਨਹੀਂ, ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਲੱਭਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਕੌਮੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਪਿੱਛੇ ਅਸਲ ਕਾਰਨ ਮੋਰਚਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹੋਈ ਨਾਕਾਮੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਬੂਲ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬ ਦਾ ਮਾਰੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ। ਮੋਰਚਿਆਂ ਤੋਂ ਮੁੜਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦਾ ਮਖੌਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਡਾਇਆ ਜਾਣਾ। ਨਾ ਹੀ ਬੁਜ਼ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹਾਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕੌਮੀ ਸਨਮਾਨ ਵਾਂਗ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਉਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕਰਨਲ ਰੋਪਿੰਗਟਨ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਤੀਜਾ ਜਰਮਨ ਹੱਦਾਰ ਹੈ।

ਫੌਜੀ ਹਾਰ ਤਾਂ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਉਸ ਲੜੀ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਲੱਛਣ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਪੈਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਜੰਗ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਿੱਟਾ ਤਬਾਹਕੁੰਨ ਸਿੱਟਾ ਸੀ, ਜੋ ਸਭ ਨੂੰ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਕਿਵੇਂ ਪਰੇਪਰਾਵਾਂ ਤੇ ਕੌਮੀ ਕਿਰਦਾਰ ਦਾ ਘਾਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਖੁੰਭਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਵਿਨਾਸ਼ ਦੇ ਅਸਲ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਛੁਪੇ ਸਨ, ਜੋ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਕੌਮ ਤੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੋਖਲਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਸਭ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਉਸ ਸਖ਼ਸ਼ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੀ, ਜੋ ਇੱਕੱਲਾ ਹੀ ਇਸ ਦੁਖਾਂਤ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਮਹਾਨਮਾਵੀ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਸੀ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੁਝਾਰ ਸਾਥੀ ਹੀ ਸਨ, ਭੂਠ ਬੋਲਣ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੇਮ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਅਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਭੂਠ ਜਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸੱਚ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਸਿੱਧ ਪੱਧਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਨਜਾਣ ਹੀ ਭੂਠ ਦੇ ਇਸ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਭੂਠ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਭੂਠਾਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸੱਚ ਨੂੰ ਕੋਈ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਤਰੇਜ਼ ਮਰੇਜ਼ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ

ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸੱਚਾਈ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ 'ਤੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ੱਕ ਸ਼ੁੱਧ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਭੂਠ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਸੱਚ ਤੋਂ ਚੋਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਂਙਵ ਹਨ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਨੇ ਕਿ ਭੂਠ ਦੀ ਇਸ ਕਲਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੀਚ ਤੋਂ ਨੀਚ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਅਤਿਅੰਤ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਲਸਾਜਾਂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਇਸ ਭੂਠ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਟਿਕੀ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮੂਹ ਹਨ, ਜਦ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਇੱਕ ਨਸਲ ਹਨ। ਸ਼ਾਪਨਹਾਵਰ, ਜੋ ਮਨੁੱਖਤਾ ਵੱਲੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਚਿੰਤਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ, ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਭੂਠ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਜੇ ਇਸ ਕਥਨ ਵਿੱਚੋਂ ਲੀ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਜਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਸੱਚ ਦੇ ਪਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।

ਸਾਨੂੰ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਇਸ ਕਰੂਰ ਮਜ਼ਾਕ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਤੋਂ ਇੱਕਦਮ ਹੀ ਪਰਦਾ ਚੁੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਜੇਕਰ ਹਾਲਾਤ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਕੌਮ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਹੋਰ ਵੀ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣੀ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਕੁਝ ਘੱਟ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੁੰਦੀ। ਬੀਮਾਰੀ ਇੰਨੀ ਡੂੰਘੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਤਰਨਾ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਕੋਈ ਇਤਫ਼ਾਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਟੀ-ਬੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪਲੇਗ ਉੱਤੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਪਲੇਗ ਮੌਤ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਾਚ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਡਰਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਟੀ-ਬੀ ਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਿੱਚਿਆ, ਇਸ ਲਈ ਅੱਜ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲੱਭ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹੋ ਸੱਚਾਈ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਚਿੰਬੜੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਬੀਮਾਰੀ ਮਹਾਮਾਰੀ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਲੋਕ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਆਦੀ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹੋਣੀ ਦਾ ਇੱਕ ਕੋੜਾ ਮਜ਼ਾਕ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਉਹ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਪਰਦਾ ਚੁੱਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬੀਮਾਰ, ਰੋਗ ਦੀ ਚਰਮ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਲਾਜ ਫੌਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਤੱਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਹਿਲੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸ਼ਰਤ ਤਾਂ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਅਹਿਮ ਮੁੱਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਾਰਨਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫ਼ਰਕ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੀਮਾਰੀ ਜਿੰਨੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਕੰਮ ਚੰਨਾ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਪੁਰਾਣੇ ਕੀਟਾਣੂਆਂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਦੇਹ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਸਮਝ ਲਿਆ ਜਾਵੇ।

ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਮਨ ਦੇ ਲੰਬੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੇ ਸਿਰ ਚੁੱਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਵੱਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :

ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਰਮਨ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿੱਚ ਹੈਗਨੀਜਨਕ ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਲੋਕ ਇਸ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਿੱਠਣ ਦੇ ਅਸਮਰੱਥ ਸਨ। ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤਣ ਦੇ ਵਿੱਚਾਰ ਨੂੰ ਛਿੱਕੇ ਟੰਗਣ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਬੇਅੰਤ ਤੇ ਜਬਰੀ ਸਨਅਤਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮਾੜਾ ਸਿੱਟਾ ਕਿਸਾਨੀ ਦਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਪੌਲਤਾਰੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਉਸੇ ਅਨੁਪਾਤ ਨਾਲ ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਾ ਸੰਤੁਲਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਗਰੀਬ ਤੇ ਅਮੀਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲਾ ਪਾੜਾ ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਵਧਦੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬੇਚੈਨੀ ਤੇ ਕੁਝੜਣ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਨਤਾ ਸਿਆਸੀ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਮੀਰੀ ਦੇ ਵਧਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੇਚੈਨੀ ਵਧਦੀ ਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਡੇ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤੱਕ ਇਹ ਸਿਸਟਮ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਪਤਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਆਖਿਰ ਵਾਪਰਨ ਕੀ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਵਪਾਰ, ਰਾਜ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਪੈਸਾ ਸਭ ਦਾ ਰੱਬ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਸਾਰੇ ਉਸ ਮੂਹਰੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਸਵਰਗ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਫੈਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੱਕਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੰਦੇਭਾਗੀਂ ਇਸ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਉਹ ਲੋਕ ਵੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਹਿਜ਼-ਹਾਇਨਸ ਕੈਸਰ ਵੱਲੋਂ ਵਿੱਤੀ ਸਰਮਾਏ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਵਾਬੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇਣਾ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਭੁੱਲ ਸੀ। ਬਿਸਮਾਰਕ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾ ਸਕਿਆ। ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਇਸ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਪੈਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੇ ਵਿੱਤੀ ਚਕਾਚੌਂਧ ਦੇ ਅਪੀਨ ਹੋ ਹੀ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਵਿੱਤੀ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਜੰਗ ਲੜਨ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਸੁਖਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਸਲੀ ਹੀਰੋ ਜਾਂ ਰਾਜਨੇਤਾ ਲਈ ਯਹੂਦੀ ਬੈਂਕਾਂ ਨੂੰ ਖਿੜਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਉੱਕਾ ਹੀ ਖਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਉਂਦਾ। ਉੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਆਪਣੇ ਨਸਲੀ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਗਵਾਉਂਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅਧਾਰ ਸੀ। ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਇੰਨੀ ਗੰਭੀਰ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰਾ ਦਾਚਾਂ ਹੀ ਜਾਇੰਟ-ਸਟੌਕ- ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਕੇਂਟਰਲ ਵਿੱਚ ਚੱਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਮੁੱਚੇ ਕੌਮੀ ਜੀਵਨ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕੰਜਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪਰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਕਸਦਾ ਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਰਤ ਹੁਣ ਸੱਟੇਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਡਿਗ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ।

ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਰਮਨ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਕੌਮਾਂਤਰੀਕਰਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਸਨਅਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਸੁਦਖੇਰ ਪੂੰਜੀਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਹਮਲੇ ਸਾਹਮਣੇ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਦਾ ਸਿਰਤੀ ਵਿਰੋਧ ਜਰਮਨ ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦਾ ਵਪਾਰੀਕਰਨ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਪਤਾ ਇੱਕ ਸੋਗਰੀ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਦੇ ਬਿਆਨ ਤੋਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੰਗ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਸ ਨੇ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਵਪਾਰ ਹੀ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਕਵਾਸ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਦ ਫਰਾਂਸ ਅੰਦਰ ਮਨੁੱਖਤਾਵਾਦੀ ਅਧਾਰਾਂ 'ਤੇ ਜਨਤਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ

ਇਹ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੌਮੀ ਜੀਵਨ ਆਦਰਸ਼ਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਵਪਾਰ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜੇਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਜਰਮਨੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਅਸਧਾਰਣ ਗਲਤੀਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਸੀ। ਇਹ ਸਿਰਫ ਅਮੂਰਤ ਗਿਆਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਸੀ, ਵਿਗਰਹ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵੱਲ ਘੱਟ ਹੀ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਚਰਿਤਰ ਨਿਰਮਾਣ ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਉੱਕਾ ਹੀ ਅਣਗੌਲਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਕੌਮੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਨੂੰ ਤਿਲਾਜਲੀ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਰਮਨ ਸਭ ਤੋਂ ਮੂਰਖ ਸਨ। ਇਸ ਤੱਥ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੇ ਸੋਚਣ ਵਾਲੇ ਹੋਏ ਸਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਉਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਸੀ।

ਦੰਤੀ ਤੌਰ ਤਰੀਕੇ ਉਦੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਤੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਜੀ-ਹਜ਼ੂਰੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਇਹੋ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਚਾਪਲੂਸੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਨੌਕ ਤੇ ਈਮਾਨਦਾਰ ਰਾਇ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਇਹੋ ਲੋਕ ਹੀ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਸਲਾਂ ਦੇ ਨਿਘਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਸਮਝ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਰਾਜ ਦੀ ਭਲਾਈ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਚੁੱਪ ਨਹੀਂ ਬੈਠ ਸਕਦਾ। ਦੁਨੀਆਂ ਮੂਰਖੇ ਰੋਲਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਖੁਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਹਾਲਤਾਂ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਉਹ ਖੁਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੱਥੋਂ ਵੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਵੱਡਾ ਖਤਰਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਸਹੇੜਨਾ ਪਵੇ।

ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਸਿਰਫ ਰਾਜੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਅੰਦਰ ਹੀ ਛੁਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਦਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਇਸ ਮਸ਼ੀਨ ਦਾ ਇੱਕ ਪੁਰਜਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਖੁਦ ਨੂੰ ਢਾਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਵਿੱਚਾਰ ਦੇ ਕੋਈ ਮਾਇਨ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਇੱਕ 'ਪਵਿੱਤਰ ਸਮਝ' ਦੇ ਹੀ ਗਿਰਦ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚਾਰ ਨੇ ਵੀ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਪਤਨ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਅੱਜ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਇਸ ਦਾ ਰੋਸ਼ਨ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਲੋਕ ਮੁੜ ਤੋਂ 'ਰਾਜੇ' ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਸੋਰਟ ਦੀ ਉਸ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਲੋਕ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਕੈਸਰ ਨਾਲ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਾਹੀ 'ਨੋਕਰ ਤੇ ਕੋਸਲਰ' ਫੇਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੋਕੀ ਰਾਜ ਭਗਤੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਠਾਠਾ ਮਾਰਨ ਲੱਗੀ ਹੈ।

ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸ਼ਰਧਾ ਇੱਕ ਗਲਤੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਹੀ ਉਪਜ ਸੀ। ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਝੋਲੀਓਂਕ ਤੇ ਗੀਰਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਵਾਮੀ ਦੀ ਖਾਹਰ ਜਾਨ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਗਲਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤੱਧ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤਾਂ ਸੋਸਟ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਮੰਦਭਾਗੀ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ

ਹਰ ਪਹਿਲੂ 'ਤੇ ਛਾ ਗਈ ਸੀ। ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਇਸ ਤੋਂ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਬੜੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਅਖਬਾਰਾਂ ਰਾਜ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਹਨ। ਇਸ ਸੋਚਾਈ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਮੁਨਕਿਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਅਸੀਮ ਸੀ। ਬਾਲੰਗ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆਦਾਇਕ ਭੂਮਿਕਾ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਵਰਗ ਸਨ। ਪਹਿਲਾ ਉਹ ਜੋ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਹਰ ਗੱਲ 'ਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਉਹ ਜੋ ਗੁਣ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਤੀਜਾ ਉਹ ਜੋ ਪਰੰਪਰਾਪੱਤਰ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਆਪਣਾ ਨਿਰਣਾ ਲੈਂਦਾ ਸੀ।

ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਪਹਿਲਾ ਗਰੁਪ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸੀ। ਬੋਧਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਕੌਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸਿੱਧ-ਪੱਧਰਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲੋਕ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਜੋ ਆਜ਼ਾਦ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਪੈਦਾ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਏ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਸਿਰਫ ਆਪਣੀ ਸੁਸਤੀ ਕਾਰਨ ਹੀ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆ ਚੱਲਦੇ ਸਨ। ਅਖਬਾਰਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੱਚਾਈ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਪਰ ਜੇ ਇਹੋ ਕੌਮ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਮੰਕਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਕ 'ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੇ ਨੁਕਸਾਨ ਸਨ।

ਦੂਜਾ ਗਰੁਪ ਗਿਣਤੀ ਪੱਖੋਂ ਛੋਟਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪਹਿਲੇ ਗਰੁਪ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹੀ ਸਨ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਕੋਝੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਵੀ ਫਾਪੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ, ਉਹ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠਣਾ ਇੱਕ ਔਖਾ ਕੰਮ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਸ਼ੱਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਸਾਰੂ ਕੰਮ ਲਈ ਉਹ ਲੋਕ ਉੱਕਾ ਹੀ ਬੇਕਾਰ ਸਨ।

ਤੀਜਾ ਗਰੁੱਪ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲੋਕ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਜੋ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਜਾਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਿਖਾਈ ਕਾਰਨ ਆਜ਼ਾਦ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੋਚਣ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਸਨ। ਉਹ ਹਰ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀ ਸੁਝ ਬੂਝ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਇੱਥੇ ਵਧੇਰੇ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰੀਫ਼ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਸੀ।

ਬਹੁਤੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪਾਠਕ, ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੰਕਾਰ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਕਦੇ ਸੱਚ ਵੀ ਬੋਲ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਮੰਦਭਾਗੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣਪ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਵੋਟ ਦਾ ਹੱਕ ਹੀ ਹਰ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਨਿਰਣਾਇਕ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਫੈਸਲਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੇ ਹੱਥ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਪਹਿਲੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਭੀੜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਨ।

ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗਲਤ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਰਾਜ ਦਾ ਸੀ। ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵੱਲ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਕੌਮੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਪੈਸ ਦੀ ਅਖੌਤੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਇਸ ਦੇ ਆੜੇ

ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਬੈਕਿਰਕ ਦਿੜਤਾ ਨਾਲ ਰਾਜ ਨੂੰ ਜਨਤਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇਸ ਵਜ਼ੀਲੇ ਉੱਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

ਪਰ ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸਮੱਗਰੀ ਸੀ, ਜੋ ਜਰਮਨ ਅਖਬਾਰ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਮੂਹਰੇ ਪਰੋਸ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੀ ਬਣਤਰੀਨ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੁੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ? ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਦੋਂ ਜਦ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਸਜ਼ਿ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਕੀ ਇਸੇ ਪ੍ਰੇਸ ਨੇ ਹੀ ਰਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਬਾਰੇ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ? ਕੀ ਇਹ ਲੋਕ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜੋ 'ਪੱਛਮੀ ਜਮਹੂਰੀਅਤ' ਸਬੰਧੀ ਹਰ ਬਕਵਾਸ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਸੇਵਾਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ? ਕੀ ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਨਿਘਾਰ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ? ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੱਗਾਤਾਰ ਆਲੋਚਨਾ ਰਾਹੀਂ ਫੌਜ ਦੇ ਵਕਾਰ ਨੂੰ ਢਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਈ?

ਸ਼ਾਹੀ ਅਖ਼ਬਾਰੀ ਆਜ਼ਾਦ ਪ੍ਰੈਸ ਦਾ ਕੌਮ ਹੀ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਬਰ ਪੁੱਟਣਾ ਸੀ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਉੱਕਾ ਹੀ ਫਿਜ਼ੂਲ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਇੱਕੋ ਮਕਸਦ ਕੌਮ ਦੀ ਗ਼ੱਤ ਤੋੜਨ ਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਰਾਜ ਨੇ ਇਸ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ? ਉੱਕਾ ਹੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਅਤੇ ਤਾਰੀਖਾਂ ਦੇ ਪੁਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮੁਸਕਾਨ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਸ਼ੁਕਰੀਆਂ ਅਦਾ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਨਾਕਾਮਯਾਬੀ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਦਾ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਸੀ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ, ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਇਨੀ ਜੁਰਅਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਪੂਰੇ ਸਾਬਤ ਕਦਮੀ ਨਾਲ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਰਾਜ ਵੱਲੋਂ ਬਚਾਅ ਲਈ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸੋਧ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਦਿਸ਼ਾ। ਨਾ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦਾ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸਾਫ਼ ਨਿਸ਼ਾਨਾ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਉਹ ਇੱਕਾ ਦੁੱਕਾ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਪਰ ਸਾਰਾ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਉਵੇਂ ਹੀ ਸਹਿਜ ਚਾਲੇ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਇੱਕ ਹੱਥ ਇਸ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਚਾਲਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਬੇਵਕੂਫ਼ੀ ਨੂੰ। ਯਹੂਦੀ ਇੰਨੇ ਚੱਲਾਕ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਸਮੁੱਚੀ ਪ੍ਰੈਸ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦੇ।

ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਪ੍ਰੈਸ ਹਰ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਉੱਤੇ ਚਿੱਕੜ ਸੁੱਟਣ ਵਿੱਚ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬੁਰਜੂਆ-ਜਮਹੂਰੀ ਅਖਬਾਰ ਖੁਦ ਨੂੰ ਬਾਹਰਮੁਖਤਾ ਦੇ ਪਰਦੇ ਪਿੱਛੇ ਛੁਪਾਉਣਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਹੀ ਸਖ਼ਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮੁਰੱਬ ਲੋਕ ਬਾਹਰੀ ਦਿੱਖ ਤੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਲੱਗਾਤਾਰ ਅਪੀਲਾਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਸੰਘਰਸ਼ ਸਿਰਫ਼ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੁਭਵੇਂ ਅੰਦਾਜ਼ ਤੋਂ ਬਚਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਹ ਲੱਗਾਤਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਟੀਕੇ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਮਸ਼ਹੂਰ ਗੌਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦੀ ਇਹ ਲੜਾਈ ਬੌਧਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫੱਟੇ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੁਕਬਲਾ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਹੀ

ਜਿੱਟਾ ਸੀ, ਜੋ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਗਿਆਨ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਬੋਧਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਦੇ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੇ। ਅਸਲੀ ਗਿਆਨ ਤਾਂ ਉਹੀ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਫੁਰਨਿਆਂ ਪਿੱਛੇ ਕੌਮ ਕਰ ਰਹੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਇੱਕ ਨੇਮ ਅਧੀਨ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖਾਂ ਲਈ ਵੀ ਕੋਈ ਵੱਖਰਾ ਕਾਨੂੰਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਹੱਦ ਵੀ ਇੱਕ ਸਦੀਵੀ ਟਕਰਾਵ ਦੇ ਨੇਮ ਅਧੀਨ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਾਕਤਵਰ ਹੀ ਮਾਲਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਸਰਵ-ਉੱਚ ਸਿਆਣਪ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਡਾਕੂਆਂ ਵਿਰੁਧ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਬਹੁਤ ਢਿੱਲੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਉਹ ਲੋਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਚ ਰਹੇ ਸਨ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਗੰਧਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਜਰਮ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਕੌਮ ਦੇ ਖੂਨ ਨੂੰ ਜਹਿਰੀਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਅੱਧ ਮਨ ਨਾਲ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਕਦਮ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਦੇ ਖੇਰ ਖੇਰ ਹੇਠ ਦੀ ਹੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਦੋਰ ਸਵੇਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣਾ ਹੀ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਅਜੋਕੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਇਸ ਖਤਰੇ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਘੋਸ਼ਲੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਪੂਰੀ ਯਹੂਦੀ ਪ੍ਰੈਸ ਇੱਕ ਕੁਹਰਾਮ ਮਚਾ ਦੇਵੇਗੀ। ਲੋਕ-ਰਾਇ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਵਸੀਲੇ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਹ ਕੌਮ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਸੌਖਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਗੋਲੀ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਛਕਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ੋਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਯਹੂਦੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਚੀਪ ਚਿਹਾੜੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਡੂੰਘਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸਿਫਲਿਸ਼ ਤੇ ਟੀ-ਬੀ ਵਰਗੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਮੂਹਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਲੱਛਣਾਂ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਜੜ੍ਹ 'ਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੈਸ਼ਿਆਵਿਤ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਕਾਕਾਖਿਆਵਾਂ ਹੀ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਪਿਆਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਹੋਰ ਵੀ ਬਾਝਾ 'ਤੇ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟਲ ਸਟੋਰਾਂ 'ਤੇ ਲੱਗੀਆਂ ਯਹੂਦੀ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਯੋਗ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਸਮੇਤ ਖੁਦ ਇਸ ਲਈ ਉਦਾਹਰਣ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਬੁਰਜੂਆਜੀ ਵੀ ਉਸੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤੁਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਭ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਮੁਕੰਮਲ ਵਿਨਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲੇਗਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੁਭਦੀਆਂ ਸੱਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ ਲਾਂਭੇ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਸੱਚਾਈ ਤੋਂ ਖਰਿੜਾ ਛੁਡਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਸੱਚ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮਹਾਂਨਗਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਧਾਰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੇਲ ਰਹੀਆਂ ਛੂਤ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਸਾਡੀ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਗੰਧਲੇ ਹੋਣ ਦਾ ਹੀ ਸਬੂਤ ਹਨ। ਮਾਂ ਬਾਪ ਦੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦੇ ਫਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭੋਗਣੇ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਹੌਲਨਾਕ ਸਚਾਈ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟਣ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰਾਹ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਤਾਂ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਭੁਭ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਦੇਖਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਇਸ

ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਅੰਜਾਮ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਬਸ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਮੋਢੇ ਛਿੱਡ ਛਿੱਡੇ ਹਨ।

ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਸੋਧਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਸਾਡੀ ਕੌਮੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਕਿ ਬਾਕੀ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਹੈ। ਅਹਿਮ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਕੌਮ ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਉੱਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਦੀ ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਕਰੇਗੀ ਤੇ ਕਿਹੜੀ ਇਸ ਅੱਗੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦੇਵੇਗੀ, ਜਿਹੜੀ ਨਸਲ ਇੱਥੇ ਪਿਛੜ ਕਰੇਗੀ ਤੇ ਕਿਹੜੀ ਇਸ ਅੱਗੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦੇਵੇਗੀ, ਜਿਹੜੀ ਨਸਲ ਇੱਥੇ ਪਿਛੜ ਕਰੇਗੀ, ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੈ। ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਦੂਜੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਮੌਲ ਲੈਣਗੀਆਂ।

ਕੀ ਪੂਰਬਲੇ ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਮਹਾਮਾਰੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕੋਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਗਏ? ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਜਵਾਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਤਫ਼ਸੀਲ ਦੇ ਕੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਹੀਲੇ ਚੁੱਕਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮਸਲੇ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਖ਼ਤਰੇ ਉੱਤੇ ਕੇਂਦਰਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਨਤਾ ਉੱਤੇ ਲਾਈਆਂ ਰੋਕਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਉਸ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਚੁਣੌਤੀ ਭਰਿਆ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਕਰਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਾਂ ਮੌਤ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਉਸ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਚੁੱਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਕੁੱਦ ਪੈਣ।

ਆਮ ਲੋਕ ਕਦੇ ਵੀ ਇਸ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਕਿ ਮੀਲਾਂ ਲੰਬੇ ਰਸਤੇ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਦੇਖ ਸਕਣ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਿੱਤਣਾ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਤਰੀਕੇ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਗੰਡੇ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਲਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਕੌਮੀ ਲੜਾਈ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਫ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਨੇਕਾਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਵੈਸ਼ਿਆਵਿਤੀ, ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਰਿਵਾਇਤਾਂ, ਭਰਮਾਂ, ਮੌਜੂਦਾ ਫੈਸਲਾ ਤੋਂ ਆਮ ਰਾਇ ਵਿਰੁਧ ਜੋਗ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਲਾਂ ਲੰਮੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ।

ਵੈਸ਼ਿਆਵਿਤੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਪੱਥਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਅਕਾਦਮਿਕ ਤੇ ਸਵੈ-ਸੇਵੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕਤਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਲੜੀ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾ ਇਲਾਜ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਿਆਹ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆਂ ਦੇਰ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਰਸਮ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਲਈ ਬਰਮ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹੇਗੀ। ਇੱਕ ਸਵਾਲ ਇਹ ਵੀ ਉਠਦਾ ਸੀ ਕਿ ਆਖਿਰ ਅੱਜ ਤੱਕ ਵੀ ਵਿਆਹ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਵਜੂਦ ਬਚਿਆ ਕਿਵੇਂ ਹੈ? ਕੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੈਸ਼ਿਆਵਿਤੀ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਬਹੁਤਰ ਨਹੀਂ?

ਸ਼ਾਦੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਨੂੰ ਨਸਲ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜਨਾ

ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਇਹੋ ਇਸ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਤੇ ਮਤਲਬ ਹੈ। ਇਸੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਹ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਦੀ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦਾ ਵਿਆਹ ਇੱਕ ਨੇਮ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਸਮਾਜਿਕ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸਕਦੀ।

ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਬੰਧੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਗਲਤ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਢੋਂ ਕਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅੰਦਰ ਬੇਧਿਕ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਲਾਈ ਦਾ ਤੱਕ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿਸਮਾਨੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਸਮਝੋਥਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਚੀ।

ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਲਾਈ ਵੱਲ ਵਰਤੀ ਗਈ ਅਣਗਹਿਲੀ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਉੱਤੇ ਕਾਮੁਕਤਾ ਭਾਰੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਜਿਮਨਾਸਟਿਕ ਵਿੱਚ ਟਰੇਨਿੰਗ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਅੰਦਰ ਇਸ ਕੁਰੀਤ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸੀ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਹਰ ਸ਼ਾਖ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਲਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਇੰਜ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਵਿਹਲੇ ਟਾਈਮ ਨੂੰ ਲਾਗੂਵੇਂਦ ਵੇਗ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚਾਰ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਕਿ ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਲਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਸਿਨੇਮਾ ਰੋਗਮੱਚ, ਇਸਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਹਰ ਕੋਈ ਕਾਮੁਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਣ ਉੱਤੇ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਸਰਸਰੀ ਝਾਤ ਹੀ ਇਹ ਦੱਸਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਲਈ ਸਹੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲਦੇ ਸੀ। ਇਹ ਕਾਮੁਕ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ ਸਾਡੇ ਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕੁਝ ਟੂਸ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਇਸ ਉਮਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੋਝੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ ਚਾਹੀਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕਾਮੁਕ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਮਰੀਜ਼ ਇਸੇ ਉਮਰ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਸਨ।

ਜੇ ਅਸੀਂ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਵੈਸ਼ਿਆਵਿਤੀ ਤੋਂ ਕਤਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਮਹਾਨਗਰਾਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਨੈਤਿਕ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦਾ ਸਫ਼ਾਇਆ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਨਿਡਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਚੀਕ ਚਿਹਾੜੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਮਾਹੌਲ ਸਾਡੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਨਿਗਲ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਲੋਕ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਚੁਰਾਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਫ਼ਾਈ ਦੇ ਇਸ ਕੰਮ ਦੀ ਲੋੜ ਰੰਗ-ਮੱਚ ਕਲਾ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਿਨੇਮੇ ਸਮੇਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਹਰ ਸ਼ਾਖ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਨਸਲ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਾਨਵਵਾਦ ਦੀ ਕੀਮਤ ਸੈਂਕੜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਤਾਰਨੀ ਪਵੇਗੀ।

ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਖਤ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਉਮੀਦ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਸਿਫਲਿਸ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਵੈਸਿਆਵਿਤੀ ਦੇ ਪਿਲਾਫ ਜੋਗ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਮਸਲਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਅੰਦਰ ਕੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ? ਸਰਕਾਰੀ ਹਲਕੇ ਇਸ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਸਿੱਟਿਆਂ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸਨ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਕਦਮ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਹੀਨ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਬਾਹਰੀ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਦੂਰ ਕਰਨ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਸੀ।

ਵੈਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਡਾਕਟਰੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਾਈ ਗਈ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫੂੜ ਦੇ ਲੱਛਣ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਬਾਹਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਠੀਕ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਹ ਫੇਰ ਆਜ਼ਾਦ ਸਨ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਇੱਕ ਕਹੁੰਨ ਵੀ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਵਾਬ ਸਨ। ਇਹੋ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਾਮ-ਸਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਯੋਗ ਜੁਰਮ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਿਫ਼ਾਤੋਂਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਠੀਕ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੇਲ ਸੀ। ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਫੀਟਕਸ਼ੀ ਦੇ ਡਰੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀਆਂ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਆਪਣੇ ਹੀ ਘਰਵਾਲੇ ਤੋਂ ਲੱਗੀ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸੋਚ ਹੀ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜੋਤੀਦਾਰ ਦਾ ਪਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦਾ।

ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਹੁੰਨ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਮਾੜੇ ਹੀ ਨਿਕਲੇ ਸਨ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਦੂਜੇ ਕਦਮਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੱਚ ਸੀ। ਡਾਕਟਰੀ ਇਲਾਜ ਵੀ ਅਸਰੋਪਿਅਤ ਅਤੇ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀ ਗਿਰਾਵਟ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਡਾਵਾਡੋਲ ਵਤੀਰਾ ਜਰਮਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਅਪਣਾਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਕੌਮੀ ਨਿਘਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਅੰਦਰ ਇੰਨੀ ਹਿਮਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰ ਸਕੇ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੱਕ ਵੀ ਗਵਾ ਬੈਠਦੀ ਹੈ।

ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅੰਦਰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰੁਝਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਕਲਾਤਮਕ ਨਿਘਾਰ ਸਗੋਂ ਰੂਹਾਨੀ ਪਤਨ ਵੀ ਸਾਡਾ ਝਲਕਦਾ ਸੀ। ਕਲਾ ਦਾ ਬਾਲਸਵਿਕੀਕਰਣ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਗੁਪ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਦ ਤੇ ਦਾਦਾਵਾਦ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਪਨਪ ਰਹੇ ਇਸ ਕਲਾਤਮਕ ਕੁਝ ਕਬਾਜ਼ ਨੂੰ ਖੁਦ ਰਾਜ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹਾਸਲ ਸੀ। ਠੀਕ ਇੱਥੇ ਹੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਤਨ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਹਰ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰੀ ਧੋਸਟਰਾਂ, ਅਖਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪੇਂਡਿੰਗ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਸੀ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਤਨ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਹਾਮਾਰੀ ਨੂੰ ਫੈਲਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਚੁੱਪ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੱਟਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਆਖਰਕਾਰ ਇਹ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਸੀ

ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੌਧਿਕ ਪਾਗਲਪਨ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਕਰੇ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਰੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਆਰੰਭ ਸਿੱਧਾ ਸੀ। ਮਨੁੱਖੀ ਦਿਆਗ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਤਬਾਹਕੁਨ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰਾਨੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਪਤਨ ਦੇ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਕਿੰਨਾ ਅੱਗੇ ਨਿਕਲ ਚੁੱਕੇ ਸੀ। ਇਸ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਆਪਣੀ ਬੁਲੰਦੀ ਨੂੰ ਛੂਹਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਡਿਗਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੱਕ ਰੋਗਮੰਚ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਰਥ ਗਵਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਰੋਗ-ਮੰਚ ਹੀ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਛੋਟ ਸੀ ਜੋ ਕੌਮੀ ਕਲਾ ਦੇ ਵੈਸਿਆਵਿਤੀ ਦੀ ਹੱਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤੇ 'ਕਲਾ-ਕੋਦਰਾਂ' ਮੂਹਰੇ ਇਹ ਤਖਤੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਟਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ: ਦਾਖਲਾ

ਇਹ ਗੱਲ ਦਿਆਗ 'ਚ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਰੋਗ-ਮੰਚ ਨੂੰ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਨਾ ਕਿ ਬਾਲੰਗਾਂ ਦੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦਾ ਸਾਧਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬਚਾਏ ਦੇ ਉਪਾਅ ਕਰਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਜ਼ਰਾ ਸੱਚ, ਅਤੀਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਨਾਟਕਕਾਰ ਇੱਥੇ ਕੀ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦੇ? ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਕਦਮ ਚੁੱਕਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ? ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਿੰਨੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੁੰਦੇ। ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ, ਗੋਇਬੇ ਤੇ ਸ਼ਿਲਰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਨਾਇਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੀ ਸਨ? ਵੋਲਾ ਵਿਹਾ ਚੁੱਕੇ ਸੜੇ ਗਲੇ ਖੁੱਢੇ। ਇਹੋ ਉਸ ਯੁੱਗ ਦਾ ਖਾਸ ਲੱਛਣ ਸੀ। ਜਿੰਨੇ ਗਲੇ ਸੜੇ ਉਹ ਆਪ ਸਨ, ਓਨਾ ਹੀ ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਸ ਚੱਲਦਾ ਤਾਂ ਅਤੀਤ ਦੀ ਹਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਨਾਮੋਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਤੱਕ ਮਿਟਾ ਦਿੰਦੇ। ਉਹ ਹਰ ਉਸ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕੋਈ ਵੀ ਨਵੀਂ ਬੋਜ਼ ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਹਕਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਸਹੀ ਹੋਣ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਮੌਜੂਦ ਹਰ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੇ ਹਨ।

ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਾਂਗ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿਆਸਤ ਲਈ ਵੀ ਸਹੀ ਸੀ। ਨਵੀਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਹਿਰ ਜਿੰਨੀ ਹੀ ਘਟੀਆ ਹੋਵੇਗੀ, ਚਨਾ ਹੀ ਉਹ ਪ੍ਰਭਾਵੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੇਗੀ। ਹਰ ਨਵਾਂ ਵਿੱਚਾਰ, ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਂ ਫਲਸਫ਼ਾ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ 'ਚ ਸ਼ੱਕ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਲਾਹੇਵੰਦਾ ਇਨਕਲਾਬ ਆਪਣੀ ਉਸਾਰੀ ਅਤੀਤ ਦੀ ਪੁਖਤਾ ਨੀਂਹ ਉੱਤੇ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਇੱਕ ਲੰਬੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਪੂਰੀ ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਦਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਢੁਕਵਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਹਰ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ 'ਤੇ ਹੀ ਤੁੱਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਉੱਤੇ

ਸ਼ਬਿਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਖਾਸ ਲੱਛਣ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਘਾਟਾਂ-ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਉਦੋਂ ਹੀ ਉਭਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਚਾਰ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਣਸੁਖਾਵੇਂ ਤੇ ਕੌੜੇ ਸੱਚਾਂ ਨੂੰ ਚੌਗਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਭੌਡਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ 'ਤੇ ਪਰਦਾ ਹੀ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਉੱਚੇ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪੇਰੰਡੇ ਦੇ ਖਾਸ ਅਤੇ ਅਹਿਮੀਅਤ ਥਾਰੇ ਕੁਝ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਿਰਫ਼ ਯੁਵਦੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਾਪੇਰੰਡੇ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਸਵਰਗ ਨੂੰ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਨਰਕ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ

ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ 'ਤੇ ਹਾਲਾਤ ਇੰਨੇ ਬਦਲ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਲੰਘਦੀ ਦੇਖ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਗਦਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਸਿਰਫ਼ ਉਦੋਂ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਖਾਨਦਾਨ ਲਈ ਕੋਈ ਵੱਡਮੁੱਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰੇ ਤੇ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਉਤਰੇ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਜਾਨਣ ਦਾ ਸ਼ੌਂਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਕੀ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਸੈਂਦਾ ਹੈ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਉਡਾਈਆਂ ਸਭ ਅਫ਼ਵਾਹਾਂ ਤੇ ਮਨਘੜਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਫਾਇਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਲਟਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਸਰਕਾਰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਲੋਕ ਟਿਕਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ, ਕਿਸੇ ਗੰਭੀਰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਕੋਈ ਮਾੜੀ ਸਰਕਾਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ

ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਾਟਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਈ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਨਿੰਗਰ ਗੁਣ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ੱਕ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਸੀ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜਤੰਤਰ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਮਹੱਤਵਕਾਮੀ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਏ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ, ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਜਿਹੇ ਜਜ਼ਬੇ ਉਭਾਰਦੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰਾਜਤੰਤਰ ਦਾ ਪਲੜਾ ਭਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰਾ ਸਰਕਾਰੀ ਅਮਲਾ-ਫੇਲਾ, ਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਫੌਜ, ਰਾਜਿਹੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇੱਥੇ ਰਾਜਸੱਤਾ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਫ਼ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਰਾਜਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਚੁੱਕ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਕੋਈ ਅਮੂਰਤ ਸੋਸਦੀ ਬਹੁਮਤ ਉਸ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਅੰਤਮ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਤੰਤਰ ਨੇ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੌਮ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਸਹਿਜਾਦਿਆਂ ਨੇ ਕਲਾ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਹੁਲਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਕੋਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸਮਾਜਿਕ ਸਫ਼ਾ ਅੰਦਰ ਆ ਰਹੇ ਬਿਖਰਾਵ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਡਟਵਾਂ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੰਸਥਾ ਫੌਜ ਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਨਿੰਗਰ ਸਰੋਤ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਸਾਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਇਸ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਵਰਸੇਲੇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕੱਠੀ ਹੋਈ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਨਵੇਂਪੋਰਾਂ ਦੀ ਜੁੱਡਲੀ ਨੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲ ਜਾਹਿਰ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਇਹੋ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫੌਜ ਹੀ ਸਾਡੇ ਸਭਿੱਕਾਰ ਦੀ ਸਹੀ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਇਹੋ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਵਿੱਤੀ ਸਹਮਾਏ ਤੇ ਬਚਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਫੌਜ ਹੀ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਫੌਜ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਹੀਣਤਾ ਤੇ ਗੈਰਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਦੋਹੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਬਚਾਈ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਫੌਜ ਨੇ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਦੇ ਇਸ ਜਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਾਹਸ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਕੌਮ ਹੀ ਉਹ ਸਕੂਲ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਕੌਮ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਬੂਣੀ ਵਿੱਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੌਮੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੀ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਫੌਜ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿੱਚ ਨਿਰਣਾ ਲੈਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਜਦ ਕਿ ਹਰ ਪਾਸੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਦੀ ਮਨੋਵਿੱਤੀ ਇੱਕ ਫੈਸ਼ਨ ਹੀ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਭਰਦੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਖਾਤਰ ਮਰ ਮਿਟਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਲਾਲਚ ਦੇ ਖੁਦਗੁਰਜ਼ੀ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਸੀ। ਫੌਜ ਨੇ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਕੌਮ ਨੂੰ ਏਕਤਾ ਵਿੱਚ ਪਿਰੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਹਰ ਨਿਰਣਾ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਫੌਜ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਯੁਗੁਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਡਟਵਾਂ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਸਿੱਖਿਆ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਸੱਚਾਈ ਸੀ ਕਿ ਫੌਜ ਹੀ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਕਾਰਗਰ ਹਥਿਆਰ ਸੀ ਤੇ ਇਹੋ ਸਾਡੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਠੋਸ ਗਾਰੰਟੀ ਵੀ ਸੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਤੀਜੀ ਸੰਸਥਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਧੇਰੇ ਸੰਗਠਤ ਤੇ ਸੁਚਾਰੂ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹੀ ਰਵੱਈਏ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਵੀ ਲੱਗਭਗ ਸਾਡੇ ਵਰਗਾ ਹੀ ਸੀ ਪੂਰਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨਾਂ ਵਰਗੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਕ ਢਾਂਚਾ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਕਤ ਸੀ। ਇਨਕਲਾਬ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਉਲਟੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਲਿਆਕਤ ਦੀ ਥਾਂ ਪਾਰਟੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਸੀ। ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਤੇ ਸਾਬਤਕਦਮੀ ਹੁਣ ਕੋਈ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਸਗੋਂ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਅਧਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਜਰਮਨ ਰਾਜਤੰਤਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਅੱਜ ਇਸ ਰਾਜਸੱਤਾ ਦੀ ਬਿਲਕੁਲ ਅਣਹੋਂਦ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸੱਤਾ ਨਾ ਤੇ ਸੋਸ਼ਦ ਉੱਤੇ ਟਿਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਉਸ ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਕਨੂੰਨਾਂ ਜਾਂ ਕਰਣਾਂ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ 'ਤੇ। ਇਸ ਦਾ ਅਧਾਰ ਤਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਢਾਂਚੇ ਵੱਲੋਂ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਬਣਾਏ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਉੱਤੇ ਹੀ ਟਿਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖੀਏ ਕਿ ਜੰਗ-ਪੁਰਬਲੇ ਜਰਮਨ ਦੀਆਂ ਕਮੀਆਂ ਉੱਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਗੁਣ ਹਰ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਪੜਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਹੀ ਲੱਭਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਤੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਹੀ ਸਨ।

ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਾਰਨ ਨਸਲੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਕੌਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਨਸਲੀ ਪਹਿਲੂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਮਹਿਜ਼ ਮੌਕਾਮੇਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਸਗੋਂ ਨਸਲ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਤੇ ਵਧਾਉਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਹੀ ਕੁਦਰਤੀ ਸਿੱਟਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਮਲਾਂ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਾ ਵੀ ਪਛਾਣ ਸਕਣ, ਫੇਰ ਵੀ ਇਹ ਇੱਕ ਅਟੱਲ ਸੱਚਾਈ ਹੈ।

ਨਸਲ ਅਤੇ ਲੋਕ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਰਾਹਾਂ 'ਤੇ ਕਈ ਸੌਂਹ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਲ ਲੰਘਦਾ ਵੜਦਾ ਆਦਮੀ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਚੋਤਨ ਤੋਰ ਉਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਆਮ ਸੱਚਾਈਆਂ ਬਾਰੇ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾਪਰਵਾਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਕੋਈ ਸੀਮਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ।

ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸੈਰਗਾਹ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਾਇਆਂ ਹਰ ਕੋਈ ਇਹ ਮੰਨ ਕੇ ਹੀ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਪਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਸੱਚਾਈ ਇਸ ਦੇ ਠੀਕ ਉਲਟ ਹੈ। ਲੱਗਭਗ ਹਰ ਕੋਈ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਇਸ ਅਦਭੁਤ ਖੇਡ ਪਿੱਛੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨੇਮ ਤੋਂ ਇੱਕ ਜਿਨਾ ਅਨਜਾਣ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਲੰਗਾਵ ਦਾ ਨੇਮ ਹੈ, ਜੋ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਸਾਰੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅਖੰਡ ਨਿਯਮ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਵੀ ਕੋਈ ਜੀਵ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਣ ਦਾ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੀ ਨਸਲ ਦੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਜਾਨਵਰ ਆਪਣੀ ਹੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਸਾਥੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚੂਹੇ ਸੂਹੀਆਂ ਨੂੰ ਤੇ ਨਰ ਕੋੜੀਆਂ ਮਾਦਾ ਕੋੜ ਨੂੰ ਚੁਣਦਾ ਹੈ।

ਸਿਰਫ਼ ਚੋਣਵੇਂ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਹੀ ਨਿਯਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀਵਸ਼ ਹੀ। ਉਦੋਂ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਸਿਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਇਸ ਤੱਥ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡ ਮੇਲ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਬਾਤਪਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਨਸਲ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰੀ ਖਤਰਿਆਂ ਜਾਂ ਰੋਗਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਸਮਰੱਥਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਇਹ ਵਤੀਰਾ ਬਿਲਕੁਲ ਤਰਕਸੰਗਤ ਹੈ।

ਅਸਾਵੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਵਿੱਚਾਲੜੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਪਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਉੱਤਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਰੀਰਕ ਪੱਖ 'ਤੇ ਨੀਵੇਂ ਦਰਜੇ ਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਤਲੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਬੁਲੰਦੀ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੀ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਸ਼ੇਸ਼ਨ ਨਸਲਾਂ ਵਿਰੁਧ ਸੰਘਰਸ਼ 'ਚ ਉਸ ਦੀ ਹਾਰ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਜੀਵਨ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ ਉਤਮ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਜਿੱਤ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਸ਼ੇਸ਼ਨ ਤੇ ਨੀਚ ਦੇ ਮਿਲੱਗੇਥੇ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਤਾਕਤਵਰ ਨੂੰ ਹਰ ਗੱਲ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭੂਤਵ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਮਾੜੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ,

ਆਪਣੀ ਉੱਚਤਾ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨਾ। ਸਿਰਫ਼ ਜਮਾਂਦੂਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਇਹ ਨੇਮ ਜਾਲਮਿਨਾ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਸੁਧਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੀ ਤਾਅਦ੍ਯ ਸਮੁੱਚੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਹਰੀ ਦਿੱਖ ਦੇ ਪੱਖ ਹੀ ਹਰ ਨਸਲ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਗੁਣ ਵੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਹਨ। ਲੋਮੜੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲੋਮੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ੇਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸ਼ੇਰ। ਨਸਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂਲਾ ਫਰਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ, ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਫਰਕ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਸਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂਲਾ ਮਾਧੂ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਦੁਰਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਭੁੱਖ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਦੁੱਪਦਾਪ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਗੋਂ ਖੁਸ਼ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਗ਼ੈਰਮੁਖ ਪਿਛੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਔਰਤ ਉੱਤੇ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਤਾਕਤਵਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਤੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਮਾਮਲਾ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਾਗੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੀ ਰੁਕ ਜਾਵੇਗੀ। ਘਟੀਆ ਨਸਲਾਂ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਜਿਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਚਲੀ ਹੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧਣਗੀਆਂ। ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਉੱਤਮ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇੱਥੇ ਬੇਹਤਰ ਦੋ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਜਾਲ ਵਿਛਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਬੇਰੋਕ ਟੋਕ ਆਪਣੀ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ ਵਧਾ ਸਕਦਾ, ਉਥੇ ਵੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਮੁਤਾਬਕ ਟੱਕੜਾ ਛਾਨਦਾ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਕੁਦਰਤ ਕਮਜ਼ੋਰਾਂ ਦਾ ਤਗੜੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਉੱਤਮ ਨਸਲਾਂ ਦਾ ਘਟੀਆ ਨਸਲਾਂ ਨਾਲ ਮਿਸ਼ਰਣ ਕਿਵੇਂ ਖਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤਾਂ ਹੋਣ ਨੂੰ ਉਚੇਰੇ ਤਲ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਦੀ ਉਸ ਦੀ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਆਰੀਅਨਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਘਟੀਆ ਨਸਲਾਂ ਵਿੱਚ ਖੂਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਬਣੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਟਾ ਵਿਕਸਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ਉੱਤਮ ਨਸਲਾਂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਡਿਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪਤਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਕਰਮ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਵਿਰੁਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਜਿਹਾ ਗੁਨਾਹ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਿਆਨਕ ਮੁੱਲ ਤਾਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਵਿਰੁਧ ਜੰਗ ਛੇੜ ਕੇ ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਹੀ ਵਿਨਾਸ਼ ਦਾ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਆਧੁਨਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀਵਾਦੀ ਅਕਸਰ ਇਹ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੰਦਾ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤ 'ਤੇ ਵੀ ਕਾਬੂ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਇੱਕ ਯਹੂਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਇਸ 'ਤੇ ਇਤਬਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਬਾਰੇ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਔਪਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੱਚ

ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਮਾਤ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਹਾਲੀ ਸਦੀਵੀ ਤੇ ਅਨੰਤ ਰਹੱਸਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਇੱਕ ਦੀ ਹੀ ਘੁੰਝ ਚੁਕਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਕੁਝ ਵੀ ਸਿਰਜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਸਿਰਫ ਲੱਭ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕੁਦਰਤ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ 'ਤੇ ਮਾਲਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਜੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਕੋਈ ਇਸ ਗੱਲ 'ਚ ਯਕੀਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਹੋ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਸੰਸਾਰ ਜਿੱਤ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਵੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਸਾਡੇ ਹੀ ਲੋਕ ਇਸ ਗਲਤਫਹਿਮੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਜੇ ਦੂਜੇ ਲੋਕ ਜਿੱਤਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅੰਤਮ ਸ਼ਾਂਤੀਵਾਦੀ ਦਾ ਵੀ ਖਾਤਮਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਵੁਡਰੋ ਵਿਲਸਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਯੋਜਨਾ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਸਾਡੇ ਦੂਰਦਰਸ਼ੀ ਵਿਦਵਾਨ ਤਾਂ ਇਹੋ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰ ਸਕਣਗੇ।

ਸ਼ਾਂਤੀਵਾਦੀ ਮਨੁੱਖਵਾਦ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਕਮਾਲ ਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਰਵੋਤਮ ਨਸਲ ਵੱਲੋਂ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਸਥਾਈ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ। ਇਸ ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਜੰਗ ਤੇ ਫੇਰ ਸ਼ਾਂਤੀ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਆਪਣੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਚਰਮ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਾਰ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਨਿਘਾਰ, ਅਰਾਜਕਤਾ ਤੇ ਜੰਗਲ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਲੋਕ ਇਸ ਕਥਨ 'ਤੇ ਹੱਸ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਲੱਖਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਫੇਰ ਤੋਂ ਉਹੋ ਦੋਰ ਆ ਜਾਵੇ। ਜੇਕਰ ਮਨੁੱਖ ਇਹ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੀ ਸਾਰੀ ਤਰੱਕੀ ਕੁਝ ਇੱਕ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗਣ ਕਰ ਕੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸਦੀਵੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਲੋਭਤ ਤੇ ਪਾਲਣਾ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਇਹ ਹੋਣੀ ਅਟੱਲ ਹੈ।

ਕਲਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਤੱਕਨੀਕ, ਅੱਜ ਜੋ ਵੀ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸਲਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਿਰਫ ਕੁਝ ਕੁ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੀ ਘਾਲਣਾ ਹੈ। ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਇੱਕੋ ਨਸਲ ਦੇ ਹੋਣ। ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਜੋ ਇਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਚਾਹੇ ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਅਧਿਕ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਸਲਾਂ 'ਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖਰਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖਾਸਾ ਹੀ ਬਾਹਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਅਸਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੀ ਸਭਿਅਤਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਨਸਲ ਭੁੱਖੀ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਤੀਤ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਦੁਸ਼ਤ ਖੂਨ ਦੇ ਬਾਮਲ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮੁਚਲੀ ਨਸਲ ਦਾ ਹੀ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਭਿਅਚਾਰ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੋ ਵੀ ਜਿਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਲੜਨਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਜੋ ਵੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਲੜਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਹੋ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਦੀਵੀ ਨੇਮ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਣਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਕੋੜੀ ਲੱਗੇ,

ਪਰ ਸਚਾਈ ਤਾਂ ਬਸ ਇੰਜ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਖੋਫਨਾਕ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕੁਦਰਤ 'ਤੇ ਹੀ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਦੀਆਂ ਫੜਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ-ਤੱਕਲੀਫ਼ਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਵਾਲਾ।

ਜੇ ਕੋਈ ਵੀ ਨਸਲੀ ਨੇਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਜਾਂ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਬਸ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਗਲਾ ਘਟੇਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਤਮ ਨਸਲ ਦੀ ਵਿਜੈ-ਸ਼ਰਤ ਹੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦਾ। ਮਾਨਵੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਬੰਧ ਹੇਠ ਦਬਿਆ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਖੁਦ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕ ਸਕਦੇ ਤੇ ਅਸਮਰਥ ਹਨ।

ਇਸ ਸਵਾਲ ਉੱਤੇ ਸਿਰ ਖਾਉਣਾ ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਨਸਲ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਚਾਰ ਦੀ ਜਨਮਦਾਤਾ ਹੈ, ਬਿਲਕੁਲ ਫਿਸੂਲ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਸੌਖਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਲਾ, ਤੱਕਨੀਕ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਰਚਨਹਾਰੇ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕ ਹੀ ਹਨ। ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਇਹੋ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹੀ ਉਤਮ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਆਰੀਆ ਹੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮਾਡਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਉਹ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੋਬੀਅਸ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਣਾ ਸਿੱਖਾਇਆ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਹੀ ਕੜਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਹਨੇਰ ਛਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਸੰਸਾਰ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀਏ, ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਤਾਂ ਆਰੀਅਨ ਇੱਕੋਲੇ ਹੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਵੱਖਰੀ ਨਸਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖਾਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੋਝੇ ਬਹੁਤੇ ਫਰਕ ਨਾਲ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਹੀ ਦਰਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪੂਰਵੀ ਏਸ਼ੀਆ ਨੇ ਇਸ ਸਭਿਅਚਾਰ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਤਮਸਾਤ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਰਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਯੂਨਾਨ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਜਪਾਨ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਜਪਾਨ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਜਪਾਨੀ ਸਭਿਅਚਾਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਲ ਅਧਾਰ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੱਕਨੀਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਓਰੀਐਂਟ ਕੌਮਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਆਂ ਬਣਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜੇ ਅੱਜ ਹੀ ਜਪਾਨ ਤੋਂ ਆਰੀਅਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕੜਮ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਤੱਕਨੀਕ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਸਰੋਤ ਮੁੱਕ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੁੜ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਜਪਾਨੀ ਖਾਸਾ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਅੱਜ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਖੜੋਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਫੇਰ ਉਸ ਗੁੜ੍ਹੀ ਨੀਂਹ ਵਿੱਚ ਸੌ ਜਾਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਤਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਉਠਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਪਾਨ ਦੀ ਅੱਜ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਸਿਰਫ ਆਰੀਅਨ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦਾ ਜਮਾਵਣਾ ਹੀ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੱਧਰ ਨਹੀਂ। ਜੇਕਰ ਇਹੋ ਕਸ਼ੀ ਦੀ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਨਤੀਜਾ ਸਾਹਮਣੇ ਆਵੇਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਦੂਜੀਆਂ

ਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਗ੍ਰਹਿਣ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸਾਰੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਰੀਅਨ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਉੱਤੇ ਜਿੱਤਾਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀਆਂ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਸਲੀ ਸੁਧਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਪਰ ਕੁਝ ਸਦੀਆਂ ਬਾਦ ਹੀ ਜੇਤੂ ਨਸਲ ਨੇ ਉਸ ਨੇਮ ਦੀਆਂ ਪੱਸੀਆਂ ਟੋਕੀਆਂ। ਪਰ ਕੁਝ ਵਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਨਿਚੋਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਸ਼ਰਤ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਕਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਜੇਤੂਆਂ ਦਾ ਖੂਨ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਵਿੱਚ ਮਿਸ਼ਰਤ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਉਹ ਅਧਾਰ ਹੀ ਖੁਰ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਲਈ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਰਨ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਖੋਜ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਾਹਰੀ ਆਕੜਿਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਵਿੱਚ ਗਰਕ ਹੋਏ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ। ਪਰ ਅਜੇਕਰ ਇਤਿਹਾਸ-ਵਿਗਿਆਨ ਠੀਕ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਖਾਸ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੁਸੀਬਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਆਮ ਲੋਕ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਹਾਨਾਇਕ ਉਭਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਦੇ ਗਿਰਦ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਬਿਲਕੁਲ ਉਹੀ ਵਰਗਾ ਦਿਖਣ ਵਾਲਾ ਸਖ਼ਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਖਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਅਦਭੁਤ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲਾ ਨਾਇਕ ਉਭਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰ ਵਾਰ ਇਹੋ ਕਥਾ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਗਲਤ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਸ ਖਾਸ ਘੜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਗੁਣ ਉਸ ਸਖ਼ਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਗੁਣ ਤਾਂ ਜਨਮਜਾਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾਂ ਟਰੇਨਿੰਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਠੀਕ ਇਹੋ ਗੱਲ ਨਸਲਾਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੁਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਉਸਾਰੂ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਤਹੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਵੇ। ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਕੋਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਓ ਲਈ ਕੁਝ ਬਾਹਰੀ ਹਾਲਾਤਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਆਰੀਅਨ ਨਸਲ ਇਸ ਸਚਾਈ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਹੋਂਦੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ੁੱਧੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਇਕਦਮ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਦੇਗੀ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਘਟੀਆ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਹੋਂਦ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਉਹੀ ਮਸ਼ੀਨੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਵ ਪਾਲਤੂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਘਟੀਆ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਹਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਕੰਮ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟਾ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼

ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਗਲਤ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਾਂਤੀਵਾਦੀ ਹੀ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਇੱਕ ਅਨੰਤ ਪੌੜੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕੋਲਕੋ ਡੇਡੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਉਪਰਲੇ ਡੇਡੇ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ। ਇਸੇ ਲਈ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਯਥਾਰਥ ਰਾਹ ਚੁਣਿਆ ਸੀ। ਯਥਾਰਥ ਦਾ ਰਾਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਔਕੜਾਂ ਤਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ 'ਤੇ ਚੱਲਣਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੋ ਰਾਹ ਹੋ ਜੋ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੱਕ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕੋਈ ਮੌਕਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਪਹਿਲੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਉੱਚੇ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ, ਜਿੰਨੇ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕ ਘਟੀਆ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੀਚ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਮਸ਼ੀਨੀ ਸੰਦ ਬਣੇ ਸਨ।

ਜੇਤੂਆਂ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੀਚ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਜਿਸਮਾਨੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਯੋਜਨਾਬਾਜ਼ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਸਬਰ ਪਰ ਲਾਹੇਵੰਦ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਨੀਚ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਅਖੌਤੀ ਆਜ਼ਾਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੌਖੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਲਕਨਾ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਰਾਖਿਅ ਰੱਖਿਆ, ਚਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਵੀ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜਨਮਜਾਤ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਤੇ ਨਸਲ ਦੀ ਸੁਧਤਾ ਬਚਾਈ ਰੱਖਣ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਮਾਲਕ ਤੇ ਗੁਲਾਮ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀਵਾਰ ਢਹਿ ਗਈ, ਗੁਲਾਮ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਪਹੁੰਚਣ ਲੱਗੇ। ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਨਸਲੀ ਸੁਧਤਾ ਨੂੰ ਅਣਗੌਲਿਆ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕਤਾ ਹੇਲੀ ਹੇਲੀ ਕਤਮ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਵਰਗੇ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਤੇ ਸਾਮਰਾਜਾਂ ਦਾ ਪਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਜੇਗ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ, ਜੋ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਸੁਧ ਨਸਲੀ ਖੂਨ ਦਾ ਹੀ ਵਿਲੱਖਣ ਗੁਣ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਘਟਨਾ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਆਪਾ ਬਚਾਉ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।

ਆਰੀਅਨ ਨਸਲ ਦੇ ਭਾਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਦੁਜਿਯਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸੀ। ਸਗੋਂ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਗਟਾਓ ਦੇ ਉਹ ਖਾਸ ਤਰੀਕੇ ਸਨ, ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਸਨ। ਜਿਉਂਦੀ ਇੱਛਾ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੱਕੋ ਜਿੰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਫ਼ਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਮੁਦਲੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਹਿਮ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਅਹਿਮ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਇੰਨੀ ਭਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਕੁਝ ਸੋਚਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਭਾਈਚਾਰਾ ਪੈਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਇੱਕੋ ਤੱਕ ਕਿ ਪਰਿਵਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦਾ ਮੇਲ ਇਸ ਭਾਵਨਾ

ਵਿੱਚ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਮਰਦ ਆਪਣੀ ਔਰਤ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਦੋਹਾਂ ਮਿਲ ਕੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਭਾਵਨਾ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀਆਂ ਸੀਮਤ ਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰਾਜ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨੀਵੀਂ ਪੱਧਰ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੁਣ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਟੱਬਰ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਿਕਸਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਆਰੀਅਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਤੱਕ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਕਸਤ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੌਧਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉਚਤਮ ਸਿੱਖਰ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਭਲੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਉਹ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਭ ਉਠਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਨਿੱਜ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਉਸਾਰੂ ਗਤੀਵਿਧੀ ਸੀ, ਜੋ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਹੋ ਭਾਵਨਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਹੱਦ ਦੀ ਪੂਰਵ ਸ਼ਰਤ ਹੈ। ਹਰ ਕਾਮਾ, ਕਿਸਾਨ, ਖੋਜੀ, ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰ ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਨਿਜੀ ਲਾਭ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਮਹਾਨ ਵਿੱਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਖੁਦ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਾ ਵੇ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।

ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦੇਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਕੁਰਬਾਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜਾਤੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਿਰਜਨਾ ਨੂੰ ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਹੁੰਮੈਂ ਸ਼ੁਰੂਬੀਰਤਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੁੰਮੈਂ-ਵਾਦ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਉਪਭਾਵਕਤਾ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਇੱਕ ਪੂਰਵ-ਸ਼ਰਤ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹੇਗੀ। ਇਹ ਉਹ ਭਾਵਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ 'ਮਨੁੱਖ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਰੂਪ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰਿਣੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਮਨੁੱਖਤਾ' ਦੇ ਇਸ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸ਼ੁੱਧ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਅਚੇਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੀ ਅਤਿਅੰਤ ਡੂੰਘੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦਾ ਖੁਦਨੁਮਾਈ ਦੀ ਫੇਵੀਸੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲਾਗਾ ਰਾਗ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਗੱਲ ਉਦੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਕੋਲੋਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਚੇਤ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸਹਿਜ ਬੁੱਧੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦਸ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੇ ਕੇ ਵੀ ਨਜ਼ਲ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਮੁਢਲੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਂਤਵਾਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖਿਆਲ ਉਡਾਹੀਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਫੁਪੀ ਹੋਈ ਡਰਾੱਕਲ ਹੁੰਮੈਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਹੁੰਮੈਂ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ

ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਹੁੰਮੈਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਭਾਰੂ ਹੋਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਮਾਜੀ ਤਾਣ-ਝਾਣ ਬਿਖਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿੱਜੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਵਰਗ ਤੋਂ ਨਰਕ ਵਿੱਚ ਡਿਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਕਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੁਦਗਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਯਹੂਦੀ ਨਸਲ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਔਨ ਉਲਟ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ 'ਚ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨਸਲ ਵਿੱਚ ਵੀ 'ਆਪਾ-ਬਚਾਓ' ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਇੰਨੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿੰਨੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਬੋਤੀ 'ਚੋਣਵੇਂ' ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਤਾਂ ਇਹ ਹੱਥ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਅਜੇ ਤੱਕ ਵੀ ਇਹ ਨਸਲ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਲੋਕ ਕਿੱਥੇ ਲੱਭ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਲੰਮੇ ਦੇਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮਿਜ਼ਾਜ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰੱਖਿਆ ਹੋਵੇ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਬੌਧਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਹਿਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਅੱਜ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਤਿਰ ਦਿਮਾਗ ਲੋਕਾਂ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਇਹ ਗੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੌਧਿਕ ਤਾਕਤ ਕਿਸੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਮਿੱਟਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਮਾਲ ਹੈ।

ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪੱਧਰ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਉਹ ਅਧਾਰ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਅਗਲੀ ਉਡਾਣ ਲਈ ਵਰਤ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਤਾਈਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਤਫ਼ੀਲ ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੌਧਿਕ ਕੰਮ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੂਜਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਪਲਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟਾ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪ-ਬਚਾਓ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੈ। ਉਹ ਬੌਧਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਦੂਜਿਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਣ ਦਾ ਭਰਮ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਧਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਸ ਸ਼ੁਧ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅਣਹੋਂਦ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਹਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਲਈ ਇੱਕ ਮੁਢਲੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਿੱਜੀ ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਿਕਸਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ। ਬਾਹਰੋਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਨਸਲੀ ਇੱਕਜੁਟਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਝੁੰਡ ਦੀ ਆਪ ਮੁਹਾਰੀ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਤੋਂ ਵਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਕਈ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਕੇ ਝੁੰਡ ਵਿੱਚ ਇੱਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਖਤਰਾ ਟਲਦਿਆਂ ਹੀ ਮੁੜ ਤੋਂ ਖਿੱਲਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਮਹਿਜ਼ ਛਲਾਵਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਹੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਖਤਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਹੀ ਇੱਕੱਲਾ ਇੱਕੱਲਾ ਯਹੂਦੀ ਖੁਦ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਵਾਲੇ ਬੱਦਲ ਬਿਖਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਸਲੀ ਸੂਰਤ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੁੰਮੈਂਵਾਦ ਸਭ ਤੋਂ ਗਿਆਨਕ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਉਭਰ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਜੋ ਲੋਕ ਇੱਕ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦੇ ਸਨ, ਹੁਣ ਕੁੱਤਿਆਂ ਵਾਂਗ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਯਹੂਦੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕੱਲੇ

ਸੀਵਨ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਨਾ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਰਲਮਾਦ ਕੀਤੀ ਇਹ ਜਿੰਨੀ ਕਿਰਾਸ ਨਹੀਂ ਜੋ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਆਗਮ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਅਮਲੀ ਸੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਯਹੂਦੀ ਖੁਨ ਨੂੰ ਸ਼ੁਧ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬੀਬੀ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਨੁਸ਼ਾ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਆਰਥਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹਨ, ਨੀਤਿਕਤਾ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਜਿਹਾ ਧਰਮ ਹੀ ਹੋਣਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਉਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਤਾਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੀਵਨ ਬਿਲਕੁਲ ਸੰਸਾਰਕ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵੀ ਈਸਾਈਅਤ ਦੇ ਅਸਲ ਖਾਸੇ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਉਪਰੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਰਥਿਕ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਲਈ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸਾਧਨ ਬਣਾ ਕੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਈਸਾ ਨੂੰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵੱਲ ਉਸ ਦੇ ਨਮ ਕਾਰਨ ਹੀ ਸੂਝੀ ਚੜ੍ਹਨਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਅੱਜ ਦੇ ਈਸਾਈ ਚੇਣਾਂ ਵਿੱਚ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵੋਟਾਂ ਮੰਗਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਹੀ ਈਸਾਈ ਕੌਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ, ਉਹ ਨਾਸਤਿਕ ਯਹੂਦੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਭੂਨ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਰਸਤੇ ਦੇ ਵੱਧ ਘੜੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਹੀ ਲੈ ਲੀਓ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਛੁਪਾਉਣ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਜਿੰਨੇ ਦੇਰ ਤੱਕ ਉਹ ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ 'ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ, ਉਹ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਵੀ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹਨ। ਪਰ ਜਿਸ ਘੜੀ ਸੰਸਾਰ 'ਤੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣੀ ਪਵੇਗੀ ਤਾਂ ਜੋ ਯਹੂਦੀ ਆਪਣੇ ਕਾਬਜ਼ ਨੂੰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਣ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਅਵਾਰ ਸਮਝਣਾ ਪਵੇਗਾ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਜਰਮਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾ ਯਹੂਦੀ ਰੋਮਨਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਵੇਲੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਪਹਿਲੀਆਂ ਸ਼ਸਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਯਹੂਦੀ ਅਧਾਨਕ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਆਮ ਵਾਜ਼ਾ ਹੀ ਉਹ ਵਪਾਰੀ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਆਏ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਕੋਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਇਸ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਵੀ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੂਜੀਆਂ ਨਾਲ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਲਾਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਆਪਣੇ ਯਹੂਦੀ ਖਾਸੇ ਨੂੰ ਛੁਪਾਉਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਇਦੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਇਦਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਬਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਕਰਮ ਜਿਹੀ ਨਾਲ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਸ ਨੇ ਵਿਥੇਲੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਥੇ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਿਹਤੀ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਤੇ ਵਪਾਰਕ ਮੋਕਾਬੀ ਨੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਖੇਤਰਬ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖੇਅੰਤ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਕਾਰਨ ਬੇੜ੍ਹੇ ਅੰਮ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਪਾਰ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਜਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰਤੀ ਸੀ। ਫੇਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਵਿਆਜ 'ਤੇ ਪੈਸੇ ਉਧਾਰ ਦੇਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੱਕਾ ਪੈਦਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਇਹ ਕੰਮ

ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅੰਦਰ ਝੁੱਪ ਅਤਰਿਆ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਇਸ ਨਵੀਂ ਖੋਜ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਕਰੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕਿਤੇ ਵਾਇਦੇ ਸਨ।

ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੇਮ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਅਧਿਕ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਿਆ। ਮੁਰਬਾ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਿਆਜ ਦੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਦਰਾਂ ਵਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਦੇਖ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਲਨ ਪੈਦਾ ਹੋਣੀ ਲੱਗੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਵੀ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਗਏ। ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਜਿਲਸ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੁਦ ਕਦੇ ਵੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਹਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੱਲਾਇਆ, ਕੁਝਾ ਲਈ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਲੁੱਟ ਦਾ ਸੇਮਾ ਹੀ ਸੀ। ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਕੰਮ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ ਪਰ ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੇਸ਼ਰ ਜਿਲਸ ਮਾਜਿਕ ਦੀਆਂ ਚੌਕਿਰ ਸਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਅੰਤ ਇਸ ਨੇ ਚੁੱਕੀ ਦੁਕਮਣੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹਿੰਸਕ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਹੂੰਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਸਰੀਆਂ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਨੀਤਿਕੀ ਜਾਣ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਜਿਕ ਖਤਰੇ ਵਜੋਂ ਵੀ ਦੇਖਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦੀ ਰੂਪਰਾਜ਼ ਪੱਕਾ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਫੇਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਅਸਲੀ ਤੌਰ ਵਿਖਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਚਾਪਕੂਸੀ ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਲਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਕੇ ਵਾਰਡ ਹੁੰਦੇ ਦਿੱਤੇ ਸੀ ਪਰ ਆਪਣੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਤੰਬਰ ਨਾਲ ਉਹ ਮੁੜ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬਾਬਾ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਨੇਮ ਲਗੇ। ਕੋਈ ਵੀ ਸਫਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਲੋਟੂ ਪੈਦਾ ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਵਿਆਜਕ ਹਾਲੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਕਾਨੂੰਨ ਤਹਿਤ ਯਹੂਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਜਰਮਨ ਰਾਜੇ ਤੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਮੋਟੀਆਂ ਤਰੀਕਾਂ ਲੈ ਕੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧ ਹੋਰ ਸ਼ੇਪ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਹੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਯਹੂਦੀ ਉਸ ਰਕਮ ਨੂੰ ਵਿਆਜ ਦਰ ਵਿਆਜ ਲੈ ਕੇ ਪਰ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ। ਇਹੋ ਖੇਤਰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾਂਦੀ। ਜਰਮਨ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੂਪਰਾਜ਼ ਸਿਰਫ਼ ਅੱਜ ਵੱਲੂ ਦੇ ਮੋਟੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰਕਾਰ ਹੀ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਨਾ ਕਰਵਾ ਸਕੀ। ਜ਼ੇਰਨ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇ ਕੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਪਤਨ ਦਾ ਅਧਾਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਭੌਲ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਆ ਨੂੰ ਰੋਕ ਰਕਨ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਹਰ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਦਰਬਾਰੀ ਯਹੂਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੱਜ ਕੇ ਤਸੀਹੇ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਦੀ ਅੰਯਕੀ ਦਾ ਵੀ ਲਾਨ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਂਦਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹੋਰਨੀ ਵਾਲੀ ਭੌਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਨਾਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਫ਼ੌਜ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਬੀਆਂ ਵੀ ਬਾਧੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਹੁਣ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਯੋਗ ਤੇ ਗਏ ਸਨ,

ਜੋ ਉਸ ਕੌਮ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਲਈ ਰਾਖਵੇਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਉੱਤੇ ਉਹ ਧਨ ਕਰੇ ਸਨ।

ਇਸ ਪੜਾਵ ਉੱਤੇ ਯਹੂਦੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਹੀ ਸੋਝ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਮੇਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉੱਤੇ ਪੂਰੀ ਮਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਯਹੂਦੀ ਕਿਰਦਾਰ ਉੱਤੇ ਘੱਟ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਲੱਗੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ਾਤਿਕਾਨਾ ਚਾਲ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਈ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਅੰਦਰ ਜਰਮਨਾਂ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਵੀ ਲੱਛਣ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਆਪਾ ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ ਖੁਦ ਦੇ ਜਰਮਨ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਏਕੇ ਦੇ ਸੂਤਰ ਵਿੱਚ ਪਿਰੋਣ ਦਾ ਕੰਮ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਂਝੇ ਖੂਨ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਖੁਦ ਯਹੂਦੀ ਇਸ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਆਦਮੀ ਨਵੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖਾਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਉਦਾਹਰਣ ਯਹੂਦੀ ਆਪ ਹਨ।

ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਯਹੂਦੀ ਅਚਾਨਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਕਹਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ? ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਲੱਭਣਾ ਕੋਈ ਔਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੁਣ ਲਦ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਵੇਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਧਾਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਉਹ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਦੇ ਪੂਰੇ ਹੱਕ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੇ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਦੂਰ ਸੀ। ਜਿੰਨਾ ਅੱਗੇ ਉਹ ਵੱਧ ਰਹੇ ਸਨ, ਪੁਰਾਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਸੰਸਾਰ-ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਹੁਣ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਵਾਹ, ਪੂਰਾ ਸੁਰਾ ਨਾਗਰਿਕ ਹੋਣ ਲਈ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਹੁਣ ਦਰਬਾਰੀ ਯਹੂਦੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕੌਮੀ ਯਹੂਦੀ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਹਲਕਿਆਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸਬੰਧ ਅੱਜ ਵੀ ਬਰਕਰਾਰ ਸਨ। ਉਹ ਹੱਕਮ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤਾਈਂ ਘੁੰਮਣ ਲਈ ਤਰਲਮੰਡੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖੀਏ, ਜੋ ਇਸ ਨੇ ਸਦੀਆਂ ਤਾਈਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਹਨ ਤਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇੱਕ ਯਹੂਦੀ ਲਈ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਕਿੰਨੀ ਔਖੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਸ ਨੇ ਖੁਦ ਨੂੰ 'ਮਾਨਵਤਾ ਦਾ ਦੋਸਤ' ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਤਾਣ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਇਹ ਗੱਲ ਪਹੁੰਚਾਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਅਥਾਹ ਦਰਦ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਹਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਢਿਡੋਰਾ ਇੰਨੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਫੇਰਿਆ ਕਿ ਪੂਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸਚਾਈ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਉਸਨੂੰ ਨੇ ਉਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਕਿੰਨੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਤਬਦੀਲੀ ਸੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਯਹੂਦੀ ਹੁਣ ਅਚਾਨਕ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਉਹ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਠੀਕ ਉਦੋਂ ਹੀ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਆਰਥਿਕ ਅਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖੋਰਾ ਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਯਹੂਦੀ ਦੇ ਪੈਰ ਪਾਉਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਕਾਮਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਲਿਕਾਂ ਵਿੱਚ ਤੱਕਰਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਜੋ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਰਾਜਸੀ ਜਮਾਤੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ। ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਸਟਾਕ ਅਕਸਚੇਂਜ ਰਾਹੀਂ ਪੂਰੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਉੱਤੇ ਗਲਬਾ ਪਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਸਿਆਸੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਤੇ ਰੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜੋ ਹਰ ਥਾਂ ਉਸ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਰੋੜਾ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ।

ਹਾਲੇ ਤਾਈਂ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾਇਰਾ ਬਹੁਤ ਸੀਮਤ ਸੀ। ਆਮ ਜਨਤੱਕ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਅਸਰ ਬਹੁਤ ਛੁੱਧਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਉਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਅਣਸੁਖਾਵੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਉਪਰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਪਾਲਸੀ ਦਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਹਿਮ ਪੜਾਵ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਸ ਹਥਿਆਰ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਕਮੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਧਨ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਨੇ ਲੱਗਭਗ ਪੂਰੇ ਹੀ ਸਮਾਜੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਉਹ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕਗਾਇ ਨੂੰ ਬਣਾ ਵੀ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤੇ ਬਦਲ ਵੀ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪੈਸੇ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਹਰ ਹਥੋਂਡਾ ਅਜਮਾਇਆ ਸੀ।

ਯਹੂਦੀ ਹੁਣ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹੀ ਵੱਲ ਲਿਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਹਰ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਫਾਇਦੇ ਤੋਂ ਹੀ ਲਾਂਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦਾ ਜਾਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖੇ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਵਰਤਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਚਿੰਤਾ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਸਲੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸੀ। ਤਰੱਕੀ ਉਦਾਰਤਾ ਤੇ ਮਾਨਵਤਾ ਸਭ ਫੇਕੇ ਨਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਈਸਾਈ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮਿਸ਼ਰਣ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਮਨਾਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਖੂਨ ਨੂੰ ਗੰਧਲਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਦੀ ਸੁੱਧਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੰਜ ਸਮਾਜ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਤਬਕੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਲੀਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਯਹੂਦੀ ਇਸ ਸਚਾਈ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀਕਫ਼ ਸੀ। ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਵਿਰੋਧੀ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਬੌਧਿਕ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰੋਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਇਸ ਹਥਿਆਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਬੇਵਕੂਫ਼ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਬੇਵਕੂਫ਼ ਲੋਕ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਯਕੀਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸੀ।

ਉਹ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਤਰਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚੋਂ ਹਾਲੇ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੁਸ਼ਕ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਪੈਸੇ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਖਾਸ ਤਸਵੀਰ ਉਭਾਰੀ। ਇਹ ਤਸਵੀਰ ਬੁਨੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਢੁਕਵੀਂ

ਸੀ। ਕਾਰਟੂਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਉ ਤੇ ਨੇਕ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਚਿਤਰਿਆ ਗਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਕੁਝ ਅਜੀਬ ਲੱਗ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਮਾਣੇ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਦਿਖਾ ਸਕਣ। ਇਸ ਪੜਾਵ ਉੱਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਜਿੱਤ। ਸੰਸਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਸਥਾਪਨਾ ਹੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਉਸ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦਾ ਮੂਰਤ ਰੂਪ ਸੀ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਉਸ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਸੀ।

ਆਰਥਿਕ ਤਰੱਕੀ ਨੇ ਕੌਮ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਬਣਤਰ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਫੌਰੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਵੈਕਟਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੱਛਣ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਬੁਢਾਪਾ ਉਸ ਲਈ ਇੱਕ ਬੀਮਾਰੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਖੁੱਸ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਬਣੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਤੁਰੰਤ ਹੱਲ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭਿਆ ਵੀ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਦਫਤਰੀ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਜਮਾਤ ਉਭਰੀ ਸੀ। ਉਹ ਲੋਕ ਵੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਸੀਲੇ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਹ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿੱਚ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਚੱਲਾ ਸਕਦੇ। ਰਾਜ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਹੀ ਪੈਨਸ਼ਨ ਅਤੇ ਰਿਟਾਇਰਮੈਂਟ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਭੱਤਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਨਿਜੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਹੇਲੀ ਹੇਲੀ ਜਿਹੇ ਉਦਾਹਰਣ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਹੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵੱਲ ਬੇਸ਼ਰਤ ਸਮਰਪਣ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਜੋਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਜਰਮਨ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਪਛਾਣ ਸੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਦੋਂ ਜਾਇਦਾਦ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਕੌਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਭਰ ਕੇ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਨਅਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕਰੋੜਾਂ ਲੋਕ ਦੇਹਾਤ ਛੱਡ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ ਆ ਰਹੇ ਸੀ। ਇਸ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਅਤਿਅੰਤ ਬਦਤਹੀਨ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਉਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦਾ ਕੌਮ ਢੇਰਾ ਵੈਕਟਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰਾ ਸੀ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇੱਕਾਈ ਦੀ ਕੋਈ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਫਲ ਸਨਅਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਪੁਰਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਪੁਰਾਣੇ ਢੰਗ ਵਿੱਚ ਚੌਦਾਂ ਪੰਦਰਾਂ ਘੰਟੇ ਦੀ ਦਿਹਾੜੀ ਵੀ ਚੱਲ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਨਵੀਂ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਤਾਕਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਗੱਲ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਥੇ ਹਰ ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਦਾ ਪੂਰਾ ਲਾਹਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਬਹੁਤ ਭਿਆਨਕ ਨਤੀਜੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਿਹਤ ਥੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੀ ਉਠਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੋਹਾਂ ਜਮਾਤਾਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਪਾੜਾ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧਦਾ ਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਦੇਹਾਤ ਵਿੱਚ ਕਾਮੇ ਅਤੇ ਮਾਲਿਕ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਇੱਕੋਠੇ ਤੇ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਾਣਾ ਪਾਣਾ ਵੀ ਸਾਂਝਾ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਜਮਾਤੀ ਪਾੜਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸਰੀਰਕ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਇਹ

ਜਰਮਨਾਂ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਰੀਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਆਮਦ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਤੱਤ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਪਾਇਆ ਅਸਰ ਹੀ ਸੀ।

ਨੀਵੇਂ ਤੇ ਪਤਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਜਮਾਤ ਪੈਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਹ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਣਾ ਸੀ ਕਿ ਕੌਮ ਇਸ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ ਵੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਜਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜਮਾਤੀ ਪਾੜਾ ਹੁਣ ਇੱਕ ਸਥਾਈ ਸੱਚ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ? ਇੱਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਪੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਕੌਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਜੁਝਾਰ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਹਿੱਸਾ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਅਖੌਤੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਹਾਲੇ ਬਚੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਹਿੱਸਾ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਸ਼ਾਂਤੀਵਾਦ ਦੀ ਛੂਤ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਹਾਲੇ ਵੀ ਤਰਾਰੇ ਸਨ ਤੇ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਬੋਕਿਰਕ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਜਦੋਂ ਸਾਡੀ ਮੱਧਵਰਗੀ ਬੁਰਜੂਆ ਜਮਾਤ ਨੇ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਵੱਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਯਹੂਦੀ ਨਸਲ ਨੇ ਇਸ ਮੌਕੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਫਾਇਦਾ ਚੁੱਕਿਆ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਪੁੱਜੀਵਾਦੀ ਲੁੱਟ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪੂਰੇ ਜ਼ਿੰਬਰ ਤੱਕ ਲੈ ਗਿਆ। ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੀ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਆਗੂ ਵੀ ਬਣ ਬੈਠਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੇ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਨੂੰ ਸਮਾਂਤੀ ਜਮਾਤ ਵਿਰੁੱਧ ਵਰਤਿਆ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਕਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਰਜੂਆ ਸੰਸਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਉਸ ਨੇ ਸਾਮਰੀਕ ਅਧਿਕਾਰ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਏ ਸਨ। ਉਦੋਂ ਹੀ ਉਹ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਟਰੋਲ ਹੇਠ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਅਣਜਾਣੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਤੱਕੜਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਉਹ ਲੜ ਰਹੇ ਜਾਪਦੇ ਸਨ। ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਸਰਮਾਏ ਬਾਰੇ ਰੋਲਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਪਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀ ਲੜਾਈ ਕੌਮੀ ਆਰਥਿਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੋਧਿਤ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਕੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਵਿੱਤ ਸਰਮਾਏ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥਕੰਡੇ ਅਪਣਾਏ ਸਨ।

ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੀ ਮੰਦਗਲੀ ਤੇ ਗਰੀਬੀ ਉੱਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਕੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਇੰਜ ਜਤਾਉਂਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਇੰਜ ਹੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਸਮਾਜਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਾਪਗੰਡਾ ਕੀਤਾ। ਠੀਕ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵੀ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਲਹਿਰ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਜੋ ਇਸ ਦੇ ਦੰਡੀ ਦਾਹੜੀਕ ਅਧਾਰਾਂ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਸਮਾਜਿਕ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਹੇਠ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ੋਭਾਨੀ ਇਰਾਦੇ ਛੁਪੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਕਈ ਬਾਵਾਂ 'ਤੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੜੀ ਹੀ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਨਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਮਾਨਵੀ ਤਰਕ ਅਤੇ ਮੂਰੱਖਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਮਿਲੱਗੇੜਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਮੂਰੱਖਤਾ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਵਿਅਕਤੀ, ਕੌਮ ਤੇ ਨਸਲ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਲਾਂ ਹੱਦ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਣ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ

ਵੱਡੀ ਤੁਕਾਵਟ ਨੇ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਇਸ ਦੀ ਖੂਨੀ ਤਾਰਕਿਕਤਾ ਕਾਰਨ ਸਿਆਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਮਦਦ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਅਧਪੜੇ ਤੇ ਅਕਲੋਂ ਪੈਦਲ ਲੋਕ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਇੱਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਲਹਿਰ ਦੇ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬੌਧਿਕ ਅਗਵਾਈ ਇਸ ਨੂੰ ਖੁਦ ਯਹੂਦੀਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਬਾਹਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜਿਉਂਦੇ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਗੈਰ ਯਹੂਦੀ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਵੱਡੇ ਵੱਖ ਤੱਕੜਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਰਥਿਕ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਉੱਤੇ ਸਿਆਸੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਮੰਗ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਲਈ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਸੀ ਰਾਜਸੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਤੇ ਦੂਜਾ ਤਰੇਫ਼ ਯੂਨੀਅਨ ਲਹਿਰ ਦਾ। ਇਹ ਦਿਖਣ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਅੱਡੇ ਅੱਡੇ ਸਨ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਲਹਿਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਨ।

ਅਖੌਤੀ ਕੌਮੀ ਬੁਰਜੂਆਜੀ ਆਪਣੇ ਮਾਲੀ ਹਿੱਤਾਂ ਕਾਰਨ ਅਨੁੰਨ ਹੋਈ ਪਈ ਸੀ। ਉਹ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਮੌਤ ਦੀ ਇਸ ਲੜਾਈ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਤੁਕਾਵਟ ਬਣਦੀ ਸੀ। ਕੌਮ ਦੀ ਦਿਹਾੜੀ ਘਟਾਉਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੋਵੇ, ਬਾਲ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ 'ਤੇ ਹੋਕ ਜਾਂ ਔਰਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਹੋਵੇ ਹਰ ਥਾਂ ਉਹ ਅਵਿੱਕਾ ਹੀ ਬਣਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਬਾਤਿਰ ਯਹੂਦੀ ਨੇ ਦਬਿਆਂ ਕੁਚਲਿਆਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਲੈ ਲਿਆ। ਉਹ ਸੋਧਿਆਂ ਹੀ ਤਰੇਫ਼ ਯੂਨੀਅਨ ਮੂਵਮੈਂਟ ਦਾ ਆਗੂ ਬਣ ਗਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਅਸਲ ਮਨੋਰਥ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕੌਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਫੌਜ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਵੀ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਧਾ ਅਸਰ ਕੌਮੀ ਅਰਥਚਾਰੇ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲਦਾ ਹੋਵੇ। ਦੂਜੇ ਜੱਥੇ ਉਸ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਅਸਲ ਇਰਾਦਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹੀ ਸੀ।

ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਤਰੇਫ਼ ਯੂਨੀਅਨ ਲਹਿਰ ਦਾ ਕੰਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਯਹੂਦੀ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਆਗੂ ਬਣਿਆ ਰਹੇਗਾ, ਤੇ ਇਹੋ ਉਹ ਕੰਮ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਸ਼ੇਰ ਨਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਲੋਕ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਰਹਿਣਗੇ ਤੇ ਰਾਜ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਰਹੇਗਾ, ਲੀਡਰ ਲੋਕ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਗੁੰਮਰਾਹ ਕਰਦੇ ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ। ਯਹੂਦੀ ਇਸ ਹੁਨਰ ਵਿੱਚ ਮਾਹਿਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਉਸ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਬੇੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾਰੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿੜ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਛੱਡਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦਕ ਹਿੱਸਾ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਾਅ ਪੇਦਾਂ ਨੇ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਤਰੇਫ਼ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਸੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀਆਂ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਰਾਜਸੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਆਰਥਿਕ ਸਰੋਤ ਦਾ

ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ।

ਪ੍ਰਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਐਸਾ ਹਥਿਆਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਕੌਮ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਗਿਰੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਧਬਾਰਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਚੁੱਕਣਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਨੀਚ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦੇਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕੌਮੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਕੌਮੀ ਅਰਥਚਾਰੇ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਹ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲਦੇ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਡਰ ਲੱਗਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਜੋ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਰਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਖਾਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀ ਪੱਕੀ ਲਿਸਟ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਯਹੂਦੀ ਖੁਦ ਇੱਕ ਹਮਲਾਵਰ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਉਸ ਸਮੁੱਚੇ ਨੂੰ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੀ ਮੰਨਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਉਹ ਬੁਨ ਤੇ ਮੱਕਾਰੀ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਕਮੀਨਪਣ ਇੰਨਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਲੋਕ-ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣੀ।

ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖਾਸੇ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅਨਜਾਣ ਸੀ। ਉਪਰਲੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹੱਦ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਹੀਨਤਾ ਦਾ ਮੁਜਾਹਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਉਹ ਕਾਰਨ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਇੰਨੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਕੂੜ ਪੁਰਾਦਾ ਦੇ ਇੰਨੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਹਥਿਆਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਲੋਕ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸ ਡਰਾਉਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਮੂਹਰੇ ਗੱਢੇ ਟੋਕ ਦਿੰਦੇ ਤੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ।

ਰਾਜ ਅੰਦਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਪਕੜ ਇੰਨੀ ਪੱਕੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਯਹੂਦੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਉਹ ਨਸਲੀ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਸਵਾਲਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲਣ ਲੱਗੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਖੁਦ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਕਰਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਇੱਥੇ ਵੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਧੋਖਾਧੜੀ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਜਿਉਣਵਾਲੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਸਨ ਕਿ ਫਿਲਿਸਤੀਨ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਾਲ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਨਵ-ਕੌਮੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਯਹੂਦੀ ਹੋਰ ਹੀ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਵਰਤ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਿਲਿਸਤੀਨ ਅੰਦਰ ਯਹੂਦੀ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਲ ਮੰਤਵ ਤਾਂ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਤੇ ਧੋਖਾਧੜੀ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਖੁਦਮੁਖਤਾਰ ਰਾਜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦੂਜੇ ਰਾਜ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਕੰਟਰੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹਿੰਮਤ ਦੀ ਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਯਹੂਦੀ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਦ ਕਿ ਹਾਲੇ ਵੀ ਖੁਦ ਨੂੰ ਜਰਮਨ, ਫਰੈਂਚ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਤੀਰੇ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਝਲਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਨੇੜਲੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੁਲਾਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਸਲੀ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਖੋਗਾ ਲਾਉਣ

ਲਈ ਯਹੂਦੀ ਹਰ ਹੱਥਕੰਡੇ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਔਰਤਾਂ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਵਿੱਚੋਂ ਲਈ ਆਖਰੀ ਰੁਕਾਵਟ ਨੂੰ ਵੀ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਹੀ ਹਬਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਗਈਨਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਨੀਅਤ ਗਰੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਹਰਾਮੀ ਬਣਾ ਦੇਣ ਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਪਤਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕਾਬਜ ਹੋ ਜਾਣ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਨ ਸਨ, ਯਹੂਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਯਹੂਦੀ ਸਿਰਫ਼ ਹਰਾਮੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਮਾਲਿਕ ਬਣ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਰਾਜਸੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਪੁਲਤਾਰੀ ਦੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਬਦਲ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਜੰਬੋਬਦ ਹੋਈ ਭੀੜ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਉਹ ਹਥਿਆਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਇਸ ਸੁਫ਼ਨੇ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਇਨਕਲਾਬ ਲਈ ਇੱਕੋ ਵੇਲੇ ਦੋ ਮੋਹਚਿਆਂ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਸੀ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਰਾਹ ਦੀ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਜੰਗ ਬੇਪਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਝੰਡਾ ਬੁਲੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਸਰਹੱਦਾਂ 'ਤੇ ਲੋਹਾ ਲੈ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ।

ਰਾਜਸੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਰਾਜ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਨੂੰ ਹੀ ਕਤਮ ਕਰਨ 'ਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੀ ਕਤਮ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਕੌਮੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਗੰਧਲਾ ਕਰ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਕਲਾ, ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਰੰਗ-ਮੰਚ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਰਿਜ ਕਰਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਸੀ। ਧਰਮ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਮਜ਼ਾਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਉੱਤੇ ਉਸ ਦਾ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਹਮਲਾ, ਕੌਮੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਆਖਰੀ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਜੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬੋਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਹੁਣ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਮਹਾਨ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਅਸਲੀ ਚਿਹਰਾ। ਸੱਤਾ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਨਕਾਬ ਲਾਹੁ ਸੁੱਟੇ ਸਨ। ਲੋਕ ਰਿੜੇਸ਼ੀ ਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰਵਾਦੀ ਯਹੂਦੀ ਦੇ ਪਰਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਯਹੂਦੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਕੌਮੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦਾ ਫਸਤਾ ਵੱਢ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਆਗੂ ਵਿਰੁੱਧੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਭਿਆਨਕ ਮਿਸਾਲ ਰੂਸ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੇ ਤਿੰਨ ਕਰੋੜ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਮਹਾਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦੇ ਜੂਲੇ ਹੇਠ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੇ ਨਿਰਣਾਇਕ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਉਹ ਨਸਲੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕੇ ਸਨ, ਨਾ ਹੀ ਯਹੂਦੀ ਖਤਰੇ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਸਕੇ ਸਨ। ਅਗਸਤ 1918 ਦੀਆਂ ਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਪਤਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਪਤਨ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਤਾਂ ਉਹ ਤਾਕਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਦਹਾਕਿਆਂਬੱਧੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਮਰਾਜ ਨੇ ਨਸਲੀ ਆਪਣ

ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅਣਦੇਖਿਆ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਇੱਕੋਲਾ ਗੁਣਾਨ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਨੂੰ ਮਿਸ਼ਰਤ ਹੋਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਦੈਵੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪਾਪ ਕਮਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਕੁਦਰਤ ਵੱਲੋਂ ਬਖਸ਼ੇ ਨਸਲੀ ਲਹੂ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਬਾਹੀ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ। ਹਰ ਹਾਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਹਰ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬਸ਼ਰਤੇ ਕਿ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਦੌੜਦੇ ਖੂਨ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਜੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਇਹ ਪਲੀਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨਸਲ ਦਾ ਸੂਰਜ ਹਮੇਸ਼ਾ-ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਢਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੂਜੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਿਗੂਣੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬੜੇ ਚਿੱਟੇ ਹਨ।

ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਜਰਮਨ ਦੀ ਹਰ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨਸਲੀ ਸਮੱਸਿਆ ਵੱਲ ਵਰਤੀ ਗਈ ਕੌਤਾਹੀ ਸੀ। ਕੌਮ ਦੇ ਨਸਲੀ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੌਮੀ ਦੇਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਵਧਣ ਫੁਲਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਦਮ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਕੌਮ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਅੰਦਰੋਂ ਖੋਲ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਥੂਠੀ ਚਮਕ ਦਮਕ ਉਸ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਲੁਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੀ।

ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਕਿ ਜਰਮਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੀਡਰ ਹੀ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਸਨ, ਇੱਕ ਗਲਤ ਧਾਰਨਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਲਾਜ ਦੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਨਾਕਾਮ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੀ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਬੀਮਾਰ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਹਰੀ ਲੱਛਣਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਲਝੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨਿਘਾਰ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਤਾਂ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੇਲੇ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਹਰ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਚੋਣ ਵਿੱਚ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਵੋਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਵਾਧਾ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਖੁਦ ਬੁਰਜੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵੀ ਇਸ ਛੂਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੋ ਯੋਧਾ ਸੀ ਜੋ ਬੇਕਿਰਕ ਲੜਾਈ ਲੜ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸੀ ਯਹੂਦੀ।

ਖੁਦ ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਹਰੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨੇ ਬੇਕਾਰ ਜਾਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਦੈਵੀ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨੇਮਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਪਛਾਣ ਹੀ ਸਾਡੀ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਸਰੋਤ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੱਚਾਈਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਰਾਜ ਜੋ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਿਰਫ਼ ਆਰਥਿਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਗੋਂ ਖੁਦ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਅੰਦਰੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਰਾਜ।

ਅਧਿਆਇ ਬਾਰਾਂ

ਜਰਮਨ ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਦੌਰ

ਇੱਥੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਦੌਰ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਬਿਓਰਾ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਾਂਗਾ। ਇੱਥੇ ਮੇਰਾ ਇਰਾਦਾ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨਿਆਂ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਮੈਂ 'ਰਾਜ' ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕੀ ਮੁਹਾਰਤ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਰ ਮਹਾਨ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਦਾ ਖਾਸਾ ਹੈ, ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਹੀ ਬੰਦਾ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਣ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੋਕੜੇ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਧਾਰਾਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਇੱਕ ਸਖ਼ਸ ਅੱਗੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਉਣ ਦਾ ਬੀੜਾ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਇੱਕ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਵਰਤਮਾਨ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਬੇਚੈਨੀ ਇਸੇ ਗੱਲ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬੇਚੈਨੀ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਖੁੱਲ੍ਹਾਮ ਆਪਣੇ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਬਿਲਕੁਲ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਵੋਟਾਂ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੈ ਜੋ ਖੱਬੇ ਪੱਖੀ ਅੰਤਵਾਦੀ ਧੜਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਸੋਧਾ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਨਾਖੁਸ਼ ਤੇ ਬੇਚੈਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਝੰਡੇ ਥੱਲੇ ਇੱਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਬਾਹਰੀ ਖਲ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਪੁਰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਉਤਰਨਾ ਸੀ।

1918 ਵਿੱਚ ਕੌਮ ਸਿਆਸੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਹਿਲਾ ਹਿੱਸਾ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਸਭਗੋਂ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਕੌਮਵਾਦੀ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਬਹੁਤ ਸੋਫ਼ਾ ਤੇ ਪੁੰਦਲਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਖੀ ਤੱਕ ਹੀ ਮਹਿਦੂਰ ਸਨ। ਇਹ ਜਮਾਤ ਬੌਧਿਕ ਹਥਿਆਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਇੱਕੋ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹੱਲੇ ਮੂਹਰੇ ਉਹ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਚੁੱਪਚਾਪ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਉਹ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਮਾਤ ਸੀ, ਜੋ ਘੱਟ ਜਾਂ ਵੱਧ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਲੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਜੱਥੇਬੰਦ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਰ ਬੌਧਿਕ ਵਿਰੋਧ ਨੂੰ ਉਹ ਤਾਕਤ ਦੇ ਬੂਟੇ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ

ਬਰ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਗਿਣਤੀ ਪੱਖੋਂ ਉਹ ਕੌਮ ਦਾ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਹਿੱਸਾ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮੂਹੀਅਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੌਮੀ ਸੁਰਜੀਤੀ ਦਾ ਸੁਫ਼ਨਾ ਲੈਣਾ ਵੀ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਡੇ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਬਾਹਰੀ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਕੌਮ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਸਹੋਜਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਬੁਲ੍ਹ ਕਾਰਨ ਬੇਸ਼ਰਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੀ ਅਸਲੀ ਵਜ੍ਹਾ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਅੰਦਰ ਉਹ ਤਾਕਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਹਥਿਆਰ ਬੁੱਕ ਸਕੇ।

ਹੁਣ ਖੱਬੇ ਪੱਖੀ ਲੀਡਰ ਸਾਰਾ ਦੋਸ਼ ਜਰਮਨ ਦੇ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੇ ਸਿਰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਉੱਤੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਕਾਰਨ ਹੀ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਆ ਸਕੇ ਤੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਨਿਰੋਧਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ। ਕੇਂਜਰਵੈਟਵ ਸਿਆਸਤ ਕੋਲ ਵੀ ਕਾਇਰਤਾ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਕੋਈ ਦਲੀਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੱਚਾਈ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦਾ ਅਮਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੱਸੀਪੁਣੇ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸੀ।

ਇਸ ਲਈ ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਹਥਿਆਰ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਏ ਜਾਣ, ਸਵਾਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਭਾਵਨਾ ਕਿਵੇਂ ਜਗਾਈ ਜਾਵੇ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਬੁੱਕਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾ ਦੇਵੇ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਇਹ ਜੋਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰਸਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕੱਢ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੌਮੀ ਸੱਤਾ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਸਥਾਪਨਾ ਦਾ ਮਸਲਾ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀ ਮਸਲਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਕੌਮ ਦੀ ਲੜਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਮਾਰੇ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮਝੋਂਦੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਬੇਦਿਆਂ ਦਰਮਿਆਨ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੌਮ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਜੰਗੀ ਸਾਥੀ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਜੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਜਰਮਨ ਦੇ ਉੱਥਾਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਰਾਜਸੀ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਸੁਰਜੀਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਡੇ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣਾ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੌਮ ਵਿਰੋਧੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਦਲਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰਨੇ ਪੈਣਗੇ, ਕੌਮੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਉਥਰੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਇਸ ਮਕਸਦ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਖਾਸ ਉਦੇਸ਼ ਬਣਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਕੌਮੀ ਬੁਰਜ਼ੁਆਜ਼ੀ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੌਮਾਂਤਰੀਵਾਦ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕੁੱਟ-ਕੁੱਟ ਕੇ ਭਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਜਮਾਦੂਰ ਅੱਖੜਪੁਣੇ ਕਾਰਨ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਰਾਹ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਓਪਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਹੂਦੀ ਆਗੂ ਤਾਂ ਹਰ ਵੀ ਵੱਧ ਬੇਕਿਰਕ ਤੇ ਜਾਲਿਮ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸੰਸਦੀ ਰਾਜ ਅੰਦਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਵਰਤ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੌਮੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਤੇ ਜਰਮਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਰੋੜਾ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਿਰਫ਼ ਅਸੀਂ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਅੰਦਰ

ਭੇਦ ਕਰਕੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ, ਲੋਕਤੰਤਰਵਾਦੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਸੋਚਣਾ ਸਗੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕੌਮਾਂ ਵੀ ਸਾਡੇ ਇਸ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬੋਝ ਤੋਂ ਭਲੀਭਾਂਤ ਵਾਂਕੜ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਸਵਾਲ ਉਠਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵੀ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਰਾਜ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਗਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਵਸੋਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਉਸ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋਵੇ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਚਾਲਕ ਨਿਯਮਾਂ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮ ਦੇ ਗਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਸਿੱਧੇ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਜਰਮਨਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰ ਉਥਾਨ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਕੌਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ, ਅਮਨਮਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਲੋਕ-ਰਾਇ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆ ਕੇ, ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ।

ਜਰਮਨੀ ਤੋਂ 'ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਹੀ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ, ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਹਾਸਹੀਣੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਫੌਜੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਲੜਾਈ ਪੜ੍ਹੇਕੂਆਂ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਲੜੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਕੌਮ ਦੀ ਜਿਸਮਾਨੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਸਾਥ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਰਤੀ ਕਾਮੇ ਸਾਡੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰਨੀਕੀ ਸਾਡੇ ਸਮਾਨ ਵੀ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਘਟਾਉਂਦੇ, ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਨਿਰੱਥਾ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਨਿਜਿੱਠ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਮਸਲਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਸਿਆਸੀ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਕਾਰਨ ਕੌਮੀ ਸੁਰਜੀਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਅੜਿੱਕਾ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਕੌਮਾਂਤਰੀਵਾਦੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਤੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਇਸ ਮੁਸੀਬਤ ਦਾ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਬਾਹਰੀ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਏ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਜੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦੇ ਵੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਵੀ ਫਾਇਦਾ ਸਾਡੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਮਾਲਿਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿਰਤ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਵੱਧ ਜਾਵੇਗੀ ਪਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪੁਰਾਤਨ ਰਾਜਸੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਵੈਮਾਣ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨਤਕ ਹਲਕਿਆਂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਸ ਲਹਿਰ ਲਈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸੰਦੂਰ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਜਨਤਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇਹ ਕੌਮ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। 1919 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਵੀ ਕੋਈ ਮਾਇਨੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਦੀ।

ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਮ-ਅਕਸਰ ਤੇ ਕਮੀਨਗੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਸੀ। ਜੇ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਲੜਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕੌਮ ਦੀ ਰਾਮੀ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਫੌਟ ਕੇ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤਾਂ ਜੇਗ ਹਾਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਉਸ ਜਿੱਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਆਰਥਿਕ ਕੁਰਬਾਨੀ ਵੀ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਦੀ। ਜਰਮਨ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਅੰਦਰ ਕੌਮਵਾਦੀ ਜਜ਼ਬੇ ਭਰਨ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਲਹਿਰ ਲਈ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ।

ਦੂਜੀ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਨਤਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਇਹ ਮੁਹਿੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਅਸਿੱਧੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚੱਲਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਸਿਰਜੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਹਰ ਸਮਝ ਨੂੰ ਕੌਮ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾ ਸਕਣ।

ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੌਮੀਕਰਣ ਦਾ ਟੀਚਾ ਕਦੇ ਵੀ ਅੱਧ-ਪਚੱਧੇ ਮਨ ਨਾਲ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਬੇਕਿਰਕ ਤੇ ਇੱਕ ਟਕ ਸਮਰਪਿਤ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਬਣਾਇਆ ਗੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਕੌਮਵਾਦ ਤੋਂ ਭਾਵ ਉਸ ਦੀ ਸਿੱਖਰ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਕਿਸੇ ਬੁਰਜੂਆ ਜਹਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਦੀ ਪੱਛੀ ਰਾਹੀਂ ਕੋਈ ਸਵਾਰਥ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤਮਾਨ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਇੱਕੱਠਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਹੁਕਾਵਟ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹੀ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਸਲ ਬੀਮਾਰੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕੌਮਾਂਤਰੀਵਾਦੀ ਵਿੱਚਾਰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਪਿਛੁਛੂਮੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਕੌਮ ਵਿਰੋਧੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਨੀਭਰਾਂ ਨੇ ਹੀ ਭਰੀਆਂ ਸਨ। ਜੇ ਉਹ ਲੋਕ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਰਥਿਕ ਹਿਤਾਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਹ ਕੌਮ ਦਾ ਬਹੁਮੁੱਲਾ ਹਿੱਸਾ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਲਹਿਰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਕੌਮਾਂਤਰੀਵਾਦ ਦੀ ਇਸ ਮੁਰੱਬਤ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਲਈ ਕੁਝ ਖਾਸ ਮੁੱਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪੁੱਜੀਪਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਆਰਥਿਕ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਬਲੀ ਦੇ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਧਰੋਹ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੂਝੇ ਤੇ ਮੱਕਾਰ ਲੋਕ ਸਨ। ਕੌਮੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਪਿਰ ਉੱਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸੁੱਟ ਕੇ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਛੱਡਣ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਜੇਕਰ ਮਜ਼ਦੂਰ ਕੌਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਤੇ ਸਾਂਝੀ ਭਲਾਈ ਨੂੰ ਦਰਕਿਨਾਰ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਹਰਕਤ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਸਮਝਾਏਦਾਰ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਦੀ ਅਨੁੱਧ ਵਜ਼ਾ ਕਾਰਨ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੀ ਅਮਨਮੁੱਖੀ ਲੁੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਕਹਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਬੇਈਮਾਨ ਤੇ ਸਵਾਰਥੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਫੁੱਟ ਦੇ ਬੀਜ ਬੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਸੋਮਾ ਤਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਕੌਮੀ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਸਾਡੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ 'ਚ ਸਵਾਗਤ ਸੀ। ਉਹ ਲਹਿਰ ਦਾ ਵੱਡਮੁੱਲਾ ਬੇਧਿਕ ਸਰਮਾਇਆ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਲਹਿਰ ਬੁਰਜੂਆ ਭੇਡਾਂ ਦੇ ਇੱਜ਼ਤ ਦਿੱਕੰਠਾ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਕਰਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਫਾਲਤੂ ਦਾ ਬੋਝ ਇੱਕੱਠਾ ਕਰਨਾ, ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਡੇ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਹੁਕਾਵਟ ਹੀ ਬਣ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਤਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੀ ਪਰ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਬਣੇ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਸਾਡਾ ਮਕਸਦ ਕੌਮੀ ਵਰੋਂ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕੌਮ ਵਿਰੋਧੀ ਅਨਸਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕਪਾਸੜ ਰੁਖ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਾਪਗੈਂਡੇ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਝਲਕਦਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਇਸ ਪ੍ਰਾਪਗੈਂਡੇ ਨੇ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਤਗੜਾ ਕਰਨਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਹੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਮੁਖੀਤਬ ਹੋਵੇ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਇਹ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਦੇ ਇੱਕੱਠ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜਿੰਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਜਿੰਨਾ ਸੋਸ਼ ਭਰ ਸਕੇ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯਾਦ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਮਹਾਨ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਵਿੱਚਾਰ ਵੀ ਛੋਟੇ ਲੋਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੀ ਪੱਕਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸੀ।

ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਤਾਂ ਹੀ ਜਿੱਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜੇ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂ ਸਿਰਫ਼ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਲਈ ਹੀ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਣ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹਰ ਵਿਰੋਧੀ ਨੂੰ ਵੀ ਕਤਮ ਕਰ ਦੇਣ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦਾ ਰੱਖਦੇ ਹੋਣ। ਜੇ ਹਮਲਾਵਰ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਪੱਕਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਲੋਕ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਮੰਨਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਬੋੜੀ ਜਿਹੀ ਵੀ ਡਾਵਾਂਡੋਲਤਾ ਦਿਖਾਂਦਾ ਹੋ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਮਨਸੂਬਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸ਼ੱਕ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਵੀ ਆਖਿਰ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਨੇ, ਉਹ ਤੱਕੜੇ ਨੂੰ ਜਿੱਤਦਾ ਹੋਇਆ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਨਾਸ਼। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੌਮੀਕਰਣ ਦੀ ਲਹਿਰ ਸਿਰਫ਼ ਤਾਂ ਹੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕੌਮਾਂਤਰੀਵਾਦ ਦਾ ਜ਼ਹਿਰ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਲੋੜਾਂ ਨੇ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਇੱਕ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਸਰਲ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਏ। ਪ੍ਰਾਪਗੈਂਡੇ ਦਾ ਮਿਆਰ ਤੇ ਸਰੂਪ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਮੁਤਾਬਕ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਾਪਗੈਂਡੇ ਦਾ ਮਕਸਦ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਮਤਲਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕੌਮੀ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਨੇ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਤੇ ਨਸਲ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੋਝ ਕੇ ਲਿਆਉਣਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਹੀ ਕੌਮੀ ਹਿਤਾਂ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਯੁੱਧ ਪ੍ਰਾਪਗੈਂਡੇ' ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਸੂਲਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਸਾਡੇ ਸਹੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸਬੂਤ ਸੀ।

ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹੀ ਸਹੀ ਜਾਂ ਗਲਤ ਹੋਣ ਦਾ ਇੱਕ ਇੱਕ ਮਾਪਦੰਡ ਹੈ। ਰਾਜਸੀ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਲਹਿਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਹਲਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਰਾਜਸੱਤਾ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਰਾਜਸੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਇਹ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਵਿੱਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਲਹਿਰ ਕਾਫ਼ੀ-ਹਾਉਸ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦਾ ਗਰੁਪ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗੀ।

ਨਵੀਂ ਮੂਵਮੈਂਟ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਪਾਰਲੀਮੈਨੀਵਾਦ ਦੇ ਠੀਕ ਉਲਟ ਸੀ। ਇਹ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ

ਮੁੱਕ ਰੱਦ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਮਾਮਲੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਹੱਕ ਇੱਕੋ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਆਗੂ ਸਿਰਫ਼ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਯੰਤਰ ਮਾਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਮੂਵਮੈਂਟ ਲਈ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਕਈ ਅਸਲੀ ਨਤੀਜੇ ਸਨ।

ਬੱਲੜੀ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਉਸ ਤੋਂ ਉਪਰ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਖਾ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵੱਲੋਂ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਕਮੇਟੀ ਉਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਨਾ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ। ਇੱਥੇ ਵੋਟ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਕਮੇਟੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕੌਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕਮੇਟੀਆਂ ਸਨ। ਕੌਮ ਦੀ ਵੰਡ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਆਗੂ ਹੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਨਿਯਮ ਉਪਰ ਤੱਕ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਲੀਡਰ ਹੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਚੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਆਗੂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਚੋਣ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਆਮ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਸਭ ਕਮੇਟੀਆਂ ਉਸ ਦੇ ਹੀ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਅੰਤਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮੂਵਮੈਂਟ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਵੀ ਚੁਣ ਸਕਦੇ ਸਨ ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਤਰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਦਲਿਆ ਵੀ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਫਰਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਅੰਦਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਰਾਜ ਉੱਤੇ ਵੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰੇ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਸੰਸਦੀ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਵੀ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਮਕਸਦ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦਾ ਸੀ। ਸੰਸਦ ਸਾਡੇ ਲਈ ਮਨੁੱਖੀ ਪਤਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਧਮਾਣ ਸੀ ਤੇ ਅਸੀਂ ਅੰਦਰੋਂ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦਾ ਸੀ। ਸੰਸਦ ਸਾਡੇ ਲਈ ਮਨੁੱਖੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਨਾ ਤੇ ਰਾਜਬਾਗੀ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਲੋਕਰਾਜ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਕਰਨਾ। ਸਾਡੇ ਉਦੇਸ਼ ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਰਾਜ ਦਾ ਬਾਹਰੀ ਸਰੂਪ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕੋਈ ਖਾਸ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਮੌਕੇ ਦੀ ਨਜ਼ਾਰਤ ਤੇ ਅਮਲੀ ਲੋੜ ਮੁਤਾਬਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਸਭ ਤੋਂ ਬੇਹਤਰ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਉਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਗੂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਫਾਸਲਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਹੀ ਲੀਡਰ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਬੱਲੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵੀ ਰੱਖ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਮਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬੁਰਾਈ ਹੀ ਹੈ। ਸਰਵੋਤਮ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕੁਝ ਨਿਸ਼ਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਮਾੜਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਜਾਇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਰਹੇਗੀ ਜੋ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਾਂਗ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ, ਓਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਉਸਾਰਨਾ ਤਾਂ ਸੋਖਾ ਕੰਮ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਕੰਮ ਹੋਵੇਗਾ।

ਆਪਣੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਣਾ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਵਿਵਸਥਾ ਹੈ। ਪਰ ਲਹਿਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬੁਰਾਈ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੀ। ਲਹਿਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਛੋਟੀਆਂ ਸਥਾਨਕ ਇੱਕਾਈਆਂ ਦਾ ਉਤਰਨਾ

ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇਰ ਤੱਕ ਸੰਸਥਾਪਕ ਤੇ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਏ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਤ ਤੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਇੱਕਾਈਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਦੁਬੇੜ ਦੀ ਜਾਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਭੂਗੋਲਿਕ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਉੱਤੇ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨ ਹੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਬਖਸ਼ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੌਕਾ ਅਤੇ ਰੋਮ ਇਸੇ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹਨ। ਲਹਿਰ ਦੇ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਉੱਚਤਮ ਸੰਕੇਤਕ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤੇ ਲਹਿਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਉੱਥੋਂ ਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਿਆਸੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਲਹਿਰ ਰਾਸ਼ੀ ਕੇਂਦਰੇਲ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਕੁਝ ਨਿਯਮ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ।

ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਊਨਿਖ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਟਰੇਡ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਣੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਲਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਰਾਹੀਂ ਹੋਰ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਬਦਲ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਮਿਊਨਿਖ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਤੇ ਸਰਵਉੱਚ ਸੱਤਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਥਾਨਕ ਗਰੁਪਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣਾਏ ਜਾਣਗੇ। ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੋ ਰਸ ਸਨ। ਪਹਿਲਾ ਰਸ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਲੋੜੀਂਦੇ ਫੰਡ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੇ ਫਿਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਲਹਿਰ ਕੋਲ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਕੁਝ ਇੱਕ ਮਦਦਗਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਹੱਲ ਸਿਰਫ਼ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸੰਭਵ ਸੀ।

ਜਿਵੇਂ ਅਫਸਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਫੌਜ ਬੇਕਾਰ ਹੈ, ਠੀਕ ਉਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਗ ਲੀਡਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰਾਜਸੀ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਬੇਕਾਰ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਦੁਕਵਾਂ ਲੀਡਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ਕਿ ਉੱਥੇ ਯੂਨਿਟ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਲੀਡਰ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ, ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਚਾਰ ਵਰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਲਹਿਰ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਉਸ ਦੇ ਮੋਢੀ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਚੁਨੀ ਹੀ ਲਹਿਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਉਦੇਸ਼ ਠੀਕ ਹੈ।

ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਉੱਕਾ ਹੀ ਗਲਤ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਨ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਹਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਵਿਚੋਲੇ ਅਨਸਰਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਪੇਠ ਦਾ ਖਤਰਾ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਝੋਤਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਕੁਝ ਫੌਰੀ ਫਾਇਦੇ ਹੋਣ ਪਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਲਹਿਰ ਸਿਰਫ਼ ਚੁਨੀ ਹੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇਰ ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਹਾਮਲਾ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਲਾਜ਼ਮੀ

ਸ਼ਰਤ ਹੈ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਿੱਖਰ ਸਿਰਫ਼ ਅੰਤਮ ਜਿੱਤ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਛੂਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਅੰਦਰ ਇਹ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਪਰਥ ਕੋਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬੁਰਾਈ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੱਕ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀ ਨਫ਼ਰਤ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸਗੋਂ ਉਸ ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਯਹੂਦੀ ਪੈਸ ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਉਹ ਨਾ ਤੇ ਪੱਕਾ ਜਰਮਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਸੱਚਾ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਚਿੜਦੇ ਹਨ, ਚਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਦਲੇਰੀ, ਸੰਜੀਦਗੀ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਚਾਰੇ ਦਾ ਸਬੂਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਸਾਡਾ ਸਭ ਤੋਂ ਨੇੜਲਾ ਦੋਸ਼ਤ ਹੈ। ਜੇ ਸਵੇਰ ਦੀ ਅਖਬਾਰ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਕਾਮਰੋਡ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਕੋਲ੍ਹ ਦਾ ਦਿਨ ਬੇਕਾਰ ਹੀ ਗਿਆ।

ਨਿਜੀ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦਾ ਆਦਰ ਸਿੱਖਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਗੁਣ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕੀਮਤਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ। ਕੋਈ ਸ਼ਹਿਰਦ ਉਸਤਾਦ ਵੱਲੋਂ ਅਧੂਰੀ ਛੱਡੀ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਠੀਕ ਇਹੋ ਗੱਲ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਆਗੂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਭ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਵਿਅਤੱਕੀ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਯਹੂਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਚਿੱਕੜ ਸੁੱਟਣ ਦਾ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕੌਮਾਂ ਮਾਣ ਮੰਗਸੁਖ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ (ਵਿਅਕਤੀ-ਪੂਜਾ) ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਬਦਨਾਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤਾਕਤ ਭੀੜ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਰੱਖਣ ਦੀ ਪਾਲਸੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਹਾਨ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਔਖਾ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਰੱਖਣਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਸਾਡਾ ਹੈ। ਸਚੇ ਤਾਂ ਸਹੀ, ਸਿਰਫ਼ ਛੇ-ਸੱਤ ਸ਼ੈਤਾਨ ਉਹ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ ਜੋ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕੀਆਂ। ਜੇ ਉਹ ਸਾਡਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਂਦੇ ਜਾਂ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਅਣਗੋਲਿਆਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਗੱਲ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਝੁਝੀ ਸੀ।

ਪੂਰੇ ਮਿਊਨਿਖ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦਾ। ਹਰ ਬੁੱਧਵਾਰ ਉੱਥੇ ਹੀ ਗਿਣੇ ਚੁਣੇ ਮੈਂਬਰ ਕਿਸੇ ਕੋਢੇ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਲੋੜ ਇਸ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਦਾਇਰੇ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਸੀ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲਹਿਰ ਦੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਇੱਕ ਜਨਤਕ ਮੀਟਿੰਗ ਸੱਦਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਅਸੀਂ ਟਾਈਪ ਕੀਤੇ ਤੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਇਸਤਿਹਾਰ ਖੁਦ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਵੰਡੇ। ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਵੀ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੈਂ ਖੁਦ ਅੱਸੀ ਸੱਦਾ-ਪੱਤਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਕਿਵੇਂ ਸਾਰੀ

ਸ਼ਾਮ ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਆਖਿਰ ਪ੍ਰਾਪਨ ਨੇ ਮੀਟਿੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਉਹੀ ਪੁਰਾਣੇ ਸੱਤ ਲੋਕ ਉੱਥੇ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ। ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਵਿੱਚ ਬੈਠੀ ਤਬਦੀਲੀ ਕੀਤੀ। ਅਸੀਂ ਟਾਈਪ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸੱਚਾ-ਪੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਈਕਲਸਟੇਟ ਕਰਵਾ ਕੇ ਵੰਡਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਾਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਅਸੀਂ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਇੱਕੱਠੇ ਕਰਕੇ 'ਮਿਊਨਿਖ ਆਸ਼ਚਰਵਰ' ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਮੀਟਿੰਗ ਦਾ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਵਾਰ ਸਾਡੀ ਸਫ਼ਲਤਾ ਹੇਰਾਨੀਜਨਕ ਸੀ। ਠੀਕ ਸੱਤ ਵਜੇ ਮੀਟਿੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਮੈਂ ਦੂਜਾ ਬੁਲਾਰਾ ਸੀ। ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮੇਰਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਸ਼ਣ ਸੀ। ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਬੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇੱਥੇ ਉਹ ਗਲਤ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਵੀਹ ਮਿੰਟ ਤੱਕ ਬੋਲਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਸੀ। ਪਰ ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਦੇ ਮੇਰੇ ਭਾਸ਼ਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਹ ਸਾਡੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਲੋਕ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਇੱਕ ਅਪੀਲ 'ਤੇ ਹੀ ਉੱਥੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਮਾਰਕ ਦਾ ਬੰਦਾ ਇੱਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਰਾਹਤ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਾਡੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਇਨ੍ਹੀ ਮਾਤਰੀ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਪਾਰਟੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛਾਪਵਾ ਸਕਦੇ। ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਘੱਟ ਘੱਟ ਇੰਨਾ ਫੰਡ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਖਰਚੇ ਪੂਰੇ ਕਰ ਸਕੀਏ।

ਇਸ ਮੀਟਿੰਗ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਾਇਦਾ ਵੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਪਛਾਣ ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਕਮੇਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਫੌਜ ਦੀ ਲੰਬੀ ਨੌਕਰੀ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਮੇਰੀ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਲਈ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਭ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਿਤ ਨੌਜਵਾਨ ਸਨ। ਫੌਜ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਚਾਹ ਹੋ ਉੱਥੇ ਰਾਹ ਹੈ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ ਇੱਕ ਪੱਤਰਕਾਰ ਸੀ। ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਉਹ ਇੱਕ ਸਿਆਣਾ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਪਰ ਇੱਕ ਲੀਡਰ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਘਾਟ ਸੀ। ਉਹ ਭੀੜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਮਿਊਨਿਖ ਦੇ ਲੋਕਲ ਗਰੁਪ ਦਾ ਪ੍ਰਾਪਨ ਡਕਸਲਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਬੁਲਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਫੌਜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਹ ਗੁਣ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਜਿੱਤ ਦਾ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਹ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਉਹੀ ਸਮਝ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਫੌਜੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਤੇ ਰੂਹ ਲੋਕਾਂ ਵਰਗੇ ਸਖਤ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਣ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਇੱਕ ਫੌਜੀ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਖਤਰਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਅਜਨਬੀ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਅਸੰਭਵ ਕੰਮ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਕੁਝ ਲੋਕ ਇੱਕੱਠੇ ਹੋ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ, ਉਹ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਭੱਜ ਜਾਂਦੇ। ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦਾ ਉਹ ਕੋਈ ਖਾਸ ਨੋਟਿਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈਂਦੇ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬੇਖਲੋਪਨ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਛਾਣਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਜਿਸ ਤੋਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ

ਕਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਹਰ ਢੰਗ ਤਰੀਕਾ ਵਰਤਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਕਾਰਗਰ ਹਥਿਆਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਹ ਅਕਸਰ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ, ਡਰ ਅਤੇ ਤਾਂਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੀ ਸਨ। ਇਹ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਣ ਦਾ ਬਰੇਆਮ ਔਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। 'ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ' ਇਹ ਨਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਿੜਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ।

ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤ ਮੁਢਲੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੇ ਸਾਥੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਟਕਰਾਅ ਨੂੰ ਟਾਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਵੀ ਉਹ ਸਾਡੀ ਜਨਤਕ ਰੋਲੀ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਕਤਮ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਡਰ ਡੂੰਘੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲ ਮਨਾਉਣੀ ਬਹੁਤ ਔਖੀ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਮੀਟਿੰਗ ਦੀ ਸਫ਼ਲਤਾ ਨੂੰ ਮੈਨੂੰ ਸਹੀ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਸੀ, ਹੁਣ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਰੋਲੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਅਕਤੂਬਰ 1919 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਦੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਮੀਟਿੰਗ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਲੰਗਰਾ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਬੋਲਿਆ ਸੀ। ਕਾਮਯਾਬੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਵੱਧ ਉਤਸ਼ਾਹਜਨਕ ਸੀ। ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਗੜਬੜ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਪੌੜੀਆਂ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਵਗਾ ਮਾਰਿਆ ਸੀ, ਫਟੇ ਹੋਏ ਸਿਰਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਉੱਚ ਦੌੜ ਗਏ ਸਨ।

ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ ਬਾਦ ਹੀ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮੀਟਿੰਗ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵਾਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਵੱਧ ਸੀ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੂਜੇ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਹਾਲ ਲੱਭ ਲਿਆ। ਇਸ ਨਵੀਂ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੋਈ ਪਹਿਲੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਘੱਟ ਸੀ। ਕਮੇਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ 'ਚ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਫੈਲਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟ ਵਕਫ਼ੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਘੱਟ ਹੋ ਸੀ। ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਬਹਿਸ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਦੀ ਡੰਟ ਦੇ ਪੈਰਵੀ ਕੀਤੀ। ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਵਕਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੋਈਆਂ ਅਸਫ਼ਲਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਇਲ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਾਡੇ ਦਾਅਪੇਚ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਸਨ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੀਗਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਦੇਰ ਸਵੇਰ ਸਾਡੀ ਜਿੱਤ ਯਕੀਨੀ ਹੈ। ਅਗਲੀ ਹੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸਹੀ ਸਾਬਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਦੋ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਸੱਤ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਹਾਜ਼ਰੀ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਖਰੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਇਹ ਚਾਰ ਸੌ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਸੀ।

ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਬਹਿਸਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਲੋਕ ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਆਲੋਚਨਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਤੰਗਦਿਲੀ ਤੇ ਅਮਲੀ ਬੰਬੇਪਨ ਦਾ ਸਬੂਤ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਸੀ ਕਿ ਅੰਤਮ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਰ ਲਹਿਰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਪਾਰਟੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਲੋਚਨਾ ਤਾਂ ਮਹਿਜ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਸੀ। ਕੋਰੇ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਂ ਬਦਲ ਕੇ ਹੀ ਲਹਿਰ ਜਾਂ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕਤਮ ਨੂੰ ਵੀ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਾੜੀ ਆਦਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਬਹੁਤ ਆਮ ਸੀ। ਮੈਂ ਵਾਰ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਵਾਰਾ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੇ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਉਣਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਸਖਤ ਲੋੜ ਸੀ। ਫੋਕੀਆਂ ਫੜਾਂ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਕੱਢ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੱਕਦੇ ਕਿ ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਚਾਲੀਆਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਚਾਲੀਆਂ ਸਾਲਾਂ 'ਚ ਉਹ ਕੋਈ ਸਿੱਟਾ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਸਕੇ, ਨਾ ਹੀ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾ ਸਕੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਲਾਇਕੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਸੀ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਾਸ ਖਤਰਾ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਸਧਾਰਨ ਮੈਂਬਰ ਵਾਂਗ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੇ। ਉਹ ਖੁਦ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਘੁਲਾਟੀਏ ਸਮਝਦੇ ਤੇ ਆਗੂ ਪੁਜੀਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲੋਕ ਹੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸਵਾਰਥ ਤੋਂ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਬੋਲੀ ਬਹੁਤ ਵੀ ਅਕਲ ਸੀ, ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲਹਿਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੌਂਪ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਸਖਰੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਬਹੁਤ ਦੇਖੇ ਸਨ।

ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਮਜ਼ਾਕ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹੀ ਸਨ। ਪਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ। ਉਹ ਜਰਮਨ ਸੁਰਜੀਤੀ ਦੇ ਅਸਲ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਬਜਾਇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੋਕਰਾਂ ਦੀ ਵਧ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁਦ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਸੀ। ਉਹ ਹਰ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਅੱਗੇ ਹੋਣ ਦਾ ਦੋੜ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਅਧੋਤੀ ਧਰਮ ਸੁਧਾਰਕ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀਆਂ ਸਾਂਝੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਧਿਆਨ ਨੂੰ ਲਾਭੇ ਹੀ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਂਝਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਯਹੂਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਸਿਰਫ ਧਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਤਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹਵਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੇਂਦਰੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਲਿਆਉਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿਆਸੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਬਹੁ-ਅਰਥੀ ਤੇ ਖੁਦਲੇ ਸੋਕਲਪਾਂ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਕੂ ਸਫ਼ਾਂ ਦੀ ਇਕਤਾ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਭੇਗ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਇਸ ਸੋਕਲਪ ਦੇ ਮਨਚਾਹੇ ਅਰਥ ਕੱਢ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਖਾੜਕੂ ਸਿਆਸੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਬੁੱਝ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀ ਨਫ਼ਰਤ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤ ਸਕਦੇ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਲੋਕ ਫਜ਼ੂਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਵੀ ਸਨ। ਇਸੇ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। 'ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ', ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਇਹ ਪੂਰਾ ਨਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ, ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਝੂਠੀ ਸਿਆਣਪ ਦੀ ਢਾਲ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਉਹ ਜਮਾਤ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲਣਾ ਸੀ। ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਇਹ ਹਮਲਾ ਸਿਆਹੀ ਤੇ ਕਲਮਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ।

ਅਸੀਂ ਇਹ ਸ਼ਰੇਆਮ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹਰ ਹਿੱਸਾ ਦਾ ਜਵਾਬ ਹਿੱਸਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦੇਵਾਂਗੇ। ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਕਲਮ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਸਖ਼ਤ ਨਰਾਜ਼ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਇਤਰਾਜ਼ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਇਰਤਾ ਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਤੋ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਸਹਿਜ਼ਨ ਤੋਂ ਅੱਗੇ

ਫੌਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਛੂਪੇ ਰੁਸਤਮਾਂ' ਦੇ ਖਰਚੇ ਤੋਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਅਗਾਹ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਲੋਕ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਇਹ ਲੋਕ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖੋਭਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਦੋਗਲੇ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉਹ ਸਧਾਰਨ ਮੈਂਬਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵੱਧ ਜ਼ਰੂਰੇ ਹੀ ਜੋ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਇੱਕੱਠ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਦੀ ਡੰਟ ਵੇ ਪੈਰਵਾਈ ਕਰ ਸਕੇ। ਉਹ ਘੱਟ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਲਹਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਹੀ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਖ਼ੁਰਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਬੇਨਾਮ ਸਿਪਾਹੀ ਸਾਡੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਨਹੀਂ।

1920 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਜਨਤਕ ਮੀਟਿੰਗ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਰੱਖੀ। ਪਾਰਟੀ ਅੰਦਰ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਮੱਤਭੇਦ ਸਨ। ਕੁਝ ਆਗੂਆਂ ਦਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਹਾਲਾਤ ਇਸ ਕਦਮ ਲਈ ਸਾਜ਼ਗਾਰ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਮਾੜੇ ਵੀ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਖ਼ੁਬਕਿਸਮਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਖੱਬੇ-ਪੱਖੀ ਪ੍ਰੇਸ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਜਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸਾਡਾ ਵਿਰੋਧ ਵੀ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚੇ ਸਾਂ। ਪਰ ਦੋਰ ਸਵੇਰ ਇਸ ਖਤਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਲਾਲ ਖੋਮੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਸ ਆਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਅਸਰ ਤਾਂ ਪਵੇਗਾ ਹੀ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਣ।

ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਸਰਗਰਮ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਹੋਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਈਮਾਨਦਾਰ ਸ਼ਖ਼ਸ ਵਾਂਗ ਉਸ ਨੇ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਫਰਕਸਲਰ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਪੋਗੇਂਡੇ ਦਾ ਕੰਮ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਮਝੌਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। 24 ਫਰਵਰੀ 1920 ਨੂੰ ਮੀਟਿੰਗ ਦਾ ਦਿਨ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਉਠਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੋਸਟਰਾਂ ਤੇ ਦੂਜੇ ਲੀਫਲੈਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪ੍ਰਪੋਗੇਂਡੇ ਦੇ ਆਮ ਅਸੂਲਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਹੀ ਨੁਕਤੇ ਉਠਾਏ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੋਸਟਰਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਤੇ ਮੁਹਾਵਰਾ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਸਖਤ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੋਸਟਰਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਵੀ ਅਸੀਂ ਲਾਲ ਹੀ ਚੁਣਿਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਇਹ ਰੰਗ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦਾ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਵੀ ਖਿੱਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਉਹ ਪਸੰਦ ਕਰਨ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਪਰ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਪੀਪਲਜ਼ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੈਂਡਲਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਬਹਾਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੋਭਣਾ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹੀ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਟਰੇਡਿਕ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਵਿੱਚ ਤੁਰਾਵਟ ਬਣ ਰਹੇ ਸੀ। ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੋਸਟਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਇਰਾਦਿਆਂ ਦੀ ਝਲਕ ਦੇਖ ਸਕਣਗੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਉਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਸਾਡਾ ਮਕਸਦ ਸਿਰਫ਼ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗਰਤ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਪਰ

ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਸਾਡੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਥੋਕ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਫਸਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਚੁਰਚੁ ਹੈ ਜੋ ਸਾਰੀ ਭੀੜ ਨਾਲ ਵੱਖ ਹੋ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਅਰਨਸਟ ਪੋਨਰ ਸੀ। ਉਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੁਲੀਸ ਮੁਖੀ ਸੀ। ਉਹੋ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹ ਇੱਕੋਲਾ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੌਮ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ। ਇਸ ਖਾਤਰ ਉਹ ਕਈ ਵੀ ਖਤਰਾ ਮੁੱਲ ਲੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਦੂਜੇ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੜਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੀ ਨੌਕਰੀ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਹਰ ਹੁਕਮ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਪੋਨਰ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥੀ ਡਾ. ਫਿਕ ਹੀ ਉਹ ਅਫਸਰ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕੌਮ ਦੇ ਹਿਤਥੀ ਕਹਾਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸੀ।

ਪਹਿਲੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨਤਕ ਰੈਲੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਮਸੌਦਾ ਛਪਵਾਉਣਾ ਵੀ ਚੁਰਚੁ ਸੀ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅੰਤੌਰੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਹਲਕਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਖੂਬ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਇਆ, ਨੌਕਰ ਬੁੱਲ੍ਹ ਵੇਟੇ ਤੇ ਫੇਰ ਇਸ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਉਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੇ ਜੋ ਅਸਰ ਪਾਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦੇ ਦਰੁਸਤ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕਈ ਲਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਜੰਮਦੇ ਤੇ ਮਰਦੇ ਦੇਖਿਆ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਚਿਆ। ਸਿਰਫ਼ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਹੀ ਜਿਉਂਦੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੋਤਰੀ ਸਾਡਾ ਬੋਲਣ ਦਾ ਹੱਕ ਤਾਂ ਖੁੱਸ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦੀ ਜਿੰਤ ਨੂੰ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਮੌਜੂਦਾ ਨਿਜ਼ਾਮ ਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਸਮੇਂ ਦੀ ਧੂੜ ਵਿੱਚ ਉੱਡ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਮੂਵਮੈਂਟ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉਹ ਅਧਾਰ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਏਗਾ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਮੌਜ਼ਾ ਸੀ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਪਾਰਟੀ ਤੋਂ ਉਸ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਵੀ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹਾਲ ਦੀਆਂ ਸੀਟਾਂ ਖਾਲੀ ਰਹਿ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਸੀ। ਇਹੋ ਡਰ ਮੈਨੂੰ ਵੱਢ ਵੱਢ ਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਲੋਕ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਦਿਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਧੜਕਦੇ ਦਿਲ ਤੇ ਅੰਤ ਦੀ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਮੈਂ ਉਸ ਘੜੀ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਇਹ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੀਟਿੰਗ ਸਾਡੇ ਸੱਤ ਵਜੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪੈਣਾ ਘੱਟਾ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਹਾਲ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਉਛਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੂਰਾ ਹਾਲ ਖਚਾਖਚ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕ ਵੀ ਆਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਅਸੀਂ ਉਮੀਦ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਅੱਧੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਲੱਗਦੇ ਸਨ, ਜਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਰਪੱਖ।

ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੀ ਘੜੀ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ। ਪਰ ਅਚਾਨਕ ਸਾਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਇੱਕਦਮ ਹੀ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਬੁਲਾਰੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੀ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਦ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਕੁਹਰਾਮ ਮਚ ਗਿਆ, ਨੌਬਤ ਹਿੱਸਕ ਟਕਰਾਅ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਕੁਝ ਜੰਗੀ ਸਾਥੀਆਂ ਤੇ ਕੁਝ ਦੂਜੇ ਪੈਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਦੇਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਲਿਆ। ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਭਾਸ਼ਣ ਫੇਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਬਾਦ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਦਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਹੱਲਾਬੋਲੀ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਪੂਰ ਨਾਅਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗੁਟਿੰਗ ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦਬਦਬੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਫੇਰ ਮੈਂ ਆਪਣਾ 25 ਨੁਕਤੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਹਰ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੈਂ ਉਥੇ ਹਾਜ਼ਿਰ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਦ ਪੁਛਦਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ। ਲੱਗਾਤਾਰ ਵਧਦੇ ਹੋਏ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇੱਕ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਖਰੀ ਨੁਕਤੇ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰਾ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸੀ। ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਅਕੀਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਏਕਤਾ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਪਰੇ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਹਾਲ ਦੇ ਖਾਲੀ ਹੋਣ ਨੂੰ ਹੀ ਕਰੀਬ ਚਾਰ ਘੰਟੇ ਲੱਗ ਗਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਧੌਂਕ-ਧੌਂਕੀ ਹੁੰਦੇ ਲੋਕ ਬਾਹਰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਾਡੇ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਹ ਖੀਜ਼ ਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਕਦੇ ਬੇਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇੱਕ ਜਵਾਲਾ ਪੁਰੰਡ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸੇਕ ਵਿੱਚੋਂ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ ਚੰਡਿਆ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਮੈਂ 9 ਨਵੰਬਰ, 1918 ਦੇ ਗੱਦਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟਣ ਵਾਲੇ ਦੈਵੀ ਕਹਿਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਡਾ ਸਾਡਾ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਾਲ ਖਾਲੀ ਸੀ। ਲਹਿਰ ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ ਉਛਾਨ 'ਤੇ ਸੀ।

ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਲਹਿਰ

ਸੰਸਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਪਾਰਟੀ

24 ਫਰਵਰੀ, 1920 ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪੱਚੀ ਨੁਕਾਤੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਸਲਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਜੰਝੇਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇੰਨੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਜਿੱਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਲਹਿਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਥਾਂ, ਤਾਂ ਹੀ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਜਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਸਿਆਸੀ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਚੁਣਾਵੀ ਢੰਗ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਇਹ ਇੱਕ ਅਸਲੀ ਹੀ ਵੱਖਰਾ ਸੰਸਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਇੱਕ ਜੁਗਸਾਜ਼ ਅਹਿਮੀਅਤ ਹੈ।

ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯਾਦ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਬੁਰਜੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਘੜਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇੱਕੋ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਆਉਂਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੇ ਜਿਸ ਘੜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਦੀ ਮਦਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜਨਤਾ ਦੇ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਰੁਖ ਦੀ ਭਿਣਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਉੱਤੇ ਨਵੀਂ ਪਾਲਿਸ਼ ਚਾੜਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਪਾਰਟੀ ਜੋਤੀਬੀਆਂ ਦੀ ਉਹ ਹੇੜ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਜਨਤਾ ਦੇ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਮੂਢ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਮਾਹਿਰ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਲੰਬੀ ਸੰਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ 'ਚੋਂ ਲੰਘ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਉਹ ਆਪਣੀ 'ਪਿਆਰੀ' ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚਰਦੇ ਹਨ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਦੇ ਹਨ। ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨੱਕ ਡਬੋ ਡਬੋ ਕੇ ਉਹ ਇਹ ਸੁੰਘਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਖਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਲੋਕ ਹੁਣ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕੀ ਨੇ, ਉਹ ਕਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਔਕ ਚੁੱਕੇ ਨੇ। ਦਫਤਰੀ ਕਾਮਿਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹਰ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਪੁਣ-ਛਾਣ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ-ਕਮੇਟੀ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਘੜਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀਆਂ ਇਸ ਲੋਚੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਸਿਪਾਹੀ ਆਪਣੀ ਫਟੀ ਹੋਈ ਕਮੀਜ ਬਦਲ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਸਭ ਦੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਨਅਤਕਾਰਾਂ, ਵਪਾਰੀਆਂ, ਖਪਤਕਾਰਾਂ, ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਚੋਣਾਂ ਦੇ ਕਤਮ ਹੁੰਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਛਿੱਕੇ ਟੰਗ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਮੇਟੀ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਤੋਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਆਪ ਆਪਣੀਆਂ ਜੇਬਾਂ ਭਰਨ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਚਾਰ ਸਾਲ ਲੰਬਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਜਦ ਕਦੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਟ੍ਰੱਟਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਸਾਰਾ ਦੇਸ਼ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਵਥੇਰੀਆਂ ਕਸਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਹਾਲਾਤ ਫੇਰ ਤੋਂ ਵਸੋਂ ਬਾਹਰ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਮੁੜ ਤੋਂ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਨਤਾ ਦੀ ਕਦੇ ਨਾ ਸਮਝ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਮੂਰਖਤਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਦਾਅਵੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵੋਟਰ ਭੇਡਾਂ ਵਾਂਗ ਪੋਲਿਸ਼ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ 'ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪੇਂਡੂਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਚੁਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਹਰ ਕੋਈ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਧੌਖੇਧੜੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਪਰਦੇ ਦੇਖਣਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਬੁਰਜ਼ੁਆਜੀ ਕਦੇ ਵੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਹੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਰਾਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜਾਚੂ ਦੀ ਇਸ ਕਤਾਰੀ ਨੂੰ ਉਲਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਨਿਰਣਾਇਕ ਲੜਾਈ ਸੰਸਦ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਵੈਕਟਰੀਆਂ ਤੇ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਬੁਰਜ਼ੁਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀਟਾਂ ਜਿੱਤਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਚਾਹੇ ਮਤਲਬ ਕੰਢੇ ਜਾ ਸਕਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਕਰਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਧਿਰ ਪੂਰੀ ਗੁੰਡਾਗਰਦੀ ਨਾਲ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਉਖਾੜਨ ਵਿੱਚ ਜੁੱਟੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਉੱਤੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬਚਾਵ ਦੀ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਵਾਲੀ ਨੀਤੀ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬੇਕਿਰਕ ਅਤੇ ਸਿੱਧੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਅਖੌਤੀ ਕੌਮੀ ਬੁਰਜ਼ੁਆਜੀ ਦੇ ਲੀਡਰ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਰਾਹ ਪੱਪਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਡਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਵਾਬ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਹ ਨਾਕਾਮ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਸੰਸਦੀ ਨਾਟਕ ਰਾਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਕੌਮ ਨੂੰ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਲੈਂਦੇ ਹੋ। ਪਰ ਆਪਣੀ ਹਮਲਾਵਰ ਨੀਤੀ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸੰਸਾਰ ਚੇਤਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੀ ਅਸੀਂ ਪੂਰੀ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਲ ਰੀਯਾ ਕਰਾਂਗੇ। ਅਸੀਂ ਉਹ ਪੇਂਡੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਜੋ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਦੇਵੀ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਵੇਗੀ।

ਸੋ ਲਹਿਰ ਦੇ ਇਸ ਮੁਢਲੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਫੌਜੀ ਭਿੰਗ ਦਾ ਖਾਸ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਹ ਭਿੰਗ ਨਵੀਂ ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰੇਗਾ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਖਿਆਲ ਰੱਖੇਗਾ ਕਿ ਸੰਸਦੀ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਲਾਲਚ ਇਸ ਨੂੰ ਪਤਿਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਸ ਇਜ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਖੁਦ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅੰਦਰ ਹੀ ਲਟੇ ਜਾਣਗੇ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਮੱਥੇ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਰਾਹ ਤਿਆਰ ਕਰਨਗੇ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਉਪਾਅ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ,

ਜੋ ਅੱਜ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੁਰਾਜ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਨਵੀਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਸਾਡੀ ਨਵੀਨ ਤਰਜ਼ੇ-ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ 'ਵੋਲਕਿਸ਼' (Völkisch) ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕੀ ਅਰਥ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਧਰਮ ਵਾਂਗ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਵਸੀਰ ਹੈ। ਧਰਮ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਨਿਸ਼ਚਤ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਬੰਨਣਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਕੰਮ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਫਲਾਂ ਆਦਮੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਾਰਮਿਕ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਫਿਕਰਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਉਸ ਆਦਮੀ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਗੁਣ ਕੀ ਹਨ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਹੁੰਦੀ ਤਸਵੀਰ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋਣ ਪਰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹਰ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜੱਚ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਧਰਮ ਦਾ ਮਕਸਦ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਉਪਰ ਚੁੱਕਣਾ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਖਾਤਰ ਨਹੀਂ ਜਿਉਂਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਆਦਰਸ਼ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਬਣਾਉਣ 'ਚ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਚੱਕਰ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਸੱਕ ਧਰਮ ਦੇ ਕੁਝ ਭੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਸਰਵਉੱਚ ਸੱਤਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਆਤਮਾ ਦੀ ਅਨਸ਼ਵਰਤਾ ਨੂੰ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਡੂੰਘਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਡਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਮੇਰੇ ਆਦਮੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਅਮਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿੱਚਾਰ ਕਿੱਥੇ ਤੱਕ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਸਕੇ ਹਨ। ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਬੇਕਾਰ ਹੀ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਅਰਾਜਕਤਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਵੋਲਕਿਸ਼' (Völkisch) ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਵੀ ਕੁਝ ਭੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ। ਪਰ ਕੋਰੀ ਰਾਵੁਕਤਾ ਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤਾਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਵੀ ਵਿੱਚਾਰ ਉਨ੍ਹੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੰਭਾਲ ਸਕਦਾ, ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਉਹ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਫੌਜੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਲਹਿਰ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਇਹ ਲਹਿਰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਪਾਰਟੀ ਹੀ ਰਹੇਗੀ। ਸਿਰਫ਼ ਜਿੱਤ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਅਧਾਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਰਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਮ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਰਾਜਸੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਆਮ ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਠੋਸ ਰਾਜਸੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿੱਚ ਢਾਲਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਿਤਰਤ ਦਾ ਵੀ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਪੜਾਵ 'ਤੇ ਤੇ ਹੀ ਸਿਆਸੀ ਆਗੂ ਦੀ ਜਹਿਜ਼ ਲਈ ਸੁੱਚੀ ਦੀ ਪੱਥਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਰੀਰੀ ਸੰਚਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਢਾਲ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਲੋਕ ਇੱਕਦਮ ਘਬਰਾ ਨਾ ਜਾਣ। ਸੱਚ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਇਹ ਕੰਮ, ਮਨੁੱਖੀ

ਰੂਪ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਤੇ ਅਮਲੀ ਸੂਝ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹੋਏ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅਮਰੂਰ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜੁਝਾਰ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦੇਣਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਰਾਜਸੀ ਅਕੀਦਾ ਹੋਵੇ, ਸਾਂਝੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਤੇ ਸਾਂਝੀ ਇੱਛਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਹੋਵੇ ਤੇ ਜੋ ਸਖਤ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਢਲ ਕੇ ਜੱਥੇਬੰਦ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੀ ਅਸਲ ਕੰਮ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਅਮਲੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਇਸੇ ਕੰਮ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਲੋਧਾਂ ਕਰੋੜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਚੁਣਕਰ ਹੀ ਉਠਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਠੋਸ ਰੂਪ-ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਜੁਝਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਚੱਟਾਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠੋਸ ਤੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਾਂਗ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਉਸ ਦੀ ਸਫ਼ਲਤਾ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਸਹੀ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਆਮ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਰਾਜਸੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ 'ਵੋਲਕਿਸ਼' ਦਾ ਮਤਲਬ ਰਾਜ ਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਉਸ ਸੰਕਲਪ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਸਾਂਝਾ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਨਸਲ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸਿੱਟਾ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਕੌਮਾਂ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਇਸ ਦੇ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਆਮ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਮਾਰਕਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਉਸ ਯਹੂਦੀ ਨੇ ਤਾਂ ਇਸ ਜਹਿਰ ਨੂੰ ਨਿਤਾਰ ਕੇ ਹੋਰ ਸੋਧਣਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਰਜੂਆਜ਼ੀ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਤੋਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਵਿਰੁੱਧ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰਨਾ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਢਿੱਜੂਲਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਆਮ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ 'ਵੋਲਕਿਸ਼' ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਵਿੱਚ ਨਸਲੀ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਅਸੀਂ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਹੱਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਉੱਤਮ ਅਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉੱਤਮ ਨਸਲ ਦੀ ਜਿੱਤ ਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ, ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਮਨੁੱਖੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਨੈਤਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਰੱਖਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਨਸਲੀ ਹੱਦ ਲਈ ਖਤਰਾ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਸਭਿਅਤਾ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬਚੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਹੀ ਕਤਮ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਜਾਂਗਲੀ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਮੰਗੋਲਾਂ ਤੇ ਨੀਗਰੋਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਵਾਲੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਅਸੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਸਿਰਫ਼ ਸਰਵੋਤਮ ਨਸਲ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਇਸ ਨਸਲ ਦੀ ਹੋਣੀ ਹੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਲਿਕ ਬਣ ਜਾਵੇ। ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕੁੱਲ ਵਸੀਲੇ ਉਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਹੋਣਗੇ। ਪਰ ਇਹ ਜਿੱਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹਥਿਆਰ ਨਾਲ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਪੂਰੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਤੇ ਜੱਥੇਬੰਦ ਬੇਕਿਰਕੀ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੰਮ ਕੱਟੜਪੁਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ,

ਰਾਜਸੀ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਉਹੀ ਕੰਮ ਉਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਰਮਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਇਸੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ।

ਲੋਕ-ਸੱਤਾ ਦੇ ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਤ ਅਰਥ ਦੇਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪੂਰਵ ਸ਼ਰਤ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਸਿਧਾਂਤ ਆਪਣੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਮਨਚਾਹੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦੇ ਕੇ, ਕਦੇ ਵੀ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਮੇਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਤ ਤੇ ਠੋਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਾਂ। ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਇੱਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ।

ਰਾਜ

1920-21 ਤੋਂ ਹੀ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਇਹ ਦੋਸ਼ ਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਬਾਰੇ ਰਾਜ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚਾਰ ਨਾਂਹਪੱਖੀ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਦਾ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਵਿਰੋਧੀ ਅਕਸਰ ਇਹ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਖੁਦ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਕੋਲ ਰਾਜ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸਪਸ਼ਟ ਸਿਧਾਂਤ ਸਿਰਜਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵਰਜ ਸੀ, ਉਹ ਖੁਦ ਸਰਕਾਰੀ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੀਟਾਂ ਮੰਲੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਚਿੰਤਾ ਤਾਂ ਬਸ ਰਾਜ ਦੇ ਉਸ ਰੂਪ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦੀ ਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਸੱਚ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨਾਲ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਉਸ ਦਿਦਿਕੱਦ ਮਾਨਵੀ ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦੇ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਬਹਾਨੇ ਲੱਭਣਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀਂ ਰਾਜ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੱਠੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾ ਹਿੱਸਾ ਉਹ ਸੀ ਜੋ ਰਾਜ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸੰਸਥਾ ਮੰਨਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਬੰਦੇ ਸਵੈ-ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਇੱਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੁਝ ਸਾਂਝੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗਰੁੱਪ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਲੋਕ-ਇੱਛਾ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਰਾਜ ਦੀ ਹੱਦ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਾਧਨ ਨੂੰ ਹੀ ਅੰਤਮ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਮੰਨ ਲਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਰਾਜ ਦੀ ਹੱਦ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਲੋਕ ਹੀ ਰਾਜ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਗੜਬੜੀ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅਮਨ ਅਮਾਨ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਇਹ ਨਾ ਤਾਂ ਸਾਧਨ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਟੀਚਾ। ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਬਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਧਰੁਵਾਂ ਵਿੱਚਾਲੇ ਘੁੰਮਣਾ ਸੀ। ਬਾਵੇਗੀਆਂ ਵਿੱਚ 'ਬਾਵੇਗੀਅਨ ਪਾਪੂਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ' ਇਸ ਦੀ ਸਮਰਥਕ ਸੀ। ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਅਪੋਤੀ 'ਕੋਂਜ਼ਰਵੇਟਿਵ' ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਹੀ ਪੱਖ ਪੂਰਦੇ ਸੀ।

ਦੂਜਾ ਗਰੁੱਪ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਛੋਟਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਨ, ਜੋ ਰਾਜ ਦੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਕੁਝ ਬਰਤਾਂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਸਮਰੂਪਤਾ ਉੱਤੇ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦੇ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ

ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਵੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਦੀ ਹੱਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਟੀਚਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਭਲਾਈ ਦੇ ਵਾਧੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਰਾਜ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਫਰਜ਼ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਬੇਹਤਰੀ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਰਾਜ ਦੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਤੀਜਾ ਗਰੁੱਪ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਰਾਜ ਨਸਲੀ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮਰੂਪਤਾ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰਲੇ ਸੱਤਾ ਦੇ ਝੁਕਾਵਾਂ ਦਾ ਸਾੰਕਾਰ ਰੂਪ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਇਹ ਵਿੱਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਾਂਝੀ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਕੌਮੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਤ ਸੋਧ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਇਹੋ ਸੋਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਭੁੱਲਿਆਰੀ ਗਲਤੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨੀਕਰਨ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਖੰਭਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੇਦਜਨਕ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਗਲਤ ਮਤਲਬ ਹੋਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਦੂਜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਜਰਮਨ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਜਰਮਨ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਨਾਲ ਹੀ ਕੋਈ ਚੀਨੀ ਜਰਮਨ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ। ਇੱਥੇ ਤੱਕ ਕਿ ਪਾਨ-ਜਰਮਨ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਮੁਰੱਖਾਨਾ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਬੁਰਜੂਆ ਕੌਮਵਾਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੇ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਜਰਮਨੀਕਰਨ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੇ ਐਨ ਵਿਪਰੀਤ ਹੈ। ਜੇ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਖਦੇ ਸਾਰੇ ਵੱਡੇ ਪਾੜੇ ਪੂਰ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਹਰਾਮੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਮਲ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਜਰਮਨ ਮੂਲ ਦਾ ਹੀ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਮਿਸਾਲਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਜੇਤੂਆਂ ਨੇ ਹਾਰੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਬਾਦ ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੂਜੇ ਲੋਕ ਬੋਲ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਜੇਤੂ ਖੁਦ ਜਿੱਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਲੋਕਾਂ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨਸਲਾਂ, ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਖੂਨ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਹਾਰੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖੂਨ ਬਦਲ ਕੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਅਸੰਭਵ ਗੱਲ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਖੂਨ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਣ ਨਾਲ ਹੀ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਤਾਂ ਉੱਤਮ ਨਸਲ ਨੂੰ ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਅੰਤਮ ਸਿੱਟਾ ਇਹੋ ਨਿਕਲਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਹੀ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੇਤੂ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਮਿਸ਼ਰਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਖਾਸ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨਸਲ ਦੀ ਸਭਿਅਚਾਰਕ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕਤਾ ਉੱਕਾ ਹੀ ਕਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਸ਼ਵ ਦੂਜੇ ਦੀ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦੇ ਜਰਮਨੀਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦਾ ਰਾਜ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਸਲੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਜ਼ਹੂਰ ਹੀ ਪਤਨ ਹੋ ਜਾਣਾ

ਸੀ। ਇੱਕ ਕੌਮੀ ਰਾਜ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕਤਾ ਨੇ ਅਲੱਪ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਿਸੇ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਖਾਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਹਬਸਬਰਗ ਦੀ ਤੇਰਾਦਿਲੀ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਕੌਮ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਚੰਗਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਪੌਲੈਂਡ ਬਾਰੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੋਧਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇੱਕ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨਸਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਜਰਮਨ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ, ਜੋ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਓਪਰੀਆਂ ਸਨ।

ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਵੀ ਗੁੱਸਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਅਮਰੀਕਾ 'ਚ ਦਾਖਿਲ ਹੁੰਦੇ ਸਮੇਂ ਯਹੂਦੀ ਆਪਣਾ ਜਰਮਨ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦਿਖਾਏ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਸਾਖ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਸੱਟ ਲੱਗਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਆਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੰਦੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਸੋਚਣ ਦੀ ਖੋਜ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਿਆਦਾਤਰ ਜਰਮਨ ਬੋਲਦੇ ਸਨ। ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨੀਕਰਨ ਤਾਂ ਉਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਵੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਤੱਕ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਕੌਮੀ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਖੂਨ ਰਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀਵਾਦ ਉਸੇ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਅੱਜ ਕੁਲ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵੀ ਅਕਸਰ ਤਾਰੀਫ਼ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ।

ਇਸ ਤੀਜੇ ਗਰੁਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਨ ਜੋ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਰਾਜ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਅੰਤਮ ਟੀਚਾ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮਨੁੱਖੀ ਹੱਦ ਦੇ ਉੱਚੇਰੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਘਾਟ ਸੀ। ਉਹ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿੱਚ ਨਸਲ ਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਮ ਹੋ ਸਨ। ਰਾਜ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੰਮ ਤਾਂ ਨਸਲ ਦੀ ਬੇਹਤਰੀ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਨਾਂ ਦੇ ਯਹੂਦੀ ਨੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿੱਚਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਕਤਮ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਬੁਰਜੁਆਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਲ-ਜਲੂਲ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੇ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਵਜ੍ਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਬੁਰਜੁਆਜ਼ੀ ਦੀ ਹਾਰ ਨਿਸ਼ਚਤ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਆਪ ਹੀ ਟੋਆ ਪੁੱਟ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਛਿੱਕੇ ਟੰਗ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਅਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੇ ਗਿਬਿਆਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੁਦ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਹੱਥ ਸੋਪ ਦਿੱਤੇ ਸਨ, ਉਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ।

ਇਸ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕੰਮ ਰਾਜ ਬਾਰੇ ਆਪਣਾ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜ ਕੌਮੀ ਅੰਤਮ ਟੀਚਾ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਸੀ। ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਤਾਂ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਰੋਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕੌਮੀ ਗਰੇਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਨੇੜਲੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਸਲੀ ਹੱਦ ਦੇ ਬੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਸੀ। ਜੇਕਰ

ਆਰੀਅਨ ਨਸਲ ਕਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸੈਕੰਡੇ ਰਾਜ ਮਿਲ ਕੇ ਵੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਚਾ ਸਕਦੇ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਣ ਦਾ ਕੰਮ ਰਾਜ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਉਸ ਨਸਲ ਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਰਾਜ ਦੀ ਆਪਣੀ ਤੱਕਤ ਉਸੇ ਬੁਲੰਦੀ 'ਤੇ ਬਣੀ ਰਹੇ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਡਿਗ ਜਾਵੇ। ਨਸਲੀ ਮਿਸ਼ਰਣ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਦੀ ਨਾਕਾਮਯਾਬੀ ਹੀ ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਉੱਚਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਰੋਤ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਨਸਲ ਹੈ।

ਨਸਲ ਦੀ ਇਹ ਸਮਰੱਥਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਜਗਾਰ ਹਾਲਤਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਇਹ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਦਬ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਈਸਾਈ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਰਮਨ ਅਸਭਿਆ ਸਨ, ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਾਇਨਸਾਫ਼ੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਉੱਤਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਕਰੋੜ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਵਰਗਾ ਸਾਜਗਾਰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਨੀਵੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦਬੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੇ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਉਸਾਰੂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਲਈ ਉੱਤਰ ਦਾ ਸਖਤ ਮਾਹੌਲ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਨਹੀਂ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ ਹੋਈ ਇੱਕ ਖਾਸ ਦਾਤ ਹੈ, ਭਾਵ ਬਾਹਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਾਜ ਨਸਲ ਦੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਸਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੁਰਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਰਾਜ ਆਪਣੀਆਂ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੇ ਮੱਥਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪਿਆ ਇੱਕ ਫਾਲਤੂ ਦਾ ਬੋਝ ਹਨ। ਰਾਜ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਖਾਲੀ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਹੈ, ਅਸਲੀ ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਉਸ ਅੰਦਰਲੀ ਨਸਲ ਹੀ ਹੈ। ਬਰਤਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਿਰਫ਼ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਹੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਅੰਦਰਲੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤੇ ਉਹ ਫਲੂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦਾ ਸਰਵਉੱਚ ਕਰਤਵ ਉਸ ਨਸਲ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਸਾਰੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਸਿਰਜਕ ਹੈ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੈ। ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਰਾਜ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੀ ਇੱਕ ਜਿਉਂਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ, ਜੋ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਬੌਧਿਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਕਾਸ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਉਚਾਈਆਂ ਤੱਕ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨ ਲੈ ਕੇ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਹੋਣ ਦਾ ਨੱਪਾ ਵੀ ਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚਾਰ ਤੇ ਕੰਮ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਦੀ ਪਸੰਦ ਜਾਂ ਨਾਪਸੰਦ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਸੱਚ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਹੋਣਗੇ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਦਾ ਅਸੀਂ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਆਉਣ

ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਸਾਡੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਮਝਣਗੀਆਂ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਵੀ ਠਹਿਰਾਣਗੀਆਂ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕੀਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਰਾਜ ਆਦਰਸ਼ ਹੈ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਗੋਂ ਨਸਲ ਦੀ ਸੁਧਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਬਾਕੀ ਦੁਨੀਆਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਉਸ ਰਾਜ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਨਸਲ ਦੀ ਸਮਰੂਪਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਗਾ ਕਿ ਰਾਜ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਹਰੀ ਅੰਕਾਰ ਹੈ ਸਾਰ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਹੈ ਕਿ ਉੱਚੀ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨੀਗਰੋ ਕਬੀਲੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨੀਗਰੋਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਮਾੜੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਧੀਆ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਰਾਜ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਇੱਕ ਬੁਰਾ ਰਾਜ ਮੌਜੂਦਾ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀ ਸਾਪੇਖਕ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਘੱਟਾ ਫੇਰ ਵੀ ਆਸਾਨ ਹੈ ਪਰ ਨਿਰਪੇਖਕ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਜ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਜੁੜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਧਰ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਸਾਡੇ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਰਾਜ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਕੀ ਹੋਣਗੇ?

ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦਾ ਅਧਾਰ ਨਸਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਰੂਪੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕੋਮੀ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਰਲ ਗਏ ਜਿਹੇ ਨੇ ਸਾਡੇ ਖੂਨ ਦੀ ਸਮਰੂਪਤਾ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਖੂਨ ਦੇ ਲੱਗਾਤਾਰ ਆ ਰਹੇ ਹਜ਼ੂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤੌਰਾਂ ਦੇ ਮੁਕੰਮਲ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਹੁਕਾਵਟ ਪਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਉਬਲਦੇ ਹੋਏ ਕੜਾਹੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਨਹੀਂ ਉਭਰ ਸਕੀ। ਵਿਰੋਧੀ ਤੌਰਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੋਕਟ ਦੀ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਜਰਮਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਖਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਸਲੀ ਤੱਤ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਹੋ ਸਾਡੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਜਰਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਜੜ ਵਰਗੀ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਖੂਨ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਉੱਤੇ ਮਾਲਕੀ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਅੱਜ ਤੱਕ ਵੀ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਏਕਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਸਨੂੰ ਗੱਲ ਅਤੀਤ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਬਦਹਾਲੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਵਰਦਾਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਹੀ ਹੈ ਕਿ

ਅੱਜ ਵੀ ਸਾਡੇ ਖੂਨ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਸੁਧਤਾ ਬਚੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਨਸਲੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਣ ਨੇ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਪਿਰ ਦੇਣਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮਰੱਥਾ ਨੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਘੱਟ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਫਾਇਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਵੀ ਉਹ ਕਬੀਲੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੂਨ ਸੁਧ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਹੋ ਸਭ ਤੋਂ ਕੀਮਤੀ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਸਾਡਾ ਭਵਿੱਖ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਕਿਸਮਤ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਵਰਤੋਂ, ਨਵੇਂ ਗਿਆਨ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਨੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਖਾਸ ਮਿਸ਼ਨ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਰਾਜ ਜਿਸ ਦਾ ਸਰਵ-ਉੱਚ ਮਕਸਦ ਸਾਡੀ ਨਸਲ ਦੇ ਸਰਵੋਤਮ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਚੇ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਅਧਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਮੁਰਦਾ ਮਸ਼ੀਨ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਅੰਤਮ ਟੀਚਾ ਗਰਦਾਨਦੀ ਹੈ, ਇੱਕ ਜੀਵੰਤ ਇੱਕਾਈ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗੀ।

ਇਹ ਰਾਜ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਕੀਮਤੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੱਠਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ, ਸਗੋਂ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵੀ ਕਰੇਗਾ। ਇੰਜ ਇੱਕ ਖੜੋਤ ਮਾਰੇ ਯੁੱਗ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੰਭਲਿਆਂ ਭਰੇ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਬਾਕੀ ਥਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਇੱਥੇ ਵੀ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਢੁਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਰਾਮ ਹਰਾਮ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਕੇ ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਲਈ ਨਵੇਂ ਲਈ ਲੜਨ ਨਾਲੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਹੀ ਵੱਧ ਲਾਭਦੇਹ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੋਝੇ ਦਿਮਾਗ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਰਾਜ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੱਤਾ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਹ ਹੋਂਦ ਲਈ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਦੀਵੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਇੱਕ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਹਥਿਆਰ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪੂਰੀ ਫੌਜ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੋ ਬੁਰੇ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਸੁਸਤ ਹਨ, ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਜੀ ਸਵਾਰਥ ਇਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੌਮ ਦੀ ਵਿਛਾਲਤਾ ਤੇ ਜਟਿਲਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਸਾਡੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੇ ਅਸਾਰ ਘੱਟ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਡਰ ਹੈ। ਜੰਗ ਦੇ ਇਸ ਬਿਗੁਲ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਹੁਕ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੰਬਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦੇਵੇਗੀ। ਪਰ ਇਹੋ ਹੁਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸੱਦਾ ਵੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਲੜਨ ਦਾ ਮਾਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਕੌਮ 'ਤੇ ਛਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਬੰਨ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਲੋਕ, ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜਮ੍ਹੜ ਨੂੰ ਤੋੜ ਸੁਟਣਗੇ। ਸੋਸ਼ਲ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੁਕਾਵਟ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹੀ ਸਾਡੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਭਰਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਫੈਲਾ ਦੇ ਜਾਏ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਕਰਨਗੇ। ਇਹੋ ਚੋਣ ਹੀ ਸਾਡੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਕੁਦਰਤ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਮਿਸ਼ਰਣ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਪਤਨ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਉੱਚੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵੀ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਸਿਰਫ਼ ਘਟੀਆ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਵੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ।

ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅਰਸੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਇਸ ਨਸਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਲੜਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਦੀ ਸੁਧਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾਈ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਿਲੰਗੋਝੋ ਤੋਂ ਬਣੀ ਇਸ ਨਸਲ ਦਾ ਅੰਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾ ਤਾਂ ਉਹ ਲਚਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਉਸਾਰੂ ਸਮਰੱਥਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਉਹ ਸੁਧ ਖੂਨ ਵਾਲੀ ਨਸਲ ਉੱਤੇ ਭਾਰੂ ਪੈ ਸਕੇ।

ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਬਣਾਏ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਬੇਕਦਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦੇਵੇਗੀ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਕੁਦਰਤ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨੁਕਸਾਨ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਖਤਰਾ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਅਨੁੰਨੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਲੋਕ ਨਸਲੀ ਰੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਦੇ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਅੱਗੇ ਹੀ ਵਧਦੇ ਤੁਰੇ ਜਾਣ। ਇਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂਲਾ ਆਖਰੀ ਗੁਣ ਵੀ ਕਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਲੋਕ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਮੰਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰਮੀਕਰਨ ਦੀ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਨੱਥ ਪਾਉਣਾ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਦਾ ਹੀ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਸਮਕਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪਵਿੱਤਰ ਮਨੁੱਖੀ ਹੱਕਾਂ ਉੱਤੇ ਛਾਪੇ ਦਾ ਰੋਲਾ ਪਾ ਕੇ ਇਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰੇਗੀ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੋ ਹੱਕ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਹੈ ਨਸਲੀ ਖੂਨ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ, ਤੇ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਨਿਰਾਪੁਰਾ ਹੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਵੀ ਹੈ।

ਅੱਜ ਸ਼ਾਦੀ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਨਸਲ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਾਜਿਸ਼ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਰਾਜ ਸ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਉਪਰ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ ਕਿ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੰਤਾਨ ਰੱਬੀ ਸ਼ੁਰੂਪ ਵਿੱਚ ਢਲੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ। ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਲੋਗਰਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ 'ਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਰਾਖਸ਼ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਰੋਲਾ ਪਾਉਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ੇਬਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਜੋ ਇਸ ਸਾਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ

ਸਰਵਨਾਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਤਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭੁਗਤਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਹਾਲਾਤ ਇਹ ਨੇ ਕਿ ਗਰਭ ਨਿਰੋਪਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਹਰ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ ਵੇਚੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਤੱਕ ਕਿ ਫੇਰੇ ਵਾਲੇ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕੇ ਦਿੰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਮੌਜੂਦਾ ਨਿਜਾਮ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਬੁਰਜ਼ੂਆਜ਼ੀ ਲਈ ਸਿਵਲਿਸ, ਟੀ-ਬੀ ਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਖਾਨਦਾਨੀ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਔਲਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਗੁਨਾਹ ਹੈ। ਪਰ ਤੰਦਰੁਸਤ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਸੰਤਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਤੱਕ ਕਿ ਚਰਚ ਵੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮਿਲਾਫ਼ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਇਸ ਗੁਨਾਹ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਫੇਰ ਉਹ ਦੇਖ ਕੇ ਹੋਰਾਨ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਕਿਉਂ ਹੈ। ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੇ ਉਹ ਨੀਗਰੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਕਾਫ਼ਿਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਯੂਰਪ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਲਾਉਣ।

ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਲੋਕਰਾਜ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇਗਾ। ਅੱਜ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲੋਕਰਾਜ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਵੇਗਾ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਹੀ ਲੋਕ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਣ, ਜੋ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹਨ। ਖਾਨਦਾਨੀ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਔਲਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਪੂਰੀ ਸ਼ਖਤੀ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਏਗਾ। ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਅਹੰਕਾਰ ਦੀ ਇਸ ਸ਼ਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬੁੱਝ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਇਜ਼ਾ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਮੈਡੀਕਲ ਖੋਜਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਆਣਵਾਸ਼ਿਕ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਔਲਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਹਰ ਅਮਲੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਆਰਥਿਕ ਬੁਝ ਕਾਰਨ ਹੀ ਲੋਕ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਾ ਕਰਨ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਬੀਮਾਰੀ ਕੋਈ ਸ਼ਰਧ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਹਿਜ਼ ਇੱਕ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਹੈ। ਪਰ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਅਹੰਕਾਰ ਦੀ ਖਾਤਰ ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਨੂੰ ਮਾਸੂਮ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਤੱਕ ਫੈਲਾ ਦੇਣਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਅਪਰਾਧ ਹੈ। ਰਾਜ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਜੇ ਖਾਨਦਾਨੀ ਬੀਮਾਰੀ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਆਦਮੀ ਆਪਣਾ ਬੱਚਾ ਪੈਦਾ ਨਾ ਕਰਵੇ, ਕਿਸੇ ਅਜਨਬੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸੇਵਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਰਾਜ ਕਿਸੇ ਆਲੋਚਨਾ ਜਾਂ ਤਾਰੀਫ਼ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਗ਼ੈਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰੇਗਾ। ਜੇ ਸਿਰਫ਼ ਛੇ ਸਦੀਆਂ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਔਲਾਦ ਦੇ ਹੱਕ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਇੱਕ ਭਿਆਨਕ ਦੁਰਗਤੀ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਵੇਗੀ। ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੇ ਉਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਅੱਜ ਕਿਆਸ ਕਰਨਾ ਵੀ ਔਖਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਨਰੋਈ ਨਸਲ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਅਛੂਤੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੋ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਸਰੀਰਕ ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਨਿਘਾਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੀਆਂ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਕਸਦਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਖਤ ਕਦਮ ਲਏ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਖਾਸ ਕਮੇਟੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਦੀ

ਨਸਲੀ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ-ਪੱਤਰ ਜਾਰੀ ਕਰਨਗੀਆਂ। ਇਸ ਨਸਲ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਜੋ ਕੌਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਰਮਾਇਆ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੌਮ ਦੇ ਹਰ ਸਖਸ਼ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਗੌਰਵ ਦਾ ਸਮਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਨਵੀਂ ਚੋਣਨਾ, ਜੋ ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਸਲੀ ਨੀਤੀ ਉੱਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰੇਗੀ, ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੁਨਹਿਰੀ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਲੋਕੀਂ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਕੁੱਤਿਆਂ, ਬਿੱਲੀਆਂ ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਲਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮਨੁੱਖੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਉੱਤੇ ਲਾਉਣਗੇ। ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਵਰਗ ਲਈ ਤਿਆਗ ਤੇ ਕਤਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਦ ਕਿ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇਣਗੇ। ਜੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਨਸਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਤਾ ਵੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਪਰ ਖੂਹ ਦੇ ਡੰਡੂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ।

ਉਹ ਸੱਦੇ ਛੰਡਦੇ ਹੋਏ ਸਾਡਾ ਮਜ਼ਾਕ ਵੀ ਉਡਾਣਗੇ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਂਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਲੀਲ ਇਹ ਹੋਵੇਗੀ, 'ਖਿਆਲ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ਪਰ ਅਫਸੋਸ ਇਸ 'ਤੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।' ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਹਿਮ 'ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੇ ਫਿਰਕੂ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦੀ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਰੱਬ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੌਲਤ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਉੱਤੇ ਨਿਕੇ ਹਨ, ਜੋ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਸਵਰਗ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਆਪਣੀ ਗਰੀਬਤੀ ਹਰਿਮੋਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਸਾਡਾ ਸਾਰਾ ਦਾਰੋਮਦਾਰ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ 'ਤੇ ਹੈ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਨਸਲੀ ਅਸੂਲਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣਗੇ, ਜਾਂ ਫੇਰ ਇਸ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮੁਕੰਮਲ ਵਿਨਾਸ਼ ਦੇ ਆਖਰੀ ਗਵਾਹ ਹੋਣਗੇ।

ਉਹ ਬੁਰਾਈ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਲੜਨ ਦਾ ਮਨ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਇਸ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਖਾਸ ਲੱਛਣ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਲਈ ਜੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹੁਜੂਮ ਵੀ ਸਰਾਬਨੋਸ਼ੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਹੀ ਉਡਾਣਗੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਇੱਕ ਅਸੰਭਵ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਲੀ ਦਲੀਲ ਕੋਈ ਹੋ ਗਈ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਹਿਰ ਸਫ਼ਲ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ 'ਤੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾਏ ਜਾਣਗੇ, ਉਸ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਬਿਲਾਫ਼ ਨੈਤਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵਾਂਗੇ। ਇਹ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਸੰਸਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵਿਜ਼ੂਲ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਨਿਜੀ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਚੰਦ ਜਮਾਤਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਹਲਾਕਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਦੋਂ ਜਦੋਂ ਮੁਕਾਬਲਾ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਪਰੇਲਤਾਰੀਆਂ ਦੀ ਉਸ ਭੀੜ ਨਾਲ ਹੋਵੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਸਿਰਫ਼ ਨਵੇਂ ਜੰਮੇ ਬੱਚਿਆਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾਸ਼ੀਲੀ ਤਰੀਕੇ ਲੱਭਣੇ ਪੈਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਰ ਬੰਦਾ ਹੀ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਸਕੇ। ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੰਦਰੁਸਤ ਸਰੀਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਘੜਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਇੱਕ ਆਮ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਤੰਦਰੁਸਤ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਰੋਈ ਆਤਮਾ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੁਝ ਛੋਟੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਆਮ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਗਲਤ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਪਰ ਜੇ ਕੌਮ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਦੇ ਉਭਰਨ ਦੀ ਘੱਟ ਹੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਇਹ ਹੋ ਕੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ। ਬੀਮਾਰ ਭੀੜ ਨਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕੇਗੀ, ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਅੰਦਰ ਉਸ ਪਿੱਛੇ ਚੱਲਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਤਾਬੀ ਗਿਆਨ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਉਹ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਟਰੇਨਿੰਗ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਵੇਗਾ। ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਕੰਮ ਉਸ ਲਈ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਉੱਤੇ ਹੀ ਰਹੇਗਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੌਮ ਚਰਿਤਰ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਜੋ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰੇਗੀ। ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦਾ ਇਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਕਿ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ, ਬੀਮਾਨਦਾਰ ਚਰਿਤਰ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਗੰਜ-ਵਿਗੁਣੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਨਾਲੋਂ ਕੌਮ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਲਾਭਦੇਹ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਕੌਮ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਹੀ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਣੀ ਦੇ ਹੌਲਨਾਥ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਹੀ ਵਾਪਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਸਖ਼ਸ਼ ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਨ ਮਾਰ ਖਾ ਜਾਵੇ। ਸਾਨੂੰ ਮਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਉਸਾਰਨਾ ਪਵੇਗਾ।

ਸੋਲਟਕ ਦਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ, ਕਿਸਮਤ ਸਿਰਫ਼ ਯੋਗ ਆਦਮੀਆਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਮਨ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਰਾ ਉਤਰਦਾ ਹੈ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਅਧੀਨ ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਰੀਰਕ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਿਰਫ਼ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਇੱਕ ਜਨਤਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਵੀ ਰਾਜ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਖੁਦ ਮੁਖਤਾਰੀ ਦੇ ਅਸੂਲ ਵਿੱਚ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਸਰੀਰਕ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਖਤ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇਗਾ। ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਤਾਂ ਜੋ ਬਾਦ ਵਾਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਸਖਤ ਟਰੇਨਿੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਰਾਜ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਰੱਖੇਗਾ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਇਸ ਲਾਜ਼ਮੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਤੋਂ ਬਚੀ ਨਾ ਰਹੇ। ਸਿਹਤ-ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਦੇ ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਨੌਜਵਾਨ ਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਉਹ ਟਰੇਨਿੰਗ ਮਿਲ ਸਕੇ, ਜੋ ਭਵਿੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।

ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਸਰੀਰਕ ਟਰੇਨਿੰਗ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਉੱਤੇ ਵਾਧੂ ਕਿਤਾਬੀ ਬੋਧ ਪਾਉਣਾ ਮੁਰੱਖਾਂ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਵੱਡੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੂਰੇ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਘੰਟੇ ਹੀ ਜਿਮਨਾਸਟਿਕ ਲਈ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂਦਭਾਗੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਸਵੇਰੇ ਤੇ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੀ ਕਲਾਸ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਤੇ ਜਿਮਨਾਸਟਿਕ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮੁੱਕੇਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਖੇਡ ਤੋਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਵੋਲਕਸ' ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਲੋਕ ਵੀ ਇਸ ਖੇਡ ਨੂੰ ਜੰਗਲੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਲੜਾਕੂ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਖੇਡ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਪਸੰਦ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਬੁਝਦੀ ਘੁਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਲੜਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮੂਰਦੇਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਰਾਜ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਉਹ ਪੁਰਸ਼ ਹਨ, ਜੋ ਮਰਦਾਨਗੀ ਦਾ ਸਾਫ਼ਕਾਰ ਰੂਪ ਹਨ, ਉਹੀ ਔਰਤਾਂ ਆਦਰਸ਼ ਹਨ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ ਜੋਮਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ। ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਤੰਕੜਾ ਤੇ ਮੁਸਤੈਦ ਬਣਾਉਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਖਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਖਤ ਤੋਂ ਸਖਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਜੇ ਸਾਡੀਆਂ ਹੱਕਮ ਜਮਾਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬੱਕਸਿੰਗ ਸਿੱਖੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ ਕਿ ਮੁੰਨੀ ਭਰ ਲੋਫ਼ਰ ਉੱਠ ਕੇ ਇਨਕਲਾਬ ਕਰ ਦਿੰਦੇ। ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹੱਕਮਾਂ ਦੀ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਬੌਧਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਲਈ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਛੜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹ ਇੱਕਦਮ ਬੈਦਲ ਹੀ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ ਕਿ ਹੁਣ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਸਲ ਮਰਦ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹ, ਤੰਕਨੀਸ਼ੀਅਨ, ਇੰਜੀਨਅਰ ਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਦਲੇਰ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਹਿੰਮਤ ਹੈ ਮਾੜੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਫੌਜ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰੀਰਕ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਬੰਦੇ ਅੰਦਰ ਹੌਸਲਾ ਅਤੇ ਜੁਝਾਰੂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸਿਰਫ਼ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੱਚਿਆਂ ਅੰਦਰ ਭਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੀ ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਭਰਨਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇਸੇ ਭਾਵਨਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਜਰਮਨ ਫੌਜ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਇਹੋ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ ਜਗਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਿੱਤਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾ ਲੋਧੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਦਿੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇੱਥੇ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਨਿਘਾਰ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵੱਡੇ ਹੱਥਲੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਬਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਤਾਂ ਰੂਹ ਨਹੀਂ ਫੁਕੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋਚਣਾ ਵੀ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਲਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਿਰਫ਼ ਮੌਜੂਦਾ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦੇਣ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇ ਕੁਝ ਗਵਾਚ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਉਭਾਰ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਤਿੱਖੀ ਪਿਆਸ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਮੁੜ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਮੁੰਡੇ-ਝੁੰਡੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਸ ਮਕਸਦ ਦੀ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿਖਦੀ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਫੈਸ਼ਨ ਦੇ ਚੁੰਗਲ ਵਿੱਚ ਫਸਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਤਾਂ ਉਸ ਪੁਰਾਣੀ ਕਹਾਵਤ ਦੇ ਅਰਥ ਹੀ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਕੱਪੜੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਲਈ, ਕੱਪੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲੰਮੀਆ-ਖੁੱਲੀਆਂ ਨਿੱਕਰਾਂ ਪਾ ਕੇ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਸਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ।

ਇੱਥੇ ਮਹਤਵਕਾਧਿਆ ਅਤੇ ਸੋਹਣੇ ਦਿਖਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਕੰਮ ਆਵੇਗੀ। ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਦਾ ਉੱਸ ਪੁਰਾਣੀ ਸਿਰਫ਼ ਸਕੂਲ ਨਾਲ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ ਇਹ ਟਰੇਨਿੰਗ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਬਾਰੇ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣੇ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਉੱਤੇ ਹੀ ਬਾਕੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਲਤਾਵਾਂ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਉੱਤੇ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਰਾਜ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੋਵੇਗਾ। ਵਰਤਮਾਨ ਰਾਜ ਆਪਣੇ ਇਸ ਫਰਜ਼ ਤੋਂ ਮੁਜਰਮਾਨਾ ਹੋਂਦ ਤੱਕ ਕੋਤਾਹੀ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੁਲਣ ਤੇ ਵੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕੋਠੇ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਖਾਣ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਟਰੇਨਿੰਗ ਨੂੰ ਵੀ ਬੌਧਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਹ ਟਰੇਨਿੰਗ ਜਨਤਕ ਸੋਸਾਇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਢਲੀ ਫੌਜੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੌਜ ਨੂੰ ਵੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਮੁਢਲੇ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਸਿੱਧੇ ਖੜ੍ਹਨਾ ਤੇ ਤੁਰਨਾ ਸਿੱਖਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁਣ ਫੌਜ ਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਰਵ-ਉੱਚ ਸਕੂਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਨੌਜਵਾਨ ਹਥਿਆਰ ਚੱਲਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਸਿੱਖੇਗਾ। ਇੱਥੇ ਉਹ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖੇਗਾ ਸਗੋਂ ਉਹ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵੀ ਹਾਸਲ ਕਰੇਗਾ, ਜੋ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨੂੰ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਦੇ ਵੀ ਯੋਗ ਬਣਾ ਦੇਣਗੀਆਂ। ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਗਲਤ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਹੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਸ ਧੁੰਧ ਰਹਿਣਾ ਸਿੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਫੌਜੀ ਸਿੱਖਲਾਈ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋ ਪ੍ਰਮਾਣ-ਪੱਤਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਹ ਜਨਤਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਸਕੇਗਾ। ਦੂਜਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ ਉਸ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਸਿਹਤ ਬਾਰੇ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਇਸ ਗੱਲ

ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਵਿਆਹ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ।

ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਾਂਗ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਹ ਟਰੇਨਿੰਗ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸਲਾਂ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਸਰੀਰਕ ਟਰੇਨਿੰਗ ਨੂੰ ਹੀ ਖਾਸ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਰੂਹਾਨੀ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਥਾਨ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਆਵੇਗਾ। ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵੇਲੇ ਇਹ ਗੱਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਂ ਬਣਨਾ ਹੈ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਹਿਮੀਅਤ ਚਰਿੱਤਰ ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਬੰਗ ਤਰੀਕੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਬੰਦੇ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦੀ। ਖੁਦਗਰਜ਼ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖੁਦਗਰਜ਼ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ। ਪਰ ਲੱਖਾਂ ਕਰੋੜਾਂ ਲੋਕ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਅਨਿਸ਼ਚਤ ਤੇ ਡਾਵਾਂਡਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਮਾਦਰੂ ਚੋਰ ਕਦੇ ਵੀ ਸਾਧ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬੋਝੀ ਬਹੁਤੀ ਅਪਰਾਧ ਪ੍ਰਵ੍ਰਿਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਟਰੇਨਿੰਗ ਨਾਲ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਜੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੀ ਠੀਕ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਿਰਦਾਰ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਦੀ ਮੁਜਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਬੜੀ ਦੁਖਦਾਈ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਲੁਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਕਈ ਅਹਿਮ ਫੌਜੀ ਰਾਜ ਵੀ ਡੁਪਾਉਣੇ ਔਖੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਪੁੱਛਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਚੁੱਪ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨੇ ਕੀ ਕੀਤਾ? ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਕੋਈ ਮੁੱਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਮੁੱਲ ਤਾਰਨਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਬਹੁਤਾ ਬੋਲਣ ਦੀ ਇਹ ਆਦਤ ਹਰ ਦਾ ਵੀ ਕਾਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਜਵਾਨੀ 'ਚ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖਿਆ, ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਤੁਸੀਂ ਕਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਬੱਚਾ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਆਦਤ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਬੜੀ ਮਦਦ ਮਿਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਖਤਰਨਾਕ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ।

ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਤੇ ਜ਼ਬਤ ਮਹਾਨ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਹਨ। ਸਲੋਬਸ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਕਈ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਾਭਦੇਵਦ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਡੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿੱਖਾਉਣ ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਤੋਂ ਦਰਦ ਨੂੰ ਬਦਾਸ਼ਤ ਕਿਵੇਂ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੱਡੇ ਹੋਣ 'ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਇਹ ਉਮੀਦ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਅਸੀਂ ਜੰਗ ਦੇ ਮੁਹਾਜ਼ ਤੋਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੋਣ ਪੈਣ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ, ਪੂਰੀ ਡਾੱਕ ਸੇਵਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਸੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਜੇ

ਸਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਘੰਟਾ ਲਾਉਣਾ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਖੁਦ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣਾ ਸਿੱਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਵੱਧ ਫਾਇਦਾ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਕ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਚਰਿੱਤਰ ਉਸਾਰੀ ਉੱਤੇ ਵੀ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਫੌਜ ਦਾ ਅਸੂਲ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਹੁਕਮ ਨਾ ਦੇਣ ਨਾਲੋਂ, ਕੋਈ ਵੀ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦੇਣਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਠੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਸੂਲ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਵਾਬ ਨਾ ਦੇਣ ਨਾਲੋਂ, ਕੋਈ ਵੀ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦੇਣਾ ਬੇਹਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਗਲਤ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਘਟਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਵਧਦੀ ਹੈ।

ਨਵੰਬਰ 1918 ਵਿੱਚ ਹਾਲਤ ਇੰਨੀ ਮਾੜੀ ਸੀ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੇਠਲੇ ਕਮਾਂਡਰਾਂ ਤੱਕ ਕੋਈ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਭਿਆਨਕ ਸੱਚਾਈ ਸਾਡੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਸੀ। ਜੇ ਕੁਝ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰੋਜ਼ ਛੋਟੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਾਪਰਦਾ ਸੀ, ਇਹ ਉਸੇ ਦਾ ਹੀ ਦਿਚਕੋਂਦ ਪਸਾਰ ਸੀ। ਜੇ ਆਦਮੀ ਕਿਸਮਤ ਤੋਂ ਜਿੱਤ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਮੰਗਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਕੁਝ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ, ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਵਾਲੇ ਕਰਨਾਮੇ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਅਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਰੀਜ਼ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮਰ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਡਾਕਟਰ ਵਿੱਚ ਇੰਨੀ ਹਿੰਮਤ ਤਾਂ ਹੋਣੀ ਹੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਉਹ ਅਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਕਰੇ, ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਨਾਲ ਮਰੀਜ਼ ਦੇ ਬਚਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਾ ਮਾਤਰ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਘਾਟ ਤੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਤੋਂ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾਉਣ ਦੀ ਆਦਤ ਸਾਡੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਨਤੀਜੇ ਹੁਣ ਹਰ ਕਿਤੇ ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਸਿਰਮਰ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਦੁਕਵੀਂ ਮਿਸਾਲ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਦਿਨ ਦੇਖਣੇ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਕਸੂਰ ਮੰਨਣ 'ਤੇ ਪਛਤਾਵੇ ਦੀ ਆਦਤ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਇਸ ਦੇ ਬੋਝੂ ਵੀ ਉਲਟ ਜਾਣ ਦੀ ਜੁਰਅਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਬਹੁਤਾਤੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਰਾਜ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਭਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰੇਗਾ। ਜੇ ਇਸ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕੌਮ ਉਸਾਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹਰਾ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗਾ।

ਸਿੱਧੇ ਤੱਕ ਆਮ ਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਜੋ ਅਜੋਕੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਮੂਲੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਥੋਂ ਦਾ ਉਥੋਂ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਮੌਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿੰਨ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਕਰੇਗਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਬੋਝ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬੇਕਾਰ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਬੰਦੇ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਭਰਨਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਇੱਕ ਖਤਰਨਾਕ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਉਹ ਭੁੱਲ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕੋਈ ਵਜ੍ਹਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ

ਨੂੰ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਿੱਖਾਈਆਂ ਜਾਣ। ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਇਹ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਮਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇ। ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਲੋਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫਰੈਂਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਘੰਟਿਆਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਉਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਬੇਕਾਰ ਹੀ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ। ਇਹ ਵੀ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਬੱਚੇ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਲੀਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਮ ਨਹੀਂ। ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਆਮ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ, ਉਸ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬਣਤਰ ਤੇ ਮੁਢਲਾ ਵਿਆਕਰਣ ਹੀ ਸਿੱਖਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇੱਕ ਆਮ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਇੰਨਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਵੀ ਸੌਖਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਘੱਟਾ ਲਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਲੋਬਸ ਨਾਲ ਸਰੀਰਕ ਟਰੇਨਿੰਗ ਤੇ ਖੇਡਾਂ ਲਈ ਵੀ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਮਾਂ ਬਚ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਤੌਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਰਮਨ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਰੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਉਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕੱਲਣੇ ਹਿੱਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਕਾਰ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਚੰਦ ਜਨਮ ਤਰੀਖਾਂ ਤੇ ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੁਝ ਵੀ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਕਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸਮਝ ਨਹੀਂ।

ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨਾ-ਪੁਸ਼ਗਵਾਰ ਸਚਾਈ 'ਤੇ ਜਿੰਨਾ ਚਾਹੋ ਇਤਹਾਸ ਕਰੋ ਪਰ ਇਹ ਨਿਰਵਿਵਾਦ ਸੱਚ ਹੈ। ਸਿਆਸੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਬਾਰੇ ਸਾਡੇ ਸੋਸਾਈ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਸਬੂਤ ਹਨ। ਇਹ ਭੱਦਰ ਪੁਰਸ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਲੋਕ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਤਮੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਹਾਲਾਤ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਬੇਹਤਰ ਹੀ ਹੁੰਦੇ। ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਅਤੀਤ ਉੱਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਰਾਹ ਦਿਖਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਇਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹੈ। ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸਾਧਨ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਮਕਸਦ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਭੁੱਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਦਲੀਲ ਬਿਲਕੁਲ ਵਿਜ਼ੂਲ ਹੈ ਕਿ ਤਰੀਖਾਂ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਨੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ। ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਆਮ ਆਦਮੀ ਲਈ ਤਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਇੱਕ ਮਿਸ਼ਨ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਕੁ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ 'ਤੇ ਉਹ ਮੁਲਕ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਹਾਲਾਤਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਬਣਾ ਸਕੇ। ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਢੰਗ ਇਸ ਕਸ਼ੀ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ।

ਸੰਸਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਲਿਖਵਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਸਲੀ ਹਾਸ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਸਲੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਅੰਤਮ

ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਵਿਦਿਅਕ ਸਲੋਬਸਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਬੁਨਿਆਦੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੇਗਾ। ਜੋ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਉੱਚੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਆਮ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਰਵਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਗਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਕਿਸ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਚੋਣ ਉਸ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਕੂਲੀ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਘਟਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਲਾਈ ਅਤੇ ਚਰਿਤਰ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਬੱਚੇ ਅੰਦਰ ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਅਮਲੀ ਨਿਰਣੇ ਲੈਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਸਾਡੀ ਅੱਜ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਸਲੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਹੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਸ ਅੱਧ-ਕਚਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਅਵੱਸ ਹੀ ਖਾਤਮਾ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ।

ਸਾਡੇ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਦਾ ਇਹ ਲੱਛਣ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਯਥਾਰਥਿਕ ਉੱਤੇ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਈ ਅਮਲੀ ਨਿਰਣੇ ਹੋਵੇ। ਅੱਜ ਗਣਿਤ, ਭੌਤਿਕ ਸ਼ਾਸਤਰ ਤੇ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਹੀ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੈ। ਸਨਅਤ ਅਤੇ ਤੱਕਨੀਕ ਦੇ ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਆਮ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਲੀਨਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਢਾਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਬਲੀ ਚੜ੍ਹਾ ਰਹੇ ਹੋਵਾਂਗੇ, ਜੋ ਮੁਲਕ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਕੋਈ ਤੱਕਨੀਕੀ ਗਿਆਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ। ਪੁਰਾਤਨ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਹਰ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਰੋਮ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਫ਼ ਅੱਜ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਆਉਂਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਵੀ ਚੰਗਾ ਅਧਿਆਪਕ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਅੱਜ ਸਮੁੱਚੀ ਸਭਿਅਤਾ ਆਪਣੀ ਹੱਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਲੜ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਭਿਅਤਾ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ, ਜਰਮਨਾਂ ਵਾਂਗ ਯੂਨਾਨੀ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਉਂਤੇ ਤੇ ਆਮ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਵਿਗਿਆਨ ਉਂਤੇ ਇੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਖ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅਣਗੌਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਯਾਦ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੇ ਤੱਕਨੀਕੀ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਲੋਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਹੱਦ ਉੱਤੇ ਹੀ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਹਉਮੈਵਾਦ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਮਹੱਲ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਤਾਂ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਮਕਸਦ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭਰ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਜੋ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ

ਉਹ ਬਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਆਖਿਕ ਬੰਦੇ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਨਾਵੇਵੇਂ ਮਿਥ ਬਣਨਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਸਭ ਦਾ ਮਕਸਦ ਸਿਰਫ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੋਰੀ ਹੋਰੀ ਕਮਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਸਕੇ। ਚੰਗੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬਣਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੀ ਬੇਮਿਸਾਲ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਵਰਗੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਰੇਂਡ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਪਿਸ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਹੋਣਾ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਜਾਂ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕੋਈ ਜ਼ਬਰ ਸੋਚੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਉਭਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਸਾਡੀ ਬਿੱਚਿਅਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਉਭਾਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਦੋਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਗਾਰਬ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਸਾਥੀ ਵਿਭਾਗ ਸਾਡੀ ਕੋਮ ਦੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਧਿਆਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਹ ਬਿੱਚਿਅਕ ਸੀ, ਉਹ ਇਸ ਕੋਮ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਅਧਿਕ ਸਨ। ਉਹ ਕੋਈ ਸ਼ਾਨ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਹਨ ਬਾਹਰਲੀ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਉਪਰ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬਨਵਾਦ ਦੀ ਸ਼ਬਦਿਕਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਕੋਮੀ ਗੋਰਬ ਦੀਆਂ ਬਲਦੀਆਂ ਮਗਲਾਂ ਦਾ ਜਨਵਾ ਬਦਲਾਅ ਕਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਔਖਾ ਸੀ। ਉਹ ਖਾਨਦਾਨਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਬਦਲਾਅ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੀ ਪਰ ਕੋਮਿਅਤ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਚੰਡ ਜਵਾਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਲ ਬਾਹਰ ਸੀ। ਇਨਕਲਾਬ ਤੋਂ ਬਾਦ ਰਾਜਸਾਹੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦਾ ਰੋਗ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਕਸਦ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ, ਸਿਰਫ਼ ਮਿਸਲ ਦੇ ਬੇਬ ਦਾ ਹੀ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਮੇਜ਼ਦਾਰ ਗਣਰਾਜ ਲਈ ਕੋਮੀ ਉਰਧਵ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦੀ ਤਾ ਹੋਰ ਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਭਰਿਸ਼ਕਰਮ ਉੱਤੇ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਕੋਮੀ ਗੋਲ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਰਾਜ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਚੰਗੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਤਮ ਸਾਧਨ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਲੱਭ ਸਕਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੀ ਇਸ ਗਣਰਾਜ ਦੀ ਹੋਰ ਹਾਲੀ ਤੱਕ ਬਚੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਬਚਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੋਮਵਾਦੀ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਛੋਟੇ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਆਪਣੀ ਹੋਰ ਦੀ ਹਾਲੀ ਲਈ ਲੱਗਦਾ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਅ ਕੋਮਾਂਤਰੀ ਸੰਧੀਆ ਉੱਤੇ ਸਿੱਖਤ ਰਾਹੀਂ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਉਸ ਦੀ ਹੋਰ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਉਹ ਸਭ ਦੀਆਂ ਸੰਗੋਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਪ੍ਰੰਧ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੋਮ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਗਿਆਦਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਵੇਗੀ, ਦੁਆਰਾ ਦੀ ਨਿਰਭਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹੀ ਹੀ ਰਿਖੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗੀ ਹੈ। (ਬਿੱਚਿਅਕ ਦੀਆਂ ਕਰਵਾ ਇਸ ਦੀ ਹਾਲੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀਆਂ, ਇਸ ਦੀ ਹਿਰਾਬਤ ਤਾਂ ਜਿਉਂਦੇ ਸਾਧਨੇ ਮਰਦ ਦੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਉਹ ਦੀਵਾਰ ਬੰਨ੍ਹੀ, ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸੋਧ ਤੋਂ ਉਸ ਲਈ ਮੁਰ ਮਿਟਣ ਦੀ ਤਮੇਨਾ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦਾ ਭੀਜਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਰਾਜ ਨੂੰ ਇਸ ਗੋਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੋਮੀ ਰਾਜਵਾਦਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਲੜੀ

ਲੜੀ ਸ਼ਬਿਅਤਾਵਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨਸਲੀ ਤੋਂ ਧਰੁਵਿਅ ਸਾਬੰਧ। ਕਿਸੇ ਕੋਮੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਖੋਜ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੀ ਕੋਮ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਪੱਧਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਲੋਕਤਾ ਤੋਂ ਉਪਰੀ ਪਰੋਸਾ ਦੀ ਰਾਜਵਾ ਨੂੰ ਨਸਲੀ ਗੋਰਬ ਦੀ ਰਾਜਵਾ ਵਿੱਚ ਹੁਣੇਲੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਾਡੇ ਉੱਚ ਕੁਲੀਆਂ, ਸਾਰੀਆਂ ਦੀ ਡੈਮੋਕਰੇਟ ਬਣਨ ਦੀ ਸਮਾਇ ਪੁਰੇ-ਪੁਰੇ ਜ਼ਮਾਨ ਬਣਨ। ਇਹ ਲੋਕਵਾਦ ਕੀਤੀਆਂ ਅੰਦਰ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਭਰੇ ਜਾਣਗੇ। ਕੋਮੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਕੋਮ 'ਤੇ ਹੀ ਹੀ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਇਹ ਸਿੱਖੀ ਜਾਣਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਕੇ ਹੀ ਸ਼ਹਿਨਿਦਗੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਵੇ ਹੋਵੇ। ਜੋ ਕੋਮ ਦਾ ਕੋਮ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਇਆ, ਨਤਾਰਿਆ ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਤਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਕੋਮ ਉਸ 'ਤੇ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੇਗਾ। ਕੋਮੀ ਰਾਜਵਾ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆ ਦੀ ਰਾਜਵਾ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਕੇ ਹੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਰਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਾਬਨਵਾਦ ਦਾ ਤਰ ਨਾਕਦਰੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਚੁੱਕ ਕਿ ਇਹੋ ਸਿਧਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੋਮੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਭਾਰ ਨੂੰ ਸਫਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਘਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਿਖੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਅੰਸ਼ ਤੌਰ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਕੋਮੀਆ ਹੁਣੇਲੀਆ ਹੋਵੇਗਾ ਨੇ, ਉਹ ਉਸ ਸੋਧ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਲੋਕਤਾ ਨਹੀਂ ਲਣ, ਜੋ ਕੋਮ ਰਾਜ ਕੋਮੀਆ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਾ 'ਤੇ ਛਾ ਜਾਵੇਗਾ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਮੀ ਸੋਧ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਇਨਕਲਾਬੀ ਦੇਰ ਵਿੱਚ ਲੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਥਾਨ ਸਿਰਫ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਟੋਕਾ ਆਖਿਅਕ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿ ਧਰੁਵਿਅ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਲਈ ਮਾਇਆਮ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕ ਇਹੋ ਸਿੱਖੀ ਪੈਸ਼ਰੀ ਪੈਦਾ ਕਰੇਗੀ, ਜੋ ਇਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਭਰਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਅੰਤਮ ਲੁਕਾਬਲਾ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਨੂੰ ਭਰਿਤ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹੀ ਕੋਮ ਜੇਤੂ ਹੋ ਕੇ ਨਿਰਭਰਤਾ, ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਮਾਧਿਓ ਉੱਤੇ ਬਰਸ ਧਰੀ ਹੈ।

ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਰਵੇਨਿਕ ਦੀਆਂ ਸਜ਼ਾ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਸਲੀ ਸੰਚੇਦਨਾਵਾਂ ਦੇ ਰਾਜਵਾਦਾਂ ਨੂੰ ਕੋਟ ਕੋਟ ਕੇ ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਵੀ ਉਸਾ ਜਾ ਕੁਲੀ ਇਹੋ ਸਿੱਖੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਧਾਰੀਦੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਨਸਲੀ ਰਾਜਵਾ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਨਸਲੀ ਰੂਪ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਾ ਜਾਣਾ ਕਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਸਾਰੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਬੀਧਕ ਸਿੱਖਿਆ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਬਾਰ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੋ ਉਹ ਇਸ ਅੰਤਮ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਨਸਲ ਦਾ ਨਾਮੋ ਨਿਸ਼ਾਨ ਧਾਰੀਆਂ ਲਈ ਕਰਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅੰਤਮ ਪਧਾਰ ਉਸ ਦੀ ਹੋਰੀ ਸੋਧ ਰਾਹੀਂ ਪੂਰਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਣਵ ਦੀ ਚੋਣ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰੀ ਕੋਰੀਤਾ ਨਾਲ ਕਰੇਗਾ। ਅੰਸ਼ ਕੋਲੂ ਇਸ ਅਹਿਮ ਕੋਮ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਹਾਸਲ ਕਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾ ਜਾਵੇਗਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉੱਚੇ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬੀਧਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਇਹ ਸਿੱਖਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾ ਕੋਈ ਆਧਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ। ਪਰ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ

ਵੀ ਸਾਖੇਪ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੀ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਬੱਚਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕਾਬਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਉਹ ਮਾਹੌਲ ਮਿਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਕਲਾ ਦਾ ਖੇਤਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਨ ਗੁਣ ਸਿਰਫ ਉੱਚੇ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਮਹਾਨ ਕਲਾਕਾਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਰੀਬ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਵੀ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਸਿਰਫ ਕਲਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਔਸਤ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਵੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੇ ਕਿ ਗਿਆਨ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਉਹ ਗਿਆਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਨਪੁੰਸਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਭੂਮਿਕਾ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾ ਸਕਦਾ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਖੂਹ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫਤਰ ਭਰਨ ਦੇ ਹੀ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਤਾਂ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਲੋਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਲੋੜ ਸਿਰਫ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਮੇਲ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤਮਾਨ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਬੌਧਿਕ ਕੰਗਾਲੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਇੱਥੇ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੀ ਕਾਫੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਅਕਸਰ ਸਾਡੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਛਪਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਫਲਾਂ ਕੋਲੋਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨੀਗਰੇ ਵਕੀਲ ਬਣ ਗਿਆ, ਜਾਂ ਫੇਰ ਅਧਿਆਪਕ ਜਾਂ ਸੰਗੀਤਕਾਰ। ਸਾਡੇ ਲੋਕਝਮਿਰੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਮੂੰਹ ਅੱਥਰੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਬਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਕਿਸੇ ਅਚੰਝੇ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੇ ਸੰਭਵ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਸ਼ਾਤਿਰ ਯਹੂਦੀ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਖਰ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹਨ। ਇਹੋ ਉਹ ਦਿਮਾਗੀ ਫੂਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਇਹ ਸਚਾਈ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਹ ਇਨੀ ਤੀਕਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਕੁਝਰ ਹੈ, ਇੱਕ ਗੁਨਾਹ ਹੈ। ਇੱਕ ਜਮਾਦਰੁ ਵਣਮਾਨਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇੱਕ ਮੁਜਰਮਾਨਾ ਪਾਗਲਪਨ ਹੈ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਉੱਚੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਕਰੌੜਾਂ ਹੀ ਬੰਦੇ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੁਲਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣ। ਸਾਡਾ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਇਹ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪਾਪ ਹੈ। ਉਹ ਹਬਸ਼ੀ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿਲਿੰਗ ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਲ ਟਰੇਡ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕੁੱਤਾ।

ਜਿਸ ਦਿਨ ਇਹ ਹਾਲਤ ਆਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਇਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰ ਹਾਲਾਤ ਤਾਂ ਹੁਣ ਵੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤੋਂ ਬਾਹਰੇ ਨੇ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਔਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਨਿਰਣਾਇਕ ਅਧਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਕੌਮ ਦਾ ਜੋ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਲਾਉਣਾ ਵੀ ਔਖਾ ਹੈ। ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਦਿਮਾਗ ਹੀ ਨਵੀਂ ਕਾਬਾਂ ਲਈ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ

ਹੈ। ਪਰ ਸਾਡੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਕੋਈ ਕੀਮਤ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ ਸਿਰਫ ਤੁਹਾਡਾ ਸਕੂਲੀ ਰਿਕਾਰਡ।

ਇਹ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦਾ ਕਰਤਵ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਹੋਈ ਉੱਚੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਦੀ ਇਜ਼ਾਰਦਾਰੀ ਨੂੰ ਤੋੜੇ। ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਵਿੱਚੋਂ ਬੇਹਤਰੀਨ ਦਿਮਾਗਾਂ ਨੂੰ ਤਲਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੌਸਲਾ ਅਫਜ਼ਾਈ ਕਰਨੀ ਰਾਜ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰਫ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਤੋਰਨਾ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਿਰਫ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਨਤੱਕ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਜਮਾਤ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਆਪਣੇ ਹੀ ਖੋਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕਦਰ ਬੰਦ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਕਿ ਹੋਰਲੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਦੋਂ ਦਾ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਅਜਨਬੀ ਹਨ। ਇਸੇ ਹੀ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾਸ਼ਕਤੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਰੱਬ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੌਧਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੀਮਤ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਵੈਸਲੇ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ। ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਲਈ ਸਾਡੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਜੋ ਘਾਟਾਂ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਉਸ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਇਹੋ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਹੀ ਸਨ। ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਤੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਤਾਂ ਉਹ ਨੌਕ ਨੌਕ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸਨ ਪਰ ਨਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਜਾਨ ਸੀ, ਨਾ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਬੌਧਿਕਤਾ ਹੀ ਨਵੇਂਬਰ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਈ ਸਿੱਧ ਹੋਈ ਸੀ।

ਕੈਥੋਲਿਕ ਚਰਚ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਲੋਕ ਹੀ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰਜ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਸਮਝਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਪੁਰਾਣੀ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਕਦੇ ਨਾ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸਰੋਤ ਇੱਥੇ ਹੀ ਸੀ। ਬਲਜੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਬੰਧ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਦੇ ਚਰਚ ਨੂੰ ਦੋ ਵਾਇਦੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਲੋਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸੰਪਰਕ ਬਣਿਆ ਰਹਿਆ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਹ ਉਰਜਾ ਦੇ ਉਸ ਭੰਡਾਰ ਨਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜੁੜੀ ਰਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਿਰਫ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ ਕਿ ਕੋਮੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੇਠਾਂ ਤੋਂ ਸਪਲਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਮਾਤ ਲਈ ਟੈਕਸ ਇੱਠੱਠਾ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਨਸਲ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਰਾਜ ਖੁਦ ਇਸ ਲਈ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਲਾਈ ਦੇਵੇ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਿਰਫ ਸਿਵਲ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜਨਤੱਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵਾਲੇ ਹਰ ਕੰਮ ਉੱਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਤੇ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਵਾਲੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਭਿੜਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਜਿੰਤ ਯਕੀਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸੇ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਉਸ ਕੌਮ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗੀ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅੱਜ ਇਹ ਸੁਧਾਰ ਬਿਲਕੁਲ ਅਸੰਭਵ ਲੱਗਦੇ

ਹਨ। ਅਕਸਰ ਇਹ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰ ਦਾ ਲਾਭਲਾ ਪੁੱਤਰ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਜਿਸਮਾਨੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਯੋਗ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਜਿਸਮਾਨੀ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਚਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਇਹ ਦਲੀਲ ਵਾਲਿਸ਼ ਹੈ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਫੈਲੀ ਇਸ ਬੇਵਕੂਫੀ ਦਾ ਸਫ਼ਾਇਆ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕਰੇਗਾ। ਜੇ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿੱਦਿਅਕ ਢਾਂਚਾ ਵੀ ਉਸਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕੰਮ ਵੱਲ ਉਸ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਲਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਕੀਮਤ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਹੁੰਦੇ ਉਸ ਦੇ ਲਾਭ ਤੋਂ ਹੀ ਪਰੱਖੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਅੱਜ ਇਹ ਕਥਨ ਅੰਤੱਕਥਨੀ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਮਾਹਿਰ ਮਿਸ਼ਤਰੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਮ ਘਸੀਟਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕਦਰ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਭੌਤਿਕਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਦੀ ਹੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਹੈ। ਹਰ ਕੰਮ ਦੇ ਦੋ ਪਹਿਲੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ : ਭੌਤਿਕ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ਕ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜਿਨੇ ਵੱਡੇ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਉਸ ਕੰਮ ਤੋਂ ਸਿੱਧਾ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧਾ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਚਨੀ ਹੀ ਉਸ ਕੰਮ ਦੀ ਭੌਤਿਕ ਅਹਿਮੀਅਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਚੰਮ ਦੀ ਆਦਰਸ਼ਕ ਕੀਮਤ ਉਸ ਦੀ ਲੋੜ ਤੋਂ ਹੀ ਤਹਿ ਹੋਵੇਗੀ। ਭੌਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਲੱਗਨ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਆਦਰਸ਼ਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਕਿਰਤੀ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਹੋਣਗੇ।

ਰਾਜ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖੇਗਾ ਕਿ ਹਰ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਕੰਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਕੋਈ ਵੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਸਿਰਫ਼ ਛੁਪੇ ਹੋਏ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਦੀ ਹੀ ਹੈ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੀ। ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਮਕਸਦ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਜ਼ਰੀਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਉਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਕਸਤ ਹੋਣਾ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਇਸ ਕਰਜ਼ ਨੂੰ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਵਾਪਸ ਕਰੇ। ਜੋ ਵੀ ਇਹ ਫਰਜ਼ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਹੀ ਅਸਲ ਸਨਮਾਨ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਯੋਗ ਅਫ਼ਸਰ ਹੋਣ ਨਾਲੋਂ, ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮਕੈਨਿਕ ਹੋਣਾ ਵਧੇਰੇ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ।

ਵਰਤਮਾਨ ਨਿਜ਼ਾਮ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਬਰਬਾਦੀ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਭ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀਆਂ ਫੜਾਂ ਤਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਕੋਲ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਅਧਾਰ ਨਹੀਂ। ਇੱਥੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਕੀਮਤ ਉਸ ਦੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਹੀ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹੀ ਖੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬੰਦੇ ਦਾ ਕੰਮ ਜਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਤਨਖਾਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਬੰਦੇ ਦੀ ਉਹ ਲੱਗਨ ਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤਨਖਾਹਾਂ ਦੇ ਕੱਦ ਨਾਲ ਖੁਦ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਇਸ ਵਿੱਚਾਰ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਇਲਜ਼ਾਮ ਵੀ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਘੱਟ ਆਮਦਨ ਕਰਕੇ ਸਰੀਰਕ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨੀਵੀਂ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਰੀਬੀ ਕਰਕੇ ਉਸ ਲਈ ਸਭਿਆਚਾਰਕ

ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਕੋਨੀ ਕਤਰਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸੱਚ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਇਨਾ ਵੱਡਾ ਪਾੜਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਫਜ਼ੂਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਕੰਮ ਦਾ ਪੱਧਰ ਡਿੱਗ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਇਹੋ ਵਿੱਚਾਰ ਅੱਜ ਤੱਕ ਦੁਨੀਆਂ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਪੈਸੇ ਦੀ ਭੁੱਖ ਅੱਜ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਹਾਨ ਖੋਜ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਬਣੀ। ਹਰ ਮਹਾਨ ਖੋਜ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਪਿੱਛੇ ਲੁਕੀ ਤਿਆਗ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦੌਲਤ ਦੀ ਹਵਾਸ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਦਿਨ ਜ਼ਰੂਰ ਆਵੇਗਾ, ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਉਚੇਰੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਬਣਾਉਣਗੇ।

ਇਹ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਕਿ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਭੌਤਿਕ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਜਿਉਂਦਾ ਰੱਖਾਂਗੇ ਕਿ ਆਦਮੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸਿਰਫ਼ ਸੰਸਾਰਕ ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਚਨਾ ਵੇਤਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਜੀ ਸਕੇ। ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹੇ ਭੁੱਖ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਕਲਪਨਾ ਕਰ ਲਈਏ ਕਿ ਉਸ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਘਾਟ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰੋਕਦੀ। ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਰਾਹ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਭਰਿਆ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੇ ਸੁਫ਼ਨਿਆਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਮੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਅਸੀਂ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਠੀਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਕਿ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹਿਣਗੀਆਂ, ਨਵੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਦੇ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਭੌਤਿਕਵਾਦੀ ਗਣਰਾਜ ਦੀਆਂ ਗਿਣਤੀਆਂ ਮਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਡਟੇ ਹੋਏ ਹਾਂ।

ਨਾਗਰਿਕ ਅਤੇ ਪਰਜਾ

ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਅੱਜ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਾਜ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਉਹ ਜੋ ਇਸ ਰਾਜ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਨੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਉਹ ਜੋ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰਾਜ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਹਨ। ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕ ਉਹ ਵੀ ਹਨ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਦੇ ਵੀ ਨਾਗਰਿਕ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਈ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਨਾਗਰਿਕ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਸਲ ਜਾਂ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਕੋਈ ਭੂਮਿਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੀਗਰੋ, ਯਹੂਦੀ ਪੋਲ, ਅਫਰੀਕਨ ਤੇ ਇੰਡੀਅਨ ਹਰ ਕੋਈ ਹੀ ਜਰਮਨ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਨਮ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੀ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਦਾ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣਨ ਦੇ ਕੁਝ ਤਰੀਕੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਰਤ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਖਸ਼ ਠੱਗ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਉਸ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਵਿੱਚਾਰ ਗੁਣਗੁਣੀ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਜ ਉੱਤੇ ਵਿੱਤੀ ਬੋਝ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜੇ ਉਹ ਵੱਡੀ ਰਕਮ ਟੈਕਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤਾਰਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਬਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸਮਝੋ।

ਨਸਲ ਦਾ ਸਵਾਲ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮੁੱਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਇੱਥੇ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਕਿਸੇ ਕਲੱਬ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਬੇਨਤੀ ਪੱਤਰ ਭੇਜੋ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੜਤਾਲ ਦਾ ਡਰਾਮਾ ਕਰਨਗੇ ਤੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਾਗਜ਼ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸੇਗਾ ਕਿ ਅੱਜ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਜਰਮਨ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਹੋ। ਜੇ ਕੰਮ ਰੱਬ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਮਾਣਾ ਕਲਰਕ ਕਲਮ ਦੀ ਇੱਕ ਜੁੱਬਿਸ਼ ਨਾਲ ਹੀ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਸ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਹਿਲਾਉਣ ਦੀ ਦੇਰ ਹੈ, ਕੋਈ ਵੀ ਗੁਲਾਮ ਮੰਗੋਲ ਜਰਮਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਸ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਜਰਮਨ ਬਣ ਕੇ ਤਿਆਰ, ਹੋ ਨਾ ਕਮਾਲ!

ਸਿਰਫ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਸਲ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛੀ ਜਾਂਦੀ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿਸਮਾਨੀ ਸਿਹਤ ਦੀ ਵੀ ਪੜਤਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਇਥੇ ਆਏ ਸਾਲ ਇੱਕ ਜਹਿਗੀਲਾ ਹੜ੍ਹ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਉਹ ਸੰਸਥਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਰਾਜ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਇਸ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਰਿਆਨਕ ਸਿੱਟਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅਸਮਰਥ ਹੈ। ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਤੇ ਦੂਜੀ ਪਰਜਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਫ਼ਰਕ ਇਹ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਬਦਲੇ 'ਚ ਉਸ ਨੂੰ ਚੋਣਾਂ ਲੜਨ ਦਾ ਹੱਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੱਕ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਦੋਨੋਂ ਬਰਾਬਰ ਹਨ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਹੱਕ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜਿਹਾ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਰਾਜ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਸਬੰਧੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹਾਸੇਗੀਤੀ ਗੱਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸਿਰਫ਼ ਅਮਰੀਕਨ ਰਾਜ ਹੀ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਬੇਜ਼ੀ ਅਹਿਤਿਆਤ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਹਤ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਕੁਝ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਦਾਖਿਲੇ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਉਹ ਆਦਰਸ਼ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਅਸੀਂ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਰਾਜ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇਗਾ, ਨਾਗਰਿਕ, ਪਰਜਾ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ। ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਪਰਜਾ ਦਾ ਹੀ ਹੱਕ ਮਿਲੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਦੂਜਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਵਾਪਸ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰਜਾ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਫ਼ਰਕ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਰਾਜ ਦਾ ਨਾਗਰਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਦਾ ਹੱਕ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਜਰਮਨ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਰਮਨਾਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੇ ਇਸ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਸਲੀ ਚੋਣਨਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਭਰੇਗਾ। ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਲਾਈ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਪੈਣਗੀਆਂ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਜੇ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਤੇ ਚਰਿਤਰ ਚੰਗਾ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ।

ਰਾਜ ਆਪਣੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਫ਼ ਨਿਖੇੜਾ ਕਰਕੇ ਚੱਲੇਗਾ, ਜੋ ਉੱਥੇ ਸਿਰਫ਼ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਖਾਤਰ ਆਏ ਹਨ। ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇਣ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਖਾਸ ਸਮਾਰੋਹ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਨਸਲ ਅਤੇ ਰਾਜ ਨਾਲ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਸੋਹ ਖਵਾਈ ਜਾਵੇਗੀ। ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਦਾ ਇਹ ਡਿਪਲੋਮਾ ਕੌਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੋੜੇਗਾ। ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਨਾਗਰਿਕ ਹੀ ਇਸ ਰਾਜ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਗ਼ਦਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਕਲੰਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਇਹ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੇਲੇ ਕਤਮ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਰਮਨ ਲੜਕੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣ ਸਕਣਗੀਆਂ। ਪਰ ਜੇ ਔਰਤਾਂ ਆਜ਼ਾਦ ਜੀਵਨ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਜਰਮਨ ਨਾਗਰਿਕ ਹੋਣਗੀਆਂ।

ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਅਤੇ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੇ ਆਦਰਸ਼

ਜੇ ਅਸੀਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਉਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਲੜਾਈ ਲੜਨੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕੋ ਨਸਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਆਦਮੀ ਦੂਜੇ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕੌਮੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਉੱਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਇੱਕ ਦਿਮਾਗ ਇੰਨੇ ਬਿੰਨ ਦੂਜੇ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਭਾਵੇਂ ਖੂਨ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੱਛਣ ਇੱਕ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਣੂਆਂ ਦੇ ਸੰਯੋਗ ਮਾਤਰ ਨਾਲ ਹੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਤਰਸੀਲੀ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਤੀਜਾ ਤਾਂ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਸਧਾਰਣ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਲੋੜ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਸਲ ਦੇ ਸਰਵੋਤਮ ਗੁਣ ਦਿਖਾਈ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਵੀਂ ਔਲਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ ਤਾਂ ਲੱਗਭਗ ਮਕੈਨੀਕੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਥਾਹ ਭੀੜ ਵਿੱਚ ਸੱਚਮੁੱਚ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ ਕੋਈ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਕੰਮ ਉੱਤੇ ਲਾਉਣਾ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਮਕੈਨੀਕੀ ਢੰਗ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ।

ਨਵੀਂ ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ, ਜੋ ਭੀੜਤੰਤਰ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਉੱਤੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਕਾਥਿਲ ਆਦਮੀ ਹੀ ਉੱਚੇ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਸਕਣ। ਚੋਣ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਉੱਤੇ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੋ ਲੋਕ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਸਿਰਫ਼ ਗਰੀਬੀ ਅਮੀਰੀ ਦੇ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਪੱਟ ਕਰੇਗਾ, ਤਨਖਾਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੈ ਫਰਕ ਨੂੰ ਘਟਾਏਗਾ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਹੱਕ ਦੇਵੇਗਾ, ਉਹ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਬਾਰੇ ਮੁਸ਼ਕੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਤੋਂ ਸਾਡੀ ਮੁਰਾਦ ਕੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਨਾ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਹੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਲਹਿਰ ਭੁਝ ਸੁਧਾਰ ਤਾਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੇ ਦੂਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਹਰੀ ਸਤਹਿ ਤੱਕ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਣਗੇ, ਕੰਮ ਦੀ ਹੂਹ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਣਗੇ।

ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਰੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਬਾਤ ਮਾਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਸਮੂਹਕ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੋਜਾਂ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੋਜਾਂ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਕਾਰਨ ਲੱਭੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦੇ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ' ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਕੀ ਹੀ ਤਸੱਲੀ ਕਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ। ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਤਾਂ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਆਰੰਭਕ ਬਿੰਦੂ ਹੋਵੇਗਾ, ਕੋਈ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਹ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਨਾਲ ਉਹ ਗੱਲ ਸਮੱਚੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਅਚੇਤਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿੱਥੇ ਇਹ 'ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਵੇਦਨਾ' ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਧੂਹਾ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਹੀ ਸੀ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਫੌਜੀ ਸਿਧਾਂਤ ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸਟੀਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਪਜਦੇ ਹਨ। ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਹ ਸਰਵ-ਪਰਵਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੀਆਂ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਕਰਨਾ ਹੀ ਉਹ ਬਿੰਦੂ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅੱਗ ਦੀ ਖੋਜ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਚਮਤਕਾਰੀ ਖੋਜਾਂ ਇਹੋ ਦੱਸਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮਦਾਤਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਅਸੀਂ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਾਂ, ਇਹ ਸਚਾਈ ਹੋਰ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਕੰਮ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੱਥਰ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਉਹ ਕੰਮ ਅੱਜ ਵਿਗਿਆਨਕ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਨਵੀਂ ਖੋਜ ਦਾ ਕੰਮ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਦੂਜੇ ਸਾਰੇ ਜੀਅ-ਜੰਤੂਆਂ 'ਤੇ ਭਾਰੂ ਹੋ ਸਕੇ ਤੇ ਇੱਕੱਲਾ ਹੀ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹੋ ਸਕੇ।

ਭੌਤਿਕ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਨਿਜੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਉੱਤੇ ਹੀ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸ਼ੁੱਧ ਸਿਧਾਂਤਕ ਕੰਮ ਵੀ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਦੇ ਹੀ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਉਪਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭੀੜ ਨਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਖੋਜ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਸਚ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਜੰਬੰਧ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਹੀ ਉਸਾਰੂ ਉਰਜਾ ਛੁਪੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਕੰਮ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਮਾਹੌਲ ਪੈਦਾ ਕਰੇ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਰਵੋਤਮ ਭੇਟ ਦੀ ਜਿਹਜਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉੱਚਾ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਲੋਕ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੁਣ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਖੁਦ ਹੋਂਦ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੱਠਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਿੱਛਤ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੋਣੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਰ ਦੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੁਣਿਆ।

ਬਹੁਤ ਬੇੜੇ ਲੋਕ ਹੀ ਚੋਣ ਲਈ ਬਚਦੇ ਹਨ। ਕਲਾ, ਚਿੰਤਨ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹੋ ਨਿਯਮ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵੀ। ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦਾ ਮਾਦਰਸ ਹਰ ਥਾਂ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਸਿਆਸੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਇਸ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਖਾਰਿਜ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਭੀੜ ਨੂੰ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਯਹੂਦੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਹੈ। ਆਰੀਅਨ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਤਬਾਹਪਨ ਕਾਨੂੰਨ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਕਤਮ ਕਰ ਦੇਣਗੇ। ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਇਸੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸੰਸਦੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਇਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹਨ। ਉਪਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬੱਲੇ ਤੱਕ ਇਸ ਦੇ ਮੰਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਾਡੀ ਕੌਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਨਿਪਰਦੀ ਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਜੇ ਆਪਣੇ ਭੀੜ ਸਿਧਾਂਤ ਉੱਤੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਇਸ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਹਜ਼ਾਰ ਗੁਣਾਂ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਸਹੀ ਜਾਂ ਗ਼ਲਤ ਹੋਣ ਦੀ ਪਰਖ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਵਧਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਅਸਲ ਪਰਖ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਹੈ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦਾ ਕੋਈ ਉਸਾਰੂ ਬਦਲ ਸਿਰਜਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਖੁਦ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਮਰੱਥਾ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਉਹ ਮੌਲਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਜਾਂ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਥਾਂ ਥਾਂ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝੋਤ ਕਰਨੇ ਪਏ ਹਨ। ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਉਹ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚੋਂ ਖਾਰਿਜ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ।

ਨਸਲੀ ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਨਾਲੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਇਹ ਨਸਲ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦੇ ਸਤੰਭਾਂ ਉੱਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਮੌਜੂਦਾ ਰਾਜ ਨੂੰ ਰੋਗ ਰੋਗਨ ਕਰਨ ਉੱਕਾ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਇਹ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਥਾਕੀ ਕੌਮੀ ਬੁਰਜੁਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਖੂਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦਾ ਜ਼ਹਿਰ ਘੁੱਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਦੇਵੇਗਾ ਪਰ ਇਹ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਤੇ ਭੀੜਤੰਤਰ ਦੇ ਹਰ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬੇਕਿਰਕੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਦੇਵੇਗਾ। ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਣ ਲਿਖੇ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ :

ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸੰਵਿਧਾਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਉਹ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਕੌਮ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਤਾ ਦੀਆਂ ਮੂਹਰਲੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਖੁਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣਾ ਹੋਇਆ ਆਦਮੀ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ। ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣਕੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲੱਭਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਹੇਠਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉਪਰ ਤੱਕ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦੇ ਅਸੂਲ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ।

ਫੈਲੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਨਿਜੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ 'ਤੇ ਹੋਣਗੇ। ਪਰਸ਼ੀਅਨ ਫੌਜ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਸਾਡੇ ਰਾਜ ਦੀ ਬਣਤਰ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹੋਣਗੇ। ਹਰ ਲੀਡਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਹੇਠਲੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਪੂਰਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਉਹ ਉਪਰਲੇ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੋਵੇਗਾ।

ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ਼ ਸਲਾਹਕਾਰ ਕਮੇਟੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਹ ਕਮੇਟੀਆਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਪਰੋਂ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਆਗੂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਗੀਆਂ। ਉਹ ਆਗੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਿੱਥੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੌਮ ਲਾਏਗਾ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਕਤਮ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ, ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅਮਲੀ ਤਜਰਬਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਰੰਕੁਸ ਸੱਤਾ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਦੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਟੀਮ ਉਤਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਸੰਸਦੀ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਸੰਸਦੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਅਸੂਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਸਾਰ 'ਤੇ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਸਗੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਿਗੂਣਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਂ ਕੌਮਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਹੀ ਸਮਾਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡੀਆਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਉਪਰੋਂ ਨਹੀਂ ਥੋਪੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਲੋਕ ਲਹਿਰ ਹੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲਹਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੋਵੇ। ਸਿਰਫ਼ ਤਾਂ ਹੀ ਇਹ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲਹਿਰ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਤਮਸ਼ਾਤ ਕਰੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਵੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉਹ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਕ ਬਣ ਸਕੇਗੀ। ਇੰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਖੁਦ ਉਸ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਹੀ ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਰਾਜ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈ ਸਕੇ।

ਸੰਸਾਰ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧੀ

ਸਿਰਫ਼ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੂੰ ਬੌਧਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਨਣ ਨਾਲ ਹੀ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸਥਾਪਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਉਸ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅੜਚਾਨਾਂ ਕਿਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦੇ ਪੂਰੇ ਫ਼ਾਇਦੇ ਉਠਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਬਲਬਾਲੇ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਅਸੰਭਵ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਯਹੂਦੀ, ਉੱਥੇ ਯਹੂਦੀ, ਜਿਧਰ ਦੇਖੋ ਯਹੂਦੀ ਹੀ ਯਹੂਦੀ। ਜੇ ਹਾਲਾਤ ਇਹੋ ਰਹੇ ਤਾਂ ਇਹ ਯਹੂਦੀ ਇੱਕ ਦਿਨ ਥੱਕੀ ਸਭ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦੇਣਗੇ ਤੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਬਣ ਜਾਣਗੇ। ਜਿਸ ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਯਹੂਦੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸ਼ੇਅਰ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਇੱਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਪੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਆਰੀਅਨ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਿੱਤਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ।

ਜੇ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸੁਫਨੇ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਹਕੀਕਤ 'ਚ ਬਦਲਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ, ਜੋ ਇਸ ਅਕੀਦੇ ਲਈ ਲੜ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮੌਜੂਦਾ ਯਹੂਦੀ ਰਾਜ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਨਵੇਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਪੁਰਾਣੇ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਵਧੇਰੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਸਵਾਰਥੀ ਅੰਸਰ ਉਸ ਨਵੇਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਾਂਝੇ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਵੇਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਬਾਹਕੁਨ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਜੂਝਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਲਵਾਰ ਵਰਗੀ ਤਿੱਖੀ ਆਲੋਚਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾਵੇ।

ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਹਨ ਪਰ ਪਿਛਲੇ ਸੱਤਰ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਲੋਚਨਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੁੱਝਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਇੰਨੀ ਮਾਰੂ ਆਲੋਚਨਾ---ਫੇਰ ਘੜੀ ਘੜੀ ਉਸ ਦਾ ਦੁਹਰਾਵਾ। ਇਹੋ ਸਹੀ ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵੀ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਨਵੇਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਅਲੋਪ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਪੁਰਾਣੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਛੇਤੀ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦੇ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਦੋਵੇਂ ਸਹਿ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਣ। ਪਰ ਨਵੀਂ ਨਸਲੀ ਚੇਤਨਾ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਉਹ ਦੂਜੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਉਹ ਸਮੁੱਚੀ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਮੁਕੰਮਲ ਕੰਟਰੋਲ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਧਰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਸੱਚ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਅਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਹੀ ਇਸ ਮੱਤ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਭੇਰਨ ਦੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਸ਼ਰਤ ਹੈ।

ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਉੱਤੇ ਫ਼ਾਈ ਇਹ ਕੰਟਰੋਲ ਤੇ ਅਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਯਹੂਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਤਿਅੰਤ ਹੀ ਖੰਦਨਕ ਸੱਚਾਈ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਹੈ ਜੋ ਹੈ। ਅਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਫਲਸਫੇ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਹੀ ਤਰਜ਼ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹਿੰਸਾ ਤੇ ਡਰ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਸਿਰਫ਼ ਡਰ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸਾਰੂ ਕੰਮ ਦੀ ਵਾਗ਼ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਸੰਸਾਰ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਪਰਨਾਈ ਸੰਬੰਧੀ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵੀ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਰਮ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਸਿਆਸਤ ਦੇ ਰੰਗੇ ਸਿਆਹ ਹਨ। ਨਵ-ਚੇਤਨਾ ਇੰਜ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਦੇ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਹ ਖਿਲਾਫ਼ ਹੈ। ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਉਹ ਪੁਰਾਣੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਲੜਾਈ ਦਾ ਹਰ ਢੰਗ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਦੁਸ਼ਮਣ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਮੰਡਰਾ ਰਹੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਭਾਂਪ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਚਾਵ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਨਵੀਂ ਸਿਰਜਨਾ ਲਈ ਵੀ ਜੁਲਾਹੂ ਲੜਾਕਿਆਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਤਾਕਤਵਰ ਤੇ ਲੜਾਕੂ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਫੁੱਲ ਛਾਇਆ ਹੋਣ ਵੀ ਨਵਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਰਮ ਸਿਰਫ਼ ਚੋਣ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਵੀਂ ਸੰਸਾਰ ਚੇਤਨਾ ਪੁਰਾਣੇ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਹੋਂਦ ਵਿਰੁਧ ਹੀ ਜੰਗ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਯੋਧਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਅੰਤਮ ਰੀਸ਼ੀਆਂ ਤੇ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਲਈ ਮੁਢਲੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਿਪਾਹੀ ਦੀ ਸਿੱਖਲਾਈ ਇੰਜ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਉਹ ਦਾਅਵੇਦਾਰ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੇਂਦਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਹੀ ਸਿੱਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਫੌਜ ਦੇ ਹਸਰ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਜਿਸ ਦਾ ਹਰ ਸਿਪਾਹੀ ਹੀ ਜਰਨੈਲ ਹੋਵੇ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਸਿਆਸੀ ਲਹਿਰ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਹੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਲੜਾਈ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਬੰਧੀ ਤਾਂ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਚੰਗੇ ਸਿਆਣੇ ਆਗੂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਭਾਵੁਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਰਪਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਲਾਮਬੰਦ ਹੋਵੇ। ਇੱਕੋ ਜਿੰਨੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੇ ਦੋ ਸੌ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਵਧੇਰੇ ਔਖਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੌ ਨੌਬੇ ਲੋਕ ਸਧਾਰਣ ਹੋਣ ਤੇ ਦੋਸਤ ਚੰਗੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਆਸਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੋਸਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਚਾਈ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਲਾਭ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫੌਜ ਵਿੱਚੋਂ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਏ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਤੇ ਜਰਮਨ ਮਜ਼ਦੂਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਜੀ ਫੌਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦਾ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ

ਵੀ ਕਿਸੇ ਵੇਜ ਨਾਲ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਇੱਥੇ ਸਿਪਾਹੀ ਸੀ ਤੇ ਯਹੂਦੀ ਅਫਸਰ। ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੇ ਜਰਮਨ ਕਾਸਿਆਂ ਨੂੰ ਨੌਨ ਕਮੀਸ਼ਨ ਅਫਸਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੱਧ-ਵਰਗ ਇਸ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਅਣਦੇਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਅਨੁਪ੍ਰਸ਼ ਲੋਕ ਹੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਲਹਿਰ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਨੇ, ਤੇ ਠੀਕ ਇਹੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਅਧਾਰ ਵੀ ਹੈ। ਬੁਰਜ਼ੁਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਹੀਣ ਲੋਡਰਾਂ ਦੇ ਉੱਡੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਯੂਧੀਜੀਵੀ ਹੀ ਦਿੱਕੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਰਮਨ ਮੱਧ-ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਉੱਤੇ ਸਿਰ ਖਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹੀ ਪਾਰਟੀ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ 'ਚ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਤਾਕਤ ਸਿਆਣਪ ਜਾਂ ਮੋੱਬਰਾਂ ਦੀ ਆਸਾਦ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਦੀ ਆਦਤ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫੈਸਲਾਕੁਨ ਅਹਿਮੀਅਤ ਸਿਰਫ਼ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਉਹੀ ਵੇਜ ਜਿੱਤਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੋਲ ਸਿਆਣੇ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਅਨੁੀ ਸ਼ਰਧਾ ਵਾਲੇ ਪੇਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵੇਜ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਦੀਆਂ ਅਮਲੀ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਉਪਰਲੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੱਚਾਈ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਪ੍ਰਾਪੇਰੀਡਾ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਧੂਹ ਪਾਵੇ। ਪ੍ਰਾਪੇਰੀਡੇ ਦੀ ਅਪੀਲ ਸਿੱਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਤਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਮਹਾਨ ਵਿੱਚਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਿੱਚਾਰ ਹੀ ਬਣੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਅਜੇ ਤੱਕ ਤਾਂ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਖਵਾਹਿਸ਼ ਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਇਸ ਨੇ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਉਹ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣੇ ਪੈਣਗੇ, ਜੋ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋਣ। ਇਹ ਖਾਸ ਕਦਮ ਇਸੇ ਹੀ ਗਿਣਤੀ-ਮਿਣਤੀ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੋਣਗੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਤੇ ਸੁਭਾਅ ਵੀ ਇਸੇ ਮੰਗ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਸੰਖੇਪ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਉਹ ਨਿਰਵਿਵਾਦ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਠੀਕ ਹਨ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹਿਣਗੇ। ਪਰ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪੈਣ 'ਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸੋਧਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਬਾਹਰੀ ਦਿੱਖ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸੰਭਵ ਤੇ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਵੀ ਲੱਗ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਇੱਕ ਵੀ ਬਿੰਦੂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕੈਂਡਰ ਨਿਸ਼ਚਤਤਾ ਤੋਂ ਮਾੜਾ ਸੋਟਾ ਵੀ ਹਿਲਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅੰਤਹੀਨ ਅਸਪਸ਼ਟਤਾ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਿਹੜੀ ਉਰਜਾ ਬਾਹਰੀ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲ ਸੋਧਿਤ ਹੋਣੀ ਸੀ, ਉਹ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬਹਿਸਾਂ ਵਿੱਚ ਖਪ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਦੀਵੀ ਸੱਚਾਈਆਂ ਵਾਲੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਬਾਹਰੀ ਸਰੂਪ ਜੇ ਪੁਰਾਣਾ ਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਖਤਰਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨਾਲ ਫੋਕਸਾਨੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਲਹਿਰ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹੀ ਬਹਿਸ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਲੋਕ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਸ ਬਾਹਰੀ ਦਿੱਖ ਨਾਲ ਹੀ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਉਦੇਸ਼ ਮੰਨੀ ਬੈਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਲਹਿਰ ਹਾਲੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਹੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਬਹਿਸਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ੁਰੂਤ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਅਨੁੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ ਕਰਨਾ

ਅਸਿਰਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਸਦੀਵੀ ਸੱਚਾਈ ਸੰਕਿਆ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਭ ਡਾਵਾਂਡੇਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇੱਥੇ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਕੈਬਲਕ ਚਰਚ ਤੋਂ ਸਬਕ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਪੁਰਾਤਨਪੰਥੀ ਵਿੱਚਾਰ ਅਜਿਹੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ। ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕੇ ਜੱਫਾ ਮਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਉਸ ਨੇ ਬੋਝੀ ਜਿੰਗੀ ਵੀ ਛੱਡ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅੱਜ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਇਹ ਗਿਰਦ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਹੋਵੇਗੀ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਨੌਸ ਅਸੂਲਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਵਾਰਮੂਲੇ ਬਦਲਣੇ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੇ। ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਬਹਿਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਨਾਲ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨੌਸਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਪੱਕੇ ਥੰਨ ਕੈਦੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਮੋੱਬਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਜਾਂ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਨ ਬਿਨ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਨਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਇਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ 'ਚ ਰੱਖ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹੋ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਾਪੇਰੀਡੇ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹਨ।

ਨੌਸਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲਹਿਰ ਦਾ ਅਧਾਰ ਨਸਲ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ। ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਇਹ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਇਜ਼ਾਰੇਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਪਰ ਸਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਕੋਈ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਧਰ-ਉਧਰ ਖਿੰਡੇ ਵਿੱਚਾਰ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਤਾਲਮੇਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੈ-ਵਿਰੋਧ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਸਿਰਫ਼ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਹੀ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜੇ ਕਿਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦੀ ਝਲਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਕਾਰ ਹਨ। ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਤਾਂ ਉਹ ਫਰੋਬੀ ਹੀ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਹ ਪਾਰਟੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਛੂਟ ਬਾਰੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚ ਸਕਦੀਆਂ, ਜੋ ਅੱਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਤਾਂ ਸਫਾ ਖਣਾ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਾਪੇਰੀਡੇ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਨਸਲੀ ਵਿੱਚਾਰ ਦੀ ਵ੍ਰਾਪੀ ਤਾਕਤ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਵਿਰੋਧੀ ਵੀ ਸਾਡੀ ਨਕਲ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹਨ।

ਆਪਣੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਮੋੱਬਰਾਂ ਉੱਤੇ ਸਾਡੇ ਵਧਦੇ ਅਸਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਡੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਰਤਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਮਕਸਦ ਚੋਣੀ ਜਿੱਤਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਨਵੇਕਲੀ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਪਛਾਣ ਤੋਂ ਉਹ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ। ਸਾਡਾ ਖੇਡ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੱਕ ਉਹ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੁਝ-ਕੁਝ ਜਾਂ ਬੇਵਕੂਫੀ ਸੀ, ਅੱਜ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅੱਜ ਵੀ ਵਾਰ ਵਾਰ ਇਸ

ਗੱਲ ਦਾ ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਾਰਟੀਆਂ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀਆਂ। ਅਰਧ-ਨਸਲਵਾਦੀ ਹਵਾਈ ਕਿਲੇ ਉਸਾਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਵੀ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਲਈ ਘੱਟ ਖਤਰਨਾਕ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਥੋਂ ਉਧਰੋਂ ਸੁਣ-ਸੁਣਾ ਕੇ, ਜਾਂ ਕਿਤੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੱਖਰਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੋ। ਉਹ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਹੋਣ ਦਾ ਢੋਂਗ ਤਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨਪੁੰਸਕ ਸਿਧਾਂਤਸ਼ਾਸਤਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਕਈ ਵਾਰ ਬੜੇਬੜੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਖਤਰਨਾਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਇ ਛੇਵਾਂ

ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਦੌਰ

24 ਫਰਵਰੀ, 1920 ਦੀ ਕਾਮਯਾਬ ਰੈਲੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਅਸੀਂ ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਇੱਕ ਜਨਤਕ ਰੈਲੀ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਹੋਫ਼ਬਰੋ ਦਾ ਹਾਲ ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਰੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਉੱਥੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਲੱਗਾਤਾਰ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਹਰ ਵਾਰ ਇਹ ਡਰ ਲੱਗਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕ ਆਉਣਗੇ ਵੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਇਹ ਯਕੀਨ ਪੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਫੇਰ ਸਾਡੀ ਗੱਲ ਬੜੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਜੰਗ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ। ਫੇਰ ਅਮਨ ਸੰਧੀਆਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਹੋਈ। ਅਸੀਂ ਹਰ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਦੀ ਸੰਧੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਸ਼ੱਧਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਇਸ ਸੰਧੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਲੋਕਰਾਜ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰੋਲਾ ਪਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਕੰਧ 'ਚ ਟੱਕਰਾਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਸੁਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੇ ਕਿ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਇੱਕ ਸਕੈਂਡਲ ਸੀ, ਇੱਕ ਧੋਖਾਧੜੀ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਅਪਮਾਨ ਸੀ, ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਣੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਹੀ ਸੀ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੱਤ ਮਾਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਬੁਰਜੂਆਜੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕੱਢ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਸੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਫਿਜ਼ੂਲ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਬਰਤ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਧੀਆਂ ਦਾ ਸਹੀ ਮਤਲਬ ਸਮਝਾਵੇ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਮਹੂਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਖੜਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਸੱਚਾਈ ਨੰਗੀ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣੀ ਸੀ ਸਿਰਫ ਉਦੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਪੈਣੀ ਸੀ। ਨਫ਼ਰਤ ਜਾਂ ਤਰੀਫ਼ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਗ਼ੈਰ ਮੈਂ ਲੜਾਈ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਪਾਰਟੀ ਲੋਕਰਾਇ ਦੀ ਪਿੱਛਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਖੁਦ ਲੋਕਰਾਇ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਕੰਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗਣਾ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ ਲਾਉਣਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਾਧਾ ਜੋਰ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਹੀ ਲਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੀ ਪਾਰਟੀ ਵੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਹਿਣ ਵਿੱਚ ਨਾ ਹੁੜ ਜਾਵੇ।

ਕਈ ਵਾਰ ਅਖੌਤੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਵੀ ਲੋਕਰਾਇ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਭੀੜ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ। ਕਮਜ਼ੋਰ ਜਿਹੇ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹਵਾ ਦੇ ਉਲਟ ਪਰਵਾਜ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁਹਮਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਦੀ ਆਦਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਇੰਨੀ ਝੁੰਘੀ

ਉਤਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਵੀ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕਦੇ। ਸਚਾਈ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਈ ਜਨਤੱਕ-ਰਾਇ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਜਾਣ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰਅਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਥਾਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਬਰਾਨੇ ਸਨ। ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰ ਉਹ ਖੁਦ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਸੀ।

ਪਰ ਇੱਕ ਲਹਿਰ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਭੀੜ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਗੱਲ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਉਹੀ ਜਿੱਤਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਅਮਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਗੋਲਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪਾਰਾ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਡਾ ਖੁਦ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਉੱਤੇ ਕਿੰਨ੍ਹ ਕੀਤੇ। ਅਕਸਰ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬੋਲਣਾ ਪੈਂਦਾ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਉਲਟਾ ਸੋਚਦੇ ਸਨ। ਦੋ-ਦੋ ਘੰਟੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸੇ ਗੱਲ 'ਤੇ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪੁਰਾਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਰਿਜ਼ਾ ਛੁੜਾਵਾਂ? ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਘੁਰਨੇ ਢਾਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਹ ਖੁਦ ਮੇਰੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ।

ਉਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਮੈਂ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਸਿੱਖੀ। ਮੈਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਕੋਲੋਂ ਉਸ ਦਾ ਉਹ ਹਥਿਆਰ ਹੀ ਖੋਹ ਲੈਂਦਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਪਲਟ ਕੇ ਵਾਰ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਗਿਣੀਆਂ ਚੁਣੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਹ ਵਾਰ ਵਾਰ ਸਾਡੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ। ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਤੜ ਲੱਭਿਆ। ਮੈਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦਾ ਹੀ ਖੰਡਨ ਕਰਦਾ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਸਨ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਕੀਮ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਪੁੱਠੀ ਪੈ ਗਈ ਸੀ। ਇੰਜ ਈਮਾਨਦਾਰ ਸਰੋਤੋਂ ਸਾਡੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ ਸਨ। ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਦ ਮੈਂ ਇਸ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਇਸ ਹੁਨਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਕਾਰਗਰ ਵਰਤੋਂ ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਦੀ ਸੰਧੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਰਿਸਟੋਲਵਸਕ ਦੀ ਸੰਧੀ ਬਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸੰਧੀ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ। ਸਿਰਫ਼ ਵਿਰੋਧੀ ਪਰਚਾਰ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਠਿਠਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸੰਧੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸੰਕੋਚ ਸੀ। ਮੈਂ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਬਿੰਦੂ 'ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਦੀ ਸੰਧੀ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਸੀ। ਨਤੀਜਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਸਰਦਾਰ ਸੀ। ਫੇਰ ਇਹੋ ਤਰੀਕਾ ਮੈਂ ਵੱਡੀਆਂ ਹੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਰਤਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਤੇ ਦਿਮਾਗਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਝੂਠ ਹੁਣ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਸਾਰ ਜੇਗ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਅਮਨ ਸੰਧੀਆਂ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ੇ ਸਨ। ਦਰਜਨਾਂ ਵਾਰ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਬੋਲਿਆ ਸੀ। ਹਰ ਵਾਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹੋਰ ਭਰਪੂਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦਾ। ਜਿਸ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੋ ਮੁੱਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ।

ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਰਹੀ। ਜੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨੇੜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਬੋਲਦਾ ਵੀ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਸ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੁੰਦੇ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ 'ਤੇ ਮੋਹਰ ਲਾਉਣ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲੋੜ ਸੀ ਕਿ ਸਮੁੱਚਾ ਬੁਝਾ ਕੇ ਜਾਂ ਪ੍ਰਾਪੇਰੇਂਡੋ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਰੱਖਿਆ ਸੀ।

ਦੋਹਾਂ ਸੰਧੀਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੈਂ ਇੱਕ ਪੈਟਰਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਹਾਲੇ ਮੈਂ ਇੱਕ ਵੱਜੀ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਪਰਦੇ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਛਪਵਾ ਕੇ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਿੱਧੀ ਗੱਲਬਾਤ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਣ ਉੱਤੇ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਟੋਕ ਰੱਖਦੇ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਜੀਵੰਤ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਵੱਡੇ ਇਨਕਲਾਬ ਲਿਆ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪਰਾਤਲ ਉੱਤੇ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬੁਰਜ਼ੁਆ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਖਤ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਖੁਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਧੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਬੋਲ ਸਕਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰ ਸਕਣ। ਉਹ ਕਲਮ ਦੇ ਪਰਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਬੁਲਾਰਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਤੋਂ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਸੋਧ ਵੀ ਲੈ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੀ ਪਾਰਾ ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਟਾਇਲ ਬਦਲ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਪਾਠਕ ਤਾਂ ਲੇਖਕ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਅਮਰਤ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਲਿਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਲਚਕ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ। ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਦਿਮਾਗੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਿੜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਉਹੀ ਚੀਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੈ। ਵਿਲਮ ਸਮੇਤ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਮਾਧਿਅਮ, ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕਾਰਗਰ ਹਨ। ਲੋਕੀ ਕਿਤਾਬ ਨਾਲੋਂ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲਚੀਲਾਪਨ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਪਾਠਕ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਢਲ ਸਕੇ। ਮਹਾਨ ਜਨਤੱਕ ਬੁਲਾਰਾ ਉਹੋ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਧੜਕਣਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦ ਚੁਣਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕੋ ਦਲੀਲ ਨੂੰ ਰਟਣ ਵਾਂਗ ਦੁਹਰਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਜੇ ਉਹ ਕਿਤੇ ਭੁੱਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਵਾ-ਭਾਵ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮਝ ਵੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਜਾਂ ਲੋਕ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਉਸ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਨ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੱਪਰ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਦਲੀਲ ਵਿੱਚੋਂ ਦਲੀਲ ਕੱਢਦਿਆਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਰਹੇ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਠਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਵਾਰ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਦਲੀਲ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵਿਰੋਧੀ ਦਲੀਲਾਂ ਦੀ ਚੀਰਫਾੜ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੋਖਲੇਪਨ ਨੂੰ ਉਘਾੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਭੀੜ ਦੇ ਵਰਤਾਵ 'ਤੇ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਹਵਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਕਲ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਉਹ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓ ਯਤਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ ਗਲਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਅੱਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇੱਥੇ ਤੁਹਾਡਾ ਵਾਰ ਸਜ਼ਾਤਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ, ਅੰਨ੍ਹੀ ਨਫ਼ਰਤ ਜਾਂ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਈ ਦਲੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇੱਥੇ ਦਲੀਲ ਨਾਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦਾ, ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਸੁੱਤੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ ਕੋਈ ਲੇਖਕ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ਼ ਬੁਲਾਰਾ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪੈਸ ਹੈ, ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਵੇਰ ਵੀ ਜਨਤਾ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਉਸ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਚਾਈ ਆਖਿਰ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ? ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੇ ਟਨਾਂ ਦੇ ਟਨ ਸ਼ਬਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਉਪਰਾਂ ਦੀ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੋ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਫੋਕੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਲਿਖਤੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ 'ਚ ਉਤਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਵਜ੍ਹਾ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਠੀਕ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਲਿਖਤ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਅੰਤਰ-ਝਾਤ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਘਾਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਕਰਕੇ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਦੀਆਂ ਸਿਧਾਂਤਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਚੌਥੀ ਦਲੀਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਾਲਾਂਬੱਧੀ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮੌਖਿਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵੀ ਲੱਭਣਾ ਅੱਖਾਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਮਾਰਕਸ ਦੀ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੇ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ। ਇਹ ਸਮਾਜਗ੍ਰੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ਼ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਉਸ ਬੌਧਿਕ ਫੌਜ ਲਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਫਤਿਹ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਬੁਰਜੂਆ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਪਰਚਿਆਂ ਦਾ ਫਰਕ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉੱਥੇ ਕਲਮ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੇ ਨਹੀਂ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਸੀ। ਪੂਰੇ ਦੇ ਹੁਮਸ ਮਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੁਲਾਰੇ ਘੰਟਿਆਬੱਧੀ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਗਜ਼ ਖਪਾਉਂਦੇ। ਅੱਜ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਜੋ ਬਲਬਾਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੱਖਾਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਸਦਕਾ ਹੈ। ਸ਼ਰੇਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਪੱਠ ਪਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਇੱਕੋ-ਇੱਕੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਸਤੀ ਕੀਜੇ ਮਕੱਤਿਆਂ ਵਰਗੀ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਅੱਗੇ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਤਹਿ ਹੈ। ਪਰੋਲਤਾਰੀ ਦੀ ਤਾਨਸ਼ਾਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕਾਨੂੰਨ ਹੈ।

ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਆਮ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਕੰਪ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੁਲਾਰੇ ਹੀ ਸਨ, ਜੋ ਅਕਸਰ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੱਥ ਅਜਮਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬੁਰਜੂਆ ਕੰਪ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕਾਂ, ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਇੱਕੱਠੀ ਹੋਈ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਾਵੁਕ ਭਰਮਾਂ ਤੇ ਪੱਖਪਾਤਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ। ਇਹ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਬੁਲਾਰਾ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਬੜਾ ਨਿਰਣਾਇਕ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਸ਼ਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਖੁਦ ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇੱਕੋ ਰਿਲਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ੋਅ ਵੱਖਰਾ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਆਦਮੀ ਇਹ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਦੀ ਮਨੋ-ਹਾਲਤ ਸ਼ਾਮ

ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੱਚਾਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਹਰ ਥਾਂ ਛੇਦ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਸਮੇਂ ਦਾ ਵੀ ਅਲੱਗ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਛੇਦ ਦਾ ਅਚੇਤਨ ਮਨ ਇੱਥੇ ਨਿਰਣਾਇਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਬੰਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਬਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਸ਼ਾਮ ਵੇਲੇ ਉਹ ਬੰਨ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਵਿਰੋਧ ਅੱਗੇ ਵੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਬਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੰਨੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਕਿਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਲੇਖਕ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਇੰਨੀਆਂ ਮਹੀਨੇ ਤੱਦਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਮੁੱਢ ਨਹੀਂ ਬੰਨ੍ਹ ਸਕਦਾ। ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਹੋ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰੋਗ ਵੀ ਫੂਝਾ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਪਰ ਇਹ ਲਿਖਤ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਇਨਕਲਾਬ ਨੂੰ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਵੱਧੇ ਵੱਧ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਹਿ-ਯਾਤਰੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦੀ ਉਹ ਫੌਜ ਹੀ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਨਤਾ ਦੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਸੁਲੱਗਦੀ ਚਿੰਗਾਰੀ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਹਾਲ ਦੀ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰ ਰੂਸੀ ਇਨਕਲਾਬ ਖ਼ਾਸੇ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਨਿਨ ਜਾਂ ਉਸ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਲੇਖਕਾਂ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜੋ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਦਾ ਮੂੰਹੋਂ ਮੂੰਹੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਅਨਪੜ੍ਹ ਰੂਸੀ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਜੋ ਇਨਕਲਾਬੀ ਜੋਸ਼ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਮਾਰਕਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਜੋਸ਼ ਤਾਂ ਸਵਰਗ ਦੇ ਉਸ ਸੁਫਲ ਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਬੀਜਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਸਰਵਕਾਲੀ ਸੱਚ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਅਮਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਹੀ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਬੁਲਾਰੇ ਨਾਲੋਂ ਉਪਰ ਰੱਖਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜੇਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਇੱਕ ਪੈਂਡਲਟ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਮੰਤਰੀ ਲਾਇਡ ਜਾਰਜ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਦੀ ਵਾਲ ਦੀ ਖੋਲ ਲਾਉਣ ਲਈ ਪੁਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣਪ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਰਮਨ ਕਲਮਪਸੀਟਾਂ ਦੀ ਅਕਲ 'ਤੇ ਹਾਸਾ ਵੀ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਰੋਣਾ ਵੀ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਮੋਹਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭੀੜ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਮਝੌਥਾ ਝਲਕਦੀ ਸੀ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਇੰਨਾ ਮਾਰੂ ਤੇ ਕਾਟਵਾਂ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਮਨਿਸਟਰ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ੱਕ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿਆਣਪ ਭਰਪੂਰ ਸਨ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਹੋ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਅਸਮਰਥ ਸੀ। ਲਾਇਡ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਇਸ ਤੋਂ ਠੀਕ ਉਲਟੇ ਸਨ। ਉਹ ਭੀੜ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਟੁੰਬਣ ਲਈ ਸਨ ਪਰ ਉਹ ਮੁੱਢ ਲੇਖਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਆਪਣੇ ਮਨ 'ਤੇ ਪਥੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤਾਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਪਏ ਅਸਰ ਤੋਂ ਹੀ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਬੁਲਾਰੇ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਦਾ ਇਹੋ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਸਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੀਆਂ ਇੰਨੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਸੱਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਕੌਮ ਦੇ ਹਰ ਦਸ਼ੀ-ਵਿਦੇਸ਼ੀ

ਦੁਬਸਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਜੇ ਅੱਜ ਮੈਂ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਕਰਨਾ। ਸਾਡਾ ਪੈਂਫਲਟ ਜਾਂ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕੋਈ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸਾਡੀਆਂ ਸਫ਼ਾ ਵਿੱਚ ਆ ਮਿਲੇ, ਇਸ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਅਖਬਾਰ ਬੰਦੇ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ, ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਲੋਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਾਠਕ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕਿਸੇ ਵਿਰੋਧੀ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਲੱਗਾਤਾਰ ਕਿਉਂ ਪੜ੍ਹੇਗਾ? ਸਿਰਫ਼ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਲੋਕ ਹੀ ਉਸ ਪਰਚੇ ਦੇ ਸਥਾਈ ਗਾਹਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੈਂਫਲਟਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਹਾਲਤ ਬੜੀ ਵੱਖਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਇੱਕਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੁੱਥ-ਹੁੱਥੀ ਵੰਡਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦੇਣ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸੀਮਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੈਂਫਲਟ ਕਿਸੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਸਲ ਕਾਮਯਾਬੀ ਤਾਂ ਹੀ ਹੈ, ਜੇ ਉਹ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਆਮ ਇੱਕੱਠ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਵੰਡੀਆਂ ਜਨਤਕ ਰੈਲੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਫਾਇਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤਾਕਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਧੇਰੇ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਮਜਬੂਤੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਵਿੱਚ ਕਦਮ ਨਾਲ ਕਦਮ ਮਿਲਾ ਕੇ ਤੁਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਖੁਦ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਇੱਕੱਠੇ ਰਹਿ ਜਾਣ ਜਾਂ ਪੱਛੜ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਡਰ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਪੀਡੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਇੱਕੱਲਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਅੰਦਰਲੀ ਬਿਜਕ ਕਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਵੱਡੇ ਇੱਕੱਠਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਭੀੜ ਦਾ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਾ ਜੋਸ਼ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਡਰ ਤੇ ਸਵਾਲ ਹੁੰਦਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਖੁਦ ਨੂੰ ਲਹਿਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਮੰਨਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਉਸ ਗਲਤੀ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਦੁਹਰਾਵੇਗੀ, ਜੋ ਬੁਰਜ਼ੁਆਜ਼ੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਬੋਝ ਹੇਠ ਦਬ ਗਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਭੁੱਲਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਇੱਕੋ ਚੀਜ਼ ਉਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਕੌਮ ਨੂੰ ਮਾਰਕਸੀ ਪੰਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇੱਥੇ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਮਰਦ ਸਾਬਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਗਰਾਹ ਅਤੇ ਮੁਰੱਖਤਾ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਇੱਕੋ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹਨ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲਹਿਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲੇਗੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਨਸਰਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਆਉਣ ਤੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚੁਕੰਨੀ ਰਹੇਗੀ।

ਅਧਿਆਇ ਸੱਤਵਾਂ

ਲਾਲ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਝੜਪਾਂ

1920-21 ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕੁਝ ਬੁਰਜ਼ੁਆ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਵਾਦ ਕੌੜੀ ਦਵਾਈ ਵਰਗਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਮਜਬੂਰੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿਗਲਦਾ ਹੈ। ਜਰਮਨ ਨੈਸ਼ਨਲਿਸਟਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਰਮਨ ਪੀਪਲਜ਼ ਪਾਰਟੀ, ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਪੀਪਲਜ਼ ਪਾਰਟੀ ਤੇ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਜਾਂਦਾ। ਉਂਜ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਬੁਰਜ਼ੁਆਜ਼ੀ ਦੇ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਮੇਰੀ ਚੰਗੀ ਪਛਾਣ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਭਾਸ਼ਣ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਪਾਰਟੀ ਮੈਂਬਰ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਗੱਲ ਮੈਂ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੋਟ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਲੋਕ ਸਨ। ਬੁਲਾਰੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਦੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਅਖਬਾਰੀ ਭਾਸ਼ਣ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਟੁੱਭਵੀਂ ਗੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵਿੱਚ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਇੱਥੇ ਜਿਹਾ ਲਤੀਫਾ ਸੁਣਾ ਦਿੰਦੇ, ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਸਟੇਜ ਉੱਤੇ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਹੱਸਣਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਸਣ 'ਚ ਵੀ ਕੋਈ ਜਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੈਂ ਵੈਗਨਰ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਗਿਆ। ਇਹ ਮੀਟਿੰਗ ਲਿਪਜ਼ਿਗ ਦੀ ਮਹਾਨ ਜਿੱਤ ਦੇ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਜਥਨਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੁਲਾਰੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਭਾਸ਼ਣ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਟੇਜ ਉੱਤੇ ਪੂਰੀ ਕਮੇਟੀ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇੰਜ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਪੈਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਜੱਜ ਹੁਣੇ ਮੈਨੂੰ ਵਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣਗੇ। ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰਿਵਾਇਤ ਵਰਗਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੂਰਾ ਹਾਲ ਉਵਾਸੀਆਂ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਅੱਗੇ ਤਿੰਨ ਮਜ਼ਦੂਰ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਇਦ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਪੱਕੇ ਨਾਲ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੋੜੀ ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਦੇਖ ਲੈਂਦੇ, ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਹੁੱਥਾਂ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦੇ। ਬੈਠਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਔਖਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਖਰਕਾਰ ਜਦੋਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਉਠ ਕੇ ਬਾਹਰ ਚੱਲੇ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਗੜਬੜੀ ਕਰਨ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬੁਲਾਰੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੋਰ ਵੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਖਰਕਾਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਭਾਸ਼ਣ ਮੁਕਾਇਆ। ਇੱਕ ਬੰਦੇ ਨੇ ਪੂਰੀ ਜਨਤਾ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਕੀਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੰਨ-ਪੰਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਕੌਮੀ ਗੀਤ ਗਾਇਆ। ਦੂਜੀ ਗੀ

ਲਾਈਨ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਲ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਦਿਲੋਂ ਤਾਂ ਗਾ ਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ, ਸਭ ਡੰਗ ਟਪਾ ਰਹੇ ਜਾਪਦੇ ਸੀ। ਮੀਟਿੰਗ ਖਤਮ ਹੋਇਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਜਾਰੇ ਪੱਕੇ-ਮੁੱਕੀ ਹੁੰਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਭੱਜ ਤੁਰੇ। ਹਰ ਕੋਈ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਬਾਹਰ ਤਾਜ਼ੀ ਹਵਾ 'ਚ ਪਹੁੰਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਲੱਖਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹ ਬੁਰਜ਼ੂਆਂ ਤਰੀਕਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਮਾਗਮ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਰਾਸ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕੋਈ ਝੰਜਟ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਲੋਕ ਚੁੱਪਚਾਪ ਬੀਅਰ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਪੈਂਗ-ਸ਼ੌਗ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਇਹ ਲੋਕ ਕਿਤੇ ਗਲੀਆਂ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਮੀ ਤਰਾਨੇ ਗਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਣ ਤਾਂ ਕੱਚੀ ਨੀਚੇ ਸੁੱਤੀ ਪੁਲੀਸ ਲਈ ਐਵੇਂ ਹੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਸਾਡੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਸਾਂਤਪੂਰਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਸੰਸਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਰਿਬਦੇ, ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਮੀਟਿੰਗ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਕੋਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸਖ਼ਤ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੀ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਨੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਅੰਦਰ ਵਫ਼ਾਦਾ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਇਹੋ ਸਾਡਾ ਮਕਸਦ ਵੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੋਸਟਰਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਵੀ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਲਾਲ ਰੱਖਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਜੋ ਲਾਲ ਝੰਡੇ ਦੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹਿੱਸੇ ਤੀ ਸਾਡੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਆ ਸਕਣ। ਬੁਰਜ਼ੂਆਜ਼ੀ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਬੜਾ ਡੂੰਘਾ ਝਟਕਾ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਨੈਸ਼ਨਲਿਸਟ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਫ਼ਵਾਹਾਂ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਬਦਲਿਆ ਹੋਇਆ ਰੂਪ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਸਮਾਜਵਾਦ ਅਤੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਵਿੱਚੋਂਲਾ ਫ਼ਰਕ ਅੱਜ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਪਹੇਲੀ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਬੇਵਕੂਫ਼ੀਆਂ 'ਤੇ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਹੱਸਦੇ ਸੀ।

ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਹਤਾਸ਼ਾ ਤੇ ਵਿੱਚਾਰਗੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਬੜਾ ਸਵਾਦ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਦਾਅ ਪੇਚ ਬਦਲਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਉਲਟੇ ਹੀ ਨਿਕਲੇ ਸਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹਰਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਮਝ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਪਰੇਖੇ ਕਰਨਾ ਹੁਣ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਮਾਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚੇਤਨ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਗਤਬਤ ਫੈਲਾਉਣ ਦੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਨਾਕਾਮ ਹੀ ਰਹੀ। ਮੇਰੇ ਭਾਸ਼ਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਰੋਧੀ ਤੇ ਹਿਮਾਇਤੀ ਅਕਸਰ ਹੀ ਇੱਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਘਬਰਾ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ 'ਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਣ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਬੇੜੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਸਾਰਾ ਫ਼ਰਾਮਾ ਫੇਰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਫੇਰ ਕੁਝ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਬਾਦ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਇਨਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ।

ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੀਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਸੀ। ਉਹ ਵਾਰ ਵਾਰ

ਪ੍ਰਧਾਨ ਦਾਅ-ਪੋਚਾਂ ਨੂੰ ਅਦਲ ਬਦਲ ਕੇ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਕਦੇ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਚੁੱਪੀ ਹੀ ਵੱਟ ਜਾਂਦੇ, ਕਦੇ ਸਾਡਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਦੇ। ਪਰ ਬੜੀ ਫੇਰ ਬਾਦ ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਹਰ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਸਾਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਵਾਂਗ ਚਿਤਰਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇੱਕ ਲੋਖ, ਸਾਡੇ ਭਿਆਨਕ ਇਰਾਦਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਫਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਭਿਆਨਾ ਜਾਂਦਾ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜ਼ਹਿਰ ਭਰਨ ਲਈ ਮਨਘੜਤ ਕਿੱਸਿਆਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਹ ਹਮਲੇ ਵੀ ਬੇਕਾਰ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਹੱਥ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਉਂਜ ਵੀ ਫਾਲਤੂ ਬੋਲਣ ਦੀ ਆਦਤ ਸੀ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਦੀ ਡੋਡੀ ਪਿਟ ਦਿੰਦੇ। ਦੂਜੇ ਆਪਣੇ ਕਈ ਨਵੇਂ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਲਾਲ-ਜੱਬੇਬੰਦੀਆਂ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰੇ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸੂਰੱਖਿਆ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮਾ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਲੈਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਸੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਬੰਦੋਬਸਤ ਉੱਤੇ ਡਰੇਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਅਕਸਰ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਗਤਬਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਹ ਮੀਟਿੰਗ ਉੱਤੇ ਹੀ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਦਿੰਦੇ। ਇਹ ਸਭ ਅਮਨ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਸੂਰੱਖਿਆ ਆਸਰੇ ਚੱਲਣ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਸਨ। ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਸਹਾਰੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਨ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤ ਸਕਦੇ। ਹੇਠਲੇ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਨ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜਿੱਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਪਣੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਦਾ ਮਨ ਜਿਤਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਲਹਿਰ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਪੁਲੀਸ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਨ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਉਹ ਲੋਕ ਸਾਡੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਨਹੀਂ ਤੋੜ ਸਕੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡਰਕੇ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਬੰਦੂਕ ਚੱਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਭੇਜ ਕੇ ਉਹ ਬਾਹਰ ਚੁੱਪਚਾਪ ਨਤੀਜੇ ਦੀ ਇਤਜ਼ਾਹ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸੂਰੱਖਿਆ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਵਿਰੋਧੀ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਬੜ੍ਹੀ ਜਿੰਗੀ ਗਤਬਤ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਲ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਫੇਰ ਉਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਚਾਹੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਿਕਲਣ। ਮਿਊਨਿਖ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਤਾਂ ਕਈ ਥਾਈਂ ਸਾਡੇ ਦਸ-ਪੰਦਰਾਂ ਵਲੰਟੀਅਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਸੱਤ ਸੌ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਆਖਰ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਦੇਰਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਏ। ਸਾਡੇ ਸਾਥੀ ਮਰਨ-ਮਾਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਇਹ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਹਜ਼ ਸਕਦੇ। ਅਸੀਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਅਤੇ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਢੰਗ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਫਾਇਦਾ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਸੀ।

ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਬਹੁਤ ਕਰੜਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾ ਲੈਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਇੱਕੋਲੇ ਉਹੀ ਇਸ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਮਾਹਿਰ ਸਨ। ਕਈ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਐਲਾਨ ਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਗੇਰ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਨੂੰ ਪੁਲਤਾਰਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਅਮਨ-ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਦੇ ਕੇ ਇਹ ਜਿਹੀ ਰੈਲੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ। ਪਰ ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾ ਮਿਲਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਪੁਲਤਾਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦਿਖਾਣ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਸੱਦਾ ਦਿੰਦੇ।

ਜਿਸ ਸ਼ਹਿਮੇ ਹੋਏ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਬੁਰਜ਼ੂਆਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਇਹ ਰੈਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਉਸ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਤਾਂ ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਧਮਕੀ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਰੈਲੀ ਹੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਜੇ ਇਹ ਰੈਲੀ ਹੁੰਦੀ ਵੀ ਤਾਂ ਡਰ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਉੱਚੇ ਸਾਫ਼ ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਕਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ। ਮੰਚ ਤੋਂ ਵਾਰ ਵਾਰ ਇਹ ਗੱਲ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਗੱਲਬਾਤ ਨਾਲ ਹੀ ਮਸਲੇ ਨਜਿੱਠੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹਿਸ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਭਾਸ਼ਣ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੁਕਾਵਟ ਤੋਂ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ।

ਸਾਡੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੁਝ ਅਨੋਖੇ ਸਨ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਹੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ। “ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਇਹ ਟੋਟਾ ਹੀ ਮੁਕਾ ਦੇਣਾ” ਹਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਲ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਬਲਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਗਦੇ। ਪੈਂਦੀ ਸੱਟ ਹੀ ਸਭ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡੀ ਮੀਟਿੰਗ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਕ ਬਲਾਂਗੇ। ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਗੜਬੜ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁਰਅਤ ਕਰੇਗਾ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੱਸਰ ਲਈ ਆਪ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ।

ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਦਲ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਫੌਜ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਉਹ ਜਵਾਨ ਮੈਂਬਰ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਦਹਿਸ਼ਤ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਬਚਾਵ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਹਮਲਾਵਰ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ ਲਈ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦੀ ਖਾਤਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਦਾ ਆਖਰੀ ਕਤਰਾ ਤੱਕ ਵਹਾ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਸਾਡੀ ਪਛਾਣ ਲੜਾਕੂ ਸਿਆਸੀ ਤਾਕਤ ਵੱਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਕਿ ਤਾਕਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਧਰਤੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਿਆਣਪ ਵੀ ਬੇਕਾਰ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਦੀ ਕੋਈ ਸੀਮਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਹ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਦੇ ਸੱਟਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਗ਼ੈਰ, ਗੜਬੜੀ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਟੁੱਟ ਪੈਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਕਿੰਨੀ ਹੈ। 1921 ਦੀ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਤੱਕ ਇਸ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤੇ ਵਿੱਚ ਸੌ ਲੱਖ ਭਰਤੀ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਦਸਤੇ ਨੂੰ ਕਈ ਟੁਕੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤੇ ਦੇ ਕਾਮਿਸ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵੱਡੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੱਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਝੰਡਾ। ਇਸ

ਗੱਲ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਸੀ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਲਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨੇ ਹੀ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਲਹਿਰ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਣਨਾ ਸੀ। ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ। ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਅਹਿਮੀਅਤ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਜੇਗ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲਿਨ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮਹੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਮੈਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਲਾਲ ਝੰਡਿਆਂ, ਲਾਲ ਫੁੱਲਾਂ ਤੇ ਫੁਲਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਰੜ੍ਹ ਆਇਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਆਮ ਆਦਮੀ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਦੇ ਜਾਦੂਈ ਅਸਰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਬੁਰਜ਼ੂਆਜ਼ੀ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਡਾ ਝੰਡਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਸੰਸਾਰ ਚੋਰਨਾ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਜਰਮਨ-ਆਸਟੇਰੀਆ ਹੀ ਇੱਕ ਇਲਾਕਾ ਸੀ ਜਿੱਥੇ, ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਝੰਡਾ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਕੋਮੀ ਬੁਰਜ਼ੂਆਜ਼ੀ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਨੇ 1848 ਦੇ ਨਾਲ, ਕਾਲੇ ਤੇ ਸੁਨਹਿਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਤਿਰੰਗੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਝੰਡਾ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਇੱਕ ਸਚਾਈ ਸੀ ਕਿ 1920 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ ਲੋਹਾ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਝੰਡਾ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਜਰਮਨ ਬੁਰਜ਼ੂਆਜ਼ੀ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਵੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਹੁਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਪੈਰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਹ ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਬਰਾਬੀ ਬਾਰੇ ਹੀ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਬੜੀ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਉਸ ਪੁਰਾਣੇ ਝੰਡੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਜੇਤੂ ਲੜਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੜੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜਰਮਨ ਕੋਮ ਦੀ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਗਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਵੀ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਗਵਾਹਾਂ ਆਪਣੇ ਝੰਡੇ ਥੱਲੇ ਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੁਰਾਣਾ ਝੰਡਾ ਸਿਰਫ਼ ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਮਰਾਜ ਲਈ ਹੀ ਚੁਕਵਾਂ ਸੀ। ਰੱਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਕਿ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਰੰਗ ਚੁੱਟੇ ਸਨ, ਜੋ ਉਸ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਚੁੱਕਵੇਂ ਸਨ। ਉਹ ਰੰਗ ਸਾਡੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ। ਸਾਡਾ ਇਹਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਿਉਂਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਪਤਨ ਤਾਂ ਖੁਦ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਤਮੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਾਡਾ ਉਦੇਸ਼ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਝੰਡੇ ਉੱਤੇ ਕੀ ਇਸ ਨਵੇਂ ਰਾਜ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ।

ਨਵਾਂ ਝੰਡਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ? ਉਸ ਦੀ ਵਿੱਖ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹਵਾਈ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਉਲਝਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਪਾਸਿਓਂ ਥੋੜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਝਾਅ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਨੇਕ ਇਰਾਦਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝੀਆਂ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਵਾਂ ਝੰਡਾ ਜਿੱਥੇ ਸਾਡੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਵਜੋਂ ਵੀ ਦਿਲ-ਚਿਹਰਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਲ ਨੂੰ ਟੁੰਡਣ ਵਾਲਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੀ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਲਹਿਰ ਵੱਲ ਖਿੱਚੇ ਜਾਣ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਲਕਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਚਿੰਟੇ ਰੰਗ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸੁਝਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਜ ਨਾਲ ਹੀ ਨੱਥੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਚਿੰਟਾ ਰੰਗ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਦੇ ਦੇ ਅਸਮਰਥ ਸੀ। ਇਹ ਨੌਜਵਾਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਲਈ ਤਾਂ ਠੀਕ ਸੀ ਪਰ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਲਈ ਨਹੀਂ। ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਵੀ ਸੁਝਾਅ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹ ਕਮੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਸਾਡੇ ਦਿਰਾਦਿਆਂ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਰਾਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਚਿੰਟਾ ਅਤੇ ਨੀਲਾ ਭਾਵੇਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੋਫਟਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਉਂਦਾ। ਇਸੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਚਿੰਟਾ-ਕਾਲਾ ਵੀ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸੁਝਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਕਈ ਸੁਝਾਅ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸਵਾਸਤਿਕ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਲੇਡਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਸੰਭਵ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਹੋਰ ਉਹ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵਧੀਆ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਘੱਟ-ਘੱਟ ਉਸ ਦੇ ਲਾਗੇ-ਛਾਗੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਹੀ ਕਿ ਦੰਦਾ ਦੇ ਇੱਕ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਇੱਕ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਦਿੱਤਾ ਵੀ ਸੀ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੋ ਘਾਟ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਸਵਾਸਤਿਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਚਿੰਟੇ ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਉਤਰਿਆ ਸੀ। ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਝੰਡੇ ਵਿੱਚ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਸਵਾਸਤਿਕ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ, ਜੋ ਚਿੰਟੇ ਰੰਗ ਦੇ ਗੋਲ ਬਾਲ ਵਿੱਚ ਉਭਰਦਾ ਸੀ। ਠੀਕ ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਬਾਜ਼ੂਬੰਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਸੁਰੀਖਿਆ ਦੀ ਜਿਮੇਵਾਰੀ ਸੀ। ਮਿਉਨਿਖ ਦੇ ਹੈਰਡਸ ਨਾਂ ਦੇ ਸੁਨਿਆਰੇ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਅਮਲੀ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਗਿਣਤੀ ਲੱਗਾਤਾਰ ਵੱਧ ਰਹੀ ਸੀ, 1920-21 ਦੀਆਂ ਸਰਦੀਆਂ ਭਾਈ ਅਮੋਂ ਮਿਊਨਿਪਲ ਮੰਡਰ ਇੱਕ ਟੱਕਰੀ ਧਿਰ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਟੱਕ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਧਾਰਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਜਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਮੁਜਾਹਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੇ।

1921 ਵਿੱਚ ਪਹਿਲ ਸਮਝੌਤਾ ਦੀ ਮੁੜ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਵਾਹੀ ਜਰਮਨ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ੇ ਸੰਨੇ ਦੇ ਮਾਰਕ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਤੋੜੇ ਗਏ ਸਨ। ਵੰਡੀਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੁਲਾ ਹੀ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਰਿਚਿਨਿਥ ਵਰਗਿਨ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੀਟਿੰਗ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੇ ਫ਼ਰ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਬਾਂ ਬਦਲਣੀ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਦੀ ਕੋਈ ਪੱਕੀ ਰੀਤਬੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਹਿ ਕਰ ਪਾ ਰਹੇ। ਮੈਂ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਕੋਚੈਨ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੋਲੀ ਬੋਰਦਰੀ ਨਾਲ ਸਮਾ ਗਵਾਣਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਥਰੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਸਾਥ ਸਾਥ ਜਵਾਬ ਦੇਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਫੇਰ ਲਾਸਮਟੇਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਸਬਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਭਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਹੀ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਸੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਕਾਰਡੀ ਕਾਰਡੀ ਵਿੱਚ ਪੱਸਰ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਏ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਵਾਸਤੇ ਹਾਲ ਵੀ ਸੁੱਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਇਹ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਸੀ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤਿਆਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇੰਨੇ ਵੱਡੇ ਹਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਘੱਟ ਸੀ। ਜੇ ਮੀਟਿੰਗ 'ਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਤਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਨਜ਼ਰਿਤਾ ਹੋ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਸਪਾਏਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੱਕ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਸੀ, ਜੇ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਸਾਡੇ ਵਿਰੋਧੀ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੌਲਸ ਖਰੂਰ ਵੱਧ ਜਾਣੇ ਸੀ। ਸਾਡਾ ਸਾਰਾ ਕਾਰਜ ਮਿਟੀ ਵਿੱਚ ਨਿਲ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਦਿਨ ਸੀ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬਾਇਬੇਲ ਦੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹੋ ਫ਼ਰ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਮੌਜਮ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਣ ਲੱਗੇ। ਸੂਰਜ ਖ਼ੂਨ ਖਰਾਬੇ ਦਾ ਫ਼ਰ ਵੱਖਰਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਫ਼ਰ ਵੱਧ ਵੱਧ ਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਵਾਰਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ 'ਚ ਮੁੱਢਲਾ ਦਾ ਪਾਰਡ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਕੁਝ ਪੈਂਡਲੈਟ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਏ। ਅਸੀਂ ਦੋ ਜੀਪਾਂ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲਵਾਈਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ-ਦੋਹਰੀ ਪਾਰਟੀ ਮੋਬਾਈਲ ਨੂੰ ਇਹ ਸਖ਼ਤ ਹਿਦਾਇਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ ਗਤੀ ਗਲੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਾਮ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰੋ।

ਸ਼ਾਮ ਸੱਤ ਵਜੇ ਤੱਕ ਵੀ ਬਹੁਤ ਥੱਥੇ ਬੈਠੇ ਹੀ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜੇ ਸਨ। ਹਰ ਦੋਸ਼ ਮਿੱਟ ਬਾਦ ਮੈਨੂੰ ਫੋਨ ਆ ਰਹੇ ਸਨ, ਮੇਰੀ ਚਿੰਤਾ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੱਤ-ਸਥਾ ਸੱਤ ਵਜੇ ਤੱਕ ਸਾਡਾ ਮੀਟਿੰਗ ਹਾਲ ਖਰਾਬ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਹਾਲ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡਾ ਸੀ ਕਿ ਹਜ਼ਾਰ ਕੁ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਂਜ਼ ਹੀ ਪੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਣਾ। ਪੈਣੇ ਕੁ ਅੱਠ ਵਜੇ ਮੈਨੂੰ ਫੋਨ ਆਇਆ ਕਿ ਤਿੰਨ ਚੰਬਾਈ ਹਾਲ ਭਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਹੁਣ ਹਾਲ ਵੀ ਲੋਕ ਸ਼ਾਹਰ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ। ਮੇਰਾ ਹੌਸਲਾ ਵੱਧ ਗਿਆ। ਅੱਠ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਮੈਂ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲ ਨੌਕੋ ਨੌਕ ਭਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ 6500 ਦੇ ਕਰੀਬ ਲੋਕ ਮੌਜੇ ਸਾਖਾਟੇ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 5600 ਲੋਕ ਉਹ ਸਨ, ਜੋ ਇਕੱਠਾ ਖਰੀਦ ਕੇ ਆਏ ਸਨ।

ਉਸ ਦਿਨ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸੀ ਕਵਿੱਖ ਜਾਂ ਪੜਨ। ਮੈਂ ਲੰਗਰਗ ਢਾਈ ਘੰਟੇ

ਬਿਲਿਆ ਸੀ। ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਬਾਦ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਅਧਿਸ਼ਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਭਾਰ ਜੁੜ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਮੀਟਿੰਗ ਬਹੁਤ ਸ਼ਾਂਤਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਈ ਸੀ। ਬੁਰਜੂਆ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੇ ਖਬਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਫੋਟੋਆਂ ਵੀ ਲਾਈਆਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੀਟਿੰਗ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਕਿਰਦਾਰ ਵਾਲਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਰਵਾਈ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਆਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਲੀਡਰਾਂ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਕੋਲ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੁੱਕੇ। ਅਗਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਹੀ ਮੈਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮੀਟਿੰਗ ਕੱਢ ਲਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨੇ ਵਿਚਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਫਲਤਾ ਸਿਰਫ਼ ਮੇਰਾ-ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਰੋਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਲੱਗਾਤਾਰ ਵਧਦੇ ਹੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਨੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਨੌਚ ਹਰਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਡਰਾ ਧਮਕਾ ਕੇ ਤੇ ਨਾ ਚੁੱਪੀ ਵੱਟ ਕੇ ਹੀ ਉਹ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕੇ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਅਫ਼ਵਾਹ ਵੈਲਾਈ ਗਈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ ਸਾਥੀ ਅਰਹਰਡ ਅਫ਼ਰ ਉਥੇ ਜਾਨਲੇਵਾ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਅਗਿਆਤ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਸਮ ਵੇਲੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਬੁਛਾਰ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਉਹ ਬਚ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਅਫ਼ਵਾਹ ਵੈਲਾਈ ਗਈ ਕਿ ਹਮਲਾਵਾਰ ਬੰਜਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ। ਪੁਲੀਸ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਰਾਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੱਢ ਸਕੀ। ਸਿੱਲਸ ਹੈਮਕਰੇਟ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੇ ਇਸ ਫ਼ਰੀਸ਼ਾਈ ਘਟਨਾ ਦਾ ਇਸਤਰੀਮਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭੜਕਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤਾ। ਅਸਲ ਹਮਲਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪੱਕੀ ਖਬਰ ਮਿਲੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ 4 ਨਵੰਬਰ, 1921 ਦੀ ਸਾਡੀ ਹੇਲੀ ਵਿੱਚ ਗੜਬੜ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵੈਕਟਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਹੇਲੀ ਵਿੱਚ ਭੇਜਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ।

ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸਖ਼ਰ ਭਰੂਰ ਦੌਰੀ ਨਾਲ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤਿਆਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਖੇਦੋਸ਼ਾਸਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕੇ। ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤਾ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵੀ ਨਫਰੀ ਅੱਜ ਅੱਧੀ ਨਾਲ ਘੱਟ ਸੀ। ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਸਿਰਫ਼ 46 ਖੇਦ ਹੀ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਹਾਜ਼ਿਰ ਸਨ। ਫੋਨ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਧੀਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਖੇਦਿਆਂ ਦਾ ਖੇਦੋਸ਼ਾਸਤ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਕਈ ਵਾਰ ਇਹੋ ਸਿੱਧੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਉਹ ਹੋਇਆ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਾਡੇ ਦਿਲਾਸ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਵੀ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੱਲ ਵੀ ਕੋਈ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਉਹ ਕਾਮ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਿੱਧੀਆਂਦਾਰ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਬੜੇ ਹੀ ਦਿਲਚਸਪ ਤੇ ਅਧਿਕ ਸਨ।

ਪੈਂਟੇ ਅੱਠ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਮੈਂ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜਾ। ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਸਾਰੀ ਸਥਿਤੀ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਗਈ। ਹਾਲ ਭਰਬਰਾਂ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਬੜੇ ਸਾਫ਼ ਸਨ। ਹਾਲ ਭਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆ ਕੇ ਹਾਲ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਮੱਲ ਲਿਆ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਬਹੁਤੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਬਾਹਰ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਦਰਬਾਰਾ ਬੰਦ ਕਰਵਾਇਆ ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ-ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ

ਕੰਮ ਕਰਵਾਇਆ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਿਟੀਰੇਸ਼ਨ ਦੀ ਖਾਹ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀ ਰਾਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਾਵਾਈ ਦੀ ਅਕਸਰੀ ਹੱਦਿਆ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹਦੇ ਦੀ ਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਇਹ ਹਾਲ ਛੱਡ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ। ਤੇ ਹੋਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਖੁਦ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹਾਵਾਂ ਤੇ ਮੈਂ ਮੈਂ ਕਿਸ ਨੂੰ ਸੁਚਾਰਿਤੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਪਾਛਤੀ ਤਿਆ ਪੁੱਸ ਕੇ 'ਭਰ ਸਕਾਂਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਰ ਅੱਜ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਚੰਗ ਉਤਰ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਚੀਲਿਆਂ ਨੇ ਮੇਰਾ ਹੌਲਾ ਉਠਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਧਾਰ ਕਰਕੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਸਬੰਧਤ ਕਰੀਬਾ ਹਮਲਾ ਹੈ।

ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਜ਼ਾਇਜ਼ਾ ਲੈਣ ਲਈ ਮੈਂ ਹਾਲ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦੀ ਲੰਘਿਆ। ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ਰੇ ਇੱਥੋਂ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਹ ਆ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਖੂਹ ਕੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਦੇਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਨਫਰਤ ਨਾਲ ਭਰ ਕੇ ਸਨ। ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਭੜਕਾਅ ਲੱਭਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਚੀਜ਼-ਚਿਹਾਰੇ ਦਰਦੀਆਨਾ ਮੈਂ ਬੇਨਤਾ ਕਰੂ ਕੀਤਾ। ਜੱਥੇ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਵਜੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹੀ ਵਿਰੋਧੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਧਮਕਾਤ ਕੀਤਾ 'ਯੇ ਕਰੇ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਦੇ ਵੱਲੋਂ ਬੋਲਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਕੋਰ ਇੱਥੋਂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਰੀਆਂ ਭੜਕਾਵਾਂ ਤੇ ਕਾਬੂਦ ਮੈਂ ਕੋਰ ਘੰਟੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਬੰਦ ਦਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਲੱਗਾ ਕਿ ਹਾਲਾਤ ਹੁਣੀ ਹੁਣੀ ਖ਼ੈਰਤਵਲ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਵਿਰੋਧੀ ਲੋਭਰ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਿੱਚ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਗਲਤੀ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਾਵਾਈ ਦਾ ਕਾਬੂ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਦਾ ਅੰਧਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਥਰ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਨਿਕਲਣ ਦੀ ਚੋਰ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਆਚਾਰੀ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤੇ 'ਆਚਾਰੀ-ਆਚਾਰੀ' ਕੂਟ ਨਹਿੱਤਾ। ਬਸ ਇਸਦਾ ਨਿਕਟ ਦੀ ਦੇਖ ਸੀ, 'ਆਚਾਰੀ ਦੇ ਕਰਾਵਾਈ' ਆਦਿ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਮਿੱਟੇ ਸਹਿਣੇ ਵਿੱਚ ਹਾਲ ਮੇਰਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਾਰੇ ਹਾਂਸੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਤੇ ਬੇਨਤਾ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਰੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਸੇ ਸਥਾ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਆਉਣ ਲੱਗਾ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅ ਦੇਖ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਕਾਮਿਆਰਾਂ ਵਾਲੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਦੇ ਸੇ ਲਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਲ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਖਰੋੜ ਕੇ ਸਨ। ਪਿੱਛੇ ਮਿੱਟੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਇਸ ਨਾਲ ਨਹਾ ਗਏ ਸੀ। ਕੋਰੀਬ ਸਮਾਨ ਦੇ ਬਾਬਜੂਦ ਉਹ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੋਰੀ ਮਿੱਟੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੇਰ-ਅੱਲ ਸੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਹਾਲ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪੱਥੇ ਪਾਸੇ ਕੱਲ ਹਾਲ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਅਧਿਕਾਰ ਬਾਹਰੋਂ ਕਾਰਜੇ ਕੱਲ ਦੇ ਕਾਰਿਰ ਹੋਏ, ਸਮਝਣ ਤੋਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਹਾਨਾ ਅੱਧੇ ਕੱਲ ਸੀ। ਬਸ ਇਹ ਸਿਵੇਂ ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਮੀਧ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਮੇਰਾ ਮਨ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਕਰਾਵਾਈ ਮਿੱਟੇ ਸੀ, ਜੇਕਰ ਕੀਆਂ ਧਾਵਾਂ ਭਾਰਾ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਉਸ ਘੜੀ ਉਸ ਬੰਦੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨੀ ਤਾਂ ਅਸੰਭਵ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਾਰਿਰ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਪਰ ਮੈਂ ਵੇਖ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਮੇਰੇ ਉੱਚੀਆਂ ਦਾ ਹੌਲਾ ਹੋਰ ਵੀ ਭੜਕਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕਰੀਬ ਪੰਛੀ ਮਿੱਟੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਰੇ ਵਿਰੋਧੀ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦੇ ਦਿਤੇ ਗਏ ਸੀ। ਹਾਲ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਇਥੋਂ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਬੰਦ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ਸਾਰੇ ਵੀ ਕਰੀ ਕਈ ਵੱਟ ਹੋਏ ਸਨ। ਪਰ ਕੋਅਰਮਿਨ ਨੇ ਮੀਟਿੰਗ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਯੋਜਨਾ ਕੀਤਾ।

ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਭਾਸ਼ਣ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪੁਰ ਮੀਟਿੰਗ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਭਰਿਆ ਇੱਕ ਪੁਲੀਸ ਅਫਸਰ ਉੱਥੇ ਆਇਆ। ਹੱਥ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਲਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੇ ਮੀਟਿੰਗ ਭੰਗ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਹਾਸਾ ਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਉਸ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਅਸਲ ਸਥਾਨ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ। ਦੁਬਮਣਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਸਥਾਨ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖਾਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਕਦੇ ਭੁੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੇ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ 1923 ਦੀ ਪਤਝੜ ਤੱਕ ਵੇਰ ਕਦੇ ਵੀ ਪਰਲਤਾਰੀ ਦੀ ਕਸੀ ਹੋਈ ਮੁੱਕੀ ਦਾ ਕਿਧਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।

ਅਧਿਆਇ ਅੰਨ੍ਹਵਾਂ

‘ਤਗੜਾ, ਇੱਕੱਲਾ ਵੀ ਤਗੜਾ ਹੈ’

ਪਿੱਛੇ ਮੈਂ ਜਰਮਨ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਾਂਝੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਗਰੁੱਪ ਇੱਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਂਝੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੋਲੇ ਬਹੁਤ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਂਭੇ ਰੱਖ ਕੇ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਰਣਨੀਤੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਰਾਏ ਇਹੋ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਗਰੁੱਪ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਇੱਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਿੱਚ ਅਥਾਹ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਸਰਾਸਰ ਗਲਤ ਤੇ ਬੇਬੁਨਿਆਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਇੱਕ ਮਕਸਦ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਲਹਿਰ ਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਲੋਕ ਵੀ ਜਿਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਂਝੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਗਰੁੱਪ ਇੱਕੋ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਮੰਝਦੇ ਹਨ। ਇੱਕੋ ਆਦਰਸ਼ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਜੰਘਰਾ ਕਰਨਾ, ਇੱਕ ਬੇਤੁਕੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੁਰੂਆਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇੱਕੋ ਸਿਰਥ ਨੂੰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਇਹ ਬੇਤੁਕੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਵੀ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਪਹਿਲਾ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਤਾਸਦਕ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਤਾਂ ਤਰਜ ਦਾ ਹੀ ਪਾਤਰ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਦੁਖਾਂਤਕ ਕਾਰਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੁਰ ਹੋਣੀ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕੋ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਕਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਤੱਕੜੀ ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਵਾਲੀ ਪਿਰ ਹੀ ਜੇਤੂ ਹੋ ਕੇ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚੱਲੀ ਆ ਰਹੀ, ਉਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ, ਉਸ ਦੇ ਹੀ ਮੱਢਿਆਂ 'ਤੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦੂਜੀਆਂ ਪਿਰਾਂ ਇਸ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਢਿੱਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਉਸ ਚੋਣ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਯਕੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ। ਉਹ ਵੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਕਿ ਇਸ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਸਕਣ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਬੇਹਤਰ ਕੌਣ ਹੈ। ਇਸ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਆਦਮੀ ਇੱਕੋ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਲਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਦੁਖਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇੱਕੋ ਮੰਜਿਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਸਤਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਹੀ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਰੱਖਦਾ

ਹੈ, ਤੇ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਕੁਦਰਤੀ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਉਹ ਲੋਕ ਦੂਜੇ ਰਸਤਿਆਂ ਦੀ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ, ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਰਾਹ 'ਤੇ ਝੁਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕੋ ਮਕਸਦ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲਹਿਰਾਂ, ਪਾਰਟੀਆਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦਾ ਗਠਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੋਕ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਇੱਕੋ ਮੱਦ ਉੱਤੇ ਇੱਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਉੱਤੇ ਛੇਤੀ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਲੈਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਯਕੀਨੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਖੁਦ ਕੁਦਰਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਰੁਪਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਛੁੱਟ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਹ ਜਿੱਤ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਯਕੀਨੀ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਉਸ ਲਹਿਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਆਪਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਰਵੋਤਮ ਮਾਰਗ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਬੰਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਲਟਕਿਆ ਹੀ ਰਹੇਗਾ। ਬਹੁਤੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਇਨਾ ਘੁਮੰਡ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਤਾਂ ਵੱਧ ਗਰੁਪ ਇੱਕੋ ਮਕਸਦ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਜਾਂਚ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਕਿ ਕੀ ਸੰਸ਼ੋਧਿਤ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਠੀਕ ਹੈ।

ਇਸ ਆਪਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਹਰ ਗਰੁਪ ਆਪਣੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀਆਂ ਅਸਫਲਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਬਕ ਸਿੱਖ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਦੁਖਾਂਤਕ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹੋ ਹੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਰਾਹ ਹੈ। ਜੇ ਜਰਮਨ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਰਾਏ ਬਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਹੀ ਸੰਭਵ ਮਾਰਗ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਇੱਕੱਠੇ ਚੱਲਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੋ ਰਾਹ ਆਸਟੇਰੀਆ ਤੋਂ ਪਰਸ਼ੀਆ ਦੇ ਸਨ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਨਾਲ ਹਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹੋ ਆਮ ਰਾਇ ਸੀ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਹਬਸਬਰਗ ਦੇ ਰਾਹ ਨੂੰ ਹੀ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਕਦੇ ਵੀ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦਾ ਰਾਹ ਆਪਸੀ ਮੁਲਾਹ ਸਫ਼ਾਈ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਰਦਾਰੀ ਲਈ ਚੋਰਨ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ ਕਿ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਅਕਸਰ ਹੀ ਅਨਜਾਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਰਸ਼ੀਆ ਹੀ ਜੇਤੂ ਹੋ ਕੇ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ। ਹਰ ਨਿਰਪੱਖ ਬੰਦਾ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਰੇਸਲੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਦਮੀ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਤੇ ਸਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਿਰਫ਼ ਸਿਆਸਤੀ ਦਿਮਾਗ ਹੀ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਦੋ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਕੌਣ ਸੋਚ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਨਵੇਂ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵਿੱਚ ਹਬਸਬਰਗ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪਰਸ਼ੀਆ ਹੀ ਕੇਂਦਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਵੇਗਾ। ਅੱਜ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਸੋਚਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਅਸੰਭਵ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਹਬਸਬਰਗ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਬਹਾਵ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਮਸਲਿਆਂ ਦਾ ਸਹੀ ਹੱਲ ਪੇਸ਼

ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਲਈ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲੈਖਣਾ ਪਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਅਨੇਕਾਂ ਆਦਮੀ ਇੱਕੋ ਮਕਸਦ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਾਕਤਵਰ ਆਦਮੀ ਦੀ ਹੀ ਜਿੱਤ ਯਕੀਨੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਸਹੀ ਮਾਰਗ ਹੈ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹੇਗਾ।

ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਦੂਜੇ ਕਾਰਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਪਿੱਛੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਈਰੋਕਾ, ਜਲਨ ਤੇ ਮਹੱਤਵਕਾਮਿਆ ਵਰਗੇ ਮਨੋਵੇਗ ਹੀ ਸਰਗਰਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਤਾਂ ਉਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਹੱਕ ਮਾਰਨਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਇਹ ਭੁਲਾਈਆਂ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਛੁੱਪੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਘੁੱਲ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਘੜੀ ਉਹ ਯੁਗਸਾਜ ਵਿਅਕਤੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਲਟਕਦੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਤੇ ਠੋਸ ਆਦਮੀ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਨਕਲਦੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪੂਰੀ ਜਮਾਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਆਦਮੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਨਕਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੰਦੇ ਇਹ ਹੌਲੀ ਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਚੁਰਾ ਕੇ ਨਵੀਂ ਪਾਰਟੀ ਉਸਾਰਨ ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਬਾਨੀ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਉਹ ਮੂੜ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮਨਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

1918-1919 ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਗਰੁਪ ਖੁੱਭਾ ਵਾਂਗ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਖੁਦ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੂਲ ਭਾਵਨਾ ਸੀ। 1920 ਵਿੱਚ ਨੈਸ਼ਨਲ ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਇੱਕ ਮੁਲਕ ਵਰਤਾਰਾ ਬਣ ਕੇ ਉਭਰੀ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਛੋਟੇ ਗਰੁਪਾਂ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਤ ਤੋਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਿਡਰਾਂ ਦੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਦਾ ਹੀ ਸਬੂਤ ਸੀ। ਨਿਉਨਬਰਗ ਦੀ ਜਰਮਨ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਜੂਲੀਅਸ ਸਟੀਨਬਰਗ ਬਾਰੇ ਇਹ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ। ਉਹ ਨਿਉਨਬਰਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਸੀ ਤੇ ਜਰਮਨ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਕਰਤਾ ਧਰਤਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਵੱਧ ਸਮਰਥ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦਾ ਫਰਵਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਵੀ ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣਾ ਕਾਫ਼ੀ ਔਖਾ ਸੀ ਪਰ ਇਹੋ ਉਸ ਦੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਵੀ ਸੀ।

ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਜਿਸ ਛੁੱਟ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਸਿਰਫ਼ ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਛੁੱਪੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਮਹੱਤਵਕਾਮਿਆ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਘੜੀ ਤੋਂ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਯਕੀਨੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗੀ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਸਰਾਸਰ ਨਕਲ ਕਰਕੇ ਬਣਾਏ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਹੀ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਚੋਰੀ 'ਤੇ ਹੀ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਅਸੀਂ ਵਧਿਆਂ ਤੋਂ ਲੜ ਰਹੇ ਸੀ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ

ਵੀ ਸੱਤਾ ਮਾਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਕਰਾਉਣ ਦੇ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਿੰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਫਿਕਰਬਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੱਦੇ ਮਨਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਹੀ ਬੁ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਨਿਜੀ ਮਹੱਤਵਕਾਮਿਆਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹੋ ਲੋਕ ਹੀ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੜ੍ਹ ਭਰ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਛੁੱਟ ਦਾ ਰੋਣਾ ਰੋਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਏਕਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਦੇ ਰਾਗ ਅਲਾਪਦੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਕਸਦ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹੀ ਸਹੀ ਹਵਾ ਵੀ ਸਰਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਹੋਰ ਵੀ ਨਰਮ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਲੋਕ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਉੱਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦੇ ਅਸਮਰਥ ਸਨ, ਉਹ ਹੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਫਰਜ਼ੀਆਂ ਬਣ ਕੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮੋਰਚੇ ਉਸਾਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਕੋਈ ਤੰਦਰੁਸਤ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵੀ ਅਪੰਗ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਅਪੰਗ ਦੇ ਮਾਰੇ ਅੰਨ ਬੰਦੇ ਮਿਲ ਕੇ ਵੀ ਇੱਕ ਤੰਦਰੁਸਤ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਗਲਤ ਹੈ ਕਿ ਕਮਜ਼ੋਰ ਗਰੁਪ ਮਿਲ ਕੇ ਕਿਸੇ ਤਾਕਤਵਰ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਤਜਰਬਾ ਇਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਮੁਰੱਬਾਂ ਦੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਹਿਕਾਰੀ ਮੋਰਚੇ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਖੁੰਭਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਤੰਦਰੁਸਤ ਅਤੇ ਤਾਕਤਵਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਜਿੱਤ ਦੀ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਵੀ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਉਹ ਮਸਲੇ ਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਉਸ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਰੋੜਾ ਹੀ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ੁਧ ਦਾਅਵੇਕਰ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਤੇ ਕੁਝ ਖਾਸ ਮੁੱਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੱਚ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਸਥਾਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਉਹ ਲਹਿਰ ਸਥਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਨਸਰਾਂ ਨਾਲ ਗਠਜੋੜ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪਤਨ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਗਠਜੋੜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਜੇ ਕੁਝ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਦੇ ਬੀਜ ਵੀ ਉਸ ਅੰਦਰ ਮੁਢ ਤੋਂ ਹੀ ਫੁੱਫੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਾਨਵੀ ਚਿੰਤਨ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਤੱਕ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਇਨਕਲਾਬ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਬੇਕਿਰਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੇ, ਗਠਜੋੜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਕਦੇ ਵੀ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਤੇ ਇਹੋ ਮਨੋਭਾਵਨਾ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਗਠਜੋੜਾਂ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤਾਂ ਲਹਿਰ ਦੀ ਲਚਕਹੀਣ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਸ ਬੇਲੋਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਹ ਲਹਿਰ ਥੱਕੀ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਸਤ ਦੇ ਕੇ ਫਤਿਹ ਦਾ ਪਰਚਮ ਖੁਲੇ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਅਧਿਆਇ ਨੰਬਰ

ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦਾ ਸਰੂਪ

ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਜ ਦੀ ਤਾਕਤ ਤਿੰਨ ਸਤੰਬਾਂ ਉੱਤੇ ਟਿਕੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਰਾਜਤੰਤਰ, ਸਿਵਲ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵੋਜ਼। ਇਨਕਲਾਬ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਅਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜ ਦੀ ਸੱਤਾ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਸੀ, ਨਸਤਾਨਬੂਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਵੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤ ਹੈ। ਪਰ ਸਿਰਫ਼ ਇਸੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਟਿਕੀ ਸੱਤਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਡਾਵਾਂਡੋਲ ਵਧੇਰੇ ਪਰ ਟਿਕਾਉ ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੱਤਾ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੀ ਵੱਧ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤੇ ਸਥਿਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤੇ ਵੱਧ ਅਧਾਰ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਸ਼ੈਲੀ ਹੋਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਰੰਪਰਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਜਦੀ ਸੱਤਾ ਹੀ ਅਜਿੱਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਇਨਕਲਾਬ ਨੇ ਸੱਤਾ ਦੇ ਇਸ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਸੱਤਾ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਬਚੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮਹਾਨਤਾ ਦੇ ਸਾਹੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਬਾਹੀ ਚਿਨ੍ਹ ਧੂੜ ਵਿੱਚ ਉਡਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਨੀਤੀਜਾ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ, ਰਾਜਸੱਤਾ ਜੜ੍ਹ ਹਿੱਲ ਗਈ ਸੀ। ਵੋਜ਼ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇੰਜ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਾਜਸੱਤਾ ਦਾ ਦੂਜਾ ਸਤੰਬ ਵੀ ਤਿੜਕ ਗਿਆ ਸੀ। ਵੋਜ਼ ਦਾ ਇਹ ਹਥਰ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਇਨਕਲਾਬ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਬਾਨਦਾਰ ਜੰਗ ਲੜਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਦੋਂ ਫੌਜੀ ਟੁਕੜੀਆਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤੀਆਂ ਤਾਂ ਚੁਫੇਰੇ ਭੰਬਲਭੂਸੇ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਸੀ। ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੋਸਲਾਂ ਇਸੇ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਹੀ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਹੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੱਤਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਤਾਂ ਵੋਜ਼ੀ ਨਕਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਨ ਘੰਟੇ ਦੀ ਦਿਹਾੜੀ ਸਮਝਦੇ ਸੀ। ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਸੱਤਾ ਸਿਰਫ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਉੱਤੇ ਹੀ ਟਿਕੀ ਸੀ। ਕੌਮ ਦੇ ਸਮਾਜੀ ਸੰਗਠਨ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਜੰਗ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਬਾਹ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਚੰਦ ਕੁ ਹਿੰਸਕ ਸੱਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਮਹੱਲ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਹਰ ਕੌਮੀ ਸਮੁਦਾਇ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿੰਨ ਜਮਾਤਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਉਹ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਜਜਬੇ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਉਮੈ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਰੂਪ ਧਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚਕਾਰ ਮੱਧਵਰਗੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਮੂਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੀ ਕੌਮਾਂ ਦੀ

ਚੜ੍ਹਦਾ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਧਾਰਣ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਰਮਿਆਨੇ ਤਬਕੇ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੋਨੋਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰਵਾਦੀ ਰੁਝਾਨ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਤੀਜੀ ਪਿਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੋਮੀ ਨਿਘਾਰ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੱਧਵਰਗ ਦਾ ਪਲੜਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਭਾਰੂ ਪਿਰ ਵੱਲ ਹੀ ਝੁਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪ ਨਹੀਂ ਲੜਦੇ, ਜੇ ਉਤਮ ਪਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਭਾਰੂ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਹਾਲਾਤ ਇਸ ਤੋਂ ਵਿਪਰੀਤ ਦਿਖਾ ਵੱਲ ਮੋੜਾ ਕਟਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਚੁੱਪਚਾਪ ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਬਹਾਏ ਗਏ ਖੂਨ ਨੇ ਕੌਮ ਅੰਦਰਲੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸਰਵੋਤਮ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਅਕਾਲ ਹੀ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਇਸੇ ਜਮਾਤ ਨੇ ਹੀ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਹਰ ਮੋਰਚੇ ਉੱਤੇ ਇਹ ਲੋਕ ਸਵੈ-ਸੇਵਕਾਂ ਵਾਂਗ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਦੇ ਮਰਜ਼ੀਵਾਜ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਆਉਣ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਲੋਕ ਸਨ, ਜੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸਫ਼ਾ ਥੰਨੂ ਕੇ ਮੁਹਰੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਰੌਲੀ ਰੌਲੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋ ਜਾਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ ਸੀ। ਜੋ ਥੋੜ੍ਹੇ ਬਹੁਤੇ ਬਚੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਨੇ ਉਜ ਹੀ ਅਧੀਨ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤੱਕੜੀ ਦਾ ਪਲੜਾ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਝੁਕਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਖਿੱਧ ਤੇ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਈ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਹੋ ਲੋਕ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੌਤ ਦੇ ਨੰਗੇ ਨਾਚ ਦੌਰਾਨ ਬੜੀ ਸਫ਼ਾਈ ਨਾਲ ਖੁਦ ਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਜਾਬਜ਼ ਸਿਪਾਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਦੋਹੀਂ ਹੱਥੀ ਮੁਨਾਫਾ ਬਟੋਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੁਰਤੋਹਾਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉੱਤਮ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਲੱਗਭਗ ਸਫ਼ਾਇਆ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੱਧ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵੱਡੀ ਕੀਮਤ ਅਦਾ ਕਰਨੀ ਪਈ ਸੀ। ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਖਿੱਧ ਤੀਜੀ ਪਿਰ ਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਿਗੜਿਆ। ਉਹ ਲੋਕ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਸਨ। ਇਹੋ ਲੋਕ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਨਕਲਾਬ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪਿਰ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਜਰਮਨ ਇਨਕਲਾਬ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿਰਫ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਸੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਹਿਮਤ ਹਾਸਲ ਸੀ। ਲੰਬੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜਦੇ ਫੌਜੀ ਖ਼ੁਸ਼ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਬੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੇ ਦੇਖਣ ਦਾ ਚਾਅ ਸੀ। ਪਰ ਨੀਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਨਕਲਾਬ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੋਣਾ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ। ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਮੋਰਚੇ ਉੱਤੇ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਘਰੇਲੂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀਆਂ ਲੁੱਬਝ ਚਾਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦੀਆਂ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਨਕਲਾਬ ਹਰਮਨ ਧਿਆਰਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੱਤਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਬਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਡਰ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਧਰਤੀ ਖਿਸਕ ਜਾਵੇਗੀ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਹਿਮਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਲਈ ਜੰਬੋਬਦ ਤੌਰਕੁ ਦਾ ਹੋਣਾ ਕਿੰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਫੌਜ ਵਿਰੋਧੀ ਗਣਰਾਜ ਨੂੰ ਫੌਜੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਿਸ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਧਾਰ ਸੀ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੇ ਚੋਰ ਉਚੱਕੇ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ

ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੀ ਭਾਂਕ ਰੱਖਣੀ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਫਿਜ਼ੂਲ ਸੀ। ਫੌਜੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇਣ ਦੀ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਝੋਹਾ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇੱਛਾ। ਜਨਤਾ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨੇ ਮਦਦ ਲਈ ਗੁਹਾਰ ਮਚਾਈ ਸੀ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਂ ਪੱਖੀ ਹੰਗਾਰਾ ਮਿਲਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਇਸ ਦਾ ਉਲਟਾ ਹੀ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਫੌਜ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬ ਵਿਰੁਧ ਜਾਜਿਬ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਬਿਲਾੜ ਗੋਰੀ ਜਾਵੇਗੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੁੱਟਾਂ-ਪੋਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਜੀਅ ਭਰ ਕੇ ਰੋਲਾ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਉਸ ਸਮੂਹ ਕੋਲੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਜਿੰਨਾ ਵਧੇਰੇ ਉਹ ਰੋਲਾ ਪਾਉਂਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਗੱਦਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੁੜ ਨੌਜਵਾਨ ਜਰਮਨ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਅਮਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਫੌਜੀ ਵਰਦੀ ਨੂੰ ਗਲੇ ਨਾਲ ਲਾਇਆ। ਵਲੋਟੀਆਂ ਦੇ ਸੱਥੇ ਬਣਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ। ਇਨਕਲਾਬ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜਤ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਕੰਮ ਸਦਕਾ ਇਨਕਲਾਬ ਨੇ ਹੀ ਇਕਾਊ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਅਨਜਾਣਿਆਂ ਹੀ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਇਸ ਸਾਰੇ ਰਾਮ ਰੋਲੇ ਨੂੰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਪਰਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬੈਠਾ ਜ਼ੋਮਾਂਤਰੀ ਯਹੂਦੀ ਹੀ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਠੀਕ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਲੋਕ ਹਾਲੇ ਬੋਲਸ਼ਿਵਕਵਾਦ ਦੇ ਖੂਨੀ ਤਲਾਬ ਵਿੱਚ ਗੋਤਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਉਥੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਰਤੀਆਂ ਵਿੱਚਕਾਰ ਨਸਲੀ ਸਾਂਝ ਸੀ। ਦੂਜੀ ਵਜ੍ਹਾ ਸੀ ਕਿ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਨਿੰਗਰ ਸਾਂਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਪੇਂਡਲੀ ਜਿੰਗ ਸਭ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਪੱਧਰ ਤਾਂ ਡਰਾਉਣੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਨੀਵਾਂ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਿਖਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦਾ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਜਿੱਤ ਪੱਕੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਯਹੂਦੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਚੱਲਾਂਕੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਸੱਤਾ ਨੂੰ 'ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ' ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਜਰਮਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਫੌਜ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੇਰੂ ਖੇਰੂ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ ਇਨਕਲਾਬ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਫੌਜ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਅਸਲ ਲਿਖਾਰੀ ਫੌਜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਮਿਲਟਰੀ ਪੈਨਲ ਕੋਡ ਨੂੰ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਕਾਇਰ ਲੋਕ ਸਿਰਫ਼ ਮੌਤ ਤੋਂ ਹੀ ਡਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਿਰਫ਼ ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰੀਬ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਭਿਆਨਕ ਕਾਨੂੰਨ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਪੈਥ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਮਿਲਟਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਮਫ਼ਲਬ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਏ ਸੂਰਮਿਆਂ ਲਈ ਇਸ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਬੁਜ਼ਜ਼ਿਲਾਂ ਲਈ ਇਹ ਡਰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ। ਜੇ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਦੋਸ਼ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੁਜ਼ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਇਲਾਜ ਸੀ। ਜੇਲ੍ਹ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋਸੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੋਕ ਸਕਦਾ। ਸਿਰਫ਼ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੀ

ਇੱਥੇ ਕਾਰਗਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਹੱਦ ਕਰ ਦੇਣਾ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਗਲਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਭਿਆਨਕ ਮੁੱਲ ਤਾਰਨਾ ਪਿਆ ਸੀ।

ਪਰ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਜਰਮਨ ਫੌਜੀ ਟੁਕੜੀਆਂ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰਤ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਵਾਰ ਵਾਰ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੌਜੀਆਂ ਦਾ ਹੁਣ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਡਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ। ਯਹੂਦੀ ਗਿਰੋਹ, ਜੋ ਇਸ ਇਨਕਲਾਬ ਨੂੰ ਪਰਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਕੇਂਦਰਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਿੱਸਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜਰਮਨ ਇਨਕਲਾਬ ਨੂੰ ਬੇਲਸ਼ਿਵਕ ਲੀਗ ਉੱਤੇ ਅੱਗ ਲਿਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਮਨ ਚੈਨ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਦਾ ਰੋਲਾ ਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਫੌਜ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਸੇਵਾ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦਾ ਇਹੋ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਸੀ।

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਸੀ ਦੀ ਸੱਤਾ ਪੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਇਨਕਲਾਬੀ ਖਾਸਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈਂਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਜੋਤ ਹਾਲੀ ਵੀ ਜਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਹਾਲਾਤ ਇਹ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤਾਂ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੱਧ ਵਰਗ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹਲਕਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਵੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਸ ਦੁਰਦਿੱਤ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਦੋਵਾੜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਤਿੱਖੇ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਜ਼ਾਦ ਗਰੁਪ ਬਣਾ ਲਏ ਸਨ। ਆਜ਼ਾਦ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ ਤੇ ਸਪਾਰਟਕਸਵਾਦੀ ਲੀਗ ਇਨਕਲਾਬੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਤੂਫਾਨੀ ਲੜਾਕੂ ਦਸਤੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਮਹੱਲ ਸਿਰਜਨਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੱਤਾ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਲੜਾਕੂ ਦਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਫੌਜ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਚੱਲਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਤਿੱਖੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਨਾਪੁਸ਼ਤ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇੰਜ ਉਹ ਲੋਕ ਦੇ ਖੋਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਢੇ ਗਏ ਸੀ। ਇੱਕ ਕੈਪ ਅਮਨ-ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਖੂਨ ਅਤੇ ਦਹਿਸ਼ਤ ਦੀ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਧਿਰ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਈ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਕਿਰਨ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਇੰਜ ਉਹ ਇੱਕ ਹੱਦ ਤੱਕ ਉਸ ਸੱਤਾ ਦੇ ਭਾਈਵਾਲ ਬਣ ਗਏ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਬੇਲਸ਼ਿਵਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਉਸ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਖੋਮੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਾ ਰਲੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਖੋਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਧਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦਹਿਸ਼ਤ ਤੇ ਖੂਨ ਦੀ ਇਸ ਹਨੇਰੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਨਵੀਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਸੱਤਾ ਨੇ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਆਖਰਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਦਸ ਫੀਮਦੀ ਲੋਕ ਹੀ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਪਣੇ ਨਾਪਾਕ ਇਗਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਇਨਕਲਾਬ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਪੁਰਾਣੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਨਕਲਾਬੀ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਤਾਕਤ ਦੇ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਕੇਂਦਰ ਨੂੰ ਉਸਾਰਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੱਤਾ ਸਥਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਪਰ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਸੰਸਾਰ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਨਵੀਂ ਫੌਜ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਉੱਕਾ ਹੀ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾਂਦੇ।

ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਮੁੱਖ ਮੋੜਨ ਦੀ ਆਦਤ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਭੱਜਣ ਦੀ ਮਨੋਵਿਤੀ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਹੋ ਵਜ੍ਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੁੱਖੀ ਹਰ ਚੰਗੇ ਉੱਚੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਜ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨੁਕਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਂਬੇ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਜੋ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਲਿਖਾਰੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ ਸਨ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਪਰ ਦੱਸੇ ਗਏ ਦੋ ਕਾਰਨ ਹੀ ਤਤਕਾਲੀ ਹਾਲਾਤਾਂ ਲਈ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਜ਼ਿੰਮਿਆਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਇਸ ਜ਼ਿੰਮਿਆਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਚਰਿਤਰ ਹੀ ਗੈਰ-ਕੌਮੀ ਸੀ। ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਆਗਿਆਕਾਰਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਅੰਤਿਮ ਟੀਚਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤਾਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਧਨਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਤਤਕਾਲੀ ਜ਼ਿੰਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਭੇਡਲਭੂਸਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹਰ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੋਰੀ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਕਈ ਸੂਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਵਿਹਾਰ ਵੀ ਕੌਮ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਅੰਤਿਮ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਆਗਿਆਕਾਰਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਬੁਰਜੂਆ ਮਨ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਲਈ ਕੌਮ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਪਰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ, ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਅਫਸਰਾਂ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਪੂੰਝ ਹਿਲਾਣਾ ਨਹੀਂ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਗਮਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਕੌਮ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੀ ਬੰਦ ਦਾ ਮੁਦਲਾ ਫਰਜ਼ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਕਦੇ ਦੀ ਮਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਬੁਰਜੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਫਿਲਾਸਫੀ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਕੌਮ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਜੁਝਾਰੂ ਲੋਕ ਤਾਂ ਜੰਗ ਦੀ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਦੂਜੀ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਹੱਦਵਾਲੀ ਸਿਰਫ ਬੌਧਿਕ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਕਰਨ 'ਤੇ ਬਜਿਦ ਸਨ। ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸਿਰਫ ਰਾਜ ਲਈ ਰਾਖਵਾਂ ਸੀ। ਇਹ ਦਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸੀ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਜ਼ਿੰਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਹਾਸੇਗੀਟੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਵਿਰੋਧੀ ਸਰੋਤਮ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਲਈ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਸਵਾਲ ਇੱਕ ਦਾਅ-ਪੱਚਕ ਮੁੱਦਾ ਸੀ।

ਇਨਕਲਾਬ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ ਬੁਰਜੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਲੋਭਲ ਹੀ ਸਦਲੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸਬਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਹਾਲੀ ਵੀ ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ

ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਮਹੱਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ ਚੱਲਦੀ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਗਣਰਾਜ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਖਿੱਲ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਪਰ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭੁਤਰੀ ਫਿਰਦੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਵੋਟਾਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਨਵਾਂ ਰਾਜ ਰੂਪ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਪੂਰੀ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧੀ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਸਿਰਫ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਬਣੇ ਵਲੰਟੀਅਰ ਗਰੁਪ ਹੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁਰਅਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪੁਰਾਣੀ ਫੌਜ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਭਰਮਾਰ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਲੋਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਰੁਖ ਮੋੜਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਉਹ ਤਾਕਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਬਲ-ਬੁੱਤੇ 'ਤੇ ਉਹ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਦੀ ਜੁਰਅਤ ਕਰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਨੇਕ ਕਿਉਂ ਨਾ ਰਹੇ ਹੋਣ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖਾਤਰ ਲੜਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਤਾਕਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਲੀਗ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸਿਆਸੀ ਵਿਚਾਰ ਸਨ, ਨਾ ਉਦੇਸ਼, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਉਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੀ। ਮੱਕਾਰ ਯਹੂਦੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਮਕਸਦ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਣੇ ਹੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸੁਰੱਖਿਆ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਸਿਰਫ ਬੌਧਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਚੱਲਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਰੋੜਾਂ ਹੀ ਜਰਮਨ ਬਿਨਾਂ ਸੱਚੇ ਸਮਝੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਭੋਰਾ ਵੀ ਬੰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇੰਜ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰੱਥਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਬੇਰਹਿਮ ਯਹੂਦੀ ਦੇ ਵਸ ਪੈਂਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਮਹਾਨ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਖਾਤਰ ਉਹ ਲੜ ਸਕਦੇ। ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਜੋ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਈ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਰਾਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਛੁਪਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਕ ਸ਼ਕਤੀ ਸਨ। ਰੂਸੀ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਜਿੱਤ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਨੂੰ ਇਸ ਯੋਗ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮੁੱਚੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁਕੰਮਲ ਨਵ-ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਪਾ ਸਕੇ। ਸਿਰਫ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲੀ ਪਾਰਟੀ ਹੀ ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਇਸ ਦਾ ਨੈਤਿਕ ਅਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੁਰਜੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਇਹ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਅਤੀਤ ਦੀ ਬਰਾਲੀ ਸੀ।

ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਹੀ ਪਹਿਲੀ ਸੰਸਥਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੀਤ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਸਥਾਪਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਜਸੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬੌਧਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ

ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਹਾਂ, ਪਰ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਭਰੋਸੇ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੇ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਦਹਿਸ਼ਤਵਾਦੀ ਹਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਸਾਰ ਚੇਤਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਆਗੂ ਵੀ ਇਨ੍ਹੀ ਹੀ ਬੌਧਿਕ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਹੋਣ।

ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹਾਂ ਲਈ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਪਰ ਸੱਚਾਈ ਤੋਂ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਮੀਚੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ। ਜੇਕਰ ਸਮੁੱਚੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਰਾਜਸੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਕਾਰ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਸਿਰਫ ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਾਜ ਅਮਨ ਅਮਾਨ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਦਾਮਨੀ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁਜ਼ਰਮਾਂ ਵਾਂਗ ਨਜ਼ਿੱਠਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਗਿਰਦ ਸੰਗਠਿਤ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੰਜ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਰਾਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਦਮਨ ਦੀ ਚੌਕੀ ਚੱਲਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅੰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟਣੇ ਹੀ ਪੈਣਗੇ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਚੱਲਾਇਆ ਗਿਆ ਦਮਨ ਚੱਕਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ।

ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤਮਾਨ ਰਾਜ ਨੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਸ ਤੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਬਚਾਵ ਆਪ ਹੀ ਕਰੀਏ। ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਤਰਕ ਅਤੇ ਸਮਝ ਨੂੰ ਟੁੰਡਣ ਦਾ ਹਰ ਯਤਨ ਤਾਂ ਕਰਾਂਗੇ ਹੀ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾਡੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਪਹੱਥ ਵੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਸਾਡੀ ਵੀ। ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਜਿੱਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਨਸ਼ਿਆਏ ਇਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵੀ ਤਿਆਰੀ ਰੱਖਣੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦੇ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤੇ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਸਤਿਆਂ ਨੇ ਫੌਜੀ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫੌਜ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਤੁਲਨਾ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।

ਜਰਮਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਤ ਰਾਜਸੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਫੈਲਾਵ ਹੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਦਸਤਿਆਂ ਦੇ ਆਗੂ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਣਰਾਜ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਗੈਰ ਸਿਆਸੀ ਹੀ ਸੀ। ਆਜ਼ਾਦ ਸੈਨਿਕ ਦਸਤਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਅਤਿ ਵਿਲੱਖਣ ਉਪਜ ਸਨ। ਸਿਆਸੀ ਪਰਿਪਕਤਾ ਲਈ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਬੰਦੇ ਦੇ ਜਹਿਨ ਵਿੱਚ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਮੂਵਮੈਂਟ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਜੋ ਫੌਜੀ ਦਸਤੇ ਬਣਾਏ ਸਨ, ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਿੰਨ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਮਕਸਦ ਨਵੇਂ ਜਰਮਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਮਾਥਾ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰਫ ਸਾਡੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਹਿੰਸਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਅੰਤਿਮ ਟੀਚਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ

ਹਿੱਸਾ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਬਚਾਅ ਦਾ ਸਾਧਨ ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਸੀ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਭਲੀ-ਭਾੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਵਿਚਾਰ ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਬੇਹ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਟੁੱਢੇ ਜਿਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਮਹਾਨਤਮ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਸੋਧੀ ਘੱਟ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਕੌਮ ਅਤੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸਿੱਖਲਾਈ ਹੀ ਇਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਮਿਉਨਿਖ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿਸ ਲਾਮਿਸਾਲ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਫੈਲ ਗਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੂਫ਼ਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਾਪੇਰੀਡਾ ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੇ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਉਹ ਵੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜ ਹਿੱਸਾ ਸਨ।

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਅਸੀਂ ਜਰਮਨ ਦੇ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੈਲਟਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਰ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਦੋ ਅਸੀਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਲਈ ਖਤਰਾ ਬਣ ਕੇ ਉਹੋਰੋਂ ਸੀ, ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣ ਦਿੰਦੇ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਉੱਤੇ ਕਿੱਥੋਂ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਮਮੂਲੀ ਹਾਰ ਦਾ ਵੀ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਤਾਂ ਬੁਰਜੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵੀ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰੀ ਪੂਰੀਆਂ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰ, ਪੁਲੀਸ ਮੁਖੀ, ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕੈਬਨਟ ਮੰਤਰੀ ਵੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਜੋ ਯਹੂਦੀ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਨਿਗੂਣੀ ਰਾਹੀਂ ਖਾਤਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਡਿੱਗਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਉਦਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਈਮਾਨਦਾਰ ਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਫਸਰਾਂ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਜਬੂਤ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਬਚਾਵ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਇਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਜਨਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਿੱਤ ਸਕਦੇ ਸੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇੱਜ਼ਤ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੀ।

ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਤੂਫ਼ਾਨੀ ਦਸਤਾਂ ਦੇ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਲਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਠੋਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਸਿੱਖਾਉਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਬੁਰਜੂਆ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਸਤਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਿਸੇ ਫੌਜੀ ਗਰੁੱਪ ਵਾਂਗ ਬਣੇ। ਨਿਜੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੌਮੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਨਾ ਉਂਜ ਹੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਸੋਚਣਾ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਮਏ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਫੌਜੀ ਸੰਗਠਨ ਦੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਹੀ ਆਦਮੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਰਠੀ ਨਾਲ ਉਸ ਜਾਬਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਹਿਣਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲੈਣ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਫੌਜੀ

ਸੰਗਠਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਜਾਬਤਾ ਵੱਡੇ ਜਨ ਸਮੂਹਾਂ ਉੱਤੇ ਸਜਾ ਦੇ ਭਰ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਸਾਧਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜੇਕਰ ਖ਼ਤਮ ਹੋਈ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਠ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਜਰਮਨ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੌਜੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕੌਮ ਬਿਲਕੁਲ ਮੁਦਲ ਸਿਰੇ 'ਤੇ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹੀ ਵੱਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਚੁੱਕਣਾ ਨਿਜੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵਾਦ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਹੁਣੇ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਦੀ ਸਿੱਖਲਾਈ ਲੈ ਕੇ ਕੋਈ ਸਿਪਾਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਵੇਂ ਰੋਗਰੂਟ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟਰੇਡ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣਨ ਲਈ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਵੀ ਦੋ ਸਾਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨੇ। ਮੁਕੰਮਲ ਫੌਜੀ ਸਿੱਖਲਾਈ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰੋਗਰੂਟਾਂ ਦਾ ਕੀ ਹਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜੇਕਰ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਚਾਰ ਪੰਜ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਦਾ ਚਾਰਾ ਬਣਨ ਜੋਗਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਅੰਜਾਮ ਸੋਚ ਹੀ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਜੋ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਰਾਹੀਂ ਫੌਜੀ ਸੰਗਠਨ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਦੀਚਾ ਮਿੱਥ ਕੇ ਚੱਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੇ ਫੌਜੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਟਰੇਡ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਰੋਗਰੂਟਾਂ ਨੂੰ ਸਿਪਾਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਹੋਰ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਰਾਜ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਤਾਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜਮਹੂਰੀ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀਵਾਦੀ ਬਣਾਉਣ 'ਚ ਲੱਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਮੈਂ ਵਲੰਟੀਅਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫੌਜੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੇਣ ਦੀ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕੀ ਕੁਝ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੇਣ ਦਾ ਖਿਲਾਫ਼ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਚੰਦ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪਰਾਸੀ ਲੱਖ ਟਰੇਡ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਕੀ ਉਸ ਰਾਜ ਲਈ ਸਿਪਾਹੀ ਸਾਜੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਕਰੂਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮਸ਼ਾਂਕ ਉਡਾਇਆ ਹੋਵੇ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਤੋਂ ਤਮਗੇ ਲਾਹ ਸੁੱਟੇ ਹੋਣ, ਖੰਭਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਲ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਕੀ ਮੌਜੂਦਾ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੇ ਪੁਰਾਣੀ ਫੌਜ ਦੀ ਬਾਨ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਲਈ ਇੱਕ ਕਦਮ ਵੀ ਭੁੱਕਿਆ ਹੈ, ਜਾਂ ਮੁਜ਼ਰਮਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਹੈ? ਗਰੀਬ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਉਹੀ ਮੁਜ਼ਰਮ ਅਜੇਕਰ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀਆਂ ਪਦਵੀਆਂ 'ਤੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ। ਸਾਰੀ ਸੱਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੀ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਬੰਦ ਫੌਜੀ ਟ੍ਰਕੀਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਬਾਰੇ ਹੀ ਭਰਕ ਵਿਰੁੱਧੀ ਗੱਲ ਸੀ।

ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤਿਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਨੀਤੀ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਕੇ ਫਾਲਤੂ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੇਵਾਂ? ਲੋੜ ਪੈਣ ਉੱਤੇ ਕਿਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ? ਜੇ ਮੌਜੂਦਾ ਰਾਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਤੀਆਲ ਕੌਮੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕੌਮ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਗਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਖਾਤਰ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਰਮਨ ਨੌਜਵਾਨ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਤੂਫ਼ਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਫੌਜੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਭਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਮੇਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਦਸਤੇ ਸਜਾਣ ਤੇ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਹੀ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਖੁੱਕੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਰਗਾ ਵੀ ਨਹੀਂ

ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਹੀ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਾਸਾ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੀਮਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਬੇਕਾਰ ਹੀ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੀਹ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਆਪਣਾ ਈਮਾਨ ਵੇਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਕੋਈ ਘਾਟ ਨਹੀਂ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਾਦਸਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ਬਰੀ ਚੁੱਪ ਨੂੰ ਬੋਧਣਾ ਹੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਿਰਫ਼ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਗਰੁੱਪ ਦੀ ਖੁਫ਼ੀਆ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਸੂਝ ਨਹੀਂ ਬੈਠਦੀ। ਸਾਨੂੰ ਸੋਚਣਾ ਸੀ ਮਰਜ਼ੀਵਾੜਿਆਂ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਲੱਖਾਂ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਉਦੇਸ਼ ਖੁਫ਼ੀਆ ਸ਼ਤਿਅੰਤਰਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ਼ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨਤਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪੂਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਲਹਿਰ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਪਿਸਤੌਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਹੀ ਸੰਭਵ ਸੀ। ਗਲੀਆਂ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੀ ਜਕੜ ਤੋੜਨੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਆਉਂਦੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਗਲੀਆਂ 'ਤੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਨਾਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਰਾਜ ਹੋਣਾ ਸੀ।

ਖੁਫ਼ੀਆ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸਮੱਸਿਆ ਹੋਰ ਵੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਇਹ ਵਹਿਮ ਖਾਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇੱਕ ਅੱਧ ਕਤਲ ਨਾਲ ਹੀ ਕੌਮ ਦੀ ਤੌਰਦੀਰ ਬਦਲ ਜਾਵੇਗੀ। ਕਿਸੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੰਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫਸੀ ਕੌਮ ਲਈ ਤਾਂ ਇਹ ਦਾਅਪੇਚ ਇਤਹਾਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਦਿਆਗ ਅਤੇ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਟਿਕਾਉ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਘੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਨਤਾ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਸਿਰਲੱਖ ਸੁਰਮਾ ਉਠਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਖੋਡ਼ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਜਮਹੂਰੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਹੀ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। 1919-20 ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖਤਰਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਪਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਕੌਮ ਦੇ ਗਦਾਰਾਂ 'ਤੇ ਜਾਨਲੇਵਾ ਹਮਲਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਨੇ। ਪਰ ਇਹ ਨਿਰੀ ਪੂਰੀ ਮੁਹੱਬਤਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਕਿਸੇ ਅਦੁੱਤੀ ਪ੍ਰਤਿਤਾ ਦੀ ਸ਼ੇਸਟਤਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦੀ ਅਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਡਰਪੁਣੇ ਕਰਕੇ ਸੰਭਵ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਸ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਗੋਡੇ ਹੀ ਟੋਕ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਜਦਕਿ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵੀ ਬੰਦਾ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਬਾਧਾਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਮੁਲਕ ਦੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਇਹੋ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਬਸ ਭੋਤਾਂ ਦਾ ਇੱਜ਼ਤ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ। ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੇ ਲੈ ਲੈਣੀ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਖ਼ੂਨ ਦਾ ਤਿਹਾਇਆ ਤੇ ਵਹਿਸ਼ੀ ਹੋਣਾ ਸੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕਤਲਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚਾਰ ਦਾ ਲੱਗਾਤਰ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚਾਰ ਦਾ ਮੁੱਢ ਮਹਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਦੌਰ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਸਾਂਝਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਜਣੇ ਉੱਤੇ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਬਲੀ ਦਾ ਬਕਰਾ ਬਣਾਉਣਾ ਉਂਜ਼ ਹੀ ਹਾਸੇਹੀਣੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਜਦ ਕਿ ਗਦਾਰਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਸੱਤਾ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਉੱਤੇ ਨਾ ਤਾਂ 20 ਲੱਖ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਹੀ ਕੋਈ ਬੋਝ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜੰਗ

ਵਿੱਚ ਅਪੰਗ ਹੋਏ ਲੱਖਾਂ ਮਾਸੂਮਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਮੇਰਾ ਸਵਾਲ ਸੀ ਮੇਰੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਤੁਰੇ ਰਿਹਦੇ ਹਨ, ਸਾਨੂੰ ਨਿੱਕੇ ਮੋਟੇ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਫਾਂਗੇ ਟੰਗਣ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ। ਨਵੰਬਰ ਧਰੋਹ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਲਈ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਲਈ ਇੱਕ ਕੌਮੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੁਰਗਾਂ ਦੀ ਬਣਦੀ ਸਜ਼ਾ ਜ਼ਰੂਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹ ਮਿਸਾਲ ਸਜਾ ਗਦਾਰਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਬਕ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਇਸ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਦੇ ਭਰਿਣਗੇ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਗੁਪਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਮੁਲੀਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖੀ। ਤੂਫ਼ਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਬਣਨ ਤੋਂ ਰੋਕੀ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਮੇਰਾ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਨਾਜ਼ੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਫੌਰੀ ਮਾਰਕੋਬਾਜ਼ੀ ਤੇ ਗਲਤ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਪਿੱਛੇ ਕੁਝ ਨੌਜਵਾਨ ਜਰਮਨ ਮੁੰਡੇ ਹੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਉਚਾਈ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੀ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਰੱਤੀ ਭਰ ਵੀ ਸੁਧਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ ਸਕਿਆ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂਫ਼ਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਮਿਲਟਰੀ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਵਾਂਗ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਅਮਲੀ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਲਾਈ ਲਈ ਵੋਜੋ ਫ਼ਿਲ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਖੇਡਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਭੈੜੀ ਨਿਸ਼ਾਨੇਬਾਜ਼ੀ ਨਾਲੋਂ ਮੁੱਕੇਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਹੀ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਜੇ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਐਥਲੈਟਿਕ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਟਰੇਡ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਜਮਾਤ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਦਿਲ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਧੜਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਖਾਤਰ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਕੌਮੀ ਰਾਜ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਅਰਸੇ 'ਚ ਇੱਕ ਪੂਰੀ ਫੌਜ ਉਸਾਰ ਲਵੇਗਾ। ਮਰੀਰਕ ਯੋਗਤਾ ਬੰਦੇ ਅੰਦਰ ਉੱਤਮਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਭਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲਹਿਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਆਤਮਕ ਹਥਿਆਰ ਵਾਂਗ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਤੂਫ਼ਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੁਫ਼ੀਆ ਖ਼ੁਕਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਖਾਸ ਵਰਦੀ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਜਾਣ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟਰੇਡ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਇੱਕਾ ਦੁੱਕਾ ਗਦਾਰਾਂ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੌਜੂਦਾ ਰਾਜ ਵਿਰੁੱਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਬਦਲਾਯੋਗੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਬਲੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਇੱਕ ਉੱਚ ਆਦਰਸ਼ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈਣਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਤਥਾਹੀ ਸੀ।

1920-21 ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਉੱਤੇ ਲਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਸੀ ਕਿ 1922 ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਤੱਕ

ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਸੋ-ਸੋ ਮੋਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਟੁਕੜੀਆਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਦੀ ਪਤਥਰ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੂਨੀਫਾਰਮ ਨਿਬਰਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਤਿੰਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਤੁਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ। 1922 ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗਟਰਾਜ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਬਣੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਸੋ ਸੋ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਛੇ ਟੁਕੜੀਆਂ ਚੱਲ ਏਸ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਇੱਕਾਈ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੋ ਬੰਡ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਮਾਰਚ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਪੰਦਰਾਂ ਦੇ ਕਰੀਬ ਝੰਡੇ ਝੁਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਹਾਲ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪਹੁੰਚੇ ਸੀ ਤਾਂ ਮਾਹੌਲ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਸੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਬਹੁਤ ਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੀ ਕਿ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮਿਊਨਿਖ ਦੇ ਨੈਸ਼ਨਲਿਸਟ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ 'ਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਏ ਸਨ। ਗਟਰਾਜ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਬਣੀਆਂ ਲਾਲ ਸੁਰੱਖਿਆ ਟੁਕੜੀਆਂ ਦੇ ਹਲਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਤੁਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਨੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਾਂਕਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸਲਿਸਟ ਲਹਿਰ ਨੇ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਗਲੀਆਂ ਉੱਤੇ ਕੋਮਾਂਤਰੀ ਦੇ ਗਦਾਰਾਂ ਦੀ ਇਜ਼ਾਰੇਦਾਰੀ ਹੁਣ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਸ ਹੱਕ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦ੍ਰਿੜ ਹੋ।

ਅਕਤੂਬਰ 1922 ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜਰਮਨ ਦਿਹਾੜਾ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਬੋਲਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੱਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਇੱਕ ਘੰਟੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਤੁਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੇ ਅੱਠ ਸੌ ਮੋਬਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੋਟਾਂ ਟੁਕੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਤੇ ਮਿਊਨਿਖ ਤੋਂ ਕੋਬਰਗ ਜਾਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਟਰੇਨ ਦਾ ਬੇਟੇਸਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਟਰੇਨ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚੱਲਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਹਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਤੁਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਮੋਬਰ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹਦੇ ਤਾਂ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਨਸਨੀ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕੋਬਰਗ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਵੱਸਿਆ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਝੰਡੇ ਲਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਦਰ ਦਾਖਿਲ ਹੋਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਇੱਕਦਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੱਦੇ ਉੱਤੇ ਇੱਥੇ ਆਏ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਤੁਰੰਤ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਤੁਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੇ ਝੰਡੇ ਲਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਿਲ ਹੋਣਗੇ। ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਗਲਾਂ ਦੀ ਬੋਛਾਰ ਨਾਲ ਭੀੜ ਸਾਡੇ ਸ਼ਾਮਗਤ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਤੁਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਨੇ ਕਮਾਲ ਦੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਭਾਵਨਾ ਦਿਖਾਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮਾਰਚ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਭੀੜ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਬਾਹਰਲੇ ਗੇਟ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ। ਬਾਹਰ ਭੀੜ ਹੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਪਾਗਲ ਹੋਈ ਪਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਗੇਟ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਬਹੁਤ ਨਾਂਹ-ਨੁੱਕਰ ਕਰਨ ਤੋਂ

ਬਾਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਈ।

ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਰਸਤਿਆਂ ਉੱਤੇ ਦੀ ਵਾਪਸ ਭਰ ਪਏ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਭੜਕਾਹਟਾਂ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰਮਿਆਂ ਨੇ ਪਥਰਵਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਸਬਰ ਦੀ ਇਤਹਾਸ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਦੋਸ ਮਿੱਟੀ ਤੱਕ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਦ ਪੂਰਾ ਮੈਦਾਨ ਸਾਫ਼ ਸੀ। ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਵੀ ਕੋਈ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਝੜਪਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਤਿਆਨਕ ਸਨ। ਉਹ ਰਾਤ ਉਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤ ਦੀ ਆਖਰੀ ਰਾਤ ਸੀ। ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਝੂਠਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਰਤੀਆਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਖਾਸ ਹਥਬੰਡਾ ਸੀ।

ਡੇਦ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਰੈਲੀ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਦਹਿਸ਼ਤ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਹੀ ਤੁਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਸੱਦੀ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੁਣ 1500 ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਰੈਲੀ ਵਾਲੇ ਚੌਕ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਉੱਥੇ ਦੋਸ ਹਜ਼ਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸੋ ਦੋ ਸੌ ਲੋਕ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਕੁਝ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਦੇੜ ਗਏ। ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਜਾਉਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਖਾਸ ਮੁਸ਼ਕਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਸਾਡਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਵਕਤ ਜਦ ਅਸੀਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਰਹੇ ਸੀ ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਥਾਂ 'ਤੇ ਸਾਡਾ ਗਰਮ ਜੋਬੀ ਨਾਲ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। 1914 ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਹੱਕ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇੱਕਦਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇਡੂ ਤੁਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦਾ ਆਤਮਵਿਸ਼ਵਾਸ ਝੁੱਗਣਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ਼ਮਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਹੁਣ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਹ ਮੰਨਣ ਲੱਗੇ ਸਨ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਹੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬੁਰਜੂਆ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਘਟਨਾ 'ਤੇ ਤਸੱਲੀ ਪਗਟਾਈ ਸੀ ਕਿ ਆਖਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਤਾਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੰਢਿਆਂ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਸਬਕ ਸਿਖਾਇਆ ਸੀ।

ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਾਦ ਤੁਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਠੋਢੀ ਨਾਲ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਕੋਬਰਗ ਤਜਰਬੇ ਨੇ ਦਿਖਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਵੱਖਰੀ ਵਰਦੀ ਦਾ ਸਾਡਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਿੰਨਾ ਸਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤਾਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨੀ ਵੀ ਸੁਖਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਤੁਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਹਰ ਉੱਤੇ ਬੰਨ੍ਹੀ ਪੱਟੀ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਸਿਆਹੀਆਂ ਵਾਲਾ ਛੋਟਾ ਕੋਟ ਤੇ ਜਾਣੀ-ਪਛਾਣੀ ਟੋਪੀ ਵੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਇਸ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਅਹਿਮ ਵਾਇਦਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ

ਸੀ। ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਬਚਾਓ-ਦਲ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਹੁਣ ਸਰਗਰਮ ਜੁਝਾਰੂ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਭਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੋ ਨਵੇਂ ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। 1923 ਵਿੱਚ ਵਾਪਰੀ ਇੱਕ ਘਟਨਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਲਹਿਰ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਬਣਤਰ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

1923 ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫਰਾਂਸ ਨੇ ਰੂਹਰ ਸ਼ਹਿਰ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਡੂੰਘੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਝ ਆਉਣ ਤੱਕ ਇਸ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੋ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜਨ ਵਿੱਚ ਉਹ ਨਾਕਾਮ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਹ ਨਵੀਂ ਪਾਲਸੀ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਲਈ ਘਾਟਕ ਹੀ ਸਾਬਤ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਉਸ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਜੋ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰੀਆਂ, ਉਹ ਦਿਲ ਹਿਲਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨਾ, ਨਾ ਤਾਂ ਸੰਭਵ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੌਮੀ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਚਿੰਨਾ ਹੀ ਵੇਰਵਾ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਵੱਲੋਂ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਰੂਪ ਨੇ ਇੱਕੋ ਝਟਕੇ ਨਾਲ ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜੋ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਸਭ ਲਾਜ਼ਮੀ ਵੀ ਸੀ।

1925 ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਮੁੜ ਤੋਂ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦਾ ਮੁੜ ਤੋਂ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਮੋਰੇ ਬਣਾਏ ਅਸੂਲਾਂ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੇ ਮੁਢਲੇ ਅਸੂਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਕਰਤਵ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਆਤਮਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਫੌਜੀ ਸੰਗਠਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਹੀ ਹਰਾਵਲ ਦਸਤਾ ਬਣਨਾ ਸੀ।

ਅਧਿਆਇ ਦਸਵਾਂ

ਸੰਘੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਨਕਾਬ

ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਤੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਪ੍ਰਾਪੇਰੀਡਾ ਉੱਤਰੀ ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਨੂੰ ਪਾੜਨ 'ਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। 1915 ਵਿੱਚ ਹੀ ਪਰਸ਼ੀਆ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਜ਼ਹਿਰ ਉਗਲਦੇ ਪੌਛੇਲੇਟਾਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਆਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰਸ਼ੀਆ ਨੂੰ ਜੰਗ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬੇੜੀ ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਦ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੇ ਅਪਣਾ ਰੰਗ ਵੀ ਦਿਖਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਫੌਜ ਅੰਦਰ ਉੱਚੇ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਲੋਕ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਤੌੜ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋਏ ਸਨ। ਕੁਝ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌੜ ਇਸ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਪਰਸ਼ੀਆ ਹੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਾਰੇ ਜਰਮਨੀ 'ਤੇ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੀ ਸੂਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਪਰਸ਼ੀਆ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਫ਼ਰਤ ਫੈਲਾਈ ਗਈ ਸੀ, ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵੀ ਉੱਥੋਂ ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਕਿ ਪਰਸ਼ੀਆ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਉੱਠੀਆਂ ਜਨ-ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਲਈ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪੇਰੀਡਾ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ, ਸਰਾਸਰ ਗਲਤ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੰਗ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਕੌਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਤੇ ਰਾਜ-ਸੱਤਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਵੀ ਪਰਸ਼ੀਆ ਵਿਰੁਧ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਦਫ਼ਤਰ ਬਰਲਨ ਵਿੱਚ ਸਨ ਤੇ ਬਰਲਨ ਨੂੰ ਪਰਸ਼ੀਆ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਟੂ ਸੇਕਾਂ ਦੀ ਲੱਗਮ ਪਰਸ਼ੀਆ ਤਾਂ ਕੀ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤਾਂ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਧਾਂਦਲੀਆਂ ਹੀ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਬਰਲਨ ਤੇ ਪਰਸ਼ੀਆ ਵਿਰੁਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਵਧਦਾ ਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਸਰਕਾਰ ਉੱਪਰਾਧ ਹੱਥ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰੀ ਇਹ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ।

ਪਰਸ਼ੀਆ ਤੇ ਬਵੇਰੀਆ ਦੀ ਆਪਸੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਯਹੂਦੀ ਮੌਜ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਜੋਕ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਂਭੇ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਲੋਕ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਭੁੱਲ ਹੀ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਉੱਤਰ ਤੇ ਦੱਖਣ ਦੇ ਇਸ ਝਗੜੇ ਵਿੱਚ ਅਸਲ ਡਾਇਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਯਹੂਦੀ ਹੀ ਲੈ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਝਗੜੇ ਦੀ ਚਿਗਾਰੀ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਜੀ ਜਾਨ ਨਾਲ ਹਵਾ ਦਿੱਤੀ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਭਾਂਬੜ ਨਹੀਂ ਬਣ ਗਈ। ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜਨ ਤੇ ਲੜਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਯਹੂਦੀ ਮਾਹਿਰ ਸਨ। ਲੋਕ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਰਥਾਤ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਯਹੂਦੀ ਲੁੱਟ ਤੇ ਚੋਰਬਜ਼ਾਰੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਖੋਡ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ

ਖੇਡਦੇ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਪਿਆਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਨਾ ਜਾਂਦਾ।

ਨਵੰਬਰ 1918 ਤੱਕ ਆਮ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਭਰਾ ਮਾਰ ਜੰਗ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕਿੰਨੇ ਭਿਆਨਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੌਮੀ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਡੋਕਾ ਵੱਜਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਸੋਝੀ ਆਈ ਸੀ। ਤਖਤ ਪਲਟੇ ਤੋਂ ਫੌਰਨ ਬਾਦ ਹੀ ਕੌਮੀ ਯਹੂਦੀ ਆਈਨਰ ਨੇ ਬਾਵੇਰੀਆ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਪਰਸ਼ੀਆ ਤੋਂ ਬਾਵੇਰੀਆ ਦੀ ਰੋੜ੍ਹ ਦਾ ਮਜ਼ਾ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਾਵੇਰੀਆ ਅੰਦਰਲੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਉਭਾਰ ਨੂੰ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਪਰਸ਼ੀਆ ਵਿਰੋਧੀ ਰੋਗਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਇਨਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਾਵੇਰੀਆ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇਦਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਸੂਦਬੋਰ ਯਹੂਦੀ ਦਾ ਹੀ ਪੱਖ ਪੂਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਲੋਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਹੀ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਦਾਅਪੇਚਾਂ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪੇਰੰਡੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਸ਼ੀਆਨ ਫੌਜਵਾਦ ਵਿਰੁਧ ਬਾਵੇਰੀਆ ਦੇ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਸੋਵੀਅਤ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਯਤਨ ਨੂੰ ਵੀ ਅਮਨ ਪਸੰਦ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਜੰਗੀ ਜਨੂਨੀਆਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਪਤਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਈਨਰ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੀਆਂ ਵੋਟਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕਦਮ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵਾਧਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਇਸ ਪਾਗਲਪਨ ਵਿਰੁਧ ਨਿਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਨਾਬੁਕਾਰ ਕੌਮ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਪਰਸ਼ੀਆ ਵਿਰੋਧੀ ਉਲਾਰ ਜਨ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਪ੍ਰਜੀਸ਼ਨ ਲੈਣੀ ਪਈ ਸੀ। ਸੋਵੀਅਤ ਸੱਤਾ ਵੇਲੇ ਬਾਂਕੀ ਜਰਮਨਾਂ ਵਿਰੁਧ ਇਸ ਕਦਰ ਜ਼ਹਿਰ ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉੱਤਰੀ ਜਰਮਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਬਹਿਰੀ ਲਈ ਉਥੇ ਦੀਆਂ ਰੇਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਵੀ ਜਾਨ ਜ਼ਖਿਮ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਰੇਲੀਆਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਪਰਸ਼ੀਆ ਮੁਰਦਾਬਾਦ' ਅਤੇ ਪਰਸ਼ੀਆ ਵਿਰੁਧ ਜੰਗ ਦੇ ਨਾਚਰਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਕਤਮ ਹੁੰਦੀਆਂ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਮਿਊਨਿਖ ਦੀ ਇੱਕ ਰੇਲੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪਾਗਲਪਨ ਵਿਰੁਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਸੀ। ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਕੁਲ ਸਾਬੀ ਹੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮੋਢਾ ਜੋੜ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਭੀੜ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਜਾਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਡੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਹਨਾ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਉਹੀ ਲੋਕ ਸਨ ਜੋ ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਘਰਨਿਆਂ ਅੰਦਰ ਲੁਕੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਡੂੰਘੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜਿਉਣ ਮਰਨ ਦੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਖਾਧੀਆਂ ਸਨ। 1920 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਹਾਲਾਤ ਹੋਰ ਵੀ ਮਾੜੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਮਿਊਨਿਖ ਦੇ ਵਾਗਨਰ ਹਾਲ ਦੀ ਯਾਦ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਜ਼ਹਿਨ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਵੀ ਤਾਜ਼ਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਦਰਜਨਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਅਯਮੋਈ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਹਾਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਅੱਗੇ ਤੋਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇੱਕ ਪਵਿੱਤਰ ਮਿਸ਼ਨ ਵਾਂਗ ਸੀ। ਅੱਜ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਮਾਣ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਅਸੀਂ

ਉਸ ਪਾਗਲਪਨ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਤਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ ਸੀ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀ ਗੱਦਾਰੀ ਦੀ ਉੱਕੀ ਹੀ ਕੋਈ ਭਿਣਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਪਾਕ ਇਰਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਘਵਾਦੀ ਮਨਸਬਿਆਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਹੇਠ ਲੁਕੇ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਾਡਾ ਸੀ ਕਿ ਪਰਸ਼ੀਆ ਵਿਰੋਧੀ ਇਸ ਮੁਹਿਮ ਦਾ ਸੰਘਵਾਦ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੈਣਾ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਮੁਹਿਮ ਨਾਲ ਇਕ ਵਰਤਾਓ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸੰਘੀ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੋਵੇ।

ਕੋਈ ਵੀ ਈਮਾਨਦਾਰ ਸੰਘਵਾਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਆਮ ਅਲੱਗਵਾਦੀ ਮੰਗਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਈਮਾਨਦਾਰ ਸੰਘਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਜੋ ਗਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਝੂਝ-ਚਾਲਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਝੰਡਾ ਬਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿੱਚਾਰ ਨੂੰ ਤੋੜ ਮਰੋੜ ਕੇ ਖੁਦ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰਸ਼ੀਆ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਕਿਸੇ ਸੰਘੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਅਖੌਤੀ ਸੰਘਵਾਦੀ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦਾਈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਰੱਖਣ ਪ੍ਰਤੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੁਕੋਨੇ ਸਨ। ਯਹੂਦੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਾਂਤਿਰ ਚਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਰੀ ਡਰਾ ਮਾਰ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਦੱਸ ਗੁਣਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ।

1918 ਤੱਕ ਜੱਥੇਬੰਦ ਯਹੂਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਉੱਕਾ ਹੀ ਅਣਹੋਂਦ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਲੋਕ ਹੇਰਾਨ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸਾਡਾ ਮੂੰਹ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਤਿੱਖਾ ਵਿਰੋਧ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਕਾਰ ਹਨ। ਪਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਯਹੂਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੇ ਜਜ਼੍ਹਾਂ ਫੜਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਨਾਜੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨਤਕ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਅੰਨ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਬੋਤਾਨ ਯਹੂਦੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੁਰਾਣਾ ਪੱਤਾ ਬੇਝਿਆ। ਕੈਥੋਲਕ ਤੇ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਦੇ ਬਗ਼ਾੜੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਹਵਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਗੁਨਾਹ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ। ਪਰ ਜੋ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਕੈਥੋਲਕ ਤੇ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਦਿਲੋਂ ਜਾਨ ਨਾਲ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਵਿਰੁਧ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਦ ਕਿ ਆਰੀਅਨ ਨਸਲ ਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਈਸਾਈਅਤ ਦਾ ਦੌਖੀ ਖਚਰਾ ਹਾਸਾ ਹੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਘਵਾਦ ਦੇ ਭੱਬਲਭੁਸੇ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਕੈਥੋਲਕਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟਾਂ ਦੇ ਬਗ਼ਾੜੇ ਪਿੱਛੇ ਆਪਣਾ ਉੱਲੂ ਸਿੱਧਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਚਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਣ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਯਹੂਦੀ ਜਰਮਨ ਖੂਨ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਕਰੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਕੈਥੋਲਕਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟਾਂ ਵਿੱਚ ਕੌਣ ਜਿੱਤਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਦਾਰੋਮਦਾਰ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਟਿਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਰੀਅਨ ਨਸਲ ਬਚਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਆਰੀਅਨ ਨਸਲ ਦੇ ਜਾਚੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਇੱਕੋ ਹੋ ਕੇ ਲੜਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਹੀ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਰੱਬ ਨੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਖਾਸ ਸੂਰੂਪ ਵਿੱਚ ਢਾਲਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਸ ਸੁਭਾਅ ਤੇ ਗੁਣ ਬਖਸ਼ੇ ਹਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਰੱਬ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੀ ਜੇਗ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਆਦਮੀ ਦਾ ਇਹ ਮੁਢਲਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਰੱਬ ਦੀ ਇਸ ਅਦੁੱਤੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਏ। ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਬਾਰੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਜਮਾਂ-ਖਰਚ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਵੀਂ ਸੰਵਰ ਸਕਦਾ। ਹਰ ਇੱਕ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਨੇ ਪੈਣਗੇ। ਹਰ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਬਾਹਰਲਾ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਉਤਣਾਈਆਂ ਬਾਰੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਧਰਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉਦਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਹਰਲੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਠੀਕ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਮਜ਼ਹਬੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪਕੜ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਡੂੰਘੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਮੱਤ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਵਿਰੁੱਧ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸੋਕੜ ਨੂੰ ਕਤਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਸਹਿਨਹੀਲਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਲੋਕ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਹਬੀ ਝਗੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਲਝਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੋ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਡਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਸੁਚੇਤ ਜਾਂ ਅਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਹੀ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਖੇਡ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇ ਲੋਕ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟਾਂ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਹਬੀ ਟਕਰਾਅ ਲਈ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਜੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

1923 ਦੀ ਪਤਝੜ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਝਗੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਤੋਂ ਬਚਾਈ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਕੇਂਟੜ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟਾਂ ਤੇ ਕੇਂਟੜ ਕੋਥੋਲਿਕ ਮੱਦੇ ਨਾਲ ਸੋਢਾ ਜੋੜ ਕੇ ਸਾਡੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿੱਚਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਰੋੜਾ ਨਹੀਂ ਅਟਕਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਸਾਂਝੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਬੰਕਿਰਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਾਇਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਕੌਮੀ, ਨਸਲੀ, ਸਿਆਸੀ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਮੰਗਾਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਹਾਸਲ ਹੋਈਆਂ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡਾ ਚੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਰਾਹ ਠੀਕ ਸੀ।

ਜਿਫਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਹਲਕੇ ਆਪਣੀ ਰਾਹ ਤੋਂ ਭਟਕ ਗਏ ਹਨ, ਧਾਰਮਿਕ ਜਨੂਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹਾ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਪਾਗਲਪਨ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪਾ ਰਹੇ। ਨਾਸਤਿਕ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਅਥਬਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮਜ਼ਹਬੀ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਹ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕੋਈ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਮਜ਼ਹਬੀ ਨਾਅਰਿਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਮੁਰੱਬ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ

ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗ ਕੇ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਨੇ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਫਾਲਤੂ ਦੇ ਮਜ਼ਹਬੀ ਝਗੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਜਾਈ ਗਵਾ ਰਹੇ ਸੀ, ਦੂਜੇ ਲੋਕ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਹੜਪਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਹੋਏ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕੌਮੀ ਲਹਿਰ ਫਾਲਤੂ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮਗਜ਼ ਖਪਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਯਹੂਦੀ ਸਾਡੇ ਨਸਲੀ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਕਤਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ਗੂਲ ਸੀ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ 'ਕੌਮੀ ਕੰਧੇ' ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਵੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਪਯਾਤਮਾ ਅੰਗੇ ਇਹੋ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਦੋਸਤਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਏ, ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪੋ ਹੀ ਨਜ਼ਿੱਤ ਲਵਾਂਗੇ।

1919-20 ਵਿੱਚ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਸੰਘੀ ਤੇ ਏਕਾਤਮਕ ਦਾਦੇ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਖੁਲੋਲੀ ਰੂਲ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਨਾਜ਼ੀਆਂ ਨੇ ਅਸੂਲੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਘਵਾਦੀ ਰਾਜ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਵੱਖੀ ਰਾਜ। ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਵਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਹਿਮ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਜਵਾਬ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਸਿਆਂ ਨੇ ਆਪੋ ਹੀ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਸੰਘ ਇੱਕ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਯੁਨੀਅਨ ਹੋਣੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸੰਪੰਨ ਰਾਜ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਇੱਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਮੰਜੂਦ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਘ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦਾ। ਅਮਰੀਕਨ ਸੰਘ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਵੀ ਨਕਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਤਹਿ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵੱਲ ਹੀ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਹੋਂਦ 'ਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵੇ-ਇੱਛਕ ਸਹਿਯੋਗ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰਸ਼ੀਆ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਸਰਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣਾ ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। 'ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਕ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ' ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਕ ਸੰਕਲਪ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੋਈ ਅੰਤਰੀਵੀ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਰਾਜਸੀ ਵਰਤਾਰਾ ਸੀ। ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਸਾਡੀ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਦੀ ਵੇਡ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਿਘਾਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਵੀ।

ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹਦ ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਕਬੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਬਿਸਮਾਰਕ ਦੀ ਨੀਤੀ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਦਾਰ ਤੇ ਸਿਆਣਪ ਭਰਪੂਰ ਸੀ। ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੱਕ ਖੋਹਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਸ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਉਹੋ ਮੰਗਾਂ ਰੱਖੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਨ। ਇਹ ਨੀਤੀ ਇੱਕ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਵਜੋਂ ਉਸ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਦੂਰਦਰਸ਼ਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਮਾਂ ਪੈਣ 'ਤੇ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਜਜ਼ਬ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਬਿਸਮਾਰਕ ਨੂੰ ਸਹੀ ਜ਼ਿੰਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਕਰ

ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸੰਘਵਾਦੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਬਟਕਾ ਅਮਨ ਸੰਧੀਆਂ ਤੋਂ ਲੱਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਰ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਿਵੇਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਹਰਜਾਨਿਆਂ 'ਤੇ ਦੇਣਦਾਰੀਆਂ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਾਹਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵਿੱਤੀ ਖੁਦ ਮੁਖ-ਤਾਰੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲਣਾ ਹੀ ਕਰਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਤੇ ਮੰਤਰੀ ਸਿੱਟਾ ਸੀ। ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਰਾਜਾਂ ਨਾਲ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਧੀਆਂ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਹਰਜਾਨਿਆਂ ਦੀ ਵਾਧੀ ਹੋਈ ਮੰਗ ਨੇ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਟਰੋਲ ਹੇਠ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬੇਤਰਾਸ਼ੀ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਤਰਕ ਸੋਗਤ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਹਾਰ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਨ। ਬਾਵੇਰੀਆ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਕਤਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਖੁਦ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ।

ਬਿਸਮਾਰਕ ਦੇ ਸਾਮਰਾਜ ਉੱਤੇ ਬਾਹਰੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਦੇ ਵੀ ਦਿਨਾ ਦਬਾਅ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ, ਡੇਵਿਸ ਜਰਮਨੀ ਨੇ ਜਰਮਨ ਦੇ ਕੰਧਿਆਂ ਉੱਤੇ ਜੰਨਾ ਵੱਡਾ ਤੇ ਅਣ-ਉਤਪਾਦਕ ਬੋਝਾ ਪਾਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਬਿਸਮਾਰਕ ਦੇ ਸੰਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੇਂਦਰੀ ਸੱਤਾ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਅਤਿਅੰਤ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਹੋਂਦਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਪਰ ਅੱਜ ਹਾਲਾਤ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਉਲਟੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਗਲਤ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਅੱਡ ਅੱਡ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬੇਚੈਨੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਿਰਫ਼ ਆਰਥਿਕ ਬੋਝ ਹੀ ਹੈ। ਨਹੀਂ, ਅਸਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮੌਜੂਦਾ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੇ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਬੇਚੈਨੀ ਦੀ ਅਸਲ ਵਜ੍ਹਾ ਤਾਂ ਉਥੇ ਹੈ। ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਉੱਤੇ ਭਾਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਦਬਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਗਣਰਾਜ ਲਈ ਇੱਕ ਵੀ ਜਰਮਨ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਤੋਂ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਨੂੰਨ ਗਣਰਾਜ ਨੇ ਬਣਾਏ ਹਨ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਡਰ ਦੀ ਪੋਲ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਹੋਂਦ ਤੱਕ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਮੌਜੂਦਾ ਗਣਰਾਜ ਅਮਨ ਸੰਧੀਆਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਰਸਾਇ ਦੀ ਸੰਧੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਕੇਂਦਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਿਕ ਇੱਕਾਈਆਂ 'ਤੇ ਵਾਧੂ ਬੋਝ ਪਾਉਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤਣਾਅ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਮਨ ਸੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਦੀ ਨਾ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਇੱਛਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਅਮਨ ਸੰਧੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਥੋਪੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰੀ ਵਜ਼ ਨਿਭਾਉਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਉਹ ਲੋਕ ਹੀ ਇਸ ਹਾਲਾਤ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ, ਜੋ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਖੁਦ-ਮੁਖਤਾਰੀ ਦਾ ਰਾਗ ਅਲਾਪਦੇ ਨਹੀਂ ਬਲਕੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਅੰਨ ਉਲਟੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸਿੱਟਾ ਹੈ।

ਦੋਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅੰਤਰ ਇਥੇ ਹੈ। ਪੁਰਾਣਾ ਰਾਜ ਘਰ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ

ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸੰਸਥਾ ਵਾਂਗ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਗਣਰਾਜ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤਾਂ ਗੋਏ ਟੋਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਦਮਨ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚੱਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਨੀਤੀਆਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਪੂਰਕ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਕੌਮੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਜਾਮਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਗਣਰਾਜ ਤਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਝੰਡਾ ਕੌਮੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ਼ ਵਪਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਮਾਰਗ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਨਾਗਰਿਕ ਨਹੀਂ। ਅਤੀਤ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਾ ਕੋਈ ਸ਼ਰਧਾ ਨਹੀਂ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਰਾਅ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਕਿੰਨੀ ਪੋਤਲੀ ਹੈ।

ਨੋਬਲ ਸੋਸਲਿਸਟਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਉਲਟਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਤਾਕਤਵਰ ਕੌਮੀ ਸਾਮਰਾਜ, ਜੋ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤੇ ਬਾਹਰ ਆਪਣੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਦੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਦੇਵੇਗਾ। ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਇੱਕ ਮਜਬੂਤ ਕੌਮੀ ਸਰਕਾਰ, ਜੋ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਤੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗ੍ਰਹੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ। ਇਹ ਸਾਡਾ ਮੰਤਵ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕੌਮੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੀ ਕੌਮ ਦੇ ਵਕਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਚੁੱਕਿਆ ਗਿਆ ਰੋੜੀ ਵੀ ਕਦਮ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਛੁਪਿਆ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਸਮਝ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਏਕੀਕਰਣ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਜਰਮਨ ਵੀ ਕੋਈ ਛੋਟ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਨੂੰ 'ਰਾਜਸੀ ਪ੍ਰਸ਼ੁਸ਼ਤ' ਦੇਣ ਦੀ ਕਲਪਣਾ ਕਰਨੀ ਵੀ ਹਾਸੇਹੀਣੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨਾਮ-ਮਾਤਰ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਸੰਚਾਰ ਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਨੇ ਦੂਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਘਟਾਇਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਜੋ ਰਾਜ ਸੀ, ਉਹ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਕੌਮੀ ਰਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨਾ, ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਜਿਉਣ ਵਾਲੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਰਹੇ ਨੇ, ਅੱਜ ਵੀ ਹਨ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹਿਣਗੇ। ਪਰ ਇਹ ਲੋਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤੌਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰੋਕ ਸਕਦੇ। ਨਾਜ਼ੀ ਲਹਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਖੌਤੀ ਸੰਘਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਤੋਂ ਭਲੀਭਾਂਤੀ ਜਾਣੂ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਾਰਟੀ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕਦੇ ਧਰਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਦੇ ਸੰਘਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸੀਂ ਮੌਜੂਦਾ ਗਣਰਾਜ ਦੀ ਹਰ ਉਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਡਟਵਾਂ ਵਿਰੋਧ ਵੀ ਕਰਾਂਗੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮਾਲਕਾਂ ਦਾ ਵਿੱਡ ਭਰਨਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਸੀਂ ਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਦੀ ਇਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਹਰ ਹਿੱਲੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਾਂਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਸ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਮਜਬੂਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਮੰਦਹਾਲੀ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਯਹੂਦੀ ਗਣਰਾਜ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਚਲਣ 'ਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕੇਂਦਰੀਕਰਨ

ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਉਚੇਰੇ ਕੌਮੀ ਹਿਤਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਚੱਲਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗੇ। ਸਾਡਾ ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਾਵੇਰੀਆ ਦੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਅਸਲੀ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗੇ। ਸਾਡਾ ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਾਵੇਰੀਆ ਦੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਅਸਲੀ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗੇ। ਸਾਡਾ ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਾਵੇਰੀਆ ਦੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਅਸਲੀ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗੇ। ਸਾਡਾ ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਾਵੇਰੀਆ ਦੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਅਸਲੀ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗੇ।

ਸਾਡੇ ਲਈ ਰਾਜ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਇੱਕ ਖਾਲੀ ਜਿਸਮ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਅਸਲੀ ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਉਸ ਅੰਦਰਲੀ ਰੂਹ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਰੂਹ ਹੈ ਸਾਡੀ ਕੌਮ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਝ ਕੌਮੀ ਹਿਤਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਕੌਮੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਨੂੰ ਖੁਦ-ਮੁਖਤਾਰੀ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਤਾਕਤਾਂ ਨਾਲ ਖਤੋ-ਖਿਤਾਬਤ ਕਰਕੇ ਜੋ ਮੁਕੱਬਤਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਤੁਰੰਤ ਬੰਦ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਰਾਜਸੀ ਏਕਤਾ ਬਾਰੇ ਸ਼ੱਕ ਖੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਾਇਦੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹਨ। ਜੇ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਆਪਣੇ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਛੋਟੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਉਮੀਦ ਲਾਉਣਾ, ਅੱਜ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਉੱਕਾ ਹੀ ਹਾਸੇਰੀਨੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇਵਕੂਫੀਆਂ ਦੀ ਹਰਗਿਜ਼ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੇ।

ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਸਿਰਫ਼ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਲੁਡਵਿਗ ਪਹਿਲਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਬਾਵੇਰੀਆ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਬੁਲੇਦੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜਰਮਨ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਬਾਵੇਰੀਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸੀ, ਨਾ ਕਿ ਇੱਕ ਰਾਜਸੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ। ਉਹ ਜਰਮਨ ਮਹਾਨਤਾ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਰਪਿਤ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਿਊਨਿਖ ਜਰਮਨ ਕਲਾ ਦੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਪਰਸ਼ੀਆ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਅੰਨ੍ਹੇ ਜਨੂਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਮਿਊਨਿਖ ਨੂੰ ਮਹਾਨ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਉਸ ਮਹਾਨ ਸ਼ਾਸਕ ਦੀ ਦਿਲੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਛੁਪੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਮਿਊਨਿਖ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦੇ ਚਮਕਦੇ ਤਾਜ ਵਾਂਗ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੇ ਸੀਸ ਉੱਤੇ ਸਜਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸਾਡਾ ਭਵਿੱਖ ਨਸਲੀ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਖਾਸ ਸੀਮਾਵਾਂ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਆਵਾਜਾਈ ਕਬਾਇਲੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਇੱਕਸਾਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾਏਗੀ।

ਫੌਜ ਨੂੰ ਅੱਡ ਅੱਡ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਉਪਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੁਹਰਾਏਗਾ। ਜਰਮਨ ਫੌਜ ਇੱਕ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸਾਂਝਾ ਸਕੂਲ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਜਰਮਨ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਹੋਰ ਨੇੜੇ ਆਉਣਗੇ। ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ

ਸੌਫ਼ ਕਬਾਇਲੀ ਤੇ ਇਲਾਕਾਈ ਹਿਤਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ ਸਮੁੱਚੇ ਦੇਸ਼ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਸਕਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੌਜੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੱਦੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਨੇੜਿਓਂ ਦੇਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਨਾਲ ਹੋਰ ਵੀ ਡੂੰਘੀ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਫੌਜੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਤੱਕ ਮਹਿਦੂਦ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਟੀਚਾ ਕਦੇ ਵੀ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਏਕੀਕਰਨ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਏਕੀਕਰਨ ਦਾ ਤਨੋ-ਮਨੋ ਸਵਾਗਤ ਕਰਾਂਗੇ।

ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦ ਪੂਰੀ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਸਾਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰੇਗਾ। ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਕ ਅਧਾਰਾਂ 'ਤੇ ਕੋਈ ਵਿਤੋਕਰਾ ਜਾਂ ਛੋਟ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਅਸੀਂ ਹਰ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਰੰਗਾਂਗੇ। ਚਰਚ ਵਾਂਗ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚਾਰ ਵੀ ਸਿਆਸੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਰਹਿਣਗੇ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੀ ਪੂਰੀ ਕੌਮ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗਾ।

ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਅਤੇ ਜੱਥੇਬੰਦੀ

ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਮੈਂ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਕੰਮ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਧਿਆਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਹੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਫੈਲਣ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਜਨਮ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਜੀਵ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਸ਼ੀਨੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਪਰ ਤੋਂ ਬੋਧਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਬਹੁਤ ਭਿਆਨਕ ਵੀ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਵੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਲਈ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਗਲਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨਦਾਇਕ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕਾਹਲ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।

ਇਸ ਲਈ ਚੰਗਾ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਇੱਕ ਖਾਸ ਸਮੇਂ ਲਈ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਚੱਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਜਦੋਂ ਨਵਾਂ ਵਿਚਾਰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਜਮਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਵੇਂ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੂਝਬੂਝ ਅਤੇ ਅਹਿਤਿਆਤ ਤੌਰ ਕੰਮ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਦੋਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮੁਮਕੀਨ ਜਿਹੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਜਮਾਂਦਰੂ ਲੀਡਰ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਕਿ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸਮਝ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਭੁੱਲ ਹੈ। ਸਚਾਈ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਘੱਟ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਚੰਗਾ ਸੰਗਠਨਕਰਤਾ ਵੀ ਹੋਵੇ। ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਮੂਰਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਕੋਈ ਲਹਿਰ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸੰਗਠਨਕਰਤਾ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਉੱਤੇ ਉਸ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਪਕੜ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਤੇ ਘਾਟਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸਮਝ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਹੋਵੇ, ਆਗੂ ਹੋਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਹਨਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਿਲਾਟ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਬਹਿਸ ਕਿ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਣ ਵਧੇਰੇ ਅਹਿਮ

ਹੈ, ਬਿਲਕੁਲ ਵਾਲਟਰ ਗੱਲ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੁਰਕ ਹੀ ਹਨ, ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੂਜਾ ਅਧੂਰਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਇੱਕ ਥੱਲੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕੱਲੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਤੀ ਦਾ ਅਜੁਬਾ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਸੰਯੋਗ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮਹਾਨ ਆਦਮੀ ਵੀ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਰੱਜ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਯੁੱਗ ਪਲਟਾਉ ਲਹਿਰ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਘਟੇ ਅੰਦਰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਜ਼ਬ ਕਰੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਅਸੂਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸਫ਼ਾ ਨੂੰ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਤੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ। ਪੈਰੋਕਾਰ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਵੀਕਾਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮੈਂਬਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੋਸ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਦੇ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਮੈਂਬਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪੌਂਡਾ ਬਹੁਤ ਅਖਰਾ ਹੈ, ਇਸ ਉੱਤੇ ਚੱਲਣ ਲਈ ਲੰਗੇ ਵਰਗੇ ਜਿਹੜੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਸਮਝ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਘੱਟ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦਾ ਇਹ ਕੰਮ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਵੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਹਿਰ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕਰੇ। ਸੰਗਠਨਕਰਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਰਵੋਤਮ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨੂੰ ਇੱਕੱਲੇ ਇੱਕੱਲੇ ਆਦਮੀਆਂ 'ਤੇ ਸਿਰ ਖਪਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਲਾਉਣਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਝਬੂਝ ਤੇ ਚਰਿਤਰ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਗਠਨਕਰਤਾ ਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਹੀ ਜਨਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸੰਗਠਨਕਰਤਾ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਅੰਤਮ ਜਿੱਤ ਇਸੇ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੇ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਚੱਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਈ ਹੈ।

ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਜਿੰਨੇ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ ਚੰਨੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਹੀ ਛੋਟੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਜਿੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਘੱਟ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਚੱਲ ਸਕੇਗਾ। ਇਸ ਦੇ ਠੀਕ ਉਲਟ ਜੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਚੰਨੀ ਹੀ ਵੱਡੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪੈਰੋਕਾਰ ਜਿੰਨੇ ਹੀ ਘੱਟ ਹੋਣਗੇ, ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਚੰਨੀ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਉਹ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਮੁਰਦਾ ਸੰਗਠਨ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਇੱਕ ਜੀਵੰਤ ਇੱਕਾਈ ਨਹੀਂ। ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕੰਮ ਕਾਬਿਲ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਤਾਰਿਆ ਜਾਵੇ, ਜੋ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੋਧਿਆ ਵੀ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕੇਂਦਰੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਭੁੱਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੀ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅੰਦਰਲੇ ਮਤਭੇਦ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਫੁੱਟ ਜਾਂ ਗੁਟਬੰਦੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣਨੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਲਹਿਰ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪ੍ਰਵਿਤੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ, ਸੰਗਠਨਕਰਤਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁਢਲਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜਿੰਨੀ ਘੱਟ ਰਹੇ, ਚੰਨੀ ਹੀ ਵਾਇਦੇਮੰਦ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਲਹਿਰ ਆਪਣੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਬੇਹਿਸਾਬ ਵਾਧਾ ਕਰਦੀ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਛੋਟੀ ਹੀ ਆਪਣੇ ਬੋਲ ਬੋਲ ਦਬ ਕੇ ਨਕਾਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ,

ਫੌਜੀ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਲੜਾਈ ਭਾਵਨਾ ਕਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇੱਕਦਮ ਜਿੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਫੂਹਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ, ਅਚਾਨਕ ਚਨੀ ਹੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅਲੋਪ ਕਿਉਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਲਹਿਰ ਦੀਆਂ ਮੁਢਲੀਆਂ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਅਣਚਾਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਹ ਲੋਕ ਜੋਬੰਦੀ 'ਤੇ ਭਾਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਨਿਜੀ ਹਿਤਾਂ ਲਈ ਵਰਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਖਤਰਾ ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਵੱਡਾ ਹੋਵੇ, ਚਨਾ ਹੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤਬੀਅਤ ਅਤੇ ਅਹੰਕਾਰੀ ਬੰਦਿਆਂ ਲਈ ਜਿੱਥ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਸਿਰਫ ਉਭਾਰ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫੌਜੀ ਹੀ ਉਹ ਲੋਕ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਰਕੋਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਸਲੀ ਆਦਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੁਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਭਾਰ ਦੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਮੈਂਬਰ ਲਿਆ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਅਤਿਅੰਤ ਅਹਿਤਿਆਤ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮੂਲ ਸੁਧਾਰ ਚਰਿਤਰ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਹਿਰ ਦਾ ਕੇਂਟਰਲ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਹੀ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਰਹੇ। ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਉਸ ਵੱਲ ਹੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਉਸੇ ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਹੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਲਹਿਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਾਰੀਆਂ ਅਹਿਮ ਪੁੱਜੀਸ਼ਨਾਂ ਉਸੇ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਨਵੇਂ ਸਿਧਾਂਤ ਰਾਜ ਦਾ ਅਧਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ, ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉੱਤੇ ਉਸਾਰੇ ਗਏ ਨਵੇਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਤਾ ਸੌਂਪਣੀ ਠੀਕ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਆਪਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੇ ਖਰਿਬਝੜਾਈ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ।

ਲਹਿਰ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਿਰਫ ਬੇਹਤਰੀਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕ ਹੀ ਸਾਡੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਸਕਣ। ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਹੀ ਆਜਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਭਰੂ ਤੇ ਭਾਵਾਂਭੋਲ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕ ਸਾਡੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੇ। ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਹ ਸਿਰਫ ਕਰਮੇਸ਼ ਹਮਦਰਦ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਆ ਕੇ ਦੱਸਦੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦਿਲੀ ਹਮਦਰਦੀਆਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਦਾ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਸਹੇਤ ਸਕਦੇ। ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਡੇ ਫਾਇਦੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਤਿੱਥੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹੀ ਸਾਡੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ। ਦਿਨੋਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਦਿਲੋਂ ਹੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਜਮਿਹਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਹੀ ਅਸਰ ਸੀ।

1921 ਦੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਇੱਕ ਜਰਨਲ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਸਰਬ-ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਅਗਵਾਈ ਮੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਵਿਧਾਨਕ ਤਬਦੀਲੀ ਰਾਹੀਂ ਪਾਰਟੀ ਅੰਦਰ ਕਿਰਤ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਜ਼ਾਨਦਾਰ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਅਗਸਤ 1921 ਤੋਂ ਮੈਂ ਪਾਰਟੀ ਜੋਬੰਦੀ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਉਸਾਰੀ ਦਾ

ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਲਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਈ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਰਿਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਕੇ ਕਈ ਨਵੇਂ ਸਾਬਤੇ ਬਣਾਏ ਸੀ। 1920-21 ਵਿੱਚ ਲਹਿਰ ਦਾ ਕੇਂਟਰਲ ਜਰਨਲ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਚੁਣੀ ਗਈ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਹਾਸਗੀਟੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਪੂਰੀ ਜਾਨ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਖਰੋਸ਼ ਨਾਲ ਲੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਹੋਰ ਕੱਢੀ ਨਹੀਂ, ਪਾਰਲੀਮੈਨਾਰੀਵਾਦ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਅੰਦਰੂਨੀ ਜੋਬੰਦੀ ਦੇ ਇਸ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਬਦਲੇ ਬਿਨਾਂ, ਲਹਿਰ ਦੀ ਅੰਤਮ ਜਿੱਤ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਫੈਸਲੇ ਕਰਗਿਣਤੀ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਈ ਉੱਥੇ ਵੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਚੁਣੀ ਹੋਈ ਕਮੇਟੀ ਵੀ ਕਰਗਿਣਤੀ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਇੱਕ ਮਿੰਨੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਾਲਾ ਹੀ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਮੇਟੀ ਵਿੱਚ ਮਤੇ ਪਾਸ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਖਜ਼ਾਨਚੀ, ਸੈਕਟਰੀ ਜਾਂ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਹੀ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਸੀ ਤਾਂ ਫੇਰ ਪ੍ਰਾਪੋਗੇਂਡੇ ਜਾਂ ਜੋਬੰਦਕ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਬੰਦੇ ਚੁਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਕੀ ਸੀ? ਆਮ ਸੂਝ ਬੂਝ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ।

ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਦ ਹੀ ਮੈਂ ਇਸ ਬੇਵਕੂਫੀ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰਾਪੋਗੇਂਡੇ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਟੰਗ ਅੜਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦਾ, ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਖਲ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਮੈਂ ਕਰਗਿਣਤੀ ਨਾਲ ਫੈਸਲੇ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮੁਕੰਮਲ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਲਾਗੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਲਹਿਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਚੇਅਰਮੈਨ ਦੇ ਸਿਰ ਸੀ। ਉਹ ਹੀ ਅੱਗੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਦਾ, ਜੋ ਆਪੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਈ ਉਸ ਅੱਗੇ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੁੰਦੇ। ਚੇਅਰਮੈਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸਾਰੇ ਕੁਝ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨਾ ਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਾਲਮੇਲ ਬਿਠਾਣਾ ਹੀ ਸੀ।

ਲਹਿਰ ਅੰਦਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਥਾਨਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਲੱਗਿਆ ਸੀ। ਕਮਜ਼ੋਰ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੱਲ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣ ਤੋਂ ਟਲਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰਿਵਾਇਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏਗੇ। ਇਸ ਰੁਝਾਨ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਨਿਰਣਾਇਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਨਿਰਪੱਖ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸਮੁੱਚੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਜੋਬੰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਕਰਗਿਣਤੀ ਦਾ ਹੀ ਬਲਬਾਲਾ ਸੀ, ਇੱਕ ਲੀਡਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਪਿੱਛੇ ਲਮਬੰਦ ਹੋਈ ਲਹਿਰ ਦੀ ਜਿੱਤ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਕੀਨੀ ਹੀ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਸਿਰਫ ਛੇ ਬੰਦੇ ਸਨ, ਨਾ ਕੋਈ ਸਾਜੇਸ਼ਾਨਾ ਸੀ, ਨਾ ਦਫਤਰ। ਪਹਿਲੀ ਮੀਟਿੰਗ ਇੱਕ ਕਾਫ਼ੀ ਹਾਊਸ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਘੋਸ਼ਣਾ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇੱਕ ਸਸਤੇ ਜਿਹੇ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਪਾਰਟੀ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕਮਰਾ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲਿਆ ਸੀ। ਕਮਰੇ ਦੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਖਿੜਕੀ, ਪਿੱਛੇ ਇੱਕ ਭੀੜੀ ਜਿਹੀ ਗਲੀ ਵਿੱਚ ਖੁੱਲ੍ਹਦੀ ਸੀ। ਜਿੱਥਰ ਦੁਪਹਿਰ ਵੀ ਉੱਥੇ ਹਨੇਰਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ

ਨਾਲ ਉਹ ਦਫ਼ਤਰ ਤਾਂ ਲੱਗਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਸਾਡਾ ਪਹਿਲਾ ਸਥਾਈ
ਲਿਖਾਣਾ ਸੀ। ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਪੰਜਹਾਰ ਮਾਰਕ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਦੇਣੇ ਪੈਂਦੇ, ਜੋ ਉਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਸਾਡੇ
ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਨ। ਹੁੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਅਸੀਂ ਉਥੇ ਬਿਜਲੀ ਵੀ ਲੱਗਵਾ ਲਈ ਤੇ ਫੇਰ
ਟੈਲੀਫੋਨ ਵੀ ਆ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਮੇਜ਼ ਤੇ ਕੁਝ ਮੰਗਵਾਈਆਂ ਕਰਾਈਆਂ ਇਹੋ ਕੁਝ ਸਮਾਨ
ਠੀਕ ਚੱਲ ਰਿਹਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਕੁਝ ਕਰਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਆਸਾ ਕੰਮ
ਨਿਭਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਹੀ ਹੋਣੇ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਵਿੱਚ ਸਿੱਤੂਬਤ ਹੀ ਹੋਵੇ।

ਯੂਦਾਈ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ ਉਸ ਗ਼ੱਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਇੱਕੱਲਾ ਵੱਡਾ ਅਖਬਾਰ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖੋਖ ਪੁਰਦਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਉਹ 'ਪਾਪੂਲਰ' ਬੁਲਾਰਾ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਵੱਲ 'ਪਾਪੂਲਰ' ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦੋ ਘਾਟਾਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਛਪਦੀ ਸੰਸਾਰੀ ਕਮਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਬਿਜ਼ਨਸ ਪੇਸ਼ੇ ਉਸ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸੀ। ਉਸ ਲੋਕ ਦੀ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕਦੇ। ਉਹ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪਣਾ ਰਾਹ ਕੱਢਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਥਮਕ ਘਾਟਾਂ ਦਾ ਬੋਝ ਦੂਜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪਾਉਣਾ ਸਮਝਾਰ ਬੇਈਮਾਨੀ ਸੀ। ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁੱਕਿਆ। ਚੰਗੀ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮੈਕਸ ਆਮਨ ਵਰਗਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸਾਥੀ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਰੋਜ਼ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮੇਰਾ ਸੀਨੀਅਰ ਸੀ। ਵਧਾਰਕ ਆਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਮਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਕਾਫ਼ੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚਾਰ ਤੋਂ ਬਾਦ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਬਿਜ਼ਨਸ ਮੈਨੇਜਰ ਬਣਨ ਦੀ ਮੇਰੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਉਸ ਨੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਿੱਜੀ ਕਾਰੋਬਾਰ ਵਾਂਗ ਚੱਲਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਲਾਮਿਸਾਲ ਸੁਧਾਰ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਮੈਕਸ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਬੰਦੇ ਦੀ ਪੁੱਛ ਉਸ ਦੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੀ ਸੀ। ਕੋਈ ਵੀ ਕਮਿਓਨ ਪਾਰਟੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਨਲਾਇਕੀ ਨੂੰ ਛੁਪਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਵਿਰੋਧ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਤ-ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਲੱਗਾਤਾਰ ਵੱਧ ਰਹੀ ਮਹਿੰਗਾਈ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਸਫ਼ੀਤੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬਿਜ਼ਨਸ ਫੈਲੂ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਅਖਬਾਰ ਬੰਦ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਲਹਿਰ ਦਾ ਵਧਾਰਕ ਵਿਭਾਗ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਿਨਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸ ਦਾ ਸੁਮਾਰ ਵੱਡੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਸੀ।

1921 ਦਾ ਸਾਲ ਮੇਰੇ ਲਈ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ। ਚੇਅਰਮੈਨ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਤੋਂ ਪਾਰਟੀ ਉੱਤੇ ਮੇਰਾ ਕੰਟਰੋਲ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕਮੇਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਵਾਲਤਰ ਦਖਲ 'ਤੇ ਵੀ ਮੈਂ ਕਾਬੂ ਪਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਉਸ ਦੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ 'ਤੇ ਬਾਹਰ ਸੀ। ਵਿਹਲਜ਼ ਤੇ ਨਿਕਮੇ ਬੰਦੇ ਕਿਸੇ ਯਕੀਨਾਦਮੀ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਨਿਰਾ ਵਧਾਉਣ, ਇਹ ਤਾਂ ਲਹਿਰ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲ ਦੇ ਹੀ ਖਿਲਾਫ਼ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਲੋਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ। ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦੇਣੀ ਤੇ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਮਾਰੇਲ ਸਿਰਜਣਾ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਾਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖਣ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇ ਸੀ। ਉਹ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਾਇਬ ਹੋਏ ਕਿ ਸੁਰਾਗ ਲੱਗਣ ਵੀ ਆਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ।

ਮੇਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੰਗ ਸੀ ਕਿ ਲਹਿਰ ਦੇ ਹਰ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਮੁਖੀ ਉਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਯੋਗ ਤੇ ਮਾਹਿਰ ਬੰਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਇਹ ਤਲਾਸ਼ ਧੁੰਨੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਭਾਲ ਅਭਾਤਾਰ ਜਾਗੀ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਝ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਪਣੇ ਮਾਤਰਤਾ 'ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਉਪਰਲੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵੱਲ ਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਲਹਿਰ ਦੇ ਉਦੇਹੇ ਅਦਾਰਜਾਂ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਬਸ਼ੇਖਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

9 ਨਵੰਬਰ 1923 ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸਾਡੀਆਂ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਉਹਦੇ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਚਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦ ਮੈਂ ਪਾਟੀ ਦੀ ਮੋਬਾਇਲ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਰਬਤ ਦੀ ਇੱਕ ਮੋਹਰ ਤੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਪਾਟੀ ਡੰਗ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਕੁਰਕ ਕਰ ਲਈ ਗਈ ਸੀ। ਪਾਟੀ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ 170,000 ਸੌਣੇ ਦੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸੀ।

ਅਧਿਆਇ ਬਾਰਾਂ

ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ

1922 ਵਿੱਚ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਟਰੇਡ ਵਾਧੇ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਸਵਾਲ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸ਼ੀਲਨ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਹਾਲੀ ਤੱਕ ਵੀ ਕੋਈ ਵਾਜਿਬ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਭਿਆ ਗਿਆ। ਸਾਡੀ ਸਾਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ, ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਘਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹੋ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਕਦੇ ਵੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਹਿਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੰਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਅਸੂਲ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵੱਖਰੇ ਸਨ।

ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹੋ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਹੁਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਵੀ ਮਿਲੇ ਸਨ। ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਬੜੀ ਬਹੁਤ ਸੁਧਰੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਜੇ ਉਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਮੁੱਖ ਮੌਜੂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ।

ਅੱਜ ਦਰਜੇ ਦੇ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਵੀ ਔਖੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਕੁਝ ਸੁਣਨਾ ਸਮਝਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਹਰ ਉਹ ਸੰਸਥਾ ਜੋ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਜੰਬੰਧਤ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਪੱਖਪਾਤ ਤਾਂ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕਰੀਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੁੜੇ ਹੋਏ। ਬੜੀ ਬਹੁਤ ਈਮਾਨਦਾਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਵਰਤਮਾਨ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਇਹ ਸਵਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਹਿਮ ਸੀ।

ਸਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਹੀ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਕੀ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ? ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਸਨ? ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹੋਵੇਗੀ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਹੜੇ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਹੋਣਗੇ? ਸਾਡੇ ਅੰਤਮ ਉਦੇਸ਼ ਕੀ ਹੋਣਗੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਲਹਿਰ ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਸਾਰੀ ਜਾਵੇਗੀ?

ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਪਹਿਲੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੇ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ। ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਕੋਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ

ਸਿਰਫ਼ ਸਮਾਜੀ ਪੱਖਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕੌਮੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੇ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਲਈ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਔਖਾ ਸਵਾਲ ਤਾਂ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਕਿਵੇਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ? ਇਹ ਗੱਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਹਰ ਸੰਸਥਾ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਖੁਦ ਲਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਸਿਆਸੀ ਸੱਤਾ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ ਹੋ ਕੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਨਵ-ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚਾੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਸਮਾਜ 'ਤੇ ਉਪਰੋਂ ਨਹੀਂ ਬੋਧੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਸਥਾਈ ਤੇ ਟਿਕਾਊ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।

ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਰਾਜ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੀ ਰਹੇਗਾ। ਇਸ ਰਾਜ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਕੁੱਖ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਸੀਵਨ ਜਾਚ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਬੀਜ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਦੇ ਮੌਜੂਦ-ਨਜ਼ਰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲਹਿਰ ਆਪਣੀ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਪਾਲਸੀ ਦਾ ਅੰਗਣ ਕਰੇ। ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਹੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਅਤੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅੰਦਰ ਆਪਸੀ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਰਫ਼ ਸਿਧਾਂਤਕ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਜਾਂ ਨੈਤਿਕ ਅਪੀਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਜਮਾਤੀ ਜੰਗ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਰਾਜ ਜਮਾਤਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਰਾਜ਼ੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸਵੀਕਾਰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਹੱਕ ਅਤੇ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਉਹ ਵਜ਼ੋਂ ਵੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੱਚੇ ਰਾਜਸੀ ਹੱਕ ਨਹੀਂ। ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕੌਮੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲਾਮਬੰਦ ਕਰਨਾ 'ਤੇ ਲੜਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾ ਕੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਯਧੂਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕੌਮੀ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਫਾਇਦਾ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਸਰਮਾਏ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਦੋਸ਼ ਦੇ ਅਰਥਚਾਰੇ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗੀ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰੇਗੀ, ਜੋ ਸਮਾਜੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੜਤਾਲ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਉਹ ਕੌਮੀ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੋਕੇ ਅਟਕਾਉਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੀਆਂ। ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਕਿਰਤੀ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਕੌਮ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਉਸ ਦੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ। ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਸਨਅਤਕਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਸਚਾਈ ਹਰ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਉਸ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਇੱਕ

ਲਾਜਸੀ ਪੂਰਵ-ਸ਼ਰਤ ਹੈ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਹੜਤਾਲ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਦਾ ਇਸਤਿਫਾਨਾ ਸਿਰਫ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਹੀ ਕਰੇਗੀ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਯੂਜ਼ ਨੂੰ ਭਾਵ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਕੌਮੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਕੌਮੀ ਸੰਪਰਥਾ ਨੂੰ ਸੰਪਰਥਾ ਰਾਹੀਂ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਦੇਵੇਗਾ। ਜਿਹੜੇ ਭਗਤੇ ਹੁਣ ਆਪਸੀ ਸੰਪਰਥਾ ਰਾਹੀਂ ਨਜਿੱਠੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕੇਂਦਰੀ ਆਰਥਿਕ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਨਜਿੱਠੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕੇਂਦਰੀ ਆਰਥਿਕ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਨਅਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹੁਣ ਕੌਮ ਦੀ ਦਿਹਾੜੀ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਪੁੱਜੀਸ਼ਨਾਂ ਅਖਾੜਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਹੱਲ ਉਕਸਾਹਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦਹਾਂ ਹੀ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਕੌਮੀ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਕਰਨਗੇ, ਰਾਜ ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੌਮੀ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਦੇ ਹਿੱਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਿਰ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਹਿਮ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਦੇ ਹਿੱਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਿਰ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਹਿਮ ਹੋਣਗੇ। ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਆਪਣੇ ਸੰਥਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਜਾਗ ਲਾਉਣਗੀਆਂ।

ਚੱਲਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਗੁਮਰਾਹ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੂਰਾ ਮਦਾਨ ਖਾਲੀ ਪਿਆ ਸੀ। ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਜਗ੍ਹਾਂ ਜਮਾਉਣ ਦੀ ਇੱਕ ਚਿਥੜੀ ਜੋੜੋਂਬੰਦੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੇ ਲੋਕੋਂ ਦੇਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜੋੜੋਂਬੰਦਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਉਸ ਜੋੜੋਂਬੰਦੀ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹ ਕਿੰਨੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਦੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹਨ। ਅਤਿਅੰਤ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ੀਲ ਆਗੂ ਦੀ ਕਮਾਫ਼ ਹੋਣ ਅਣਥਕ ਸੰਪਰਥ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਤਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦਿਹੋਂ ਜਿਹੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਣਾ ਸਰਾਸਰ ਮੁਰੱਖਤਾ ਹੀ ਹੋਣੀ ਸੀ।

ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਦੋ ਹੀ ਰਸਤੇ ਬਚਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦੇਈਏ ਕਿ ਉਹ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਣ। ਜਾਂ ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਕੇ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰੀ ਉਸ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹੀਏ। ਮੇਰੀ ਰਾਇ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਬਾਦ ਵਾਲਾ ਰਸਤਾ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ, ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸੇ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ 1922-23 ਵਿੱਚ ਹਾਲਤ ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਾਜ਼ਗਾਰ ਸਨ। ਮੁਦਰਾ ਫੈਲਾਚ ਦੀ ਲੰਮੀ ਅਵਧੀ ਨੇ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਫਾਇਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। 1922 ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਲਹਿਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁੱਢਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇੱਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਾਫ਼ ਸੀ ਕਿ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਅੱਧ-ਕੱਚੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਸੀ ਤਾਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਤੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਧੋਖਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੋਣੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆਉਣ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੰਭੀਰ ਹੋਣਾ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਤਿੱਖੀ ਆਲੋਚਨਾ ਵੀ ਸਾਡੀਆਂ ਹੀ ਸਫ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਣੀ ਸੀ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਖ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਬਣਾ ਲਈਆਂ। ਉਹ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਅਦੁਰਦਰਸ਼ੀ ਤੇ ਤੰਗਦਿਲ ਹੋਣ ਦਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਵੀ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਹੁੰਦੇ ਵੀ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ ਤੇ ਇਹੋ ਹਸਰ ਸਾਡਾ ਵੀ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਜੋ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਲੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਹੁਣ ਫਰਕ ਸਿਰਫ਼ ਇੰਨਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਧੱਖੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ।

ਅਧਿਆਇ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੀ ਜਰਮਨ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ

ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਠੋਸ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਧਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਉਹ ਵਿਹਾਰਕ ਤੇ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸੰਧੀਆਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਨਕਲਾਬ ਤੋਂ ਬਾਦ ਤਾਂ ਹਾਲਾਤ ਹੋਰ ਵੀ ਮਾੜੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਦੀ ਅਯੋਗਤਾ ਦੇ ਹੀ ਸਿਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਦਾ ਮੁਖ ਕਾਰਨ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਬੇਈਮਾਨੀ ਹੀ ਸੀ। ਆਜ਼ਾਦ ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਗਿਤਾ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਵਿਪਰੀਤ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਜਰਮਨ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਸਰਮਾਏ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਨਵਾਂ ਉਤਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਰੋੜਾ ਬਣ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕੌਮੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸੰਧੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਜਰਮਾਨਾ ਹੋਣ ਲਈ ਤਬਾਹਰੂਨ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ 1918 ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਲੱਗਾਤਾਰ ਨਾਂਹ-ਪੱਖੀ ਰੁਖ਼ ਅਪਣਾਇਆ ਸੀ। ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰਾਜ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੌਮੀ ਹਿਤਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਓਪਰੀ ਨਜ਼ਰੇ ਸਿਰਫ਼ ਮੌਕਾ ਮੇਲ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਗੋਰ ਨਾਲ ਦੇਖਣ 'ਤੇ ਉਸ ਪਿਛਲਾ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗਦਾ ਸੀ।

ਇੱਥੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਅਪਿਕਾਰੀਆਂ, ਔਸਤ ਸੋਸਦੀ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਨਿਖੇੜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪਹਿਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੰਗ ਸਪਸ਼ਟ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਸਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਅੰਦਰੋਂ ਮਹਿਸੂਸ ਵੀ ਕਰਦੇ ਪਰ ਹਵਾ ਦੇ ਰੁਖ਼ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਲੜਨ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਮ ਲੋਕ ਤਾਂ ਭੇਡਾਂ ਵਾਲੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਹੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਨ। ਉਸ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਣ ਦੀ ਲਿਆਂਕਤ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਹਾਲਾਤਾਂ ਮੂਹਰੇ ਹੱਥ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ।

ਸਾਡੀ ਪਾਰਟੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਪਛਾਣ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਬਹੁਤੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੇ ਮਸਲੇ ਕੋਈ ਖਾਸ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਦੇ। ਸਾਡੀ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਇਹ ਵਿੱਚਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਕਦੇ ਵੀ ਤੋਹਫ਼ੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਸਗੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਹੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤਨ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨੀ ਪੈਣੀ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਫ਼ਾਇਦਾ ਉਠਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅੰਸਰਾਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਸਵਾਲ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਮੁਢਲੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ

ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਪੁਨੀਸ਼ਨ ਲੈਣਾ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਲੋੜ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਨਸਲੀ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਅਧਾਰਿਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਵੱਡੀ ਅਧਿਐਤਮਤਾ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੇ, ਜੋ ਸਾਡੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ। ਪਹਿਲਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹੋਣੇ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਉਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਧਨ ਹੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਸਿਆਸਤ, ਮਜ਼ਹਬੀ ਗਿਣਤੀਆਂ ਮਿਣਤੀਆਂ ਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾਵਾਦੀ ਆਦਰਸ਼ ਸਭ ਇਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਜੇਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਜਰਮਨ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਕਸਦ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਾਥਮਕ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਲੋੜਾਂ ਅੱਜ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਫਰਕ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰਾਜ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਅੱਜ ਅਣਹੋਂਦ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀ ਜਰਮਨ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਕਸਦ ਕੌਮੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਇਸ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਪੂਰਵ-ਸ਼ਰਤ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਇਲਾਕਾਈ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਜੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਖੁੱਸੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਰਾਜਸੀ ਸੱਤਾ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤਹਲਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾਂ ਜੁਧਾਨੀ-ਕਲਾਸੀ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਤਾਕਤ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਖੁੱਸੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠਲੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਕਤਵਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਦਬੀ ਹੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਛੇੜਣ ਤੇ ਜਗਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਸਮਾਂ ਆਉਣ 'ਤੇ ਇਲਾਕਾਈ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਇੱਕਜੁੱਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ਅਲੱਗ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਸੋਝੇ ਹਿਤਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਬਾਕੀ ਬਚੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਧਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜੇਝੂਆਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਬਰਦਸਤੀ ਲੈਣ ਸਕੇ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗਲਤੀ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਅਜਿਹਾ ਲਭਜਾ ਦੇ ਚੋਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨਾ ਕੌਮੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਨੀਤੀ ਦਾ

ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਕਸਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਖ਼ਰਾਬ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ। ਜੇਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਧੀਆਂ ਦੇ ਖੋਲ੍ਹੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਆਧਾਰਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੇ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਵਧਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਇੱਕ ਨੀਕ ਰਾਹ ਯੂਰਪ ਦੇ ਬਸਤੀਕਰਨ ਦਾ ਰਾਹ ਸੀ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵਪਾਰਕ ਪਸਾਰ ਦਾ ਰਾਹ ਹੀ ਚੁਣਿਆ। ਇਸ ਨੀਤੀ ਪਿੱਛੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਇੱਛਾ ਜੇਗ ਦੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਦੀ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਹਾਕਿਮ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਖੋਪਾ ਦੇ ਸਕਣਗੇ। ਪਰ ਇਹ ਸਰਾਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇਵਕੂਫ਼ੀ ਹੀ ਸੀ।

ਸੰਸਦ ਭਵਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋਠੀ ਹੋਈ ਮੁਰੱਬਾਂ ਤੇ ਬੁਜਦਿਲਾਂ ਦੀ ਗੋਤ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮੀਦ ਰੱਖਣੀ ਵੀ ਫਿਜ਼ੂਲ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਯੋਗ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਵੈਜੀ ਟਕਰਾਓ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਨਿੱਗਰ ਤੇ ਵਿਗਰਕ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਘੜ ਸਕਣ, ਇਸ ਲਈ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਉਕਾ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ ਕਿ ਦੂਜੀਆਂ ਕੌਮੀ ਲੋੜਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਿਆਸੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਰਾਜ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਵਰੈਡਰਿਕ ਮਹਾਨ ਨੇ ਇਸੇ ਜੇਗ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾਅ 'ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਸੰਸਦੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਪੈਰੋਬਰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਦੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਜੇਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਸਾਡੀ ਫੌਜੀ ਤਿਆਰੀ ਅੱਢੇ ਨਾ-ਮਾਤਰ ਦੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਬਲਬੁੱਤੇ 'ਤੇ ਨਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤ ਸਕਦੇ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਸਹਿਯੋਗੀ ਹੀ ਲੱਭ ਸਕਦੇ ਸੀ।

ਦਿਸ਼ਾਹੀਨਤਾ ਸਾਡੀ ਅੱਜ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੀ ਮੂਲ ਪਛਾਣ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਸਪਸ਼ਟਤਾ, ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਇੱਕਸਾਰਤਾ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਧਰੇ ਨਜ਼ਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਅਜੋਕੇ ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਨਿਰਪੱਖ ਹੋ ਕੇ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਇਹੋ ਪਰਿਣਾਮ ਨਿਕਲਦੇ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਰਿਨ ਸੋ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਆਪਣੇ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸਾਰੇ ਯੂਰਪ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਲੜਾਉਂਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰਾਣੀ ਏਲਜ਼ਾਬੈੱਥ ਦੇ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨਵੀਂ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਉਭਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਲੋੜ ਪਈ ਹੈ ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਵੈਜੀ ਦਖਲ ਤੋਂ ਵੀ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸਿਰਫ਼ ਪਰਸ਼ੀਆ ਨੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਲੰਮੇ ਪੱਛੇ ਦੌਰਾਨ ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਗੋਡੀਰ ਮੁਸੀਬਤ ਵਿੱਚ ਵਸਿਆ ਹੈ, ਯੂਰਪ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਖਾੜ ਕੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੱਢਣ ਦੀ ਅਜਾਬੀ ਹੋਈ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਓਨੀ ਹੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਦੇ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਦਬਦਬੇ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ, ਉਸ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਪੇਨ ਅਤੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸੱਤਾ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਪਛਾੜਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਫਰਾਂਸ ਉੱਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਨਪੋਲੀਅਨ ਬੋਨਾਪਾਰਟ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਵਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਖਤਰਨਾਕ ਦੁਬਸੰਦ ਨਾਲ ਪਿਆ ਸੀ। ਨਪੋਲੀਅਨ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਫੌਜੀ ਸਰਦਾਰੀ ਦੀ ਕਮਰ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਜਰਮਨ ਵੱਲ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਬਹੁਤ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਤਬਦੀਲ

ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਇੱਕ ਵਜ੍ਹਾ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਏਕੀਕਰਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਰਮਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਦਾ। ਦੂਜਾ ਕਾਰਨ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਜਨਤੱਕ ਰਾਇ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪੇਰੰਡੇ ਨੇ ਦੂਜੇ ਹੀ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਢਾਲਿਆ ਸੀ। 1870-71 ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਬਦਲਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਵਧਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਰੂਸ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੇ ਵਾਧੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਬੜੇ ਬਹੁਤ ਫਰਕ ਪੈਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਨੇ ਇਸ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਉਠਾਇਆ।

ਜਰਮਨ ਦੀ ਵੱਧ ਸਨਅਤੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੇ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭਾਂਪ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਭਵਿੱਖੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਹੀ ਆਪਣੀ ਕੂਟਨੀਤੀ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਸ਼ਕਲ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਵੱਧ ਰਹੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਫੌਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤੱਕੜੇ ਮੁਲਕਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਭਾਈਵਾਲੀ ਪਾਈ। ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਉਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸੰਸਾਰ ਅਮਨ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਾਡੇ ਹੱਕਮ ਵਪਾਰਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਉੱਤੇ ਅਮਨਮਈ ਫ਼ਤਿਹ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਸੁਫਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਨੀਤੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ।

ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਇਨਕਲਾਬ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੇ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ ਸੀ। ਸੰਸਾਰ ਉੱਤੇ ਜਰਮਨ ਸਰਦਾਰੀ ਦੇ ਖਤਰੇ ਦਾ ਹੁਣ ਬੜਾ ਹੀ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਯੂਰਪ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਤੋਂ ਕਤਮ ਕਰਨਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਹਿਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ 1918 ਦੀਆਂ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਭੇਬਲਭੂਸੇ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਤੱਕ ਉਹ ਇੱਕ ਦਿਚਕੰਦ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਝੁਕਾਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗਿਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਅਚਾਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਤੋਂ ਹੀ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਅਠਤਾਲੀ ਘੰਟਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਯੂਰਪ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਫਰਾਂਸ ਹੁਣ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਸਿਰਫ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅਚਾਨਕ ਆਪਣੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਵੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਲਈ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲੰਮੇ ਪ੍ਰਾਪੇਰੰਡੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਰਾਇ ਉਸ ਨੇ ਬਣਾਈ ਸੀ, ਉਹੀ ਉਸ ਦੇ ਹਾਥ ਦੀ ਹੁਕਾਵਟ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਦੂਜੀਆਂ ਯੂਰਪੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਦੀ ਸੀ। ਫਰਾਂਸ ਨੇ ਅਮਨ ਸੰਧੀਆਂ ਲਈ ਚੱਲ ਰਹੀ ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਬੋਧ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਜਰਮਨ ਹੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਹਿਣ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਦੇ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਜੰਗ ਨੇ ਹੀ ਉਲਝਾ ਰੱਖਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਅਖੌਤੀ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ ਕੁਝ ਵੀ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋਈ ਬੈਠੇ ਸਨ।

ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਹੋਂਦ ਵੱਧ ਤਾਕਤਵਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਇੰਗਲੈਂਡ ਕੋਲ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਹੀ ਰਾਹ ਬਚਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਖੁਦ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਲੁੱਟ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਬਣ ਜਾਵੇ। ਅਸਲੀਅਤ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੂੰ ਉਹ ਕੁਝ ਤਾਂ ਮਿਲਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ

ਖਾਤਰ ਉਸ ਨੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਰਮਨ ਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚਾਲੇ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਦੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਉਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਦੋ ਕਦਮ ਅੱਗੇ ਸੀ। ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਉੱਤੇ ਤਾਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਹੀ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ। ਪਰ ਅੱਜ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਅਜਿਹੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਪੂਰੇ ਮਹਾਂਦੀਪ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਾਨੀ ਨਹੀਂ। ਦੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਇਟਲੀ ਤੇ ਸਪੇਨ ਤੋਂ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਮਹਿਕੂਫ਼ ਹੈ। ਜਰਮਨ ਤਾਂ ਉੱਤਰ ਹੀ ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਹਵਾਈ ਦੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਫੌਜ ਹੁਣ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਵਪਾਰਕ ਮਾਰਗਾਂ ਲਈ ਖਤਰਾ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਕਿੰਟੇ ਬੜੇ ਖਤਰਨਾਕ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜੰਗ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਾੜਾ ਵਜੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵੀ ਹੁਣ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਬਣ ਕੇ ਉਭਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਜਿਵੇਂ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਜਰਮਨ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰਨ ਦੀ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਹਿਤ ਵੀ ਯੂਰਪ ਨੂੰ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੇ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਇੱਕ ਤਾਕਤ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਬਣ ਕੇ ਨਾ ਉਭਰ ਸਕੇ। ਉਸ ਦੇ ਹਿੱਤ ਅੱਜ ਵੀ ਇਸੇ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਹਨ ਕਿ ਯੂਰਪ ਅੰਦਰ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਿਆ ਰਹੇ। ਆਪਣੀ ਸਰਦਾਰੀ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਇਹੋ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਰਾਈ ਦਰਿਆ ਦੇ ਖੱਬੇ ਕੰਢੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਲੈ ਕੇ ਯੂਰਪ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਝੰਡਾ ਗੱਡ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਅੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫਰਾਂਸ ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦਾ ਟਕਰਾਵ ਇੱਕ ਲਾਜ਼ਮੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹੀਆਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਜਰਮਨ ਕੋਲ ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ ਕਿ ਉਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਮੋਰਚਾ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇ। ਅੱਜ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵੀ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਆਪਣੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਹੀ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੰਧੀਆਂ ਦੀ ਨੀਤੀ ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿੱਚ ਪਾਲਦੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਤੋਂ ਸਬਕ ਸਿੱਖਦੇ ਹੋਏ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤਜਰਬਾ ਇਹੋ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ ਜੰਗ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਦੇ ਮਕਸਦ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਸੰਧੀਆਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਵੀਆਂ ਸੰਧੀਆਂ ਦਾ ਅਧਾਰ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਵਾਧੇ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਲੋਕ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਖੌਤੀ ਜਰਮਨ ਪੱਖੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸੰਧੀਆਂ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਨਿਰੋ-ਪਰੇ ਮੁਰੱਖ ਹਨ ਜਾਂ ਧੋਖੇਬਾਜ਼। ਕੌਮਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਆਪਸੀ ਹਮਦਰਦੀ ਹੀ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਫਾਇਦਾ ਵੀ ਦੇਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਨੀਤੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੌਮੀ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇਗੀ ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਤ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹੋਏ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਂ ਬਦਲਣ ਨਾਲ

ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਦੀਵੀ ਲੱਛਣ ਸਮਝਣ ਦੀ ਭੁੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਜਰਮਨ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਨਮੱਧੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰੇਗਾ। ਜਰਮਨ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਇੱਕੱਠੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਬਿਲਕੁਲ 1914 ਵਾਲਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਿਤਭੂਮੀ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦੇ ਨੇ।

ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਹੁੰਦੀ ਬੇ-ਰੁਹਮਤੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਮਜ਼ਾਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ੱਕ ਤੋਂ ਇਸ ਹੁਣ ਬਦਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਤੇ ਕੁਝੜਣ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਹਾਲੀ ਕੌਮੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਸੁਚੇਤ ਲਹਿਰ ਦਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਧਾਰਿਆ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਾਹਿਲ ਤੇ ਨਿਕਮੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ 'ਤੇ ਹੈ, ਜੋ 1918 ਤੋਂ ਦੋਸ਼ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਪੁੱਛਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਆਖਿਰ ਇਸ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੀਤਾ ਕੀ ਹੈ? ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸ ਮਦਦ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਕੀ ਇਹ ਸਚਾਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਦੇਸ਼ਭਗਤੀ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁਣ ਤੱਕ ਉਸ ਨੇ ਕੀ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਜਦੋਂ ਜਰਮਨਾਂ 'ਤੇ 1919 ਦਾ ਅਮਨ ਸਮਝੌਤਾ ਬੋਧਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਉਮੀਦ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਪੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਤਾਹ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਹੁਲਾਰਾ ਦੇਵੇਗੀ। ਅਸੀਂ ਪੁੱਛਦੇ ਹਾਂ ਆਖਿਰ ਕਿਉਂ ਵਰਸਾਇ ਦੀ ਸੰਧੀ ਨੂੰ ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ?

ਇਸ ਸੰਧੀ ਦੀ ਇੱਕ ਇੱਕ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਇੱਕੱਲੇ ਇੱਕੱਲੇ ਜਰਮਨ ਅੰਦਰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਕੇਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਕਿ ਸਰਮ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਸੋਚ ਉੱਠੇ। ਸਿਰਫ਼ ਇਹੋ ਇੱਕ ਇੱਕ ਗੱਲ ਸੀ ਛੇ ਕਰੋੜ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਝੱਜੜਨਾ। ਫੇਰ ਹੀ ਉਹ ਲੋਕ ਤਲਵਾਰ ਸੂਤ ਕੇ ਲੜਾਈ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕੱਠੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਫੇਰ ਤਾਂ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਮੁੜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਗਰਾਈਆਂ ਲੈਣ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਅਸ ਕਰਨੀ ਹੀ ਮੁਰੱਬਤਾ ਸੀ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ, ਅਖਬਾਰਾਂ, ਸਿਨੇਮਾ ਘਰਾਣਾ-ਮੰਡਲੀਆਂ ਤੱਕ ਸਭ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਾਪੇਰੰਡੇ ਲਈ ਵਰਤਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਖੰਭੇ 'ਤੇ ਹਰ ਦੀਵਾਰ 'ਤੇ ਇਹੋ ਇਸਤਿਹਾਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸੀ। ਮਹੀਅਲ ਦਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ, ਜੋ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਨੱਕ ਰਗੜ ਰਹੇ ਸਨ, 'ਤੇ ਤਰਸ ਖਾਣ ਲਈ ਹਾਝੇ ਕੱਚ ਹੋ ਸੀ। ਜੋ ਰੱਬ ਕੋਲੋਂ ਕੁਝ ਮੰਗਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ।

“ਹੋ ਸਰਬਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ, ਸਾਡੀਆਂ ਭੁਜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਲ ਬਖਸ਼, ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਕਾ ਆਉਣ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇ ਸਕੀਏ। ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰ, ਜਿਵੇਂ ਤੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਖਸ਼।”

ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦੇਸ਼ਤ ਲੋੜਤ ਵਿੱਚ ਨਾਂਕਮ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਦੋਸ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਖੁਦ ਹੈ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਜਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਅੱਠ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਲੰਗਤਾਰ ਤਸੱਦ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣੇ ਹੀ ਕਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਤਾਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ੱਕ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼ਤ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਬਣਾਉਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਰਕਾਰ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਖੇਡਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਕੌਮ ਦੀ ਅੰਤਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਣ ਸਕੇ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਕੌਮ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਤੋਂ ਜਾਗੁਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਾਡੇ ਵਿਰੁਧ ਹੁੰਦਾ ਜਨੂਨੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਇਸ ਹੀ ਜਾਰੀ ਰਹੇਗਾ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਸਾਡਾ ਰਾਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਾਕਤਵਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਉਹ ਸਿਆਸਤ ਦੀ ਸਰਰੰਜ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਫੇਰ ਤੋਂ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕੇ, ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰੱਬ ਮਿਲਾਉਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਹੀ, ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਲੋਕ ਨਵੀਆਂ ਦੋਸਤੀਆਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਬਾਰੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਇਸ ਸੂਰਤ-ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਸਾਡੇ ਨਵੇਂ ਦੇਸ਼ਤ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਪ੍ਰਾਪੇਰੰਡਾ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਾਲ ਲੱਗ ਜਾਣਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਾਇ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸੋਚ ਛੇਤੀ ਕਿਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ। ਕੋਈ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਚੁਨੀ ਦੇਰ ਇਹ ਖਤਰਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਲਵੇਗਾ, ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਪੱਕਾ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਗਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਨਵੇਂ ਰੁਝਾਨ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਉਸ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ।

ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਆਤੰਗਿਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਦਰਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਇੱਕਦਮ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਣਾ ਹੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਧੜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਵੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਵਿਰੋਧੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪੁਰਾ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿੱਖਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਛੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਅਜਾਈ ਗਵਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਅਹਿਮ ਮੁੱਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਤ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਆਪਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਖਤਰਨਾਕ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਪਿਲਾਫ਼ ਸੋਧਿਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ, ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਗੱਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਵੀ ਇਟਲੀ ਦੇ ਇਗਲੈਂਡ ਨੂੰ ਹੀ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਣ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ਗੁਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਸੋਸੀਅਲਿਸਟ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲਵੇਗਾ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹੋ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਸਬਕ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਜੇ ਅਸੀਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨਾਲ ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਮਝੌਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਸਾਡੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਖੋਹ ਲਈਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਇਟਲੀ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਨਕਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਦੱਖਣੀ ਟੈਰੇਲ ਨੂੰ ਹੜੱਪ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਫਰਾਂਸ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਬੁੱਲਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਅਲਸੇਸ ਤੇ ਲੋਰੇਇਨ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਆਖਰੀ ਚੋਣ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਸਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ ਖੰਭੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਫੇਰ ਵੀ ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਹੈ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਪਾਗਲ ਨੇ ਜਾਂ ਧੋਬਾਜ਼। ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਲੀਡਰਾਂ

ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਠੀਕ ਹੈ।

ਜੇ ਦੇਸ਼ ਕਦੇ ਸਾਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੋਕਰਾਇ ਨੂੰ ਵੀ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੌਮੀ ਹਿਤ ਵੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ। ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਕਰਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਸਾਡਾ ਸਾਥ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਤੀਸਰਾ ਤੇ ਆਖਰੀ ਸਵਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਵੀ ਚੰਨਾ ਹੀ ਔਖਾ ਹੈ। ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਆਪਣੇ ਕੌਮੀ ਹਿਤਾਂ ਖਾਤਰ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਇਹ ਹੋ ਕਿ ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਆਪਣੇ ਕੌਮੀ ਹਿਤਾਂ ਖਾਤਰ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਸਕਣਗੇ? ਕੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਰਹ ਰੂਪ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕਣਗੇ? ਕੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਤਬਾਹਰੂਨ ਯਹੂਦੀ ਅੰਸਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਸਕੇਗੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਨਿਰਣਾਇਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੁਝ ਵੀ ਕਹਿਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਪੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਤਾਂ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਯਹੂਦੀ ਗਰੰਥ ਆਪਣੇ ਘਾਤਕ ਇਰਾਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇਗਾ। ਯਹੂਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਹੀ ਆਜ਼ਾਦ ਕੌਮੀ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਜਾਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਹੀ ਸਰਕਾਰ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੌਕੰਨੀ ਹੋਵੇ। ਇਟਲੀ ਦੀ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਵਿਰੁਧ ਛੇਤੀ ਗਈ ਜੰਗ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਪਤ ਸੰਗਠਨਾਂ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਕੇ ਤੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦਾ ਜੜ੍ਹ ਨਾਸ਼ ਕਰਕੇ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀ ਲੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਕੁਝ ਹੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਟਲੀ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਯੋਗ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਯਹੂਦੀ ਰੂਪੀ ਇਸ ਜੋਕ ਤੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਕਰਵਾ ਸਕੇ।

ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਇੰਨੇ ਸਾਜਗਾਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ 'ਆਜ਼ਾਦ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸਰਕਾਰ ਵਾਲੇ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ-ਰਾਇ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਕੇ ਉਹ ਅਸਿੱਧੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉੱਥੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਚੱਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਵੀ ਉੱਥੇ ਕੌਮੀ ਹਿਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀ-ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚਾਲੇ ਤਿੱਖਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਿੱਖੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਦੋਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਇਆ, ਜਦੋਂ ਜਪਾਨ ਦੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਜ਼ੀਸ਼ਨਾਂ ਅਖਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਬਾਦ ਹੀ ਜਦੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵੱਧ ਰਹੇ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾਰ ਖਾਂਦਾ ਸੀ। ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਹੈ। ਮੁਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਤਾਂ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੁਣ ਉੱਥੇ ਹੀ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਇੱਕੱਲਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੈ। ਇਸੇ ਡਰ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੇ ਪੀਲੀ ਨਸਲ ਵਾਲੇ ਜਪਾਨੀਆਂ ਨਾਲ ਬਟਪਟ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਨਸਲੀ ਨੁਕਤੇ-ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਨਾਂਕਾਬਲੋ-ਮੁਆਫ਼ੀ ਗੁਨਾਹ ਸੀ ਪਰ ਸਿਆਸੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਸ ਤੋਂ

ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਰਿਆਂ ਯਹੂਦੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਬਕਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਪਾਨ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਫਾਇਦਾ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਸ਼ਿਕੰਜਾ ਕੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਜਪਾਨੀਆਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਦੂਜੇ ਕੌਮੀ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾ ਕੇ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਪਾਨ ਵਿਰੋਧੀ ਮਾਹੌਲ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਪਾਨੀ ਫੌਜਵਾਦ ਦੇ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਵਿਰੁਧ ਗਲਾ ਫਾੜ ਫਾੜ ਕੇ ਚੀਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਵੀ ਯਹੂਦੀ, ਰਾਜ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਨਾ ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੀ ਯਹੂਦੀ-ਖਤਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇੱਥੇ ਨਾਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅਹਿਮ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਆਰੀਅਨ ਨਸਲ ਵਿਰੁੱਧ ਨਰਤਰ ਫੈਲਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਇਸ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਉਖਾੜਨ ਲਈ ਲਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਹੋਂਦ ਦੇ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਾਕੀ ਕੌਮਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅਧਿਆਇ ਚੌਦਾਂ

ਜਰਮਨ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਸਬੰਧੀ ਨੀਤੀ

ਰੂਸ ਸਬੰਧੀ ਜਰਮਨ ਦੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਦਾ ਮੈਂ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਦੋ ਸਪਸ਼ਟ ਕਾਰਨ ਹਨ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਵਜ੍ਹਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਹ ਮੁੱਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਜਰਮਨ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਇਹ ਕਿ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਨਾਸੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਸਹੀ ਮਾਰਗ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਸੇਟੀ 'ਤੇ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਵੀ ਪਰਖ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਦੂਜੀ ਵਜ੍ਹਾ ਹੀ ਮੇਰੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਜਿੱਸਾ ਗਰਮ-ਪੱਥੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਅੱਜ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜਸੀ ਪਿਛੋਕੜ ਖੱਬੇ-ਪੱਥੀ ਵਿੱਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਅਸੀਂ ਨਵੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਪੁਰਾਣੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਬੇਅਸਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਦੂਜੀ ਰਾਜਸੀ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਸਿੱਖਲਾਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਬੇਤੁਕੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਅਮਰਤ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਬੁਰੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਹਾਰਕ ਤੇ ਤਰਕਸੰਗਤ ਗੱਲ ਸਮਝਾਉਣੀ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਟੇਢਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਹਮੇਸ਼ਾ ਭਰਮਾਂ ਅਤੇ ਉਲ ਜਲੂਲ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦੇ ਬੋਝ ਹੇਠ ਦਬਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਦਿਖਾਵਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਹੋਵੇ।

ਇਹੋ ਉਹ ਧੜਾ ਹੈ ਜੋ ਅੱਜ ਸਾਡੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਿਆਨਕ ਰਾਹ ਵੱਲ ਨੂੰ ਧੱਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਰੋਈ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅੜਿੱਕਾ ਹਨ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਦਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਰੂਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀਲ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਡੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਮਸਲਾ ਹੈ।

ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਆਪਣੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇਗਾ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਫਰਜ਼ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਦੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਸਿਰਫ਼ ਧਰਤੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰਕੇ

ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਲਾਵਾ ਦਾ ਇਹ ਪਸਾਰ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਸਿਰਫ਼ ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵੇਲਾਉਣਾ ਸਿਰਫ਼ ਖਾਧ-ਸਮੱਗਰੀ ਜਾਂ ਕੱਚੇ ਮਾਲੀ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੀ ਫੌਜੀ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਮੀ ਇਲਾਕਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੋਮੀ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਰਾਜ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਤਾਕਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਫੂਪੀ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀ ਭਗੋਲਕ ਸਥਿਤੀ ਫੌਜੀ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਕਿੰਨੀ ਅਹਿਮ ਹੈ।

ਇੱਕ ਸੰਸਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਖੁਦ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਜਰਮਨ ਕੋਮ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। 1914 ਤੋਂ 1918 ਤੱਕ ਲੜੀ ਗਈ ਜੰਗ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਹੱਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਸੀ ਪਰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਰਮਨ ਕੋਈ ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਸਾਡੀ ਅਥਾਹਤੀ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚੋਂਲਾ ਅਨੁਪਾਤ ਕੁਝ ਵੱਖਰਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਫੇਰ ਤਾਂ ਜੰਗ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਵੀ ਸਾਡੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਜੇ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦੂਰ ਵੀ ਕਰ ਲਈਏ, ਤਾਂ ਵੀ ਅਸੀਂ ਵਿਸ਼ਵ-ਸ਼ਕਤੀ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਸਿਰਫ਼ ਪੰਜ ਲੱਖ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸੁੰਗੜਿਆ ਦੇਸ਼ ਕਦੇ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਰਾਜ ਦੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ 'ਚ ਬੁੱਕਤ ਹੀ ਕੀ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਦੇ ਲੱਗਭਗ ਚੌਥਾਈ ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਰਾਜ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ, ਰੂਸ ਤੇ ਚੀਨ ਦਾ ਰਕਬਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਦੋਸ਼ ਗੁਣਾਂ ਵੱਧ ਹੈ। ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਸ਼ੁਮਾਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਨਸਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫਰਾਂਸ ਇੱਕ ਨੀਗਰੋ ਦੇਸ਼ ਹੀ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇੰਜ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਯੂਰਪ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਅਫਰੀਕਨ ਰਾਜ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਇਸ ਬਸਤੀਵਾਦ ਨੀਤੀ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਪੁਰਾਣੇ ਜਰਮਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਅਫਰੀਕਾ ਤੋਂ ਫੌਜਾਂ ਮੰਗਵਾਉਣ ਦਾ ਵਿੱਚਾਰ ਕਦੇ ਵੀ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਜਦ ਕਿ ਇਹ ਵਿੱਚਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਯੂਰੋ-ਅਫਰੀਕੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਣਾ ਲੱਗਭਗ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਜ ਰਾਇਨ ਤੋਂ ਕਾਂਗੋ ਤੱਕ ਦੇ ਚੂ-ਪੰਥ ਦਾ ਇੱਕੋਲਾ ਮਾਲਿਕ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਵੱਡੇ ਤੇ ਤਾਕਤਵਰ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਪਿਰੇ ਹੋਏ ਹਾਂ? ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਸਾਡੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਲੱਗਾਤਾਰ ਘਟਦੀ ਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਨੇਕਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਇਲਾਕਾਈ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਤਾਕਤ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹੈ। ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਾਡੀ ਆਬਾਦੀ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚੋਂਲਾ ਅਨੁਪਾਤ ਕਦੇ ਵੀ ਇੰਨਾ ਨਾਖ਼ੁਸ਼ਗਵਾਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਜਿੰਨਾ ਅੱਜ ਹੈ। ਇਸ ਕੌੜੀ ਸਚਾਈ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨੰਡੇ ਦਿਮਾਗ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਸਚਾਈ ਕੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਵਧਾਉਣ ਨਾਲ ਜਰਮਨ ਕਦੇ ਵੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵ-ਸ਼ਕਤੀ ਬਣ ਕੇ ਨਹੀਂ ਉਭਰ

ਸਕਦਾ। ਇਸ ਅਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੀ ਕਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਤ ਦਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰੋਂ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਅਲੱਪ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਸੱਚਾਈ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਕੌੜੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਸਚਾਈ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਰਾਗਤ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਉਸ ਦਿਸ਼ਾਹੀਨਤਾ ਵਿਰੁਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ, ਜੋ ਅੱਜ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਕੌਮੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲਾਮਬੰਦ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕੀਏ, ਜੋ ਅੱਜ ਸਾਡਾ ਮੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਹਰ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਲਈ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤਾਂਗੇ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ 'ਪਰੋਪਰਾ' ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬੰਧਨ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਹੋਣ ਦੀ ਹੋਣੀ ਤੋਂ ਬਚਾਵੇਗੀ। ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਸਵਾਲ, ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦਾ ਹੀ ਸਵਾਲ ਹੈ।

ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯਾਦ ਰੱਖਾਂਗੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਖ਼ੁਸ਼ ਨਸਲ ਦੇ ਲੋਕ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੀਆਂ ਕੁਝ ਖਾਸ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਹੀ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਸੁੱਧਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਸਿਰਫ਼ ਨਸਲੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਜਰਮਨ ਲੋਕ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਅੱਜ ਤੱਕ ਦੀ ਜਰਮਨ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾਹੀਨਤਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਉਸ ਦੀ ਨਾਕਾਮੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਬੁੱਧੀਹੀਣ ਸਨ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿਮਤ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅੰਤਮ ਸਿੱਟੇ ਇੰਨੇ ਨਾਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ? ਅਸਲੀਅਤ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖ਼ੂਨ ਭੋਲਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਾਕਾਮਯਾਬੀ ਲਈ ਉਹ ਲੋਕ ਦੋਸ਼ੀ ਹਨ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕੇ। ਖ਼ੂਨ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਵਹਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਤਿੰਨ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਸਨ। ਇੱਕ ਸੀ ਪੂਰਵੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਬਸਤੀਕਰਨ, ਦੂਜੀ ਪੂਰਬੀ ਏਲਬੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਤੇ ਤੀਜੀ ਸੀ ਪਰਸ਼ੀਅਨ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਸਹੀ ਮੁੱਲ ਪਾਉਣ ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਮ ਰਹੇ ਸਨ। ਤੀਜੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਾਡੀਆਂ ਰਾਜਸੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਰਾਜ ਦੇ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਕੇ ਕੌਮ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਸੀ।

ਅਜੀਬ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਦੀਆਂ ਸਾਡੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਕਦੇ ਵੀ ਬੁਜ਼ਾਅਜੀ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਤੇ ਫੋਕੀਆਂ ਫੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ ਦੀ ਗਲਤੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੁਹਰਾਉਣਗੇ। ਅਸੀਂ ਨਸਲ ਦੇ ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਖ਼ੂਨ ਨੂੰ ਵਾਲਤੂ ਦੀ ਮਾਹਰਕੋਬਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਅਜਾਬੀ ਗਵਾਣ ਦੇ ਸਖ਼ਤ ਖਿਲਾਫ਼ ਹਾਂ। ਨਿੰਗਰ ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਤੇ ਫੋਕੀ

ਮਾਹਕੋਬਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਰੋਈ ਤੇ ਨਿੰਗਰ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਪਸਾਰ ਕਰਨਾ ਸਾਡੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਧਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਸੰਧੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੀਤੀ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਤੇ ਨਿਆਇਕ ਅਧਾਰਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਜੋ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਖੁੱਸੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਦਮਗਜ਼ੇ ਵੀ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਅਮਨ ਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬੰਦੇ।

1914 ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਮਰਲਬ ਤੇ ਬੇਤੁਕੀ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦਾ ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਇੱਕ ਅਧੂਰੀ ਇੱਕਾਈ ਸੀ। ਕੌਮ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਨ। ਫੌਜੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਆਰਜੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੀ। ਇਹ ਸੀਮਾਵਾਂ ਇੱਕ ਅਧੂਰੇ ਰਾਜਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਸਨ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਬੇਤੁਕੀ ਮੰਗ ਸਿਰਫ਼ ਬਰਜੂਆ ਦਿਮਾਗ ਵਾਲੇ ਹੀ ਲੋਕ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਦੇ ਵੀ ਸਰ੍ਹਿਕ-ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਅਸੂਲ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਮੰਗ ਸਾਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਅੰਦਰ ਵੱਧ ਰਹੀ ਖਾਈ ਨੂੰ ਹੀ ਪੂਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਅੱਠ ਸਾਲ ਬਾਦ ਵੀ ਸਾਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦਾ ਏਕਾ ਕਾਇਮ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਇੱਕ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਲਾਭ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਇੱਕੱਲਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਹੋ ਡਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਜੇਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਸਿਰਫ਼ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਜੰਗ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਸੀ। ਜੇਤੂਆਂ ਦੀ ਰਹਿਮਦੀਲੀ 'ਤੇ ਟੇਕ ਰੱਖਣਾ ਬਚਪਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਪਰ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਵੀ ਲੀਡਰ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੱਪੋ ਲੀਡਰ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਅਯੋਗ ਸਨ, ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਾਤਾ ਦਾ ਮਾਲ, ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਖੁੰਹਦੇ ਉਂਜ ਹੀ ਧੌਬਾਬਾਜ਼ ਸਨ, ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਕਿਰਦਾਰ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਪਿਆਰ। ਹੁਣ ਵਿਆਨਾ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਯੁੱਗ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਜਾਂ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਯਹੂਦੀ ਕੰਟਰੋਲ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਯਹੂਦੀ ਸੰਸਾਰ 'ਚ ਆਪਣੀ ਸੱਤਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜੱਥੇਬੰਦ ਤਾਕਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਸ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਬੀਮਾਰੀ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਖ਼ੂਨ-ਖਰਾਬੇ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

1914 ਵਾਲੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਕੋਈ ਗਰੰਟੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀਆਂ। ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖ ਸਕੀਆਂ। ਫੌਜੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਵੀ ਉਹ ਉੱਕਾ ਹੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਤਾਂ ਫੇਰ ਮੌਜੂਦਾ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਾਡੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸੁਧਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੇ ਸਾਡੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾੜਾ

ਉੱਚ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਹੇਗਾ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਾਂਗੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਭਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਕੋਮਾਤਰੀ ਸਿਆਸਤ ਦੀ ਪਿਤ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪਾਵਾਂਗੇ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹੀ ਵੱਡੀ ਕੌਸ਼ਲ ਤਾਰਨੀ ਪਵੇਗੀ ਕਿ ਕੌਮ ਅੰਦਰ ਹੋਰ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਹਸਤਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਚੇਗਾ। ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਉਸ ਫੋਕੀ ਰਾਮਕਾਝੀ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਬੁੱਧਚਾਪ ਬੈਠ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੁਖਨਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਆਪਣੀ ਨੀਤੀ ਉੱਤੇ ਸਾਬਤਕਦਮੀ ਨਾਲ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣਗੇ। ਸਿਰਫ਼ ਇਸੇ ਮਕਸਦ ਲਈ ਹੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਤੇ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਖੂਨ ਫੁਰਾਉਣ ਲਈ ਇਸੇ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਨ੍ਹੀ ਵੱਡੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੂੰ ਨਿਆਸੰਗਤ ਨਹਿਰਾ ਸਕਣਗੀਆਂ, ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਜਰਮਨ ਕਿਸਾਨ ਨਵੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਬਣੇਗਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਅਨਾਜ ਪੈਦਾ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਖੂਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਪਤਾ ਚੱਲੇਗੀ, ਜੋ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਭੋਲਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅੱਜ ਇਸ ਖੂਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਾਕਾਲੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਦੋਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰ ਦੇਣਗੀਆਂ। ਜਿਹੜੇ ਕੋਮਪ੍ਰਸਤ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪਖੰਡੀਆਂ ਦੇ ਦੰਡ ਨਾਲ ਮੈਂ ਸਖਤ ਤੇ ਸਖਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਾਂਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬੁੱਝ ਸਕਦਾ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਫੈਲਾਈ ਗਈ ਦੁਚਿੱਤੀ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮਰੀਅਲ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਉਹ ਕੌਮ ਦੀ ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਦੋਸ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਜਰਮਨ ਸਰਹੱਦਾਂ ਵੀ ਇੱਕ ਆਰਜ਼ੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਨ। ਸਿਰਫ਼ ਕੋਈ ਮੁਰੱਖ ਹੀ ਰਾਜਸੀ ਕੁਗੋਲ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਤੇ ਅਬਦ ਮੰਨ ਕੇ ਚੱਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬੰਦੇ ਦੀ ਰਾਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਵੀ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਜੇ ਕੁਝ ਕੌਮਾਂ ਅੱਜ ਇਨ੍ਹੀ ਵੱਡੇ ਇਲਾਕੇ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਹੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਸਿਰਫ਼ ਤਾਕਤ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਦੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਦਲੀਲ ਹੈ। ਜੇ ਜਰਮਨ ਲੋਕ ਅੱਜ ਇਸ ਅਨਿਆਈ ਅਵਸਥਾ ਤੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਅਸਾਵੀ ਵੰਡ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਕੋਈ ਅਨਹੱਦੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਤੋਹਫੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤੀ। ਸਗੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਦਾਅ 'ਤੇ ਲਾਉਣੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਇਹੋ ਸਦੀਵੀ ਕਨੂੰਨ ਅੱਜ ਵੀ ਵਾਜਿਬ ਹੈ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹੇਗਾ। ਫਰਾਂਸ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਪਰ ਸਿਰਫ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ, ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਯੂਰਪ ਅੰਦਰ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਸਾਡੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਜਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਨਵੇਂ ਜਿੱਤੇ ਗਏ ਇਲਾਕੇ, ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਜੋ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿ ਸਕਣ। ਇਸ ਮਾਤਰੂਪੀ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ

ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਸੀ ਇੱਕਾਈ ਵਾਲੀ ਏਕਤਾ ਵੀ ਬਣੀ ਰਹੇਗੀ।

ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੀ ਹੀ ਕੌਮ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰੇਗੀ। ਪੁਰਾਣੀ ਜਰਮਨ ਨੀਤੀ ਦਾ ਦੁਖਾਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਖਾਨਦਾਨੀ ਹਿੱਸਾ ਦੀਆਂ ਗਿਣਤੀਆਂ ਮਿਣਤੀਆਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ 'ਤੇ ਭਾਰ ਪੈਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਾਕਤਕ ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣਾਵਾਂਗੇ। ਆਖਿਰਕਾਰ ਸਾਡਾ ਕੌਮ 'ਗਰੀਬ ਫੋਟੀਆਂ ਕੌਮਾਂ' ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦੇ ਫਿਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦਾ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਰਮਨ ਜਾਂ ਤਾਂ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵ-ਸ਼ਕਤੀ ਬਣ ਕੇ ਉਰੁਰੇਗਾ ਜਾਂ ਫੇਰ ਸਾਡੀ ਹੱਦ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਕਰਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਜਿੰਨੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਨੀਤੀ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਨੀਤੀ ਬਣਾਵਾਂਗੇ। ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਦੈਵਤ-ਪੰਡਮ ਯੂਰਪ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪੂਰਬ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਹੋਣਗੇ। ਅਸੂਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਰੂਸ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਵਾਂਗੇ। ਲੰਗਦਾ ਇੰਜ ਹੈ ਕਿ ਹੋਣੀ ਨੇ ਸਾਡਾ ਰਾਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਰੂਸ ਦੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਜਮਾਤ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਦੇ ਰੂਸੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਹੱਦ ਦਾ ਅਧਾਰ ਸੀ, ਨੂੰ ਤਾਂ ਬੇਲਸ਼ਾਨੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਰਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਲਾਵ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਉੱਥੇ ਹੁਣ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਹੈ। ਪਰ ਕੰਮ ਸਮਾਂ ਤੱਕ ਇਸ ਰਾਜ ਦੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਰੂਸੀ ਰਾਜ ਦਾ ਵੀ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਹੋਣੀ ਨੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕੌਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਹੀ ਚੁਣਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਜਿੱਤ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੌਮ ਦੇ ਨਸਲੀ ਸਿੱਧਾਂਤ ਦੀ ਹੀ ਜਿੱਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲਹਿਰ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਹੋਵੇਗਾ।

ਬੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਯਹੂਦੀ ਇਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਫਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਗੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਚੰਗੀ ਭਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਕੀ ਮਤਬਲ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਰਾਹ ਦੇ ਦਰੁਸਤ ਹੋਣ ਦਾ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨੇਸ਼ ਸਬੂਤ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਪਰ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਖਾਲਸ ਕੋਮਪ੍ਰਸਤ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਯੋਸ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਉਹ ਮਹਾਨ ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਲੀਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬਿਸਮਾਰਕ ਰੂਸ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਸਬੰਧ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਹਦ ਤੱਕ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਵੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇਹੋ ਅਹਿਮੀਅਤ ਇਟਲੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਲੋਕ ਹੁਣ ਕਹਿਣਗੇ ਕਿ ਅੱਜ ਦਾ ਇਟਲੀ, ਪੁਰਾਣੇ ਵਾਲਾ ਇਟਲੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਠੀਕ ਇਹੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਾਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅੱਜ ਵਾਲਾ ਰੂਸ ਵੀ ਉਹ ਪੁਰਾਣਾ ਰੂਸ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਵਾਫ਼ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਿਸਮਾਰਕ ਨੇ ਕੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅਸਲ ਲੋਕ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਅੱਜ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਦਾ? ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਬੜਾ ਸਿੱਧਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਸੂਝ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਉਸ ਰਾਜ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇ ਸਕਦੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਤ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਤਹਿ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੋਵੇ।

ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਸਿਆਸੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ 'ਤੇ ਉਭਰੀ ਹੈ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਲਕਿਆਂ ਤੋਂ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਇਹ ਜ਼ੋਰ ਪਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੂਜੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਅੰਦਰ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ

ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਯਹੂਦੀ ਚਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਰਸਤੇ ਤੱਕ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਰਹੇਗਾ, ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਰੋਕੇ ਦਿੰਦੀ।

ਰੂਸੀ ਬੋਲਸ਼ਵਕਾਂ ਦਾ ਅਗਲਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਜਰਮਨ ਹੈ। ਇਸ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਅਜਗਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਇੱਕ ਇੱਕ ਰਾਹ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰੀਏ ਤੇ ਨਸਲੀ ਖੂਨ ਦੀ ਸੁਧਤਾ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਤੋਂ ਜੇ ਪ੍ਰਭਿਆ ਅੱਜ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ 'ਤੇ ਤੁਰੰਤ ਕਾਬੂ ਪਾਈਏ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਸੰਯੁਕਤ ਹੀ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਇਮਾਨਦਾਰ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਵੀ ਮੁਰੱਖਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਉਹ ਲੋਕ ਹੋਣ, ਜੋ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਨ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੁੰਗਲ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਤਾਂ ਸਵਾਲ ਹੀ ਕਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਕਿਸ ਮੁੱਧ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਜਰਮਨ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਦੱਸਾਂਗੇ ਕਿ ਬੋਲਸ਼ਵਕਵਾਦ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗੁਨਾਹ ਹੈ। ਯਹੂਦੀ ਬੋਲਸ਼ਵਕਵਾਦ ਦੇ ਬਿਲਾਫ਼ ਸਾਡਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਇਹ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸੋਵੀਅਤ ਰੂਸ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੀਏ।

ਜੇ ਅੱਜ ਕੌਮਪ੍ਰਸਤਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਹਲਕੇ ਬੋਲਸ਼ਵਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਝਾਤ ਮਾਰ ਕੇ ਦੇਖਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਕੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਨੀਤੀ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਹਿਤ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਮੈਂ ਵਿਸ਼ਾਲ-ਸਲਾਵ ਲਹਿਰ ਦੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਵੀ ਇੱਕ ਛਿਣ ਲਈ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਰੂਸ ਦੀ ਪ੍ਰੈਸ ਨੇ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਹੀ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਰੂਸ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਜ਼ਰੂਰ ਸਕਦੇ ਸਾਂ। ਪਰ ਅੱਜ ਹਾਲਾਤ ਬਿਲਕੁਲ ਬਦਲ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇੰਜ ਕਰਨਾ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲਹਿਰ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਭਰਮਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰੇਗੀ। ਨਵੀਂ ਸੰਸਾਰ ਚੇਤਨਾ ਰਾਹੀਂ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਇੱਕ ਸਥਾਈ ਤੇ ਕਾਹਗਰ ਵਿਦੇਸ਼ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਏਗੀ। ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੇ ਇਸ ਸਿਆਸੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਜੋ ਘੋਸ਼ਣਾ ਸਾਡੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਸਥਾਈ ਅਧਾਰ ਰਹਿਣਗੇ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਹਦਾਂ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਉਭਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਦਿਆਂਗੇ, ਜੋ ਜਰਮਨਾਂ ਲਈ ਖਤਰਾ ਸਭਾ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਫੌਜੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਸਮੇਤ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਡਾ ਹੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਫਰਜ਼ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਤਾਕਤ ਖੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤੁਰੰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਈਏ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਿਆਲ ਰੱਖਾਂਗੇ ਕਿ ਸਾਡੀ ਕੌਮੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਅਧਾਰ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਦੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚਲੇ ਸਾਡੇ ਜੋਦੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਲੜੀਂਦੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ, ਉਨ੍ਹੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਨੂੰ

ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝਾਂਗੇ।

ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੇ ਇਟਲੀ ਹੀ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਫੌਜੀ ਸਮਝੌਤਾ ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨਾਂ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੇ ਫੌਜੀ ਪਰਿਣਾਮ ਰੂਸ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਝੌਤੇ ਨਾਲ ਬਿਲਕੁਲ ਵਿਪਰੀਤ ਹੋਣਗੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੰਗ ਦਾ ਖਤਰਾ ਇਸ ਨਾਲ ਇੱਕ ਕਦਮ ਘੱਟ ਜਾਵੇਗਾ। ਫਰਾਂਸ 'ਤੇ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਤੇ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵੀ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇੰਜ ਫਰਾਂਸ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਹਿਸਾਬ ਬਰਾਬਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕਿਸੇ ਸਾਂਝੇ ਮੁਹਾਰਜ ਦੀ ਨੂੰ ਚੁੱਖਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਾਡਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਫਰਾਂਸ ਬਿਲਕੁਲ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੀ ਕਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਸਾਡਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਫਰਾਂਸ ਬਿਲਕੁਲ ਇੱਕੱਲਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ। ਯੂਰਪ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਅਗਵਾਈ ਹੁਣ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜਰਮਨ ਇਟਲੀ ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਮੁਹਾਰਜ ਕੋਲ ਹੋਵੇਗੀ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਂਝਾ ਮੁਹਾਰਜ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਰਾਹ ਔਕੜਾਂ ਭਰਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਔਟਰ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਰਾਹ ਕਿਹੜਾ ਸਿੱਧਾ ਪੱਧਰਾ ਸੀ? ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕੁਨੀਤਕ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਾਮਯਾਬ ਹੋਵਾਂਗੇ। ਅਸੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਮਿੱਥ ਕੇ ਚੱਲਾਂਗੇ ਤੇ ਪੂਰੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਾਲ ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਦਮ ਉਸ ਵੱਲ ਵਧਾਵਾਂਗੇ। ਅਸੀਂ ਅਤੀਤ ਦੀ ਭਾਵਾਂਡੋਲਤਾ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਦੀ ਗਲਤੀ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੇ। ਸਾਡੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦਾ ਪਸਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਯੂਰਪ ਉੱਤੇ ਸਰਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਵੀ ਕਸਰ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਾਂਗੇ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਲਈ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਹਰ ਕੀਮਤ ਸਾਡੇ ਲਈ ਡੂੰਘੀ ਹੈ।

ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਾਡੀਆਂ ਰਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਰੋੜ੍ਹ ਅਟਕਾਉਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਨਗੇ। ਪਰ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਰਾਹ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਣਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਣੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਪਾਰਨਾਵਾਂ ਦਾ ਫਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ, ਜੋ ਯਹੂਦੀ ਪ੍ਰੈਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਝੂਝ ਝੂਝ ਕੇ ਭਰੀਆਂ ਹਨ। ਲੋਕ-ਰਾਇ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਸਾਡੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਉੱਠ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਹਵਾਵਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਪਰਵਾਜ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹੀ ਅੰਤ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਯਾਦ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਅਕਸ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਪ੍ਰਗਰਮ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ

ਨਵੰਬਰ 1918 ਦੇ ਹਾਦਸੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਾਡੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਦੇਣ ਦਾ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ, ਜੋ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਮਰ ਮਿਟਣ ਨਾਲੋਂ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟਣ ਦੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਇਹੋ ਹਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਤਿਰ ਜੇਹੂ ਹੋਲੀ-ਹੋਲੀ ਕਿਸਤਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਵਧਾਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਇਸ ਲਈ ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਵੱਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਪੀੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਚਲੀ ਹੀ ਮੁਰਦਾ ਸਾਡੀ ਨਾਲ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਚੁਪੀਤੇ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਸੱਦਦ ਦੀ ਪਾਲਸੀ ਹੀ ਜੇਤੂਆਂ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਦਰਸਤ ਪਾਲਿਸੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਹੈ ਤੇ ਇਸੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਕਲਾਜਵਿਜ਼ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬੜੀ ਹੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, "ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਨਾਲ ਗੋਡੇ ਟੋਕਣ ਦਾ ਕਲੰਕ ਕਦੇ ਵੀ ਮਿਟਦਾ ਨਹੀਂ। ਕੌਮੀ ਖੁਨ ਵਿੱਚ ਘੁੱਲ ਗਈ ਜ਼ਰਿਹ ਦੀ ਇੱਕ ਬੂੰਦ, ਆਉਂਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੱਕ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿਉਣ-ਸ਼ਕਤੀ ਸਦੀਵੀ ਅਧਰੰਗ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜੇ ਆਖਰੀ ਸਾਹਾਂ ਤੱਕ ਲੜਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਿਕਸਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਸੁਰਜੀਤੀ ਦੀਆਂ ਸੋਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਹ ਕੌਮ ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਾਣ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਗਵਾਹ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਨੈਤਿਕ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਖਰਾ ਲੱਗ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਪਰ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਸਾਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਦੇ ਖਤਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਜੇ ਲੋਕ ਇਸ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ ਅਚਾਨਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨਾ ਫੁਜ਼ੂਲ ਹੈ। ਜਾਂ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਬੀਜ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਵਿੱਚ ਬੀਅਾ ਇੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਫੇਰ ਉਸ ਕੌਮ ਦੇ ਸੱਚੇ ਸਪੂਤ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੱਦੀਆਂ ਤੋਂ ਧੂਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

1918 ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨਤੱਕ ਹਲਕਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾਰੂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆਂ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੁਰਦੁਸ਼ਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਿਰਫ਼

ਸਾਡੇ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਜਾਣਦੇ ਬੁਝਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਲੋਕ ਕੌਮ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦੀ ਦੀ ਰਾਹ 'ਤੇ ਲੈ ਗਏ ਸਨ। ਕੌਮ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਠੰਡੇ ਦਿਮਾਗ ਨਾਲ ਜੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਬੜੇ ਹੀ ਸ਼ਾਤਿਰਾਨਾ ਢੰਗ ਨਾਲ ਯਹੂਦੀ ਚਿਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

1806 ਤੋਂ 1813 ਦਾ ਸਮਾਂ ਪਰਬੀਅਨ ਰਾਜ ਦੇ ਨਿਘਾਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਨੇ ਹੀ ਕੌਮ ਦੀ ਰੂਹ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਵੀ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇਸ 1918 ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੁਣ ਤੱਕ ਵੀ ਚਲਾ ਹੀ ਸਮਾਂ ਲੇਪ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਾਹਾ ਲੈਣ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਦੂਰ, ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਕੌਮੀ ਨਿਘਾਰ ਆਪਣੀ ਚਰਮ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਤਾਂ ਇੰਨੀ ਤਾਕਤ ਬਣੀ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਹੌਸਲਾ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਅੰਨੀ ਲੱਟ ਦੇ ਗੇੜ ਨੂੰ ਮੋੜਾ ਦੇ ਸਕਣ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਵੀ ਇੰਨਾ ਸ਼ਾਤਿਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਯਕਲਪਤ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇੰਝ ਕਰਕੇ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਸਹੇੜ ਸਕਦੇ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਲਾਤ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਨ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕੀ ਡੇਵਸ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਵਰਦਾਨ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਲੋਕਾਰਨੋ ਸਮਝਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੀ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਠੀਕ ਵੀ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਰਖ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਪਰ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਘੱਟਾ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ। ਹੋਣੀ ਨੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਿਆ, ਇਸੇ ਲਈ ਸਾਡੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀਆਂ ਬੇਇਜ਼ਤੀਆਂ ਸਾਡੀ ਝੋਲੀ ਪਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਅੱਜ ਕੌਮ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਲਈ ਹਾਕਾਂਕਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਉਸ ਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵੀ ਸਮਝ ਜਾਵੇਗੀ।

ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੇਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਮੰਦ-ਭਾਗਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਆਪਣੀਆਂ ਕੋਈਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜਾਮ ਦੇਣ ਲਈ ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਨਿਕੋਮੀ ਤੇ ਅਯੋਗ ਸੀ। ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗਲਤ ਨੀਤੀਆਂ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁਰਅਤ ਕਰਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। 1922-23 ਦੀਆਂ ਸਰਦੀਆਂ ਤੱਕ ਸਥਿਤੀ ਬੜੀ ਸਾਫ਼ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਆਮ ਸਹਿਮਤੀ ਬਣਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਵਰਾਸ ਅੱਜ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਮਕਸਦ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੋਮਾਂਤਰੀ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਜੰਗ ਜਰਮਨ ਦੀ ਧੜਤੀ ਉੱਤੇ ਲੜੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਵਰਾਸ ਦੇ ਜੰਗੀ ਉਦੇਸ਼ ਪੂਰੇ ਹੋ ਜਾਣੇ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਖਸਕਿਸਮਤੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਜੰਗ ਦਾ ਅਖਾੜਾ ਪਿੜ੍ਹਕੀ ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਿਹਰਾ ਪੁਰਾਣੀ ਫੌਜ ਦੀਆਂ ਅਨਮੋਲ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਹੀ ਬਝਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਿਪਰੋ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਦੂਜਾ ਰੂਪ ਆਪਣਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਅੱਜ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਜਰਮਨ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੀ ਹੀ ਹੋਂਦ ਬਚਣੀ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਨਵੰਬਰ 1918 ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ ਵਾਪਰਿਆ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਵੀ ਸਾਡੀ ਫੌਜ

ਫ਼ਰਮਾਣ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪੁਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਪੁੱਜੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸਿਰਦਾਰਾਂ ਵਰਗੇ ਅਤੇ ਬੇਲਜੀਅਮ ਦੀ ਪਰਤੀ ਤੋਂ ਜਰਮਨ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸਿਰਦਾਰਾਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਜਰਮਨ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਫਰਾਂਸ ਅਪਣਾ ਪਿਆਨ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉੱਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਉਸ ਲਈ ਤਾਂ ਜੰਗ ਉੱਤੇ ਜੰਗ ਲੜੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਬਸਤੀਵਾਦ ਦੇ ਵਪਾਰਕ ਤਾਕਤ ਵਜੋਂ ਜਰਮਨ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸਿਰਫ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਰਮਨੀ ਦੀ ਮੁਕਾਬਲਤ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਤਹਿ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚੰਗੇ ਤਰੀਕੇ ਬਦਲਣੇ ਪਏ ਸਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅਮਨ ਪੂਰਵਕ ਚੰਗਾ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਿਰਫ ਜੰਗ ਨੂੰ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਹੀ ਸੀ।

ਯਕੀਨ ਕਰਨਾ ਨਿਰੋਲ ਪਾਗਲਪਣ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਠੂਹਾਂ ਡੰਗ ਮਾਰਨ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾਅ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦਾ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਇਹ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਧਰੋਹ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਬਾਜ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੇ। ਜੇ ਜਰਮਨ ਕਿਰਤੀਆਂ ਨੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਚਮੁੱਚ ਹੀ ਯਕੀਨ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ 1914 ਦੀ ਜੰਗ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਤਿੰਨਾਂ ਹਵਿਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਜੇਗ ਨੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਪਾਗਲਪਣ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਾਲੇ ਡੂੰਘਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਤਰਿਆ। ਪਰ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਜੰਗ ਲੰਬੀ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਰਮਨ ਕਿਰਤੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਵੇਰ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਚੁੰਗਲ ਵਿੱਚ ਫਸਦੇ ਚੱਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਜੇ ਜੰਗ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼-ਪੰਦਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਜਹਿਗੀਲੀ ਗੇਸ ਦੇ ਚੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਲੱਖਾਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਖੂਨ ਅਸਾਈਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਾ। ਇਹ ਲੋਕ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਗੰਧਲਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਹਿਗੀਲੇ ਅਨਸਰਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਕਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਜਾਨਾਂ ਨੂੰ ਭੰਗ ਦੇ ਭਾਝੇ ਰੁਕਨ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਬੁਰਜੂਆ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਲਈ ਇਹ ਗੱਦਾਰ, ਮੁਨਾਫ਼ਾਖੋਰ ਯਹੂਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਜੀਜ਼ ਤੇ ਕੌਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਵਿੱਤਰ ਸਰਮਾਇਆ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੀਮਤ ਉੱਤੇ ਵੀ ਖਰੋਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

1923 ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵੀ ਬਿਲਕੁਲ 1918 ਵਰਗੇ ਸਨ। ਕੌਮੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੁਰਜੀਤੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਰਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਸਫ਼ਾਇਆ ਸੀ। ਕੌਮ ਦੇ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਖੂਨ ਨੂੰ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਜਹਿਰ ਤੋਂ ਨਿਜ਼ਾਤ ਦਿਵਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਕੌਮੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਫਰਜ਼ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦੀ ਪੱਕੀ ਧੁਨ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਛੋਟੀ ਵੀ ਦੇਵੇ। ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਫਰਜ਼ ਸੀ ਕਿ ਉਹ 'ਵਿਵਸਥਾ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ' ਦੇ ਲੁਭਾਉਣੇ ਨਾਹਰਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਅਜਿਹੀ ਅਸਾਂਤੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦਾ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੌਮੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਮੁਢਲੀ ਸ਼ਰਤ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸਿਰਫ਼ ਮੂਰਖਤਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯਾਦ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਇੱਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕੌਮ ਸਿਰਫ਼ ਭਿਆਨਕ ਤੇ ਖੁਨੀ ਘਰੇਲੂ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਭਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜਾਅਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਾਇਮ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਮੁਰਦਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਬੇ ਮਾਰਦੀ ਲਾਸ਼ ਅਸਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਭਾਦ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਜਰਮਨ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦੀ ਵਿਤਹਾਸਕ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਐਲਪਸ ਪਾਰ ਦੇ ਉਸ ਮਹਾਨ ਆਦਮੀ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਘਰੇਲੂ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਸਰਵਨਾਸ਼ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਝੋਕ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਲਿਜਾ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੇ

ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ ਸੱਤਾ ਸਾਂਤੀ ਕਰਨਾ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਸਗੋਂ ਕੌਮਾਂਤਰੀਵਾਦ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੁੱਟਣ ਲਈ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਚੁੰਗਲ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਇਆ। ਜਰਮਨੀ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਡੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿੰਨੇ ਬੇਤੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਨਿਗੂਣ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰ ਗੁਣਾਂ ਉਚੇਰੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿੰਨੀ ਕਚਿਆਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਹਾਲੇ ਮਸਾਂ 50 ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਿਸਮਾਰਕ ਵਰਗੇ ਲੋਹ ਪੁਸ਼ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਕਿੰਨਾ ਤੱਕਲੀਫ਼ਦੇਹ ਤੇ ਦਮ-ਘੁਟ ਹੈ।

ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਨੇ 1923 ਵਿੱਚ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜੇ ਨਰਮ-ਦਿਲ ਰਵੱਈਆ ਆਪਣਾਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਸਫ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਾਰੂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਫੁੱਪੇ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਰੁਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਮੂਰਖਤਾ ਸੀ। ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਹੋ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ 'ਕੌਮੀ ਹਲਕਿਆਂ' ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਦਿਖਾਵੇ ਦਾ ਇੱਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਜਨਤਾ ਦੇ ਵਧਦੇ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਠੰਡਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦੀ ਅਸਲ ਮਨਸ਼ਾ ਸੀ। ਕੀ ਸੰਚਮੁੱਚ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਸੀ, ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਉਹ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕੌਮ ਦੀ ਅਸਲੀ ਤਾਕਤ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਹਰੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਸਿੱਧਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਘਰੇਲੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦਾ ਸਫ਼ਾਇਆ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਕੌਮ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਸ਼ਿਕਸਤ ਦੀ ਮਾਮੂਲੀ ਪਰਛਾਈਂ ਵੀ ਕੌਮੀ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਹਵਾ ਕੱਢਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੋਵੇਗਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਨਿਰਣਾਇਕ ਜਿੱਤ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਫ਼ਾ ਵਿੱਚ ਫੁੱਪੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਸਫ਼ਾਇਆ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਜਿੱਤ ਸਾਡੀ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਦੀਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਤੋਂ ਨਿਜ਼ਾਤ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਜਰਮਨ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਤਾਕਤ ਬਣ ਸਕੇਗਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਰਮਨ ਦੀਆਂ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀਆਂ ਜੰਜੀਰਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਟੁਟ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਮਾਰਿਆ ਹੈ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ, ਘਰੇਲੀ ਗੱਦਾਰਾਂ ਨੇ ਮਾਰਿਆ ਹੈ।

ਉਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘੜੀ 'ਚ ਕਿਸਮਤ ਨੇ ਜਰਮਨੀ ਨੂੰ ਕੁਨੇ ਵਰਗਾ ਆਗੂ ਬਖਸ਼ਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨਾਲ ਕੁਝ ਲੈਣਾ ਦੇਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਤਜਰਬੇ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਇਹ ਜਰਮਨ ਦੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਿਆਸਤ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਚੱਲਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਸੀ ਕਿ ਫ਼ਰਾਂਸ ਨੇ ਕੋਲੇ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹੀ ਰੂਹ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਕੋਲੇ ਦੀਆਂ ਖਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੜਤਾਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਨਾਕਾਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਤੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਉਸ ਥਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਚੱਲੇ ਜਾਣਗੇ। ਲੋਕ ਉਸ ਦੇ ਪਾਗਲਪਣ ਭਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਤਰੀਫ਼ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੱਕਦੇ। ਇਸ 'ਬੱਕਮਾਲ' ਤਰਕ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੈਦਾਈ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਹੜਤਾਲ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਕਸੀ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਨੇ ਵਰਗਿਆਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਉਹ

ਸ਼ਰੇਆਮ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਇਸ ਸੋਢੇ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਫਾਇਦਾ ਸੀ। ਕੂਨੇਂ ਆਪਣਾ ਸਾਥਾ ਮੋਰਚਾ ਉਸਾਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਭਰਪੂਰ ਦੌਲਤ ਦੇ ਗੱਢੇ ਮਿਲੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਵਰਤ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਹਰ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹਾਜ਼ੂ ਕੱਢਿਆਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਪਰ ਕੌਮ ਛੱਡ ਕੇ ਬੈਠਣ ਨਾਲ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਹਾਸ਼ੀਏ ਤੇ ਖਿਆਲ ਉੱਤੇ ਹਾਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵੱਲ ਸਹਰ ਲਾਉਣੀ ਬਾਕੀ ਸੀ। ਜੇ ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕੂਨੇਂ ਨੇ ਹਰ ਜਰਮਨ ਤੋਂ ਦੋ ਘੰਟੇ ਵੱਧ ਕੌਮ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਾਝੇ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਸਿਪਾਹਸਲਾਰਾਂ ਨੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਹੀ ਸਾਥ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਕੇ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਅਖੌਤੀ ਨਿਸ਼ਕ੍ਰਿਆ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਡਰਾਮਾ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੱਲ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਕੌਮੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਕਦਰ ਘਟਾਈ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ। ਸਾਡੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੇਵਕੂਫੀ ਭਰੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਫਰਾਂਸ ਫੌਜਾਂ ਹੁਣ ਤਸੱਲੀ ਨਾਲ ਪੈਰ ਪਾਸੀ ਕੇ ਬੈਠ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਜੇ ਅਮਨਮਈ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਇਹ ਡਰਾਮਾ ਸੱਚਮੁੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਖਤਰਾ ਬਣਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਬਚਕਾਨਾ ਮੁਹੱਬਤਾ ਦਾ ਮੌਕੂ ਨੱਪਟ ਵਿੱਚ ਫਰਾਂਸ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਣਾ। ਸਵਾਲ ਇਹ ਉਠਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਘੜੀ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਕੀ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਸੀ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਵਿਰੋਧ ਫੇਰ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੇ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਭਿਆਨਕ ਮੁੱਲ ਤਾਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹਾਲਤ ਫੇਰ ਸਰਗਰਮ ਵਿਰੋਧ ਜਾਂ ਜੰਗ ਵਰਗੇ ਹੀ ਹੋ ਜਾਣੇ ਸੀ। ਉਸ ਅਖੌਤੀ ਅਮਨਮਈ ਵਿਰੋਧ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਤਾਂ ਹੀ ਤਰਕਸੰਗਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਜੇ ਉਹ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਸਿੱਧੀ ਜੰਗ ਜਾਂ ਗੁਰੀਲਾ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਮਨ ਪੂਰਵਕ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਇਸ ਸਾਰੇ ਤਜਾਜ਼ੇ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਹਾਰਕ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਇਸ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਰੂਹ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾ ਸਕਦੇ ਕਿ ਸਮੁੱਚਾ ਦੇਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵੱਜੀ ਲਾਮਬੰਦੀ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਖੜਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸੱਚ ਹੀ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਧੋ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਨਾਜੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਅਖੌਤੀ ਕੌਮੀ ਕਮਾਂਡ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਅਖੌਤੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹਮਲੇ ਵੀ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਮੁਹੱਬਤਾ ਤੇ ਫਰੋਬ ਦਾ ਅਜੀਬ ਮਿਲੋਂਗੋਡਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਭ ਇੱਕ ਜਨਤਕ ਵਹਿਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਨ, ਭੀੜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ, ਤੇ ਆਪਣੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦਾ ਮੁਜਾਹਰਾ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰੋਮਾਂਚ ਦਾ ਸਵਾਦ ਲੈ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਤਰਾ ਸਹੇੜੇ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸਾਡਾ ਮੋਰਚਾ ਮੁਹੱਬਤਾ ਦੀ ਇੱਕ ਹਾਸ਼ੀਏ ਤੇ ਮਿਸਾਲ ਸੀ। ਬਾਦ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਠੀਕ ਹੀ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸੰਕਟ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਹੀ ਘੜੀ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਹਮਲੇ ਦਾ ਮੌਕਾ ਆਇਆ ਸੀ, ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਗੱਦਾਰ ਪੂਛਾਂ ਦੱਬੀ ਆਪੇ ਆਪਣੇ ਘੁਰਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾ

ਵੜੇ ਸਨ। ਕੂਨੇਂ ਆਪਣੇ ਸਮੁੱਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਗਿਆ ਸੀ।ਜਰਮਨ ਦੇ ਹੱਥ ਲੱਗਾ ਸੀ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤਜਰਬਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਅਮੀਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਇੱਕ ਘੋਰ ਨਿਰਾਸ਼ਾ, ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਚੁਹਿੰਦੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਈ ਸੀ। ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਲੋਕ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਯਕੀਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਸਨ ਕਿ ਸਮੁੱਚੇ ਢਾਚੇ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹ ਪੁੱਟੇ ਬਗੈਰ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੁਰ ਰਾਸ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੀ ਤਾਵਨਾ ਨੂੰ ਢਾਹ ਲਾਈ ਸੀ, ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੱਕਾਂ ਦਾ ਮਜ਼੍ਹੱਕ ਉਡਾਇਆ ਸੀ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਰਾਜ ਨਫ਼ਰਤ ਤੋਂ ਛੁਟ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ?

ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ 1924 ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿੱਤੇ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਅਖੀਰੀ ਲਾਈਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਗਾ:

“ਇਸ ਮੰਚ ਦੇ ਜੱਜ ਭਾਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਠਹਿਰਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਦੇਵੀ.....ਇਸ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਅੱਥਰੂ ਬਹਾਵੇਗੀ.....ਸੱਚਾਈ ਤੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੇ ਉਚੇਰੇ ਮਿਆਰ ਤੋਂ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦਿਆਂ, ਉਹ ਸਾਡੇ ਦਾਮਨ ਤੋਂ ਗੁਨਾਹ ਦੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਦਾਗ ਧੋ ਦੇਵੇਗੀ....ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।”

ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਦੇ 18 ਮਹਾਨ ਨਾਇਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪੁਸਤੱਕ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੇਤਨ ਹੋ ਕੇ ਮਹਾਨ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਸੰਕਟ ਦੀ ਉਸ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਮਨ ਡਾਵਾਂਡੋਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਸਾਡੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਅੰਦਰਲੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਡਾਵਾਂਡੋਲ ਬੰਦਿਆਂ ਅੰਦਰ ਵੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਜਾਨ ਫੁਕਦੀ ਹੈ, ਨਵਾਂ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਭਰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਉਸ ਸਮਝ ਦਾ ਵੀ ਨਾਮ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਗਾ, ਜੋ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਸਪੂਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਜਾਗਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਖਾਤਰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਮੇਰੀ ਮੁਰਦਦ ਡਿਟ੍ਰਿਸ ਇੱਕਾਹਟ ਤੋਂ ਹੈ।

‘ਮੇਨ ਕੈਫ’ ਅਡੋਲਫ ਹਿਟਲਰ ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਹਿਟਲਰ ਨੇ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ 1924 ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਭਾਗ ਤੇਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਕੈਦ ਕੱਟਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਰਿਹਾਈ ਮਗਰੋਂ। ਹਿਟਲਰ ਦੀ ਇਹੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਖੱਟੀ ਹੈ।

ਹਿਟਲਰ ਦੀ ਇਸ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਵਿਚੋਂ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਬਦਨਾਮ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਿਲ ਕਰਦੇ ਹੋ; ਉਸ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਆਦਰਸ਼ ਕੀ ਸਨ, ਉਸ ਦਾ ਮਤ ਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਇਕ ਮਹਾਨ ਦੇਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲੀ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਨਾਜ਼ੀ-ਬਰਡ ਗੀਚ ਬਾਰੇ ਵੀ।

ਸੱਤਾ ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਰਹਿਣ ਦੇ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਦੇ ਆਤੰਕ ਅਤੇ ਵਹਿਸ਼ੀ ਵਿਹਾਰ ਬਾਰੇ ਉਸ ਨੇ ਖੁਦ ਹੀ ਇਸ ਸਵੈ - ਜੀਵਨੀ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ “...ਜ਼ੁਲਮ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਦਾ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਉਹ ਕੰਬਦੇ ਰਹਿਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਰੱਖਣ ਲਈ ਭੈਅ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ...”।

ਇਹ ਬਦਨਾਮ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਨਕਾਰ ਸੁੱਟਿਆ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਅਜੇ ਵੀ ਹੂਬਹੂ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਰਬਨਾਸ਼ ਝੱਲਿਆ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਵੀ ਡਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਲੋਕ ਮਨੋਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਇਤਿਹਾਸ ਖੁਦ ਨੂੰ ਫੇਰ ਕਦੀ ਨਾ ਦੁਹਰਾਏ।

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਅੱਜ ਵੀ ਹਰ ਹੱਥ ਇਹ ਦੁਆ ਕਰਨ ਲਈ ਉੱਠੇਗਾ ਕਿ ਹਿਟਲਰ ਵਰਗਾ ਇਨਸਾਨ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਫੇਰ ਕਦੀ ਪੈਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ।